The Forbes Gujarati Sabhā Series No. 12

Caturvims'ati-Prabandha

or

Prabandhakos'a

by

S'ri Rājas'ekhara Sūri

Edited with Introduction, Notes and Appendices

by

Prof Hiralal Rasikdas Kapadia, M. A.,
Post-Graduate Lecturer at the Bhandarkar
O R Institute, Poona, formerly Asst Prof
of Mathematics, Wilson College,
Bombay

A D 1932] *Price 2 8 0* [Copies 500

Printed by :— Sitaram Vasudev Phadnis B. A.,
at the Aryasanskriti Press Chimanbag
Tilak Road Poona 2.

Published by — Harsiddhbhai V. ..bai Divetia M.A., LL. B.
Advocate High Court, Hon. Secretary The Forbes
Gujarati Sabha, Maharaj Mansion,
Sandhurst Road, Bombay 4

To be had from —

Messrs. N. M. Tripathi & Co.

Booksellers & Publishers,

Princess Street,

Bombay 2

FOREWORD

It is with great pleasure that we place before the public for the first time a Sanskrit work written by a well-known *Jaina* author *S'rī Rājas'ekhara Sūri* of great importance as a material for the history of Gujarat. This work was entrusted to Prof H R Kapadia, M A, in 1931 A D, by the Forbes Gujarātī Sabhā, Bombay, for editing, annotating etc. We are grateful to him for the splendid edition he has prepared by utilizing 3 Mss and a printed copy Herein the learned reader will find various readings, Sanskrit renderings of verses in Prakrit and old Gujarati, notes pertaining to the technicalities of Jainism and several appendices Out of them the alphabetical index of names of rulers, cities etc, will attract the attention of students interested in research work This edition stands unique in all these aspects which are wanting in the other edition which may be looked upon as *editio princeps* This was published in A D 1921 by S'rī Hemacandrācārya Granthāvalī, as the 20th number of that Series, which has been here referred to as *ga*

We need not dilate upon the life of the author as well as the historical basis of the 24 *prabandhas* as the learned editor hopes to deal with it in the subsequent volume of this work viz the critical edition of the Gujarati translation which is entrusted to him by our Sabhā and which is in press at present

We shall be failing in our duty if we did not express our indebtedness to Divan Bahadur K M Javeri, M A, LL B, who procured from the Bombay Royal Asiatic Society for the Sabhā two Mss, of

Caturvimśati-prabandha here designated as *kha* and *gha* respectively *ka* being a Ms belonging to the Bhandarkar Oriental Reserch Institute and consulted by our editor during his stay in Poona. We are grateful to Śrī *Caturavijaya* for his supplying the editor with the press-copy for the 2nd and the 6th appendices and for going through some of the proof sheets In the end, we may thank Dr V G Paranjpe M A LL B the Proprietor of Āryasaṁskṛti Press, Poona, for the attention he paid as regards the printing etc of the work

We are indebted to the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society as well as the Bhandarkar Oriental Research Institute of Poona for allowing us to make use of their Mss.

21 2 1932
Bombay

Harsiddhbhai Vajubhai Divetia
Honorary Secretary
Śrī Forbes Gujarātī Sabhā,
BOMBAY

किञ्चित् प्रास्ताविकम् ।

" भवबीजाङ्कुरजनना रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य ।
ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥"

विदाङ्कुर्वन्तु विद्यारसिकशिरोमणयः सहृदयहृदया यदयं प्रबन्धकोशेत्यपराह्वयः श्रीचतुर्विंशतिप्रबन्धो गूर्जरगीर्गुम्फितो गद्यप्रायः प्राकृतादिभाषानिबद्धैः पद्यगद्यात्मकैश्चाव-तरणैः समलङ्कृतो ग्रन्थो वरीवर्ति । अत्र सूरिप्रबन्धा दश,

---

१ सन्तुल्यतां यदुक्तं स्वयं ग्रन्थकारैः प्रशस्त्यां निम्नलिखितपद्यद्वारा—

" तेनायं मृदुगद्यैर्मुग्धो मुग्धावबोधकामेन ।
रचितः प्रबन्धकोशो जयताज्जिनपतिमतं यावत् ॥३॥ "

२ प्राकृत-प्राचीनगूर्जरादिभाषासङ्कलितानामवतरणानां प्रतिसंस्कृतं कृतं मया मन्दधिया, किन्तु कुत्रचित् समस्ति शङ्का । यत्र स्खलनाऽवगम्यते शेमुषीशालिभिस्तत्प्रमार्जनं ते करिष्यन्ति मह्यं च निवेदयिष्यन्तीति तेभ्यो मेऽभ्यर्थना विद्यते ।

३ 'गुरुवचनमलमपि०' इति गद्यात्मकं अवतरणं तृतीये पृष्ठे । एतस्य मूलस्थलनिर्देशार्थिभिः प्रेक्ष्यतां श्रीयुतकालेद्वारा सम्पादितायाः कादम्बर्याः १०३तमः परिच्छेदः ।

४ एतेषां सर्वेषां मूलस्थाननिर्देशकरणे नाहमलं, यथेष्टसाधनाप्राप्तेः । तथापि कतिपयानां मूलस्थानं प्रादर्शि मया छ-परिशिष्टे । अनेनानुमीयते यदुत अयोगव्यवच्छेदिकाद्वात्रिंशिका-कादम्बरी-कुमारसम्भव-नैषधीयचरित्र-रघुवंश-प्रबन्धचिन्तामणि-रुद्रटालङ्कार-विक्रमोर्वशीय-वेणीसंहार-वैराग्यशतकप्रभृतयो ग्रन्था ग्रन्थकाराणां दृष्टिपथमवतीर्णाः ।

कविप्रबन्धास्तावत्, भूपतिप्रबन्धा' सप्त, राजाङ्गश्रावकप्रबन्धा-स्त्रयः; एवं प्रबन्धाश्चतुर्विंशतिः सन्ति । एतेषु कतिपयाः प्रभावकचरित्रेऽपि दृश्यन्ते यत्संवादादिमीमांसां कर्तुं मम तितीर्षाऽस्य ग्रन्थस्य गुर्जरभाषात्मकेऽनुवादे । चतुर्विंशतौ प्रबन्धेषु सप्तमं विहाय सर्वे गद्यमयाः । किञ्च समस्तेषु प्रबन्धेषु नवमः प्रान्तिमश्च विशेषतो विस्तृतौ वर्तेते । अपरञ्चात्र क्वचित् गुर्जरभाषायाः शब्दाः संस्कृतस्वाङ्गसज्जीकृता विलोक्यन्ते, यथाहि—चच्चरः (पृ ११), हक्किताः (पृ २१), झटपित्वा (पृ ३४), चम्पटापयति (पृ ५१), टलवलायमानाः (पृ ८१), तडफडायमाना (पृ ९६), छुट्यन्ति (पृ ९९), तुम्बां पातयन् (पृ १२१), झगटक (पृ १३८) । अस्मिन् प्रबन्धकोशे नाना न्यायाः अपि निर्दिष्टाः, यथाहि—'एकं वानरं अपरं वृश्चिकेन दष्टा' (पृ १८, प ७), असिमषी (पृ ५९, प १) काकतालीयः (पृ ८५, प ४), अन्धवर्तकी (पृ ८५, प ५), 'मत्स्ये विदेशमधिकेन वित्तस्वल्पप्रमेयमथवा कुर्वीत' (पृ १२३, प २३) मात्स्यः (पृ २६) च ।

अस्य प्रबन्धकोशस्य प्रणेतृभिः श्रीराजशेखरसूरिभिः

१ श्रीअमरचन्द्रसूरीणां प्रबन्धस्यान्तर्भावोऽत्र एव प्रस्तुतप्रबन्धकारैः न तु सूरिप्रबन्धेषु । तत्र केनापि कारणेन भवितव्यमिति सम्भावनायामेतेषां कविप्रतिभाप्रदर्शनहेतुकं निरूपणमिदमिति पोस्फुरीति ।

२ समुपलब्धा प्रभावकचरित्रगता आर्यनन्दिल-पादलिप्त-वृद्धवादि मल्लवादि-हरिभद्र-बप्पभट्टि-हेमचन्द्रसूरीणां जीवनवृत्तान्ताः ।

३ मत्कृतोऽनुवादोऽस्य प्रस्तावनापरिशिष्टादिपरिष्कृतश्च प्रसिद्धश्च प्रथमोऽस्ति श्रीफार्बसगुजरातीसभया'ऽऽश्रित'मुम्बाख्ये राजनगरे ।

४ प्रस्तुतप्रबन्धकाराणां ग्रन्थनिर्माणसम्बन्धिनी कुशलता कीदृशी वर्तते तद्विषयार्पितमिव पश्यतां प्रबन्धोऽयम् ।

प्रशस्तौ निजकुलगणशाखागच्छगुरूणां यो नामोल्लेखोऽकारि तदाधारेण ज्ञायते यदुतैतेषा प्रश्नवाहनाभिधं कुलम्, कोटिकाभिख्यं गणम्, मध्यमाख्या शाखा, हर्षपुरीयाह्वं गच्छम्, श्रीतिलकेत्याह्वयाश्च गुरवः।

यैर्मलधारिश्रीराजशेखरसूरिभिर्षड्दर्शनसमुच्चयः सन्दृब्धः त एव इमे इति सम्भाव्यते। ७१०श्लोकप्रमाणकवस्तुपालप्रबन्धस्य प्रणेतृरूपेण येषां श्रीराजशेखरेति नामधेयं निर्दिष्टं जैनग्रन्थावल्यां तेऽपीमे एव स्युः। स प्रबन्धोऽपि प्रबन्धकोशस्यास्यान्तर्गत एव स्यात्। निश्चयस्तु तत्प्रतिविलोकनेनैव शक्यः। एभिर्मलधारिसूरिभिश्चतुरशीतिः कथा अपि निर्मिता इति ज्ञायते बृहट्टिप्पनिकागतेन निम्नलिखितेनोल्लेखेन—

" २४ प्रबन्धाः ८४ कथाश्च राजशेखरसूरिरचिताः। "

अथवा प्रत्यक्षे प्रमाणे सति किमनुमानेन ? । अयं चतुरशीतिकथात्मको ग्रन्थः प्रसिद्धिं नीतः पण्डितश्रावकहीरालालहंसराजनामकैर्महाशयैर्वैक्रमीयाब्दे १९६९तमे।

---

१ एतन्नामोल्लेखो मङ्गलाचरणरूपेण रचितस्य पद्यपञ्चकस्य प्रान्तेऽप्यवलोक्यते। आद्ये पद्यचतुष्के तु श्रीऋषभ-नेमि-पार्श्व-वीरेतितीर्थङ्करचतुष्टयस्य वन्दन विहितमाचार्यवर्यै।

२ अस्याद्य पद्यमित्थम्—

" नत्वा निजगुरून् भक्त्या, स्मृत्वा वाङ्मयदेवताम्।
सर्वदर्शनवक्तव्य, वक्ति श्रीराजशेखरः॥ १॥

अन्तिम तु यथा—

" बालावबोधनकृते 'मलधारि'सूरि
श्रीराजशेखर इति प्रथमानबुद्धि।
सम्यग् गुरोरविगतोच्चमतर्कशास्त्र
षड्दर्शनीमिति मनाक् कथयाम्बभूव॥ १८०॥

स्याद्वादकलिकाकर्तारोऽपि नाम्ना राजशेखरा इति जैन ग्रन्थावल्यां निर्देशः। एतत्प्रणयनसमयः १२१४तमो वैक्रमीयाब्द इति तत्र सूचितम्। अनेनानुमीयते चतुर्विंशते न प्रस्तुताः। किञ्च कर्पूरमञ्जरी-काव्यमीमांसा-बालभारत-बालरामायण-विद्धशालभञ्जिकाप्रणेतारो राजशेखरा अप्यस्मान् मलधारिसूरिभ्यो भिन्ना एव।

लुङ्(Aorist)प्रयोगप्रचुरस्यास्य प्रबन्धकोशस्य सम्पादनकार्ये साधनीभूतं पुस्तकचतुष्टयम्। तत्र क-सञ्ज्ञकं पुण्यपत्तनस्थप्राच्यविद्यासंशोधनमन्दिरसत्कं हस्तलिखितम्, ख-घ-सञ्ज्ञात्मके मुम्बापुर्यां रॉयलएशियाटिकसोसायटिसत्के हस्तलिखिते, ग-सञ्ज्ञं तु श्रीहेमचन्द्राचार्यग्रन्थावल्यां विंशतितमग्रन्थत्वेन प्रसिद्धिं नीतम्। एतस्मिन् पुस्तकचतुष्के क-ख-सञ्ज्ञयोः प्रायः परस्परं पाठसाम्यता दरीदृश्यते, ग-घ-सञ्ज्ञयोरपि च तथाविधता। घ-सञ्ज्ञा हस्तलिखिता प्रतिः सर्वापेक्षया शुद्धतमा, परन्तु न चैतस्या एवाधारेण संशोधनं शक्यम्। किञ्च पुस्तकचतुष्टयप्राप्तेऽपि कतिचन स्थलानि सन्देहास्पदानि सन्ति।

अस्य सम्पादनविधावनुगृहीतोऽस्मि सहायकैरेभिः। तत्र १२६तमानां पृष्ठानां द्वितीयसंशोधनपत्राणामेकैकस्याः प्रतेः समीक्षणेनोपकृतोऽहं दक्षिणविहारिमुनिवर्यश्रीअमरविजयशिष्यरत्नमुनिश्रीचतुरविजयैः सम्पूर्णस्य ग्रन्थस्य मुद्रणसंशोधनपत्राणां तु डॉ वासुदेवराव गोपालराव पराञ्जपे एम्. ए., एलएल्. बी इत्येभिर्महानुभावैः। अपरञ्चाप्यनुपेक्षित श्रीफार्बसगुजरातीसभया यया जैनसाहित्यप्रचारकार्ये सुयोगः समर्पितो मह्यम्।

एवं यथासाधनं सम्पादितो विषमस्थानेषु टिप्पणीभिर्विशिष्टपरिशिष्टैश्च समलङ्कृतोऽयं ग्रन्थः साद्यन्तः समीक्ष्यतां समीक्षकैः।

कथासाहित्यरसपिपासुभिः कर्णेहृत्य निपीयताममन्दानन्दसन्दोहनिस्यन्दी रसनिवहः। अयं मदीयः परिश्रमः फलेग्रहितां नीयतां नीतिनिपुणैर्विद्याविनोदिभिः सद्भिः। क्षम्यन्तां 'क्षमासन्ततिचारुचित्तै'र्निसर्गोपनिपाताश्छाद्मस्थिकानि स्खलनानि। उपेक्ष्यन्तामशुद्धयो मुद्रणयन्त्रमज्ञातास्तन्नियुक्तजनसमाचरिता वा मात्राऽनुस्वाराद्यादिपतनपरावर्तनप्रभृतयः प्रतिभाप्रतिष्ठापुरस्कृतैः परीक्षकैरिति प्रार्थयति विबुधवृन्दारविन्दमकरन्देन्दिन्दरो हीरालालो मोहमयीनगर्या भूलेश्वरवीथ्या माघे सुदि सप्तम्यां २४५८तमे वीरसंवत्सरे।

विषयानुक्रमः—Table of Contents

अर्हम्

श्रीराजशेखरसूरिविरचितः

॥ चतुर्विंशतिप्रबन्धः ॥

प्रबन्धकोशेत्यपराह्वयः

राज्याभिषेके कनकासनस्थ, सर्वाङ्गदिव्याभरणाभिराम ।
श्रियेऽस्तु वो 'मेरु'गिरोऽवतरन्, कल्पद्रुकल्पः प्रथमो जिनेन्द्रः ॥१॥[3]
विवेकमुच्चैस्तरमारुरोह य–स्ततोऽद्रिशृङ्गं चरणं ततस्तप ।
ततः परं ज्ञानमयोत्तमं पदं, श्रियं स नेमिर्दिशतूत्तरोत्तराम् ॥२॥[6]
यस्मै स्वयंवरसमागतसप्ततत्त्व-
लक्ष्मीकरग्रहणमाचरतेति भक्त्या ।
सप्त व्यधात् फणिपतिः फणमण्डपान् किं
वामाङ्गभूः स भगवान् भवतान्मुदे वः ॥ ३ ॥[7]
अर्थेन प्रथमं कृतार्थमकरोद् यो वीरसंवत्सरे
दाने च व्रतपर्वजेऽथ परमार्थेनापि विष्वग् जनम् ।
यद्वृत्तागमशुद्धबीजकनकादद्यापि तत्त्वाभिधा
लभ्यन्ते निधयो बुधै'र्भरत'भुव्यस्यां स वीरः श्रिये ॥ ४ ॥
देयासुर्वाञ्छितं मे जिनपगणभृतो भारती सारतीव्रा
भारत्या सौम्यदृष्ट्या विलसतु मम सा सन्तु सन्तः प्रसन्नाः ।
सूरिर्मे सद्गुरुः श्रीतिलक इति कलाः स्फोरयत्वस्तविघ्नः
शिष्याः स्फूर्जन्तु गर्जन्त्वविरलसुकृतश्रेणयः श्रावकौघाः ॥ ५ ॥[10]

---

१ ग–'णेऽभिराम '। २ थीऽरूपमस्तीर्थङ्कर । ३ उपजाति । ४ ग–'मयो-त्तर पद'। ५ क–'चरम्'। ६ वंशस्थविलम् । ७ वसन्ततिलका। ८ शार्दूलविक्रीडितम्। ९ क-ख 'प्रसन्ना'। १० स्रग्धरा ।

इह किल शिष्येण विनीतविनयेन श्रुतजलधिपारदृश्वनः विश्वम्भरस्य गुरोः समीपे विधिना सर्वमध्येतव्यम्। ततो भव्योपकाराय देशना क्लेशनाशिनी विस्तार्या। त्रिविधा धर्म्यम्—अन्वाख्यातम्, आमिश्रितम्, अर्थोपनयं सुश्रुतार्थम्। आद्यमाख्यातमात्रपाठेऽपि कथ्या। अन्यद्युक्तेन परितः सभ्येषु धर्मकथा पावदर्शनीये कथ्यम्। बहुप्रायेण चरितैः प्रबन्धैश्च कार्यम्। तत्र श्रीऋषभादिवर्धमानान्तानां जिनानाम् चक्रवर्तिनां रामाणाम् वासुदेवानां चार्हद्भाषितानामृषीणां वृत्तानि चरितानि उच्यन्ते। तत्पश्चात्कालभाविनां तु नराणां वृत्तानि प्रबन्धा इति।

इदानीं वयं गुरुमुखश्रुतानां विस्तीर्णानां वृत्तानां चतुर्विंशतेः प्रबन्धानां सङ्ग्रहं कुर्महे स्म। तत्र सूरिप्रबन्धा दश कविप्रबन्धाश्चत्वारः राजप्रबन्धाः सप्त राजाङ्गश्रावकप्रबन्धास्त्रयः, एवं चतुर्विंशतिः। १ भद्रबाहु-वराहयोः २ आर्यनन्दिलक्षपणकस्य ३ जीवदेवसूरीणाम् ४ आर्यखपटाचार्याणाम् ५ पादलिप्तप्रभृतीनाम् ६ वृद्धवादि सिद्धसेनयोः ७ मल्लवादिनः ८ हरिभद्रसूरीणाम् ९ बप्पभट्टिसूरीणाम् १० हेमसूरीणाम् ११ श्रीहर्षकवेः, १२ हरिहरकवेः, १३ अमरचन्द्रकवेः १४ दिगम्बरमदनकीर्तिकवेः, १५ सातवाहन–१६ वङ्कचूल–१७ विक्रमादित्य–१८ नागार्जुन–१९ उदयन–२० लक्षणसेन–२१ मदनवर्मणाम् २२ रत्न–२३ आभड–२४ वस्तुपालानां चेति। तत्र प्रथमम्—

[१]

॥ भद्रबाहुवराहप्रबन्धः ॥

दक्षिणापथे प्रतिष्ठानपुरे भद्रबाहु-वराहाख्यौ द्वौ द्विजौ कुमारौ निर्धनौ निराश्रयौ प्राज्ञौ वसतः। तत्र यशोभद्रो नाम

१ क- 'रत इ निज'। २ क-ख-'दृश्व। ३ क-ख-'जीवदेव। ४ क 'श्रीहरि ५ क 'श्रीबप्प। ६ क श्रीहेम। ७ क-'रत्नश्रावक-आभड ८ क-ख-'पुर'।

चतुर्दशपूर्वी समागत । भद्रबाहु-वराहौ तद्देशनां शुश्रुवतुः । यथा–

भोगा भङ्गुरवृत्तयो बहुविधास्तैरेव चायं भव–
स्तत्त्वस्येह कृते परिभ्रमत रे लोकाः ! सृ(कृ?)त चेष्टितैः ।
आशापाशशतोपशान्तिविशदं चेतः समाधीयतां
काप्यात्यन्तिकसौख्यधामनि यदि श्रद्धेयमस्मद्वचः ॥ १ ॥[3]

एतच्छ्रवणमात्रत एव प्रतिबुद्धौ गृहं गत्वा तौ मन्त्रयेते स्म–जन्म कथं वृथा नीयते ? । तावद् भोगसामग्री नास्ति, तर्हि योगः साध्यते ।

अग्रे गीतं सरसकवयः पार्श्वतो दाक्षिणात्याः
पृष्ठे लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनाम् ।
यद्यस्त्येवं कुरु भवरसास्वादने लम्पटत्वं
नो चेच्चेतः ! प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ ॥१॥[5]

इति विमृश्य द्वावपि बान्धवौ प्रवव्रजतुः ।

भद्रबाहुश्चतुर्दशपूर्वी षट्त्रिंशद्गुणसम्पूर्णः सूरिरासीत् । १ दशवैकालिक–२ उत्तराध्ययन–३ दशाश्रुतस्कन्ध–४ कल्प–५ व्यवहार–६ आवश्यक–७ सूर्यप्रज्ञप्ति–८ सूत्रकृत-९ आचाराङ्ग–१० ऋषिभाषिताख्यग्रन्थदशकप्रतिबद्धदशनिर्युक्तिकारतया पप्रथे, भ(भा?)द्रबाहवीं नाम संहितां च व्यरचयत् । तदा आर्यसम्भूतिविजयोऽपि चतुर्दशपूर्वी वर्तते । श्रीयशोभद्रसूरीणां स्वर्गगमनं जातम् । भद्रबाहुसम्भूतिविजयौ स्नेहपरौ परस्परं भव्याम्भोरुहभास्करौ विहरतो 'भरते' पृथक् पृथक् । वराहोऽपि विद्वानासीत्, केवलमखर्वगर्वपर्वतारूढः सूरिपदं याचते भद्रबाहोस्सहोदरपार्श्वात् । भद्रबाहुना भाषितं स.—वत्स ! विद्वानसि, क्रियावानसि, परं सगर्वोऽसि, सगर्वस्य सूरिपदं न दद्मः । एतत् सत्यमपि तस्मै न सस्वदे, यतो 'गुरुवचनममलमपि महदुपजनयति श्रवणस्थितं शूलमभव्यस्य' । ततो व्रतं तत्याज । मिथ्यात्वं

१ घ–'भुव–'। २ घ–'शान्त०'। ३ शार्दूल०। ४ग–'गृहे'। ५ मन्दाक्रान्ता। ६ क–ख–'स्वर्ग०'। ७ घ–'मपि सलिलमिव मह०'। ८ क–'मदुप०'।

मतः पुनर्दिव्येव जगाद ।

स्थापत्याध्ययनार्थकामना वाराहसंहिता[1]मधीत्य तत्स्वार्थं प्रयाण्ये, अन्येषु च जगाद— अहं वाम्ये कामस्य स्पृशमि स्म । तद्विचार एव श्रीमत्सिद्धानि स्म । एकदा प्रतिष्ठानात् बहि: [2]छिन्नपाषाणस्यां कर्म मार्गयामि स्म । छायामूल एव तस्मिन् सत्सावत्थपाव स्थापिमि स्म । सुतोऽत्र तत्सम्पूर्णं स्मरामि स्म । ततो मार्गे तत्र पश्यामि स्म । तत्र कायापिञ्जिते शिलातले पञ्चाननं उप विष्टोऽभूत् तथापि तदुपरदेश करं निक्षिप्य मया ततः पृष्टम् । तावत्स पञ्चाननः साक्षात् भास्कर एवाभूत् । तेनाहं भाषितः— वत्स ! तव देवार्चनपरतया अत्यन्तमस्मा च मम तुष्टोऽस्मि, रविरहम् वरं वृणीष्व । अथ मयोक्तम्—स्वामिन् ! यदि प्रसन्नोऽसि तदा निजविमाने चिरं सर्वेस्तत्राप्य सकलमपि ज्योतिषार्थं मे दर्शय । अथाहं [3]मिह(हि)रेण चिरं स्वविमानस्थ एव बोधितोऽस्मि । सूर्यस्य प्रसादामृतसम्पर्केण च मया दुष्टपापनिष्ठुरत्व च विनिर्मलमूर्तम् । तत्कल्पम् सूर्यस्पृष्टेन बालेन च पञ्चपञ्चं महीमेकं जनयामि । अत्र वराहमिह(हि)र इति नाम्ना । इत्यादि चिर प्रख्यापयामास । सम्यक्प्रसादात् लोके पूर्णो परम मोक्ष 'अवन्तिका'पुरे प्रभुभिर्व मूलात सम्यक्प्रयोगेण रक्षयामास । तेन निजपुरोहितः कृतः । यतः—

गौरवाय गुणा एव न तु ज्ञातेयडम्बरः ।
वानेयं गृह्यते पुष्प-मङ्गमलस्त्यज्यते भवः ॥ १ ॥

अथ वैतालवराद् भिन्नति—विक्रमी भरतवत् पालयत् मेदिनीं । महीपालाद् विविधैश्वर्यमाना वराहस्ता इव पुत्रेषु मासं सपत्नीक सपत्न्यः । तत्पुत्रता: आवन्त्य शिरत्रात्कृत्तुपेते । [4]विविध

1 क—विशस्यमीत । २ क—ख— 'रत्नाना स्म । ३ ग 'मत्सरानम' । पूर्ण । ४ क—ख ग— प्रतितीर्थेन ५ क ग— पात । ६ गे वचन् । मनुष्य । ६ क—ख 'नरमी' । ७ क—ख— 'मिनत्वाप ।

मस्माकं जीवितं येन गुर्ववज्ञां सहामहे। किं कुर्मः? । अयं कलावानिति नरपतिना पूज्यते । राजभिः पूज्यते यश्च सर्वैरपि पूज्यते । भवतु, तथापि भद्रबाहुमाह्वयामस्तावत् । इति सम्मन्त्र्य तथैव चक्रुः । आगता श्रीभद्रबाहवः । कारितः श्राद्धैः ससंघप्रवेशमहः । स्थापिता गुरवः सुस्थाने । नित्यं व्याख्यारसानास्वादयामासुः सभ्याः । भद्रबाह्वागमे स वराहो बाढं मम्लौ, तथापि तेभ्यो नापकर्तुमशकदसौ ।

अत्रान्तरे वराहमि(हि)रगृहे पुत्रो जातः । तज्जन्मतुष्टः प्रभूतं धनं व्ययति स्म । लोकाच्च पूजामाप्नोति स्म । पुत्रस्य वर्षशतमायुरिति तेन नरेन्द्रादिलोकाग्रसमासमक्षं प्रख्यापितम् । गृहे उत्सवोदयस्तस्य ।

एकदा सदसि वराहः प्राह स्म– अहो सहोदरोऽपि भद्रबाहुर्मे पुत्रजन्मोत्सवे नागात् इति बाह्या एते । एतदाकर्ण्य श्रावकैर्भद्रबाहुर्विज्ञप्त– एवं एवमसौ वदन्नास्ते, गम्यतां भवद्भिरेकदा तद्गृहम्, मा वृथा मुधा क्रोधः । श्रीभद्रबाहुनाऽऽदिष्टम्– द्वौ क्लेशौ कथं कारयध्वे? । अयं बालः सप्तमे दिने रात्रौ निशीथे बिडालिकया घानिष्यते । तस्मिन् मृते शोकविसर्जनायापि गन्तव्यमेव तावत् । ततः श्रावकैरूचे– तेन विप्रेणोपराजमर्भस्य समाशतमायुरुक्तम्, भवद्भिः पुनरित्थमादिष्यते, किमेतत्? श्रीभद्रबाहुस्वामिना भणितम्– ज्ञानस्य प्रत्ययः सारम्, स चासन्न एवास्ते । स्थितास्तूष्णीं श्रावकाः । आगतं सप्तमं दिनम् । तत्रैव द्विप्रहरमात्रायां रात्र्यां बालं स्तन्यं पाययितुं धात्र्युपविष्टा । द्वारशाखाग्रे न्यस्ताऽर्गला बालमस्तके पतिता जनान्तरसञ्चारात् ।

१ ख– 'स पूज्यते । २ क–ख 'ससपर्द्धिप्र०' । ३ ग– 'स्पर्धे' । ४ ग 'भद्रबाह्वागमे वराहो । ५ क–' भद्रबाहुर्मे इत आरभ्य 'क्रोध' एतत्पर्यन्तं नास्ति। ६ ख–' भद्रबाहुना' । ७ ग 'पुनरिद०' । ८ ख–'बाहुना' । ९ क-ख–'माभ्या' । १० ग–'रात्रौ' । ११ ग–'शाखाग्रन्यस्ता०' । १२ क ख–'मस्तकपतिता' ।

प्रवेशितं चास्त । इमने वराहगृहे । मिलितो लोकः । भद्रबाहुनाऽपि श्रावका उक्ताः— शोकापनोदो धर्मचार इति तत्रास्माभिर्गन्तव्यम् । श्रावकैः समं गता आचार्याः । वराहः शोकग्रह-ग्रस्तोऽप्यनुत्थानादिभिर्मत्सरमातनोत्, किन्त्वगादीत्— आचार्याः ! भवतां ज्ञानं विज्ञितम्, केवलं विद्वांसो यूयम्, किमत्रार्पयत । भद्रबाहुना निजगदे— तस्या बालकस्य मेखलया अग्रभागे रेखास्ती विडाल्याऽस्ति, मार्जार्या मृत्युः । श्रीगीतार्थानामाश्रितोऽपि तथैवास्ते अयमेतत् वराहः— तथा पुत्रशोकेन च विशेषं गम्यं राज-निदिष्टमप्यनुज्ञातमपुत्रस्यैवामन्येत किम । निमन्त्रितं निजपुत्रकस्य प्रत्येकमास्मभिर्मर्म निवारयति एतान्यस्यापि दैवमन्दस्य । तद्वचना कुम्भानि पार्श्वेऽपुरत् । पुस्तकानि मार्ष्टुं स कापरात्मैव तावद् भद्रबाहुना वैतुल्या धृता धारिता । आत्मप्रमादेन ज्ञानं विनाश्य कथं पुस्तकेभ्यः कुप्यसि । एते पुस्तका सर्वज्ञोक्तमेव मान्यन्ते ज्ञाता तु दुर्लभः । अमुष्मिन् स्थाने त्वं विपर्यस्तमतिर्जात-वानस्यनमेव मित्र ।

प्रमुग्धसारस्वतवर्ष्मे मिमन्ते स्वपक्षयाः ।
दौर्भ प्रविष्टलमिन्दव—दमपि मनुष्यारणम् ॥ १ ॥

मतस्य च कृपो विचारम्भोक्तिरिच ॥ । तस्यान्य मानुषी पुरन्धरं इति निविष्ट । विष्णीभूय स्थितो वराहः । तदनन्तरे पूर्वं तन्त्रज्ञा-देवधर्माविदितमनसा केनापि श्रावकेण पठितम्—

दुष्पारवारि कपटकल्पं इमम्बोऽपि यस्या
मानितं स्य सन्तमसमन्यागमविसाऽसौ ।
सूर्येन्दुरश्मिरप्रतिगृहितसोऽसुनाऽस्य
मास्पद मेरुरपि कोटमथे ! किमु त्वम् ॥ १ ॥

---

४ क– 'मतबौ' । २ ख 'चतुर्थ' । ३ क– 'बहुलमहर्घ्ये' । ४ क– 'अनायतनं' । ५ क– 'अपीयन' । ६ क– 'अनपेक्षित' । ७ ग 'वस्तान्तु मुख्यं' । ८ ख 'पर्णी' । ९ भावुकः । १ स्वमत ।

इति वदन्नेव नष्टः स. । बाढ पीडितो वराहः । अत्रान्तरे स्वयमागतो राजा । राज्ञोक्तम्—मा स्म शोची', भवस्थितिरिय विद्वन् ! । तदा जिनभक्तेन राजमन्त्रिणैकेन भणितम्—ते आचार्या नवा याता सन्ति यैर्डिम्भस्य सप्ताहमात्रमायुरभाणि, ते सङ्गतवाचो महात्मान. । केनापि दर्शिता भद्रबाहवः, एते ते, तदा द्विजस्तथा दूनो यथा स एव विवेद । गतो राजाऽपि, भद्रबाहुरपि, लोकोऽपि स्वस्थानम् । राजा श्रावकधर्मं प्रतिपेदे । वराहोऽपमानाद् भागवतीं दीक्षा गृहीत्वाऽज्ञानकष्टानि महान्ति कृत्वा जैनधर्मद्वेषी दुष्टो व्यन्तरोऽभूत् । ऋषिषु द्वेषवानपि न प्रबभूव । तपो हि वज्रपञ्जरप्राय महामुनीनां परप्रेरितप्रत्यूहपृषत्कदुर्भेदतरम् । अत श्रावकानुपद्रोतुमारेभे । गृहे गृहे रोगानुत्पादयामास । श्रावकै पीडार्त्तैर्भद्रबाहुरादरेण विज्ञप्त —भगवन् ! भवति सत्यपि यद् वय रुग्भि पीड्यामहे, तत् सत्यमिदम्—कुञ्जरस्कन्धाधिरूढोऽपि भषणैर्भक्ष्य(ष्य ?)ते इति ? । गुरुभिरभाणि—मा भैष्ट, सोऽय वराहमिह(हि)रः पूर्ववैराद् भवद्भयो दुध्रुक्षति । रक्षामि पाणेरपि वज्रपाणे । तत पूर्वेभ्य उद्धृत्य ' उवसग्गहर पासम् ' इत्यादि स्तवन गाथापञ्चकमय सन्दृब्धे गुरुभि । पठित च 'तल्लोके । सद्य शान्ति गता क्लेशा । अद्यापि कष्टापहारार्थिभिस्तत् पठ्यमानमास्ते । अचिन्त्यचिन्तामणिप्रतिम च तत् । श्रीभद्रबाहूना विद्योपजीवी चतुर्दशपूर्वी श्रीस्थूलभद्र परमतान्यचुचूर्णत् ।

इति श्रीभद्रबाहुवराहप्रबन्ध प्रथम ॥ ग्र० १२२ ॥

१ ख–'वराहचरः' । २ ख–'तल्लोके' ।

[२]

॥ अथार्यनन्दिलप्रबन्धः ॥

पद्मिनीखण्डे पत्तने पद्मप्रभनामा राजा । तस्य भार्या पद्मावती । तस्मिन् पुरे पद्मदत्तनामा श्रेष्ठी वसति । तस्य भार्या पद्मयशा नाम । तयोः पुत्रः पद्मनामाऽभूत् । वरदत्तेन सार्थवाहेन स्वकीया वैरोट्या नाम पुत्री तस्य दत्ता । स तां व्यवाहयत् ।

अन्यदा वरदत्तो वैरोट्याजनकः सपरिवारो देशान्तरं गच्छन् वनदवेन दग्धः । वैरोट्यां श्वश्रूः शुश्रूषमाणामपि निर्निमित्तं मनिस्वाऽपमानयति । यतः —

रूपं वयो धनं देहः सौभाग्यं प्रश्रितश्रुतम् ।
प्रमादात् पैतृकाद्यन्ते नारीणां जायते ध्रुवम् ॥१॥

सा श्वश्रूवचनैः कुकुम्भकर्कशैः पीडिताऽपि दैवमुपालभते न श्वश्रूं निन्दति चिन्तयति च—

दैवस्य पुण्यकस्याम कर्मणां पापस्य फलमितायं ।
अपराधेषु गुणेषु च निमित्तमि(म)त्र परो भवति ॥ २ ॥

अन्यदा वैरोट्या भोगीन्द्रस्वप्नसूचितं गर्भं बभार । पञ्चसमावने दोहदः उत्पन्नः । तदाऽऽर्यनन्दिलनाम्नः सूरिपार्श्वे सम्प्राप्ता वैरोट्या सर्वमपि स्वपूर्वभवं आपृच्छत्समितः । वैरोट्या पश्चात् श्वश्रूरिति शक्ति—सत्यः वाच्याः पुत्रः भविष्यति न तु सुतः । इति कल्पकास्यकर्कशवचनपीडिता सती सा सती श्वश्रूः सूरिपार्श्वे गता । सूरयो वन्दिताः । तेनाप्यवधाना सह विरोधोऽभूत् ।

ख 'नन्दिलप्रबन्धः' । २ ख 'पद्मप्रभो' । ३ ख 'निर्निमित्तं' । अशुद्धम् । ५ क-ख- 'देवमुपा' ।

६ क-ख—र्जं दैवस्य पुण्यं पापं प्रतीतं फलविपाकः ।
अपराधेषु गुणेषु च निमित्तमात्रं परो भवति ॥
आर्या । ख—'गर्भे बभार' । ८ ख 'तदा सम्प्रा' ।

सूरिभिरुक्तम्—पूर्वकर्मदोषोऽयम्, क्रोधो न वर्त्तनीयः, भवहेतुत्वात्, वत्से !

इह लोए चिय कोवो, सरीरसतावकलहवेराइ ।
कुणइ पुणो परलोए, नरगाइसुदारुण दुक्खं ॥ १ ॥[2]

पुत्र च लप्स्यसे । पायसदोहदस्ते जातोऽस्ति सोऽपि यथा तथा पूरयिष्यते[3] । इति सा सूरिवचसाऽऽनन्दितचित्ता निजगृहमागच्छत्, अचिन्तयच्च—

अस्माभिश्चतुरम्बुराशिरसनाविच्छेदिनीं मेदिनीं
भ्राम्यद्भिः स न कोऽपि निस्तुपगुणो दृष्टो विशिष्टो जनः ।
यस्याग्रे चिरसञ्चितानि हृदये दुःखानि सौख्यानि वा
व्याख्याय क्षणमेकमर्द्धमथवा निःश्वस्य विश्रम्यते ॥ १ ॥[4]

[5]एते तु गुरवस्तादृशा सन्ति ।

पद्मयशा अपि चैत्रपूर्णिमायामुपोषिता '[6]पुण्डरीक'तपसि [7]क्रियमाणे उद्यापनमारेभे । तद्दिने पायसपूर्ण प्रतिग्रहो यतिभ्यो दीयते, साधर्मिकवात्सल्य च क्रियते । तया सर्वं कृतम् । वध्वा पुनर्वैरभावात् कुलत्थादि कदशन दत्तम् । वधू पुन स्थाल्यामुद्धृत पायस प्रच्छन्न गृहीत्वा वस्त्रे वद्ध्वा घटे क्षिप्त्वा जलाशय जलाय गता । वृक्षमूले कुम्भ मुक्त्वा यदा हस्तपादप्रक्षालनार्थं गता तावताऽलिञ्जरनामा नाग पातालेऽस्ति, तस्य कान्ताया [10]क्षीरान्नदोहद समजनि । पृथिव्यामायाता क्षीरान्न गवेषयति । तत्र तरोर्मूले घटमध्ये क्षीरान्न दृष्टम्, भुक्त च । येन मार्गेणागता तेनैव

---

१ छाया—इह लोके एव कोप शरीरसन्तापकलहवैराणि ।
करोति पुनः परलोके नरकादिसुदारुण दुःखम् ॥

२ आर्या । ३ क-'पूरयिष्ये' । ४ शार्दूल० । ५ क-ख-'एते गुरव०' ६ एतत्स्वरूपार्थं प्रेक्ष्यतां क-परिशिष्टम् । ७ क—'क्रियामारेभे' । ८ क-ख-'मरात्' । ९ ख-'कस्या' । १० ग-'पायसदोहद' ।

न्त्य मान्या। यदा वैरोट्या पादशौचं कृत्वा समायाति तदा दौरेण न पश्यति, तथापि न कुप्यति न विरूपं [illegible] किन्तु [illegible]—'देवं' [illegible] पूर्व [illegible] इति च [illegible]।

इतश्च अलिञ्जरनाम्ना [illegible] निवेशितं च। वैरोट्या नागगृहमागता। तत्र [illegible] वैरोट्याया [illegible] भिक्षा [illegible] कथितम्—[illegible] अलिञ्जरनागस्त्री [illegible] वैरोट्या [illegible] स, न [illegible] पूर्णा च। तदा तस्या [illegible]—अत्र [illegible] [illegible] [illegible]। तदा [illegible] वैरोट्या [illegible] भोजिता। [illegible] समर्था बभूव। [illegible]। वैरोट्यायुक्त [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]। [illegible]। [illegible] मध्ये न [illegible]। अलिञ्जरस्य [illegible] ([illegible]) पुत्रेभ्य [illegible]। [illegible] [illegible]। वैरोट्या अलिञ्जर [illegible] च। अलिञ्जर [illegible] वैरोट्या। [illegible]। [illegible]। वैरोट्या [illegible]। [illegible]। [illegible] अलिञ्जर [illegible]

दत्त.। [1]तत्क्षणमेव वैरोट्ययोत्तारित । पानीयेनाभिषिक्तास्ते तत [2]स्वस्था सम्पन्ना । एकस्तु शिशुर्विपुच्छो जात । यदा स स्खलति क्षितौ तदा वैरोट्या ब्रूते–[3]बण्डो जीवतु । वैरोट्याजात-कस्य स्नेहेन मोहितास्ते सर्वे बान्धवरूपा सर्पा क्षौमरत्नस्व-र्णादि दत्त्वा नामकरण च कारयित्वा यथास्थान ययु । वैरोट्या नागप्रभावात गौरवपात्र जाता।

अन्यदाऽलिञ्जरः स्वपुत्र पुच्छरहित दृष्ट्वा चुक्रोध। [4]मम पुत्र केन दुरात्मना विपुच्छ कृत ?। ततो वैरोट्यया कृतो विपुच्छो मे पुत्र इत्यवधिना ज्ञात्वा [5]वैरोट्याया उपरि पूर्वे सुप्रसन्नोऽपि चुकोप। कुपित सन् निग्रह कर्तुं वैरोट्यागृहमगमत्। अलिञ्जरो [6]गूढतनुर्गृहमध्ये स्थित । यदा वैरोट्या ध्वान्तभरे सति गृहापवरकमध्ये प्रविष्टा तदा तयोक्तम्– बण्डो जीवतु [7]चिरम्। तच्छ्रुत्वा नागराज सन्तुष्टस्तस्यै नूपुरे ददौ । अद्य-प्रभृति वत्से ! त्वया पाताले आगन्तव्यम्, नागाश्च त्वद्गृहमेष्यन्ति इति प्रसाद कृत । सा वैरोट्या पाताले गमनागमन करोति। [8]नागवरात् नागदत्त इति नाम दत्त पुत्रस्य। तदा पद्मदत्तो वैरोट्या-श्वशुर श्रीआर्यनन्दिलक्षपणकैरेवमुक्त – त्वया स्ववध्वग्रे कथनी-यम्, नागाश्रय गतया त्वया नागा वक्तव्या –भवद्भिर्लोकस्यानुग्रह [9]करणीय, कोऽपि न दष्टव्य ।तत् सूरिवचन श्वशुरेण तस्यै, तथा च नागेभ्य कथितम्। तत्र गता च वैरोट्या एवमुच्चैर्जगौ— साऽलिञ्जरपत्नी जीयाद् सोऽलिञ्जरो जीयात् [10]येनाहम-पितृगृहाऽपि सपितृगृहा कृता, अनाथाऽपि सनाथा [11]जाता।

---

१ ग पुस्तके ‘ तत्क्षणमेव ’ एतदधिकम्। २ क–‘ सुस्था ’। ३ ‘ घोडो ’ इति गूर्जरभाषायाम्। ४ ग -पुस्तके ‘मम’ इत्यत आरभ्य ‘इति’ एतत्पर्यन्तमधिक विद्यते। ५ क खप्रत्यो ‘वैरोट्या’ इत्यत आरभ्य ‘कर्तुं’ एतत्पर्यन्त न दृश्यते। ६ क–ख–तनुर्मध्ये’। ७ ग पुस्तके ‘ चिर ’ अधिक विद्यते। ८ क खप्रत्यो ‘ नागदत्त इति नाम दत्त पुत्रस्य’ एतन्न दृश्यते। ९ ग -‘ कर्तव्य ’। १० क- ‘येनाहमपि सपितृगृहा कृता’। ११ ग-- ‘सञ्जाता’।

भो भो नागकुमाराः! आर्यनन्दिलसूरिणा महात्मना एवमादिष्टम्– क्रोधे न पीडयितव्यं, कृपयानुग्रहः कार्यः। वैरोट्या पुनरपि स्वगृहं गता। गुरुणा वैरोट्यास्तवो नवो विरचितः। यो वैरोट्यास्तवं पठति तस्य पन्नगभयं नास्ति। पन्नगाः सर्वे वैरोट्यायाः गुरवे पार्श्वमानीताः। उपदेशं श्रुत्वा उपशान्तचित्ताः संवृत्ताः। नागदत्तनाम्ना वैरोट्यापुत्रः सौभाग्यभाग्यसम्पन्नः। पद्मदत्तेन त्रिवर्गसहितेन धर्मं गृहीतम्। तदनन्तरं स्वर्गं गतः। पद्मयशा अपि तस्य दर्शनं प्राप्तस्य इष्टसिद्धिपुत्रो देवो जातः। वैरोट्या च धर्मानुरागा(नागस्य?) स्वधामानुगता धरणेन्द्रपार्श्वे नीतास्या। तदारि 'वैरोट्या' इति नाम्नाऽस्या।

इति आर्यनन्दिलप्रबन्धः ॥ २ ॥

१ ग-पुस्तके क्रोधप्रमुखादि कार्यं पतितम्। २ क 'पन्नगा'। ३ सर्वे सीमि। ४ ग-पुस्तके 'वैरोट्या' पतितम्।

[३]

॥ अथ श्रीजीवदेवसूरिप्रबन्धः ॥

'गूर्जर'धराया वायुदेवता[1]स्थापित 'वायट' नाम महास्थानम्। तत्र धर्मदेवनामा श्रेष्ठी धनवान्। तस्य शीलवती नाम गेहिनी गेहश्रीरिव देहिनी। तयोः सुतौ महीधर-महीपालौ। महीपालः क्रीडाप्रियो न कलाऽभ्यासं करोति। ततः पित्रा [2]हक्कितो रुष्टो देशान्तरमसरत्। धर्मदेवश्रेष्ठी परलोकं प्राप्तः। महीधरोऽपि श्रीजिनदत्तसूरीणां 'वायट'गच्छीयानां पादमूले प्रवव्राज। स राशिल्लसूरिर्नाम सूरीन्द्रो बभूव। महीपालोऽपि पूर्वस्यां दिशि 'राजगृहे' पुरे दिगम्बराचार्यदीक्षां प्राप्याचार्यपदमवाप। सुवर्णकीर्तिः इति नाम पप्रथे। श्रुतकीर्तिना गुरुणा तस्मै द्वे विद्ये प्रदत्ते—'चक्रेश्वरी'विद्या 'परकायप्रवेश'विद्या च। धर्मदेवे दिवं गते शीलवती दुःखिन्यासीत्, यतः—

यथा नदी विनाऽम्भोदाद्, यामिनी [3]शशिना विना।
अम्भोजिनी विना भानुं, भर्त्रा कुलवधूस्तथा ॥१॥[4]

'राजगृहा'गतपरिचितमनुष्यमुखेन स्वपुत्रं स्वर्णकीर्तिं तत्रस्थं ज्ञात्वा तन्मिलनाय गता। मिलितः [5]स्वर्णकीर्तिस्तस्याः। उन्मीलितो मातापुत्रस्नेहः। एकदा तया सुवर्णकीर्तिर्भाषितः—तव पिता दिवमगमत्। त्वमत्र सूरिः। [6]महीधरस्तु राशिल्लसूरिर्नाम श्वेताम्बरसूरिपदे वर्तते। 'वायट'प्रदेशे विहरति। युवां द्वावेकमतीभूय एकं धर्ममाचरतम्। 'वायट'मानीतस्तया सः। द्वौ बान्धवौ एकत्र मिलितौ। सुवर्णकीर्तिर्भाषितो मात्रा, वत्स! त्वं श्वेताम्बरः एधि। सुवर्णकीर्तिर्वदति—राशिल्लसूरिर्दिगम्बराचार्यो भवतु मदनुसरणात्। एवं वर्तमाने मात्रा द्वे रसवत्यौ

---

१ क-ख—'स्थित'। २ 'हांकी कढायेलो' इति भाषायाम्। ३ ग—'शशिन'। ४ अनुष्टुप्। ५ ग- 'सुवर्णकीर्तिः'। ६ क-ख—'महीपालस्तु'।

कथ्यते—एका निर्गिता अपरा मध्यमा कुन्दुन्दाचार्या । दिगम्बरा पूर्वमत्रागते । स निशिथे रत्नत्री गुहके स्थिता कुरमती पश्यन्ति न । रात्रिश्रमणीशिष्यौ प्रातर्गतौ । ताभ्यां निवारि तिम्भां कुरमती निवद । ततो भाजनाद्दनु दिगम्बराः माजा- वस्त्र । एते श्वेताम्बरा जाता, स्नानावानमपि नानेन च करोति । एते तु वदन्ति—

'मुञ्च आधारतम्, गन्धं न च जो परिकम्मद् ।
मुक्ता मन्त्रमिमाला तिमुक्तस्य नस्य आरादणा नत्थि ॥ १ ॥

तदेवं च पालयन्ति । तेम्यादर्शनी सिद्ध साङ्गमिच्छति यद् । स्वपक्षीर्निमान्नुवचमा प्रभुव धनाम्बरशीघ्रमादद । श्रीदेव सूरिः इति नाम नस्य दत्तं दिग्गु विस्तृतम् । यतिपत्रामानीतस्य वरा निहरन् सम्मानां मिथ्यात्वादिरोगान् सुदर्शनापीयूषनापेन निर्देश्यति ।

श्रीसूरेरेकदा देशान्तरां योगी कश्चिदागतेन । स वैश्वानर- जपिनी मिथो माधमितु हात्रिंशल्लक्षणभूषितं नरं विलो- कयति । तस्मिन् समये च तत्र एत—एषा विक्रमादित्यः द्वितीयो श्रीचन्द्रसूरि तमीय स एव योगी मान्य । राजाऽवदत् । करपात्रे एकसुरी पञ्चमी पादद् भिक्षा याच्यते मुञ्चन च तव सिध्यति । तत्र सूरि उपविशुभासन्न । सूरीणां सूरि मन्त्र प्रभावात् धनाम्बर श्रीश्रीमूलानि न पुनर्भुवः । ततो गुरुस्मरत्व- भावकभिक्षा लम्भिता । श्रीश्रीचन्द्रसूरिसि स्वभिक्षया योग- प्रवर्तनिपत्र चकार । तन्मन्त्रवत् विमाय । प्रभुमि स कीर्तितः ।

---

१ ग ग्रीनीषा २ दिगम्बर ।

१ जना—मुक्ते न चार्थं तत्राह् च न अधिक वी
अन्यः सर्वभिक्षाविपुराण कथाप्रायशा नास्ति ॥
क ख तत्त्वोपी ५ क ख मार्गे १ ग वा । ग
पुस्तके इति अस्य 'श्रीमिताकं' पर्यन्त नास्ति पाठो । कल्पयन्ति ।

ततस्तेन खटिकया भूमौ लिखितम्—

उवयारह उवयारडउ सव्वउ लोउ करेइ ।
अवगुणि कियइ जु गुणु करइ विरलउ जणणी जणेइ ॥ १॥

अह तव च्छलनार्थमागतोऽभूवम् । त्वया ज्ञात , स्तम्भित , प्रसीद, मुञ्च, कृपा कुरु इत्यादि । तत कृपया प्रभुभिर्मुक्तोऽसौ 'वायट-' नगरे वहिर्मठीं गत्वा तस्थौ । प्रभुभि स्वगच्छ. समाकार्योक्त — योगी दुष्टो वहिर्मठेऽस्ति अमुकदिशि, तस्या दिशि केनापि साधुना साध्व्या वा न गन्तव्यमेत्र । तथेति तन्मेने सर्वै । साध्व्यौ तु द्वे ऋजुतया कुतूहलेन तामेव दिश गते । योगिना समेत्य चूर्णशक्त्या वशीकृते तत्पार्श्वं न मुञ्चत । प्रभुभिः स्ववसतौ दर्भपुत्रक कृत । तत्करच्छेदे योगिनोऽपि करच्छेद । मुक्ते साध्व्यौ । मस्तकक्षालनात् परविद्याविदलनेन सुस्थीभूते ते ।

अथान्यदा 'उज्जयिन्यां' विक्रमादित्येन [2]सवत्सर प्रवर्तयितुमारेभे । तत्र देशानामनृणीकरणाय मन्त्री निम्बो 'गूर्जरधरादिशि प्रहितो विक्रमेण । स निम्बो 'वायटे' [3]श्रीमहावीरप्रासादमचीकरत् । तत्र देव श्रीजीवदेवसूरीन्द्र [4]प्रत्य-तिष्ठपत् ।

अन्येद्युर्वायटे लल्लो नाम श्रेष्ठी [5]महामिथ्यादृग् । तेन होम कारयितुमारब्ध । विप्रा मिलिता । आसन्नादाचाम्लिकाद् द्रुमाद् धूमाकुलोऽहि [6]कुण्डासन्नोऽपतत् । निर्घृणैर्विप्रै स वराक [7]उत्पाट्याग्नौ जुहुवे । लल्लस्तद् दृष्ट्वा विरक्तो विप्रेषु उवाच च—अहो निष्ठुरत्वमेतेषाम् ! । एव जीवहिंसारता ये तस्मादलमेभिर्गुरुभिः ।

---

१ छाया—उपकारकस्य उपकार सर्वो लोक करोति ।
अवगुणे कृते यो गुण करोति विरल त जननी जनयति ॥

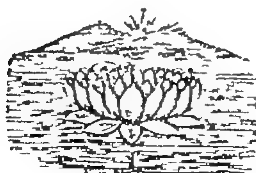
२ क–'मुम्चेरे' । ३ ख–'यत्मरो वर्तयितु०' । ४ अय प्रासादस्तत्राद्यापि समस्ति । ५ ग–प्रत्यतिष्टिपत् ' । ६ ग पुस्तके 'महामिथ्यादृक् एतदधिकम्' । ७ क–ख—'कुण्डासन्ने' । ग–'उत्पाटय वह्नौ' ।

एवं वहन् विप्रान् निवृत्य स्वगुरुमगमत्। सर्वदर्शनामाभाषान् विलोकते। एकदा मध्याह्ने श्रीजीवदेवसूरीणां सद्गुणपाठकस्य गृहे विश्रामार्थं गतः। तयोः पुस्तविश्रामवशात् गुरुः। तद्धेन तौ मुनी आलपितौ– युवयोः के गुरवः ?। तावूचतुः श्रीजीवदेवसूरयः आख्याताः। तद्गुरुस्तत्र गतः। आचकाराद्यप्रभृती सहस्थितौ। अन्यदा तद्धेनोक्तम्—पूर्वतर्पणे मया हस्त्युर्ध्वं दाने कंस्थितम्। तत्पार्श्वे स्थापितम्, हस्तयष्टिं गृहीतम्। न गच्छन्ति ते निर्लोभाः। तद्धो नाह प्रीतः। गुरुनिवेदनम्—अथ तयोः प्रवृत्तिनोक्त पादस्य तत्र पद प्रभावनत्वात् तदस्यतार्थे आनेयम्। इति श्रुत्वा गृहं गतो तद्धः। तत्र केनचिद् तौ पृष्टौ प्राप्ततौ। तद्धेन गुरुसमर्पणमानीतौ। गुरुणोक्तम्—यदैतौ स्वयं यात्रा निमित्तं तैः तद्ग्रहणपेन नैव कारणम्। तच्छ्रुत्वा तेन पृष्टौ स्वच्छन्दं गुरौ 'निमित्तप्रभ'नामे नदी कथित् स्थिता। तत्र भूमौ तद्धेन नैवमारणम्, निरूपणम्। तदापृष्टः कोऽध्यायः। तेनोक्तम्—अत्र प्रासादे दोषोऽस्ति। अन्येनोक्तम्—को दोषः!। तेनोक्तम्—शीघ्रमुपगतत्वे। तद्धेन तच्छ्रुत्वा गुरवे निवेदितम्। गुरुणोक्तम्—निःशल्यां भूमिं कृत्वा पुनः प्रासादः कर्तव्यः। तद्धः तस्य हस्तचिन्ता न कार्या तदर्थिशल्यो यत्र पूर्णिमदिने। मस्तकं उत्पाट्य ... । शब्दं जल्पन्– वैत्यं भोजनवेलायाम्। गुरवे विज्ञप्तम्। तैर्ज्ञानं लब्धं। अभिज्ञातौ दृश्यामासौ। तयोक्तम्— कामधेनुमा रामपुत्रस्य महत्पीठान्ते पूर्वं गूर्जरदेशो वसन्ती लोकसौख्ये समागते पताकमाना तेषु पृथ्वपतितेषु निक्षेपं कूपे प्रक्षिप्तम्। मृता स्पष्टा नाम। अत स्वाङ्गरसिप्रभावर्णेन मालुम्पे। प्रतोल्यां मामविज्ञाता त्वं गुरु यथा आनी

१ क-ख—श्लोकः सर्वे इति पद नास्ति २ ग—'कथितम्'। ३ क ख— तत्र हस्त्यादेर्न। ४ ख— निमित्तज्ञनाम। ५ ग महत्पीठान्ते। ६ क-ख— वसन्ती। क-ख—'रामपितुर्मा कृत वदत'।

वृद्धिं कुर्वे । गुरुभिः प्रतिपन्नम् । ततस्तद्दत्तभूमौ तद्योग्या देवकुलिका कारिता । तत्र चामितं धनं लब्धम् । लल्लो निष्प्रतिमल्लसुखभाजनमभवत् । सङ्घश्च तुष्टः । लल्लद्वेषाद् द्विजैर्मुमूर्षुर्गौर्धिस्ये क्षिप्ता । सा तत्र मृता । श्रावकैर्विज्ञप्तं तद् गुरवे । गुरुणा विद्याबलाद् गौर्ब्रह्मभवने क्षिप्ता । यच्चिन्त्यते परस्य तदायाति सम्मुखमेव । ब्राह्मणैरनन्योपायत्वात् जीवदेवसूरयोऽनुनीताः । जीवदेवसूरे ! तारय नः । श्रीसूरिभिस्ते तर्जिताः, उक्ताश्च—यदि मच्चैत्ये मत्पट्टसूरेश्च श्रावकवत् सर्वां भक्तिं कुरुध्वे, मत्सूरेः सूरिपदप्रस्तावे [1]हेममययज्ञोपवीतं दत्थ, ततसुखासनं स्वयं वहथ, तदा गामिमां ब्रह्मालयादाकृषामि, अन्यथा तु न । [3]तैरपि कार्यातुरैः सर्वमङ्गीकृतम् । अक्षरादिभिः स्थैर्यमुत्पादितम् । ततो गौराकृष्याचार्यैर्बहिः क्षिप्ता । तुष्टं चातुर्वर्ण्यम् । कालान्तरे मरणासन्नाः सूरिभिस्तस्माद् योगिनो बिभ्यद्भिः स्वकीयाखण्डकपालस्य सर्वसिद्धिहेतोर्भञ्जनं श्रावकाग्रे कथितम् । [5]अन्यथा विद्यासिद्धो सङ्घोपद्रवं करिष्यति । तथैव तैस्तदा चक्रे । योगी निराशश्चिरमरोदीत् ॥

इति श्रीजीवदेवसूरिप्रबन्धः ॥ ३ ॥

१ ग-'पर्म तत् । सद्दत०' । २ क-ख-'हेमयज्ञोपवी(वी)त' । ३ क-ख-'तैरेव' । ४ क-'सर्वमप्यङ्गी-' । ५ ग-पुस्तके 'अन्यथा विद्यासिद्धो सङ्घोपद्रवं करिष्यति' एतदधिकं दृश्यते ।

[४]

॥ अथार्यखपटाचार्यप्रबन्धः ॥

अपि गन्धर्वाऽनेकातिशयलब्धिसम्पन्ना श्रीआर्यखपटा नाम आचार्यसम्राजः । तेषां शिष्यो भागिनेयो भुवनो नाम । ते सूरयो ऽन्यदा भृगुकच्छे विजह्रुः । तत्र बलमित्रो नाम बौद्धमतस्थो राजा, बौद्धाश्च महाप्रामाणिकास्तार्किकमानगर्विताश्च दुर्दान्ताः । एक आमरी, अपरं वृद्धिकरं पञ्चम इति स्याद्वाद् ते बौद्धा महाराज्ञा धर्मशालासु गुणपूजनान् निवेशयन्ति भूप शरण इति मान । अन्यदाऽयमा खपटाचार्या न गुरुत्वाद् । यत् —

तथागतस्तु बुद्धेषु, न कश्चिदस्ति महाशयः ।
तस्मात्ते तार्किकैः किं स्यात्—ज्ञानः बलाद्विजिगीषति ॥ १ ॥

भुवनस्तु चुक्षोभ । भवकल्पतसहस्रसमृद्धये राज पार्श्वे यदी मोक्षद्युर्गता गृहीत्वा तर्कोपरचाम—

सम्बिद्धिनिमय यथा विदधता नाभवत् प्रशमस्तु च
स्तम्भमान प्रथमस्तु तान्तरतुर्वा रीता च पूर्व नता ।
यावत् प्राम्यपुष्पत्वपितपूर्वमपुरोत्पृथु—
त्याकाशाग्रमायाऽभ्यल्पनिनदौविघ्नोऽस्य यम ॥ १ ॥

राज्ञा बलमित्रेणोक्तम् —साधो ! किं विजयस्य ? । भुवनो बभाण—तत्र गुरवस्तार्किकम्मन्या गर्वसन्निः येनाम्बरान् निन्दन्ति तदा कम नारायम नास्तर सम्प्राप्ता । आराध्यन्त तान् मया सह, एकदा भवतु भीतया धर्मर्षितुकम् । तदा राज्ञा स आहूता । चतुरङ्गसभायां वाद कारिता । भुवनमुनिप्रयाणनतकथपदव्यवस्थिता परस्परा इव तूष्णीका समजनिषत । राजादि

१ कल्पपुरा' २ क ख भवत्याभे' । ३ ख 'यथा ख 'तत्पुरा । ५ ख ग- 'कम्पति । ६ मतमविशेष अनुवत् । अविवदत् । ८ अमि । ९ कर्तुः १ पूर्णक. ।

मिर्घोषित —जय श्वेताम्बरशासनस्य। वर्तन्ते चैत्येषु महोत्सवा। बौद्धास्तु [1]हिमहतपद्मवनाभा जाता। त बौद्धापमानं श्रुत्वा बौद्धाचार्यो 'गुडशस्त्र'पुराद् वृद्धकराख्यो महातार्किको 'भृगुपुर'मगात्। राजानमवोचत्—श्वेताम्बरै [2]सह मा [3]वाद कारापय। राज्ञा भुवनप्रज्ञा[4]स्फूर्तिज्ञेन वारितोऽपि नास्थात्। [5]वादेऽजित एव सोऽपि भुवनेन जित। न खलु यमो भूताना [6]ध्रीयते(?)। जित्वा सभ्या प्रभाषिता —भो भो शृणुत—

यद्[7]ङ्को दृषदो यदुष्णकिरणो ध्वान्तस्य यच्[8]शीतगु
　[8]शेफालीकुसुमोत्करस्य च [9]देशाकर्षं पतङ्गस्य यत्।
[10]अद्वर्यत् [11]कुलिश प्रचण्डपवनो मेघस्य यद् यत् तरो
　[12]पर्शुर्यत् करिणो [13]हरि प्रकुरुते तद वादिनोऽसावहम् ॥१॥[14]"

[15]सभ्याश्रमत्कृता उज्जुघुषु — जयति धवलाम्बरशासनम्। वृद्ध[16]करं पुनरपमानाशनितप्तोऽनशन कृत्वा 'गुडशस्त्र'पुरे वृद्धकराख्यो यक्ष उत्पन्न प्राग्वैरेण जनानुपद्रवति व्याधिवर्द्धन-मापन-धनहरणादिप्रकारै। 'गुडशस्त्र पुरसङ्घेन आर्य[17]खपटास्तद् विज्ञप्ता-स्तत्र गता। [18]तत्र यक्षायतन प्रविश्य यक्षस्य कर्णयोरुपानहौ बबन्धु, यक्षामि पादौ ददु। लोको मिलित। राजा तत्रस्थस्तत्रागत। राज्ञि तत्रागते आचार्या श्वेतवस्त्रेण स्व सर्वमङ्गमावृत्य तस्थु। राजा यत्र यत्रो[19]द्घाटयति तत्र तत्र [20]स्फिचावेव दृश्येते। तत क्रुद्धो राजा घातान् दापयति [22]खपटाचार्यस्याङ्गे।

१ घ—'हिमवत्पद्मनाभा'। २ ग 'सह वाद'। ३ घ-'वाद वाद कारय'। ४ क-ख 'स्फूर्तितेन'। ५ ग-'वादोदित एव'। ६ क—ख—'ध्यायति'। ७ चन्द्र। ८ लताविशेषगतपुष्पसमुदायस्य। ९ दीपकवर्तेराकर्षणम्। १० वज्रम्। ११ कुठार १२ गजस्य। १३ सिंह। १४ शार्दूल०। १५ ख—'सभ्याश्च चम०'। १६ ख-'करोऽपमान ०'। १७ क—'खपुटा०'। १८ ख 'तत्र च यक्षा०'। १९ 'उघाडे छे' इति भाषायाम्। २० ग-'स्फिजावेव'। २१ जघनी। २२ क-'खपुटा०'

ते पात्रा गिरिनगराणामपि कोमलानन्त्तपुरीणामभूद् वधू । उपरिकोऽस्मपुर बाला कोलाहल—हा नाथ ! रक्ष रक्ष हा इन्यमहं बनान्यायेन कर्म जीविष्यामि ! । राजा सूरि[illegible]तमना सूरीणां दैन्योक्तिः । प्रतप मम सरविजनस्य जीवितमिति यदि करायुग्मम् हस्तपुत्रम । यथास्तु मम्मानदुरापमूरि समाज्ञा विनीत पार्श्वसंपादो कुरुत । मम [illegible] कामदत्तस्यास्ति च का करणरम इति मूते । निश्चित [illegible] । आपत्तुपदर्पणा उवे — रे बाल ! अस्मदुप्पात् पशुमरसि । पराभव मपसि प्राणम् । यत्र मह मम—हनूमनि रक्षति सति दशाविम्प पापानि कर्म मन्यसे । तव मृताऽस्मि । मा मां पीडय । तव सर्वं मत्पार्श्वद् रक्षिताऽस्मि । राजादय सर्वे चमत्कृता सूरिभक्ता बभूवुः । मूलं प्रासादाभिषेक यत्र कोरिंगासान्त्र यत्र पापप्रवर्ती महापाप । हे हर्त्री हे वारिरम्भेके, सूक्ष्मपक्षा बहागु । [illegible] मूर्तान्त्य पक्षाशा विनय सत्वानमभु । कुपिन्दे तु पुराम सूरिणा त्याग काले [illegible]निमित्तम् । राजा प्रबन्ध मथ आगत इत स्वर्गीरे गता । प्रस्थानमार्गेषी रहावार्य इति स सूरिप्रजाम वायुपण्डेन वर्षपामासे । तदैव मयूरपुराद मात्र ब्राह्मणाः सम्यां प्रमथ प्रोक्तम् — भगवन् अपु पुरा[illegible]प्रभावप्रिया वैशरिका पूर्यपापे सा मेवता मणिलपम रम्यम । काचना आतम्मिरस्थिरकंपा । तदेवरि म्पनी गत्यु निमाभी रमानमाशपुपानीय गुह्य मम । तथा कर्तव्यं [illegible] क्षमा निमित्तो न मितमते रमने निष्परपरा याव

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ततः सङ्घेन ह्क्कितः । क्रुद्धो गत्वा बौद्धानां मिलितः । तदाचार्य इव जातः । बौद्धानां पात्राणि मठात् खेन गृहमेधिनां गृहेषु नयन्ति । ततो भक्तपूर्णानि तानि खेनैव मठमायान्ति । तथा दृष्ट्वा लोको बौद्धभक्तो भवन्नास्ते । यदुचितं तत् कुरुध्वम् । तदवधार्यार्यखपुट-देवा 'भृगु'पुरमगुः । प्रच्छन्ना स्थिताः । बौद्धानां पात्राणि अन्न-पूर्णान्यागच्छन्ति । शिलाविकुर्वणेन खे बभञ्जुः । पतन्ति पात्रेभ्यः शालि-मण्डक-मोदकाद्यशाद्याश्च लोकस्य मस्तकेषु । चेल्लकः सूरीणां समागमनं सम्भाव्य भीतो नष्टो वराकः । सूरयः ससङ्घा बौद्धानां प्रासादमगमन् । बुद्धः उपलमूर्तिः सम्मुख उत्थितः जय जय महर्षिकुलशेखर ! इत्यादि स्तुतीरतनिष्ट । पुनर्जिनपतिशासनस्य प्रभावः प्रोद्दिदीपे । आर्यखपटा अन्यत्र विजह्रुः ।

इतश्च 'पाटलीपुत्र'पत्तने दाहडो नाम नृपो विप्रभक्तो जन-यतीनाह्वयत्, अवोचच्च—विप्रान् नमस्कुरुत, इति । जैनैरुक्तम्—राजन् ! नेदं युक्तम्, गृहिणोऽमी, वयं च यतयो वन्द्याः । दाहडेनोक्तम्—न वन्दध्वे चेच्छिरांसि वः कृन्तामि । जैन-यतिभिः सप्तदिनी याचिता । राज्ञा दत्ता । तदार्यखपटशिष्य उपाध्यायो महेन्द्रनामा 'भृगुकच्छा'त् तत्रायातः । तदग्रे यतिभिः स्वदुःखं कथितम् । तेन सन्धीरितास्ते । प्रातः करवीरकम्बे द्वे रक्तश्वेते लात्वा महेन्द्रः उपदाहडमगात् । तदाऽष्टमदिनप्रत्यूषः वर्तते । राज्ञोक्तम्—श्वेताम्बराः विप्रप्रणामायाहूयन्ताम् । आहूताः, अग्रे उदभूवंस्तस्थुः । महेन्द्रेण रक्ता कम्बा वाहयित्वा राजा भाषितः—किं प्रथममितो नमाम ? किंवा इतो नमाम इति । एतद्भणनसम-कालमेव विप्राणां मस्तकास्त्रुटित्वा तालफलवद् भूमौ पेतुः । तद्

---

१ ग-'क्रुद्धया' । २ घ-'बौद्धानां भक्तो' । ३ क-'खपुट० । ४ 'माटा' इति भाषायाम् । ५ ग घ-'चेल्लक' । ६ ग-'प्रदिदीप' । ७ क-खपुटा० । ८ क-ख 'पाटलीपुरे । ९ क-'खपुट०' । १० क-'तालफल० ।

दृष्ट्वा भीतो राजा चाटूनि करोति स्म पुनर्नैवमविनयमाचरिष्यामि इति उवाच । तदा महेन्द्रेण पठितम्–

कः कण्ठीरवकण्ठकेसरसटाभारं स्पृशत्यङ्घ्रिणा ?
कः कुन्तेन शितेन नेत्रकुहरे कण्डूयनं काङ्क्षति ? ।
कः सन्नह्यति पन्नगेश्वरशिरोरत्नावतंसश्रिये ?
यः श्वेताम्बरशासनस्य कुरुते वक्तस्य निन्दामिमाम् ॥ १ ॥

निक्षेपनाः(?) भीतो नृपो दर्शन(?)स्य पादेष्वपतत् । तदा महेन्द्रेण पवका शरवीरकन्था विक्षेपेऽपि वाहिता । पुनर्विप्राणां मस्तकाः स्वस्थानेषु समगमन् । प्रतिबोधितो राजा क्रियाकोशश्च । एवं प्रभावनाऽभूत् । धुवलाऽपि वीजान् परिहृत्य स्वगुरुणा दीक्षितः । तत स्वगुरुत्वे आरोपिताः । गैर्गुरुभिस्तस्य धुवलस्य बहुमानं दत्तम् । पश्चाद् धुवला गुणवान् विनयवान् चारित्रवान् श्रुतवान् जातः । तत आर्यनन्दिताः स्वपदं धुवलाय दत्त्वाऽनशनेन स्वर्गमारुरुहुः ।

जीवितस्य च मृत्यु च स्वयमाराधयन्ति ये ।
न एव पुरुषाः श्रेष्ठाः पद्मपुरे जन्म पुनः ॥ १ ॥

इति महाप्रभावक श्रीआर्यनन्दितप्रबन्धः ॥ ४ ॥

१ ग-महेन्द्रेण तत् । २ कार्ये । ३ क ग-मानी धुवलाऽपि स्व आत्मनं जातं त्यक्त्वा गृहीत । ४ क चामुण्ड । ५ बहुरूपं ।

[५]

॥ अथ पादलिप्ताचार्यप्रबन्धः ॥

'कोशला' नाम नगरी, तत्र विजयवर्मा राजा नयविक्रमसागरः। फुल्लनामा श्रेष्ठी जैनः प्राज्ञो दानभटः। तस्य प्रतिमाणा नाम पत्नी रूपशीलसत्यनिधिर्वसुधा। सा निष्पुत्रत्वेन खिद्यते। केनाप्युक्तम्—वैरोट्यां देवीमाराधय। तपोनियमसंयमैस्तयाऽऽराधिता सा प्रत्यक्षीबभूव, अभिदधौ च—वत्से! किमर्थं स्मृताऽहम्?। श्रेष्ठिन्योक्तम्—पुत्रार्थम्। वैरोट्ययोक्तम्—वत्से! शृणु, 'विद्याधर'वंशे श्रीकालिकाचार्योऽभूत्। तस्य 'विद्याधरो' नाम गच्छः। तत्र आर्यनागहस्ती नाम सूरिरास्ते। स सम्प्रति इमां नगरीमागतोऽस्ति क्रियाज्ञानार्णवः, तस्य पादोदकं पिब। तत्र श्रेष्ठिनी भावनाभरभरिता गता। करस्थगुरुपदप्रक्षालनजलपात्रः [1]शिष्यकः सम्मुखमागच्छन् दृष्टः। श्रेष्ठिन्या पृष्टम्—तपोधन! किमेतत्?। शिष्यकेणोक्तम्—गुरूणां पादोदकम्। तया पीतम्।

अथ गुरवोऽवन्दिष(ष्य)न्त। गुरवः प्राहुः—यन्मत्तो दशकरान्तरस्थया त्वयाऽम्भः पीतं ततः ते पुत्रस्त्वत्तो दशयोजनान्तरितः [2]स्थाता। [3]ततः पश्चादन्ये नव पुत्रा भवितारः सारश्रियः। सा चम्पककुसुम[4]मकरन्दपानमत्तमधुपध्वनिकोमलया गिरा बभाषे—आद्यः पुत्रो युष्मभ्यं दातव्यो मया। इत्युक्त्वा निजसदनमगमत्। भर्त्रे गुरूक्तं स्वोक्तं चाकथयत्। तुष्टः सः। श्रेष्ठिनी काले नागेन्द्रस्वप्नप्रभावं पुत्रं प्रासूत। [5]माङ्गल्योत्सवाः प्रसरन्ति स्म। गुरुसत्कः सन् वर्धते। नागेन्द्र इति नाम तस्य। शरीरावयवैर्गुणैश्च सकललोकस्पृहणीयै[6]र्ववृधे। गुरुभिरागत्याष्टमे वर्षे दीक्षितः। मण्डनाभिधस्य मुनेः पार्श्वे पाठितः। बालोऽपि सर्वविद्यो जातः।

---

१ क-'शिष्यकः'। २ ग-स्थाता। पश्चाद॰'। ३ 'त्यार पछी' इति भाषायाम्। ४ ग-'चम्पकमकरन्द॰'। ५ क-'मङ्गलोत्सवा'। ६ ग-'कमनीयै॰'।

एकदा गुरुणा [illegible] प्रस्तावे [illegible] विद्यमान [illegible]वदति—

'[illegible] [illegible] पुरु[illegible] ।

[illegible] [illegible] ॥ १ ॥

इति [illegible] गुरुभिर्निषिद्धम्— [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] प्रथम इति [illegible] । नागेन्द्र[illegible]— [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इति [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] गुरु[illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] विहरति । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] हि [illegible] ॥ २ ॥

[illegible] [illegible] ।

एकदा [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] राजा । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]— [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible]—

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥

१ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

जह जह पएसिणिं जाणुयमि पालित्तओ भमाडेइ ।
तह तह से सिरविंयणा पणस्सइ मुरुंडरायस्स ॥ १ ॥[3]

प्रीतो राजा । सवृत्ता उत्सवा । पादलिप्तसूरीणा यशसा पवित्रितानि सप्त भुवनानि । राजा स्तौति—

चेत सार्द्रतर वच सुमधुर दृष्टि प्रसन्नोज्ज्वला
शक्ति क्षान्तियुता श्रुत हतमद श्रीर्दीनदैन्यापहा ।
रूप शीलयुत मति श्रितनया स्वामित्वमुत्सेकिता-
निर्मुक्त प्रकटान्यहो नव सुधाकुण्डान्यमून्युत्तमे ॥ १ ॥

एकदा सभायां नृपेणोक्तम्—राजकुले महान् विनय । आचार्यैरभिहितम्—गुरुकुले महीयान् विनय । तत आचार्या प्राहु — यो व परमभक्तो राजपुत्रोऽस्ति स आहूयताम्, इद च तस्मै कथ्यताम्—यात्वा विलोकय 'गङ्गा' किं पूर्ववाहिनी किंवा पश्चिमवाहिनी इति । आहूतो राजपुत्र , प्रहितश्च विलोकनाय, यत्र तत्र भ्रमित्वा समागत , भाषितो भूपालेन—विलोकिता 'गङ्गा' किं पूर्ववाहिनी पश्चिमवाहिनी वा ?" । अथ राजपुत्र प्रचख्यौ—किमत्र "विलोकनीयम् ? बाला अपि विदन्ति 'गङ्गा' पूर्ववाहिनी, गत्वा च विलोकिता मया, पूर्ववाहिन्येवास्ते । राजा श्रुत्वाऽस्थात् । सूरिभि साधु स्वस्तस्मै कर्मणे प्रहितस्तत्र गत । दण्डक प्रवाह्य व्यलोकत पूर्ववाहिनी सुरवाहिनी । उपसूरि समागत , अभाषत—अह 'गङ्गा' पूर्ववाहिनीं पूर्वमश्रौषम्, गत्वा पश्यश्च तथैवाज्ञासिषम्, तत्त्व तु[13]

१छाया— यथा यथा प्रदेशिनीं जानुनि पादलिप्तको भ्रामयति ।
तथा तथा तस्य शिरोवेदना प्रणश्यति मुरुण्डराजस्य ॥

२ ग–'मुरण्ड०' । ३ आर्या । ४ भूर्लोक-भुवर्लोक-स्वर्लोक-महर्लोक-जनर्लोक-तपर्लोक सत्यलोकेति, सप्तमो मत्यलोको वा । ५ ग–'युत' । ६ मनोहरा । ७ शार्दूल० । ८ क–ख–'महान् विनय । ९ ग–घ–'गत्वा' । १० ग–'इति वा' । ११ घ–विलोक्यम्' । १२ क–ख–'प्रमन्य' । १३ ग–घ–'तु सद्गुरुवो' ।

स्वयं सद्गुरवो विनन्ति। एतच्च राजपुत्र-मन्त्रीपुत्र राज-सूर्यो प्रस्थापनेनैतन्म्। राजा येन एव-महीपाम् गुरुकुले विनयः। तत्र पठन्ति—

"निपुणविवेकेन गुरुणा मनीषा 'कला' कलोद्भवी बहु ॥।
सरस्वतीं संस्थ यह तह सज्जन सुपत्नं ॥ १ ॥"

'पञ्चविद्यां'स्य मूर्तिमा 'कायन्' गतः। कौतुकस्मिन् पुरे बाढं सह श्रीनि। पुनपा गोचरत्वाय गच्छ। तावन्त आश्चर्य प्रवन्दनापनमपायाः। बाधार संसारपरिह प्रभु। अन्यत्र गन्तु पुनरन्तरत्वरूपं गच्छ सर्जनि। नायना कोऽपि वाणिज्य सम्पन्नतया वैयिकन यत्र कुतूहल् इति हास्य प्रोक्तः। सूर्यन्तम प्र 'ध्याउं' इति विज्ञाज्ञान्य कृत। तती दर्शन वदम्। यदिनः पौन्या येतु प्रभ। अहो प्रभुत्वसमन्वित ते चिर जय वाञ्छन्ति।। तत आरण्या प्रभुणा तै सह गतो। तत्रैकेन पृष्टम्—

"पाण्डित्य ! विसृज कुरु, समस्तं मदीयवत्त मेखलया।
नैव पुन न केन पि परस्परसम्प्रीत्यम समयी ॥ १ ॥"

प्रभुणाऽन्यानि—

बैपन्न निपातनम्–मिसस्त पुरिमस्त सुविपत्तु।
हत कन्तस्त दुई परस्परसंमिश्र सम्बि ॥ १ ॥

ग घ स्वयं लोकविभम्।
१ कथा— गुरुहीन नरस्य मनीषी 'कला' विदुषी वहति ॥।
कनादिज्ञातम् विष्णो यथा तथा सर्वथ सर्वज्ञम् ॥
३ आर्यो ४ क 'वर्णकीपुमा । ५ ग 'कला'। ६ ख-घ–'परस्के।
कथा—पादविनयक ! पत्र तुम सर्वं महीपत्न्न प्रयतः।
एव मन न कन्ति परस्परसंमिश्रमेतीर ॥
८ क ९ क वर्णीनां। क–ग 'कला' ११ गाथा
१ कथा—अशीविषिनीमपूर्वस्य पुरस्य सुवर्दृष्टस्य
सदृशे कन्तोः हृत परस्परसंमिश्रतीर ॥ ११ ॥ कथा।

तुष्टास्ते वादिनस्तुष्टुवु—साक्षादमरगुरुरेव[1] त्वम्, धन्या ब्राह्मी या ते वदने वसति ।

इतश्च ये पूर्वं ब्राह्मणा खपटाचार्यगच्छीयेनोपाध्यायेन महेन्द्रेण भापितास्ते बलात् केचित् प्रव्राजिता । तेषा स्वजना 'पाटलीपुत्र'पत्तने वसन्ति । पूर्ववैराज्जैनयतीनुपद्रवन्ति । सा[2] वार्ता प्रभुश्रीपादलिप्ताचार्यै श्रुता । स्वय ते गगनेन तत्र गता, अभ्यदधुश्च—रे मयि वीरे सति के नाम जैनजैन[3] तुदन्ति ? । जर्जराऽपि यष्टि स्थालीनां भञ्जनाय प्रभवत्येव । ततस्ते काकनाश नष्टा । प्रभु पुन'भृगु'पुरमगमत् । तत्रार्यखपटसम्प्रदायात्[4] सकला कला प्रजग्राह । 'ढङ्क'पर्वते नागार्जुन प्रभुणा खगमनविद्या शिक्षापित. परमार्हतोऽजनि । तेन 'पादलिप्तक'पुर नव्य कृतम् । दशार्हमण्डपोग्रसेनभवनादि च तत् तत् तत्र तत्र प्रभुणा [5]गाथा-युगलेन स्तवन बद्धम् । तत्र हेमसिद्धिविद्याऽवतारिताऽस्तीति वृद्धा प्राहु । नागार्जुनेन च रस प्रारब्ध । सोऽतिकृच्छ्रेऽपि कृते न बन्धमायाति । ततो वासुकिनागस्तेनाराद्ध । तेन श्रीपादलिप्तेन चोपायोऽर्पित —यदि 'कान्ती'पुर्यां श्रीपार्श्वनाथमानीय तद्दृष्टौ रस बध्नासि तदा बन्धमायाति, नान्यथा । नागार्जुनेन पृष्टम्— कथमेति श्रीपार्श्वनाथ ? । वासुकिना पादलिप्तेन च प्रोक्तम्—उत्पाट्यानय गगनाध्वना । गतो नागार्जुनः 'कान्ती'म् । तत्र चैत्य पृच्छति । तत्र धनपतिश्रेष्ठी चैत्यगोष्ठिक[6] । तस्याग्रे नैमित्तिकेनोक्तम्—पार्श्वं रक्षे, धूर्त एकस्तद्धरणाय भ्रमन्नस्ति । स सचतुष्पुत्रो देव रक्षति । नागार्जुनस्तत्र गत । तेषु रक्षत्सु हरणावसरो नास्ति । तैरेव सह नागार्जुनेन प्रीतिरारेभे[7] । विश्वास उत्पन्न । आरात्रिकमङ्गलदीपकसमये पितापुत्रेषु [8]प्रणामाधोमुखेषु

१ बृहस्पतिः । २ ग–'सा च वार्ता' । ३ ग–'जनमुपद्रवन्ति' । ४ क–'खपुट०' । ५ ख–'गाहाजुअलेन' । ६ 'गोठी' इति भाषायाम् । ७ क–'रारेभि' । ८ख-घ–'प्रणामेऽधो०' ।

पार्श्वे मेन गृ[illegible] [illegible] नामाग्रुन । सर्वोत्सवस्तोत्रे श्रीपार्श्वस्य रम [illegible] । '[illegible]' नाम तद् तीर्थ प्रथे, [illegible] नाम [illegible] च ।

अथ श्रीपार्श्वप्रतिमा[illegible] [illegible] पुरं दक्षिण[illegible]सुसमूतनं [illegible]र्नं [illegible] जग्नु । [illegible] वास्तव्य राजा विदुरं [illegible] [illegible] च प्रथम । [illegible] [illegible] पार्श्वप्रतिमाया [illegible] [illegible] [illegible] मुनि प्राप्त । [illegible] सर्वैः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पुरुष एक [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । तथैव च प्रतिदिन [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible]- [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]— [illegible] विदुरो [illegible] [illegible] [illegible] तस्माद् [illegible] [illegible] [illegible] इति [illegible] । [illegible] [illegible]— [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] पुरे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रवेश[illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] गुरुनिशापरुतिम-प्रेमप्रकाशा[illegible] [illegible] । [illegible] च '[illegible]' नाम [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रभु । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] । [illegible] । [illegible] '[illegible]' । [illegible]-'[illegible]' । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] '[illegible]' । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible]' । [illegible]-'[illegible]' ।

ईपच्चूर्णितचन्द्रमण्डलगलत्पीयूषद्यो रस–
　　स्तत् किञ्चित् कविकर्मसर्म न पुनर्वाग्डिण्डिमाडम्बर ॥१॥[2]

इत्येव कवयोऽपि तुष्टुवु । एका तु [3]वेश्या विदुषी राजसम्या गुणज्ञाऽपि सूरीन्द्रान् न स्तौति । ततो राज्ञा भणितम्— वय सर्वे तुष्टा स्तुम । केवलमियमेका न स्तौति । तत् क्रियतां येन स्तुते । तदाकर्ण्य सूरयो वसतिमाययु । रात्रौ गच्छसम्मत्या कपटमृत्युना मृता, पवनजयसामर्थ्यात् । शवयानमाश्रित सूरि । चातुर्वर्ण्य [4]रोदिति । वेश्यागृहद्वारे नीत शवयानम् । वेश्याऽपि तत्रागता रुदती वदति—

[5]सीस कहवि न फुट्ट, जम्मस्स पालित्तयं हरतस्स ? ।
　जस्स मुहनिज्झराओ, तरङ्गलोलानई वूढा ॥ १ ॥[6]

पुनरजीवत् प्रभु । वेश्ययाऽभाणि—मृत्वाऽऽत्माऽस्तावि ? । सूरिराह—'मृत्वाऽपि पञ्चमो गेय' इति किं न श्रुतम् ? ।

अथ प्रभु· 'शत्रुञ्जये' [7]दिनसङ्ख्योपवासानशनेन ईशानेन्द्रसामानिकत्वेनोदपद्यत ।

इति श्रीपादलिप्ताचार्यप्रबन्ध ॥ ५ ॥

---

१ क–'कर्मनर्म०' । २ शार्दूल० । ३ क–'वेश्या' । ४ क–'रोदित' ।
५ छाया—शीर्ष कथमपि न भग्न यमस्य पादलिप्त हरत ? ।
यस्य मुखनिर्झरात् तरङ्गलोलानदी व्यूढा ॥
६ आर्या । ७ द्वात्रिंशदुपवासा० । ८ ख–'रुपधे' ।

[६]

॥ अथ श्रीवृद्धवादि-सिद्धसेनयोः प्रबन्धः ॥

'विद्याधर'गच्छे श्रीपादलिप्तसूरिसन्ताने स्कन्दिलाचार्याः प्राचितवैवकार्याः पुरुष । ते अन्यदा विहरन्तो गौडदेशं ययुः । तत्र कोशला'ग्रामवासी मुकुन्दो नाम विप्रः । स तेषां सूरीणां मिलितः । शृणोति देशनामश्रौषीत्—

भोगे रोगभयं सुखे क्षयभयं वित्तेऽग्निभूभृद्भयं
दास्ये स्वामिभयं गुणे खलभयं वंशे कुयोषिद्भयं ।
मौने दैन्यभयं जयेऽरिपुभयं काये कृतान्ताद् भयं
सर्वं नाम भयं भवे भवि परं वैराग्यमेवाभयम् ॥ १ ॥

श्रुत्वा मनोऽतिमस्थापितं गृहीत्वा गुरुभिः समं 'भृगु'पुरं गतः । स मुकुन्दमुनिस्तारस्वरेणाधीते रात्रौ । मातृणां निद्राभङ्गो भवति । तमस्यन् दुर्मनाः स्मानात् ज्ञात्वा गुरुभिः पठितुमिद्धोऽसौ । वत्स ! नमस्कुरन् गुणय । रात्रौ वैम्यमध्ये हिंस्रजीवजागरणाज्जनर्थ-दण्डो मा भूदिति । ततो दिवा पठने आवश्यकादिकर्माणां कर्मान्तरो भवति । केनाप्युक्तम्—'अयमियद्वया पठित्वा मुशलं पुष्पयिष्यति'[2] । तच्छ्रुत्वा मुकुन्दः खिन्न सदा महाविषादी एकविंश-त्युपवासैर्भिक्षाये ब्राह्मीमाराधयत् । तुष्टाऽसौ प्रत्यक्षीभूय जगाद—सर्वविद्यासिद्धो भव । तत कृतीभीभूय स्वगुणप्रदत्त्यागत्य सह समस्तसभामध्यस्वरेण बभाण— अस्पशेषाह्नस्त केनापि दृष्टो श्रुतो वा किं मुशलं पुष्पयिष्यति विवेकस्यत पेयम ! मुशलं पुष्पयिष्यामि । इत्युक्त्वा मुशलमानाय्य चतुष्पथे स्थित्वा तत् पुष्पायमानस्त सञ्ज-घनितमाहात्म्यात् । तस्मादिच्छितेन तेन भ्रमति पठति च—

१ क-ख-'भोग मध्ये' । २ एताकृ । ३ ख 'कस्तेऽतो गुरुः' ।

पंचगयलनिय तह, जो जपइ पुप्फए न मुसलमिह ।
तमहं निराकरित्ता, फुल्लइ मुसल ति ठावेमि ॥ १ ॥[1]

तथा—

[2]मद्गोशृङ्गं शक्रयष्टिप्रमाणं
शीतो वह्निर्मारुतो निःप्रकम्पः ।
यस्मै यद् वा रोचते तत्र किञ्चिद्
वृद्धो वादी भाषते कः किमाह ॥ १ ॥[3]

अप्रतिमल्लो वादी सोऽभूत् । स्कन्दिलाचार्यैः स्वपदे निवेशितः । वृद्धवादी इति ख्यातं तन्नाम । स्कन्दिलाचार्याः समाधिमृत्युरथेन धामगमन् ।

एकदा वृद्धवादी 'भृगु'पुरं गच्छन्नास्ते । इतश्चा'ऽवन्त्यां' विक्रमादित्यो राजा । यस्य दानानि—

अष्टौ हाटककोटयस्त्रिनवतिर्मुक्ताफलानां तुलाः
पञ्चाशन्मदगन्धलुब्धमधुपक्रोधोद्धुराः सिन्धुराः ।
लावण्योपचयप्रपञ्चितदृशां पण्याङ्गनानां शतं
दण्डे 'पाण्ड्य'नृपेण ढौकितमिदं वैतालिकस्यार्प्यताम् ॥ १ ॥[4]

इत्यादीनि ख्यातानि । तस्य राज्ये मान्यः 'कात्यायन'गोत्रावतंसो देवर्षिर्द्विजः । तत्पत्नी देवसिका । तयोः सिद्धसेनो नाम पुत्रः । स प्रज्ञाबलेन जगदपि तृणवद् गणयति । प्रज्ञायाश्च इयत्ता नास्ति । जगति ततः पठ्यते—

मिता भूः पत्याऽपां स च पतिरपां योजनशतं
सदा पान्थः पूषा गगनपरिमाणं कलयति ।
इति प्रायो भावाः स्फुरदवधिमुद्रामुकुलिताः
सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ॥ १ ॥[5]

येन वादे जीये तस्याहं शिष्यः स्याम इति प्रतिज्ञा तस्य ।

---

१ छाया— पत्रमवलम्बित तथा यो जल्पति पुष्पेत् न मुशलमिह ।
तमहं निराकृत्य पुष्पति मुशलमिति स्थापयामि ॥
२ ग 'थावेमि' । ३ आर्या । ४ ख-घ-'मद्गो शृङ्ग' । ५ शालिनी ।
६ क ख- 'स्थापितम्' । ७ शार्दूल० । ८ पूर्यः । ९ शिखरिणी ।

क्रमेण वृद्धवादिनः कीर्तिं श्रुत्वा तं तत्सम्मुखं धावति स्म। सुखासनारूढो भृगुपुरं गतः। तावत् भृगुकच्छसीम्नि वृद्धवादी मार्गे मिलितः। परस्परमालापो जातः। सिद्धसेनो मन्यते— वादं देहि। सूरिराह— अत्र परं के सभ्याः? सभ्यान् विना वादे जिताजिते को वदेत्? । सिद्धसेनेनोक्तम्— एते गोपालकाः सभ्या भवन्तु। वृद्धवादिना भणितम्— तर्हि ब्रूहि। तत्र सिद्धसेनस्तत्र भगवद्गोचरे चिरं संस्कृतेन जल्पम् जल्पमकरोत्। क्रमेण च स्थितः। गोपैरुक्तम्— किमप्ययं न वेत्ति, केवलमुच्चैः पूत्कारं पूत्कारं कर्णौ नः पीडयति। धिग् धिग्। वृद्ध! त्वं ब्रूहि किंचित्। ततो वृद्धवादी कक्षां बद्ध्वा तद्गतं छन्दसा नृत्यति—

नवि मारियइ नवि चोरियइ परदारह गमणु निवारियइ।
थोवाथोवं दाइयइ सग्गि(ग्गि) टु(डु)गुडुगु जाइयइ ॥१॥

पुनः पठति च—

गुलमहुवे चावा तिलतन्दुली वेणिहिं वज्जावइ वासली।
पाडिरेमि ओढणि [illegible] एण परि भावह पूज(ए)इ स्वी ॥१॥

पुनरपि च—

कालउ कंबलु अरुणी वोट्टु छासिहिं भाण्डु भरिउं निपट्टु।
अइवडु पडि(प)उ नीलइ झा(झा)डि अवर किं सरगह सिंग निलाडि (?) ॥२॥

---

१ क—ख—'चोरिय' ।
२ छाया— नापि मार्यते नापि चोर्यते परदारगमनं निवार्यते। स्तोकात्स्तोकं दीयते स्वर्गे [illegible] गम्यते।
३ क—'थोवाथोवं दाइयइ ... जाइयइ'; ग—'थोवाथोवं दाइयइ ... जाइयइ'।
४ छाया— गुडमधुनी [illegible] तिलतन्दुलौ वेणुभिर्वाद्यते वांसली। परिधाने आच्छादने [illegible] एवं पुजयति [illegible]।
५ छाया— कृष्णः कम्बलोऽरुणी वृद्धा [illegible] भाण्डं भृतं निपतितम्। अतिबृहत् पतितो नीले [illegible] अपरः किं स्वर्गः [illegible] ॥
६ क—ग 'भाउ'। ख—[illegible] क—[illegible]।

गोपा ऊचुः, प्रोचु—वृद्धवादी सर्वज्ञः, अयं कीदृक् श्रुतिसुखमुपयोगि पठति। सिद्धसेनस्तु असाम्प्रतपाठक इत्यनिन्दन्। तत सिद्धसेनः प्राह—भगवन्! मां प्रव्राजय। तव शिष्योऽहं, वादे सभ्यसम्मतं जितत्वात्। अथ वृद्धवाद्याह—'भृगुपुरे राजसभायामावयोर्वादोऽस्तु। गोपसभायां को वादः'। सिद्धसेनेनोक्तम्—अहमकालज्ञः, त्वं तु कालज्ञः, यः कालज्ञः स सर्वज्ञः। त्वयैव जितम्। इत्येवं वदन्तं तं तत्रैव दीक्षयामास।

तत्र प्रभृति 'भृगु'पुरनरेन्द्रेण तं वृत्तान्तं ज्ञात्वा 'तालारसो' नाम ग्रामः स्थापितः प्रीतेः। नाभेयचैत्यं कारितम्। नाभेयबिम्बं वृद्धवादिना प्रतिष्ठितम्। सङ्घो जगर्ज। सिद्धसेनस्य दीक्षाकाले कुमुदचन्द्र इति नामासीत्। सूरिपदे पुनः सिद्धसेनदिवाकर इति नाम पप्रथे। तदा 'दिवाकर' इति सूरेः सञ्ज्ञा, स्वामिशब्दवद् वाचकशब्दवच्च। वृद्धवादी अन्यत्र विहरति। सिद्धसेनस्त्व'ऽवन्तीं' ययौ। सङ्घः सम्मुखमागत्य तं सूरिं 'सर्वज्ञपुत्रक' इति बिरुदे पठ्यमाने'ऽवन्ती'चतुष्पथं नयति। तदा राजा विक्रमादित्यो हस्तिस्कन्धारूढः सम्मुखमागच्छन्नस्ति। राज्ञा श्रुतम्—सर्वज्ञपुत्रक इति। तत्परीक्षार्थं हस्तिस्थ एव मनसा सूरेर्नमस्कारं चकार, न वाक्शिरोभ्याम्। सूरिश्चासन्नायातो धर्मलाभं बभाण। राजेन्द्रेण भणितम्—अवन्दमानेभ्योऽस्मभ्यं को धर्मलाभः?। किमयं सुलभो लभ्यमानोऽस्ति?। सूरिणा श्रुत्वाऽभाणि—चिन्तामणिकोटितोऽप्यधिकोऽयं वन्दमानाय देयः, न च त्वया न वन्दिता वयम्, मनसः सर्वप्रधानत्वात्, अस्मत्सार्वज्ञपरीक्षायै हि मनसाऽस्मानवन्दथाः। ततस्तुष्टो राजेश्वरो हस्तिस्कन्धादवरुह्य सङ्घसमक्षं वचन्दे कनककोटिं चानाययत्। आचार्यैः सा न जगृहे, निर्लोभत्वात्। राज्ञाऽपि न जगृहे, कल्पितत्वात्। ततः आचार्यानुज्ञया सङ्घपुरुषैर्जीर्णोद्धारे व्ययिता। राजवहिकायां त्वेवं लिखितम्—

१ ख-'मुपयोग'। २ ग-'ऽस्माकं'। ३ ख-घ-'सूरिसुत्राम्णा(?)भाणि'।

धर्मलाभ इति प्रोक्ते, दूरादुच्छ्रितपाणये ।
सूरये सिद्धसेनाय ददौ कोटिं नराधिपः ॥ १ ॥

श्रीविक्रमादित्ये अवसरे तेनैव भगवता भणितम्—

'पुण्णे वाससहस्से सयंमि वरिसाण नवनवइअहिए ।
होही कुमरनरिंदो तुह विक्कमराय ! सारिच्छो ॥ १ ॥

अन्यदा सिद्धसेन[1] चित्रकूटमटति स्म । तत्र चिरन्तनचैत्ये स्तम्भमेकं महान्तं दृष्ट्वा पप्रच्छाभाषीत्—कोऽयं स्तम्भो महान् ! किंमयः ? । तैरुक्तम्—पूर्वाचार्यैरिह रहस्यविद्यापुस्तकानि न्यस्तानि सन्ति । स्तम्भस्तु तदौषधद्रव्यमयः । जलाग्न्यादिभिरभेद्यो ऽस्ति । तदाकर्ण्य श्रुत्वा सिद्धसेनस्तस्य स्तम्भस्य गन्धं गृहीत्वा प्रतीपौषधरसैस्तमाच्छोदयामास । तैः स प्रादुरभूद् विकसितः । मध्यात् पत्रिका पुस्तकः । तस्मिन् पुस्तके विस्तारिते प्रथमपत्र एव द्वे विद्ये लब्धे स्म । एका सर्षपविद्या अपरा हेमविद्या । तत्र सर्षपविद्या सा यया कार्ये मान्त्रिको यावन्तः सर्षपान् जलाशये क्षिपति तावन्तोऽश्ववाराः चतुर्विंशतिसुभटपरमसन्नद्धा निस्सरन्ति । ततः परबलं भज्यते । सुभटाः कार्यसिद्धेरनन्तरमदृश्यीभवन्ति । हेमविद्या पुनरनेन सुवर्णसिद्धिः स्यात् निष्पादयति येन तेन धातुना । तद् विद्याद्वयं सम्यग् वाचय । पाश्चात्ये वाचयति तावत् स्तम्भो मिलितः पुस्तकगर्भः । ये च वागुरूपमा—अयोग्येऽपि ईदृशानां रहस्यानां मा वाचक इत्याः; सद्यो मम विनश्यत्, इति । ततो भीत स्थितः । यद् विद्याद्वयं लब्धं तदभ्यस्तम् । ना-

---

भवतुर् ।

१ अन्या— पूर्वे चतुरपि नवे ततः ... ।
... कुमारत्वेनास्य विक्रमस्य । वरताः ॥
३ अन्यो । 'चौपेसे' इति पाठान्तरम् । ५ एतन्नामानि न प्रसन्ने । ६ प—
मनपदे । ७ क—'अपरा हेमविद्या' । ८ क—'चारित्र' ।

धिक लभ्यते अप्राप्तित· । 'चित्रकूटा'त् सिद्धसेनोऽथ पूर्वदेशे 'कूर्मार'पुर गत. । तत्र देवपालराजान(?ज) प्रबोध्य नीलीरागजैनमकार्षीत् । तत्रास्थात् । [1]नित्यमिष्टा गोष्ठी वर्तते । कियानपि कालो [2]जगाम ।

एकदा राज्ञा रह एत्य साश्रुणा विज्ञप्तम्—भगवन् ! पापा वयं नेदृश[3]मधुरभवद्गोष्ठीयोग्या , येन सङ्कटे पतिता· स्म । सूरीन्द्रः पप्रच्छ—किं सङ्कट व ? । राजा प्राह—सीमालभूपाला सम्भूय मद्राज्य जिघृक्षव आयान्ति । सूरिराह–राजन् ! मा स्म विह्वलो भू· । तवैव राज्यश्रीर्वशे यस्याह सखा । राजा हृष्ट· । परचक्रमायातम् । विद्याद्वयशक्त्या राजेन्द्र समर्थो विहित सूरिणा । भग्न परबलम् । गृहीत तत्सर्वस्वम् । वादितान्यातोद्यानि । ततो बाढ राजा सूरिभक्त· सम्पन्न । सूरय सगच्छा अपि क्रियाशैथिल्यमादधत । यत —

चाटुकारगिरां गुम्फै , कटाक्षैर्मृगचक्षुषाम् ।
केलिकल्लोलितै [4]स्त्रीणां, भिद्यते कस्य नो मन ? ॥ १ ॥[5]

[7]सुअइ गुरू निच्चिंतो, सीसा वि [8]सुअति तस्य अणुकमसो ।
ओसाहिज्जइ मुक्खो, हुड्डाहुड्ड सुयतेहि ॥१ ॥[6]

श्रावका· पौपधशालायां प्रवेशमेव न लभन्ते ।

[10]दंगपाण पुप्फफल, अणेसणिज्ज गिहत्थकिच्चाइ ।
अजया पडिसेवती(?ता), जइवेसविडंवगा नवर ॥ १ ॥[12]

---

१ ग--घ--'नित्यमिष्टगोष्ठी' । २ घ--'जगाल' । ३ ग--घ--'मधुरगोष्ठी०'
४ ख--घ--'श्रीणां' । ५ अनुष्टुप् ।
६ छाया— स्वपिति गुरुर्निश्चिन्त शिष्या अपि स्वपति तस्यानुक्रमत ।
अवसद्यते मोक्ष स्पर्धया स्वपद्भि ।
७ घ--'सूयइ' । ८ घ--'स्वपति' । ९ आर्या ।
१० छाया— दकपान पुष्पफलमनेषणीय गृहस्थकृत्यानि ।
अयतना प्रतिसेवमाना यतिवेषविडम्बका नवरम् ॥
११ ख-'पडिसेहती । १२ आर्या ।

इति मया समाचर्यते । तदुपश्रुत्य वृद्धवादी कृपया तं निस्तारयितुमेकाकीभूय गच्छन् पथमेव व्यस्य तेनागतः । द्वारे स्थितः सूरीणामग्रे कथाययति द्वाःस्थैः यथा—वादी एकोऽभ्यागतोऽस्ति । मध्ये सूरिभिराहूय पुर उपवेशितः । बहुजनगुष्ठितसर्वजना वृद्धवादी वदति—व्याख्यातृ—

अणफुल्लियफुल्ल म तोडहि मा रोवा मोडहि ।

मणकुसुमेहिं अच्चि निरंजणु हिंडहि काइं वणेण वणु ॥ १ ॥

सिद्धसेनश्चिन्तयन्नपि न वेत्त्यर्थम् । ततो व्याख्याति—किमेवं न गुरवो वृद्धवादिनो येन भणितमध्यमपि व्याख्यातुं न शक्नोमि ? । पुनः पुनः पश्यता उपलक्षिता गुरवः । पादयोः प्रणम्य क्षामिताः[1] व्याख्यां पृष्टाः । तेऽथ व्याचक्षिरे यथा— अणफुल्लियफुल्ल प्रासादस्थानन्तकालात् अप्राप्तफलानि पुष्पाणि मा त्रोटय । को भावः[2] । योगः कल्पद्रुमः । कल्पम्[3] यस्मिन् मूलं यमनियमाः, ध्यानं प्रत्याहारप्राय एकाग्रभावी सम्यक् ध्यानस्कन्धप्रतिपन्नस्कन्धः मारणस्तम्भनमोहनवशीकरणादिसामर्थ्यानि पुष्पाणि केवलज्ञानं फलम् । अत्रापि योगकल्पद्रुमस्य पुष्पाण्युद्गतानि सन्ति तत् कल्पकालेन तु पुरः फलिष्यन्ति । तान्यल्पसफलान्येव किमिति त्रोटयसि ? । मा त्रोटय इति भावः । मा रोवा मोडहि इह 'रोपा' पञ्च महाव्रतानि तानि मा मोटय । मणकुसुमेहिं मन पुष्पैर्निरञ्जन-जिन पूजय । 'हिंडहि काइं वणेण वणु किं हिण्डसे[4] । राजसभादीनि वनानि विरसफलानि कथं करोषीति

---

१ घ—'क्षमया'। २ क घ तत्र चत्र

३ जक—अप्राप्तफलानि पुष्पाणि मा त्रोटय मा रोपाः मोटय ।

मन पुष्पैर्जिन निरञ्जनं पूजय हिण्डसे किम् वनात् वनम् ॥

४ क-घ—'पुष्पैः ५ क ख-ग— हिंडहि वणेण ६ ख-ग 'कल्पः ।

क-ख-घ कल्पिता । ७ क— इहैव । ८ क आसनस्थाः सी-

ख 'रोपा यत्र ।

पदार्थे । ततो वादी ता गुरुशिक्षा मूर्ध्नि धृत्वा राजानमापृच्छ्य वृद्धवादिना सह निबिडचारित्रधरो विजहार । अपरापरगुरुभ्य. 'पूर्व'गतश्रुतानि लेभे । वृद्धवादी द्या गत ।

एकदा सिद्धसेनः सङ्घं [2]मेळयित्वाऽऽह स्म—सकलानप्यागमानह [3]सस्कृतमयान् करोमि, यदि आदिशथ । तत सङ्घो वदति स्म—किं सस्कृत कर्तुं न जानन्ति श्रीमन्तस्तीर्थङ्करा गणधरा वा यदर्धमागधेनागमानकृपत [4] । तदेवं जल्पतस्तव महत् प्रायश्चित्तमापन्नम् । किमेतत् तवाग्रे कथ्यते ? । स्वयमेव जानन्नसि । ततो विमृश्याभिदधेऽसौ—सङ्घोऽवधारयतु, अहमाश्रितमौनो द्वादशवार्षिक 'पाराञ्चिक' नाम प्रायश्चित्त गुप्तमुखवस्त्रिकारजोहरणादिलिङ्ग प्रकटितावधूतरूपश्चरिष्याम्युपयुक्त । एवमुक्त्वा गच्छ मुक्त्वा ग्रामनगरादिषु पर्यटन् द्वादशवर्षे श्रीम'दुज्जयिन्यां' महाकालप्रासादे 'शेफालिका'कुसुमरञ्जिताम्बरालङ्कृतशरीर' समागत्यासाञ्चक्रे । ततो देव कथ न [5]नमस्यसीति लोकैर्जल्प्यमानोऽपि नाजल्पत् । एव च जनपरम्परया श्रुत्वा श्रीविक्रमादित्यदेव समागत्य जल्पयाञ्चकार— क्षीरलिलिक्षो ! भिक्षो ! किमिति त्वया देवो न वन्द्यते ? । [6]ततस्तु राजान प्रतीदमवादि वादिना— मया नमस्कृते लिङ्गभेदो भवतामप्रीतये भविष्यति । राज्ञोचे— भवतु, क्रियतां नमस्कार । तेनोक्तम्— श्रूयतां तर्हि । पद्मासनेन भूत्वा द्वात्रिंशद्द्वात्रिंशिकाभिर्देव स्तोतुमुपचक्रमे । तथाहि—

"स्वयम्भुव भूतसहस्रनेत्र-मनेकमेकाक्षरभावलिङ्गम् ।
अव्यक्तमव्याहतविश्वलोक-मनादिमध्यान्तमपुण्यपापम् ॥ १ ॥[7]"

इत्यादि [8]श्रीवीरद्वात्रिंशद्द्वात्रिंशिका कृता । पर तस्मात्

---

१ जैनानां द्वादशाङ्गान्त एको विभाग सस्कृतप्राय । २ 'मेळवीने' इति भाषायाम् । ३ ग घ 'सस्कृतान्' । ४ ख-'मागधिना' । ५ ग-'नमसीति' । ६ क-ख-घ-'ततस्त्विदमवादि' । ७ उपजातिः । ८ ग-प्रतौ 'श्रीवीर०' इत्यारभ्य 'स्तव चक्रे' एतत्पर्यन्तमधिकम् ।

सततं(घ) चतुश्चत्वारिंशत्कस्य पश्चात् श्रीपार्श्वनाथद्वात्रिंशिकाम-भिधानं कल्याणमन्दिरस्तवं[स चक्रे] प्रथम एव श्लोके प्रासाद-स्थितात् शिवलिङ्गात् धूमवर्तिरुदतिष्ठत्। ततो जनै-र्ध्यानमिदमूचे—अद्यापि त्र्यम्बकः कालाग्निरुद्रोऽप्य समास्तृतीय-नेत्रानलेन भिक्षुं भस्मसात्करिष्यति। ततस्तडिद्वेग इव सर्वजनसमक्षं प्रथमं ज्योतिर्निर्गतम्। ततः श्रीपार्श्वनाथबिम्बं प्रकटीभूतम्। तद् भक्तिभृता विविधस्तुतिभिः स्तुतं नमितं च। राजा विक्रमादित्यः पृष्टवान्—भगवन्! किमिदमपूर्वं दृश्यते? । कोऽयं नवीनो देवः प्रादुरभूत्? । अथ सिद्धसेनः प्राह—राजन्! पूर्वमस्या-मेव 'अवन्त्यां' भद्राश्रेष्ठिनीसुतः सुरूपद्वात्रिंशत्पत्नीविक्रमपरिभुक्तसर्वसम्पत्ती अवन्तीसुकुमाल इति ख्यातः श्रेष्ठ्यासीत्। स शालिभद्र इव कस्यापि गृहव्यापारं नाकार्षीत् किन्तु मातैव सर्वामपि गृहलक्ष्मी-मचकत्। एकदा दशपूर्वधर आर्यसुहस्त्याख्यो श्रीवीरपट्टमुकुट सम्प्रतिनृपगुरुः सगच्छो विहरन्'अवन्ती'मागत्य भद्राश्रेष्ठिन्या गृहैकदेशेऽस्थात्। रात्रौ ते 'नलिनीगुल्म'स्याध्ययनस्य परावर्तनस्य विचारं कुर्वन्ति। सप्तभूमावने विलसति सति स विचारं शृण्वन् समन्दनमारापाथां भित्तौ चिरं पश्यन् अवन्तीसुकुमाल-स्तत्रागत्य सम्यगवबोधीत्। आगत्य गुरून् जगौ—भगवन्! किमेतद् गुण्यते? । आर्यसुहस्ती—वत्स! 'नलिनीगुल्म'विमान-विचारः। अवन्तीसुकुमालः प्राह स्म—इदमेवेदं प्रेम मयाऽ-नुभूतम्। इदं केनोपायेन लभ्यते? । आर्यसुहस्ति—चारित्रेण। अवन्तीसुकुमालोऽप्यभिमानात् गृहीत'नलिनीगुल्म'विमानप्रत्यल-प्रतिज्ञ स्वयं लोचेन पश्चाद् गुरुभिरपि दत्तसामायिकः 'कन्थार-कुडङ्ग'वनं श्मशानमेत्य कायोत्सर्गी भगवत्स्मरणपरः पूर्वभवीय

१ घ— दसधार । २ घ—नास्ती 'गुण्यते' इत्यधिकं पदम्। ३ घ—'नलिनीगुल्मविमानविचार'। ४ घ 'प्रातीकवात्'। ५ घ—ककुता ।

मापन्नया 'सार्भया क्षुधितया दर्भसूचीविधक्षरत्तद्रुधिरधारागन्धलुब्धागतया भक्षित सद्भावनाजर्जरितपापकर्मा 'नलिनीगुल्म'माप। प्रातस्तन्माता सस्नुषा गुरुमुखादवगतपुत्रवृत्तान्ता तच्छ्मशानमागत्य विललाप विविध विविधम्। पुनर्गृहमागता। एकां सगर्भा वधू गृहे मुक्त्वा एकत्रिंशता वधूभि सह संयममादाय दिव लेभे। सगर्भास्थितवधूकाजातपुत्रेण 'स्फीतयौवनेनाय प्रासाद. कारित.। मम पितुर्महाकालोऽत्राभूदिति 'महाकाल'नाम दत्तम्। श्रीपार्श्वबिम्ब मध्ये स्थापितम्। कत्यप्यहानि 'लोके पूजितम्। अवसरे द्विजैस्तदन्तरित कृत्वा मृडलिङ्गमिद स्थापितम्। अधुना मत्कृतस्तुतितुष्ट श्रीपार्श्वनाथ प्रादुरासीत्। मत्प्रेरितशासनदेवताबलात् तु मृडलिङ्ग विदध्रे। सत्यासत्ययोरन्तर पश्य। तच्छ्रवणान्नृप शासने ग्रामशतान्यदत्त देवाय। उपगुरु ससम्यक्त्वा द्वादश(?)व्रतीमुपादत्त। अश्लाघत वादीन्द्रम्—

अहयो बहव सन्ति, भेकभक्षणदक्षिणा।
एक एव 'स शेषो हि, धरित्रीधरणक्षम ॥ १ ॥'

तथा त्वम्। अहो कवित्वशक्तिस्ते।।

पद सपदि कस्य न स्फुरति शर्करापाकिम ?
रसालरससेकिम भणितिवैभव कस्य न ?।
तदेतदुभय किमप्यमृतनिर्झरोद्गारिमैस्तरङ्गयति यो रसै स पुनरेक एव क्वचित् ॥ १ ॥'

न नाम्ना 'नो वृत्त्या परिचयवशाच्छन्दसि न वा
न शब्दव्युत्पत्त्या निभृतमुपदेशान्न च गुरो।
अपि त्वेता स्वैर जगति सुकवीना मधुमुचो
विपच्यन्ते वाच सुकृतपरिणामेन महता ॥ २ ॥''

---

१ वत्ससहितया। २ क–'स्फीतिमधूकायौ०'। ३ ग–'श्रीपार्श्वनाथबिम्ब'। ४ क–'लोकेन'। ५ शिव०। ६ ग–'तत्परा'। ७ ग–'श्रीशेषो हि धरणीधरण०' ८ अनुष्टुप्। ९ पृथ्वी। १० ख–घ–'मा वृत्त्या'। ११ शिखरिणी।

इति स्तुत्वा स सम्राट् स्वास्थ्यमपासीत् । वादीन्द्रोऽपि प्रभावना-पुरस्सरं सङ्घस्य मध्ये कृत ।

अन्येद्यु सिद्धसेना विहरन्'पाठ्ठरा'ख्य 'मालवे'षु नगरं ययौ । तत्र मठे. शाकम्भरीग्रामे सूरयः यथा—भगवन् ! अस्मिन् नगरे स्वासन्न नाम एक आसीत् । तत्र सुन्दरो नाम राजपुत्रो प्रासन्नो । तस्य द्वे पत्न्यौ । एका प्रथमा पुत्री प्रासत अविजात च । तदन सरस्वत्यस्यमप्रसन्ना बभौ । सा स्वयं पुत्रं प्रसूय मर्तुं सविशेषं वक्तुम्ना सूदिति श्रीनाथविनया गुप्तया बुद्ध्या मृतिकाभवनमन्याचत–यदा इयं मे सपत्नी प्रसवकाले त्वां देवपादसकर्षनि तदा त्वया परस्परात् प्रथमं माहूरतिक पूर्वं निश्चितस्य तव समाज्ञम् । तदानके यद् पुत्रो भवति तदा सर्वं गृहीत्वा मामागत् दूरं स्नुतस्थ-म्यम् । इदं हेम गृहाण । इति सुवर्णं चतुर्णी । विधिवशात् तत्र तत् तथा तथैव कृतम् । राजपुत्रा आनयत्य मामदूरे क्षिप्त ही । स राजपुत्रोऽपि पुण्याधिक इति तत्कुमारवतया धनुष्पन्न दुर्ग हत्वा पाल्यमानस्यान्तर्निर्गीय कृत । अतीव 'ओंकार'नगरं स्थिर मन्त्राधिष्ठारिणा मरटकेन एव आजयिन स्थां सीतां माहित ।

अन्यदा 'च(क्र)स्वपुरुष'देशानिषन्निमित्त आपन्ना निमि-नयनार्थेन प्रत्यासन्न समावासित । तत्र चतुष्पटकस्य शिखा'र' समासन–तथा च(क्र)स्वपुरुष'शास्य सभा देय । तथाऽसौ समा-श्रा मत्वौ । तद् वाक्यं अनुश्रुतपूर्वं समाकर्ण्य तदालया भव्यस्यास्य स्वभावसमप्यस्य राजामात्यानुवाच–मा भो स्वजनस्यास्यम् मुखमानपथ यथा सुष कमनीयतराचारित्रं स्वविषयमहत्त्वमायं कुर्मि । तथेऽस्मात्तनुत्तो राजा तनापात । अविरतं देवान्तरावासोर्दे-मिनिरथ सग्राप्तो नाप । श्रीलो महत्या प्रभावनयापि शासनेऽपात् । अतीव च 'ओंकारे' इममुत्तरं प्रासादमचीकरत् । यमपिह पुर पसायतः शैवः प्रासादः कारयितुं न शक्यते । मिथ्यात्वो महिष । तस्मात्

तत् कुरु येन इतोऽधिकं तुङ्गं रम्यं चैत्यं निष्पद्यते । वली स्वमेवेति । तद्वचनं श्रुत्वा वादी 'अवन्तीं'मागत्य चतुःश्लोकीं हस्ते कृत्वा विक्रमादित्यद्वारमेत्य द्वाःस्थेनोपराजं श्लोकमचीकथत् । स तेन कथितः, यथा—

दिदृक्षुर्भिक्षुरायातो, द्वारि तिष्ठति वारितः ।
हस्तन्यस्तचतुःश्लोकः, उतागच्छतु गच्छतु ? ॥ १ ॥[3]

तं श्लोकं श्रुत्वा विक्रमादित्येन प्रतिश्लोकः कथापितः, यथा—

दत्तानि दश लक्षाणि, शासनानि चतुर्दश ।
हस्तन्यस्तचतुःश्लोकः, उतागच्छतु गच्छतु ॥ २ ॥

वादिना तं श्लोकं श्रुत्वा द्वास्थद्वारेण भाणितं राज्ञः— दर्शनमेव भिक्षुरीहते, नार्थम् । ततो राज्ञा स्वदृष्टौ आहूतः । उपलक्षितो भाषितश्च—भगवन् ! किमिति चिराद् दृश्यध्वे ? । आचार्यैरुक्तम्— धर्मकार्यवशाच्चिरादायातः । श्लोकचतुष्टयं शृणु । राज्ञि शृण्वति पठितं तद्, यथा—

अपूर्वेयं धनुर्विद्या, भवता शिक्षिता कुतः ? ।
मार्गणौघः समभ्येति, गुणो याति दिगन्तरम् ॥ १ ॥[5]
[6]सरस्वती स्थिता वक्त्रे, लक्ष्मीः करसरोरुहे ।
कीर्तिः किं कुपिता राजन् !, येन देशान्तरं गता ? ॥२॥[6]
कीर्तिस्ते जातजाड्येव, चतुरम्भोधिमज्जनात् ।
आतपाय धरानाथ !, गता मार्तण्डमण्डलम् ॥ ३ ॥[7]
सर्वदा सर्वदोऽसीति, मिथ्या संस्तूयसे जनैः ।
नारयो लेभिरे पृष्ठं, न वक्षः परयोषितः ॥ ४ ॥[8]

श्रुत्वा तुष्टो विक्रमश्चतुरो गजान् यथासङ्ख्यं वसन-सुगन्धद्रव्य-हेम-नाणक-हारादिपूर्णान् आनाय्य सूरिमभाणीत्—इमे गृह्यन्ताम् ।

---

१ ग–'द्वास्थनोपचार' । २ क-ख–ग–'यातस्तिष्ठति द्वारि वारितः' । ३ अनुष्टुप् । ४ ख–घ–'राज्ञो दर्शन०' । ५-६ अनुष्टुप् । ७ ८ अनुष्टुप् । चतुर्विंशति० ६

परिकरे—गीतमर्पणम्। पुनर्विज्ञप्तो भगवति—मन्त्राक्षरपूर्णं पुस्तकं देयम्, गिरिव्रतस्य। भगवान्—इदमपि शक्ष्यामि। नहि विधिप्यसीति।। राजन्! श्रूयताम्—'ॐकारे' चतुर्द्वारं जैनप्रासादं शिवप्रासादतुल्यं कारय स्वयं सपरिच्छदः प्रतिष्ठां च तत्र कारयेति।

५ तथा तत् तथैव कृतम्। प्रभावनया उल्लसिताः। एवं जैनं धर्मं पोषयन् गतो दक्षिणस्यां 'भृगुकच्छ'पुरं विहरन् गतः। तत्रानु-ष्ठानं ज्ञात्वायुःप्रान्तं ज्ञात्वा सर्वेषामनशनमकार्षीत्। तत्रत्यसंघेन 'चित्रकूटे' सिद्धसेनगच्छे च वृत्तान्तं ज्ञापयितुं वाग्मी भट्ट एकः प्रस्थापितः। स तत्सूरिसभायां श्लोकपूर्वार्द्धं पुनः पुनः पठति स्म—

१ स्फुरन्ति वादिखद्योताः, साम्प्रतं दक्षिणापथे।

पुनः पुनः पाठे 'सिद्धसारस्वत'या सिद्धसेनभगिन्योक्तम्—

नूनमस्तं गतो वादी सिद्धसेनो दिवाकरः ॥ १ ॥

पश्चात् भट्टेन प्रपञ्चोक्तम्। ततः शोके विहितो विषादश्च।

इति वृद्धवादिसिद्धसेनयोः प्रबन्धः ॥ १ ॥

१ क- 'चूर्णे' चन्द्रगच्छ ॥ सिद्धसेनगच्छम्। २ चतुरश्र ३ क ख— 'स्वर्ग'।

[७]

॥ अथ श्रीमल्लवादिप्रबन्धः ॥

श्रीइन्द्रभूतिमानम्य, प्रभावकशिरोमणेः ।
श्रीमल्लवादिसूरीन्दो–श्चरितं कीर्त्यते मया ॥ १ ॥[1]
'खेटा'भिधं महा[2]स्थान–मस्ति 'गूर्जर'मण्डले ।
देवादित्याह्वयस्तत्र, विप्रोऽभूद् वेदपारगः ॥ २ ॥
सुभगाख्या सुता तस्य, विधवा बाल्यकालतः ।
कस्मादपि गुरोर्मन्त्रं, [3]सौरं सा प्राप भक्तिभाक् ॥ ३ ॥
आकृष्टस्तेन मन्त्रेण, भास्करस्तामुपागमत् ।
तद्भोगलाभादापन्न–सत्त्वा सा न चिरादभूत् ॥ ४ ॥
वैक्रियेभ्यः सुराङ्गेभ्यो, गर्भो यद्यपि नोद्भवेत् ।
[4]तदानीं त्वौदारिकाङ्ग–धातुयोगात् तु सम्भवी ॥ ५ ॥
आपाण्डुगण्डफलकां, ग्लानाङ्गीं वीक्ष्य तां पिता ।
बभाषे किमिदं वत्से !, निन्द्यमाचरितं त्वया ? ॥ ६ ॥
सा प्राह स्म पितर्नेयं, प्रमादविकृतिर्मम ।
मन्त्राकृष्टागतोष्णांशु–न्यासः पुनरयं बलात् ॥ ७ ॥
इत्युक्तोऽपि विषण्णात्मा, देवादित्यः कुकर्मणा ।
तां पुत्रीं प्रेषयामास, सभृत्यां 'वलभीं' पुरीम् ॥ ८ ॥
कालेन तत्र साऽसूत, पुत्रं पुत्रीं च सुद्युतम् ।
तत्रैवोवास सुचिरं, जनकार्पितजीविका ॥ ९ ॥
क्रमेण ववृधाते तौ, पुत्रौ बालार्कतेजसौ ।
यावदष्टौ व्यतिक्रान्ता, वत्सराः क्षणवत् तयोः ॥ १० ॥
तावदध्यापकस्यान्ते, पठितुं तौ निवेशितौ ।
कलहेऽर्भै निष्पितृक–मूचिरे लेखशालिकाः ॥ ११ ॥—युग्मम्

---

१ अत्र पर ६९ तमं पद्यं यावत् छन्दोऽनुष्टुप्' । २ ख-घ—'स्थान, अस्ति' । ३ सूर्यसम्बन्धि । ४ ख घ-'तदानीतौ(?)दा०' ।

वज्रिरा स्वियमायोऽर्मः पप्रच्छ जननी निजाम् ।
किं मातर्नास्ति मे तातो येन कोऽप्यस्ति नैव मे ? ॥ १२ ॥
माता जगाद नो वेत्सि, किं पीडयसि पृच्छया ?
ततः स्थिरः स तस्यायो मर्मभेदक् निजाग्रिमि ॥ १३ ॥
तात्ततातस्य तं मातुः—कथेऽयं वत्स ! ते पिता ।
पराभवकरो यस्ते तस्याहं प्राणहारकः ॥ १४ ॥
इत्युक्त्वा वीरे सुतस्य—मेर्क तस्य समर्पयत् ।
तात्येऽप्येन नया देवी सयो कोटि पारितोषत् ॥ १५ ॥
तेन कर्मटरत्नेन याऽऽ स कल्पकरः ।
निधुवनं निधुवन्त—मवताडितवानपि ॥ १६ ॥
'वल्मी'पुरभूपेन मृतो वाजवनः ॥ छ ।
कुपितस्तां शिशुं सयो यमैः स्वात्मिकमानयत् ॥ १७ ॥
उवाच रे कथं दंसि सुराष ! शिशुकामभूत् ? ।
बाल सत्यात् न परं, बालकान् हन्मि सुरानपि ॥ १८ ॥
इत्थं वदन् महीपाल—माहन् कर्मटरत्नेन तम् ।
तूर्णस्य तस्य साधाम्ये स राजाऽजनि विक्रमी ॥ १९ ॥
शिलादित्य इति ख्यातः 'सुराष्ट्र'राष्ट्रमास्थः ।
जैने सूर्यात् परं धर्म परमयोपमर्दकम् ॥ २० ॥
निर्जा स्वसारं स ददौ 'भृगुकच्छ'महीभुजे ।
असूत सा सुतं दिव्य—तेजसं दिव्यलक्षणम् ॥ २१ ॥
'शत्रुञ्जये' गिरौ भक्तो—द्धारमारचयच्च सः ।
श्रेयोविमानमानरुग्णां, श्वेताम्बरानमानयत् ॥ २२ ॥
कदाचिदागतास्तत्र बौद्धास्तर्कमहोद्धुराः ।
ते शिलादित्यमवदन्, सन्ति श्वेताम्बरा इमे ॥ २३ ॥

---

१ हारय् । २ क 'स्था देवी सयो यशोचि' । ३ क-'बालकम्' ।
४ क—ख—'कर्ण' । ५ नभम् ।

वादे जयन्ति यद्यस्मा-स्तदैते सन्तु [1]नीवृति ।
वय यदि जयामोऽमू-ऽस्तदा गन्तव्यमेतकै ॥ २४ ॥
दैवयोगाज्जित बौद्धै, सर्वे श्वेताम्बरा पुन ।
विदेशमाशिश्रियिरे, पुन कालबलार्थिन ॥ २५ ॥
शिलादित्यनृपो बौद्धान्, प्रपूजयति भक्तित ।
'[2]शत्रुञ्जये' च ऋषभ-स्तैर्बुद्धीकृत्य पूजित ॥ २६ ॥
इतश्च सा शिलादित्य-भगिनी भर्तृमृत्युतः ।
विरक्ता व्रतमादत्त, सुस्थिताचार्यसन्निधौ ॥ २७ ॥
अष्टवर्षं निज बाल-मपि व्रतमजिग्रहत् ।
[3]सामाचारीमपि प्राज्ञ, किञ्चित् किञ्चिदजिज्ञपत् ॥ २८ ॥
एकदा मातर साध्वीं, सोऽपृच्छदभिमानवान् ।
अल्प कथ न. सङ्घोऽय, प्रागल्भ्यत्पोऽभवत् कथम् ? ॥२९॥
साऽप्युदश्रुरभाषिष्ट, वत्स ! किं वच्मि पापिनी ? ।
श्रीश्वेताम्बरसङ्घोऽभूद्, भूयानपि पुरे पुरे ॥ ३० ॥
तादृक्प्रभावनावीर-सूरीन्द्राभावत परै ।
[4]स्वसात्कृत शिलादित्यो, भूपालो मातुलस्तव ॥ ३१ ॥
तीर्थं 'शत्रुञ्जया'ह्व यद्, विदित मोक्षकारणम् ।
श्वेताम्बराभावतस्तद्, बौद्धैर्मूर्तैरिवाश्रितम् ॥ ३२ ॥
विदेशवासिन श्वेता-म्बरा [5]खण्डितडम्बरा ।
क्षिपन्ति निहितौजस्का, काल कचन कैचन ॥ ३३ ॥
इति श्रुत्वाऽकुपद् बाल-स्ता[6]थागतभटान् प्रति ।
प्रतिज्ञा च चकारोच्चै, प्रावृडम्भोधरध्वनि ॥ ३४ ॥
नोन्मूलयामि चेद् बौद्धान्, नदीरय इव द्रुमान् ।
तदा भवामि सर्वज्ञ-ध्वसपातकभाजनम् ॥ ३५ ॥

१ देशे । २ क-'शत्रुञ्जयेऽस्ति' । ३ साधूनामाचारम् । ४ आत्मवशीकृत ।
५ क-ख-'खण्डितडम्बरै' । ६ बौद्धवीरान् ।

इत्युक्त्वाऽन्यां समापृच्छ्य याते मातामहगुरौ ।
मल्लनामा गिरिं गत्वा तेपे तीव्रतरं तपः ॥ १६ ॥
आसेव्यमानभैक्षेण पारणं च चकार सः ।
दिनैः कतिपयैस्तत्र, भारती शासनदेवता ॥ १७ ॥
पृच्छा व्योमनि साऽप्यासीत् 'के मिष्टाः' सोऽपि बालकः ।
वल्लानाख्यत् तदनुमर्णे पक्ष इति जगाद ॥ १८ ॥
षण्मासस्यान्ते पुनः सोचे 'केन' देव सदेवत ? ।
तत्कर्णिस्वमारित, तूर्णं गुडघृतेन सुधीः ॥ १९ ॥
अवधारणसम्पन्ना तं, योग्यं शासनदेवता ।
प्रकटा व्याजहार् वत्स !, मृग्यं परमतापद ॥ २० ॥
नयचक्रस्य तर्कस्य, पुस्तकं ऋषि मार्गय ? ।
वाग्मी देवतासि ते सम्यक्, पुस्तकोऽरमयाप्रहर्ण ॥ २१ ॥
पूर्वी सुमेष न तर्क–पुस्तकं याचते सुधीः ।
प्रसादं कुरुमस्तत्र पालवीयारिकेनाथ ॥ २२ ॥
तथा शासनदेव्यूचे विदिताऽस्मान्यथा त्वया ।
ख्यापितं ते विपासाऽस्मि प्रकटीभाविता न तु ॥ २३ ॥
तं कृत्वा पुस्तकं मल्ल वादी देवीप्रसादतः सः ।
ग्रंथं पाशुपतमिव मन्त्रम पाशुपतमस्मात् ॥ २४ ॥
आगमस्य 'अमली'पत्रं 'द्वादशा'रमपूर्वकम् ।
शिलादित्यं पुण्यात्मा–विजयपुरिपथाच स ॥ २५ ॥
वैरीदुर्धरा अगमार्थे प्रतिमल्लोऽभयुत्थितः ।
अमल्ली मल्लवादी तद्वीर्या भणितिस्तुत ॥ २६ ॥
शिलादित्यनृपोपान्ते बौद्धाचार्येण वाग्मिना ।
वादिवृन्दारकत्वेन, तर्कमर्मप्रगल्भजम् ॥ २७ ॥
मल्लवादिनि वाल्ये, भयपाक्रमयोजने ।

---

१ जगाद । २ क ख 'कमली' ग-पुस्तके तु 'अमली' इति पाठः ।
३ ख-'प्रस्तर्कपद्धी' ।

हृदये हारयामास, षण्मासान्ते स शाक्यराट् ॥ ४८ ॥
षण्मासान्तनिशायां स, स्व निशान्तमुपेयिवान् ।
तर्कपुस्तकमाकृष्य, कोशात् किञ्चिदवाचयत् ॥ ४९ ॥
चिन्ताचक्रहते चित्ते, नार्थास्तान् धर्तुमीश्वर. ।।
बौद्ध स चिन्तयामास, प्रातस्तेजोवधो मम ॥ ५० ॥
श्वेताम्बरस्फुलिङ्गस्य, किञ्चिदन्यदहो मह' ।।
निर्वासयिष्यन्तेऽमी हा, बौद्धाः साम्राज्यशालिन ॥ ५१ ॥
धन्यास्ते ये न पश्यन्ति,देशभङ्ग कुलक्षयम् ।
परहस्तगता भार्या, मित्र चापदि सस्थितम् ॥ ५२ ॥
इति दु खौघसङ्घट्टाद्, विदद्रे तस्य हृत् क्षणात् ।
नृपाह्वान समायात, प्रातस्तस्य द्रुत द्रुतम् ॥ ५३ ॥
नोद्घाटयन्ति तच्छिष्या, गृहद्वार वराकका ।
मन्दो गुरुर्नाथ भूप—समामेतेति भाषिण ॥ ५४ ॥
तद् गत्वा तत्र तैरुक्त, श्रुत्वा तन्मल्ल उल्लसन् ।
अवोचच्च शिलादित्य, मृतोऽसौ शाक्यराट् शुचा ॥ ५५ ॥
स्वय गत्वा शिलादित्य—स्त तथास्थमलोकत ।
बौद्धान् प्रावासयद् देशाद्, धिक् प्रतिष्ठाच्युत नरम् ॥ ५६ ॥
मल्लवादिनमाचार्यं, कृत्वा वागीश्वर गुरुम् ।
विदेशेभ्यो जैनमुनीन्, सर्वानाजूहवन्नृप ॥ ५७ ॥
'शत्रुञ्जये' जिनाधीश, भवपञ्जरभञ्जनम् ।
कृत्वा श्वेताम्बरायत्त, यात्रां प्रावर्तयन्नृप ॥ ५८ ॥
कालान्तरे तत्र पुरे, रङ्को नामाभवद् वणिक् ।
तस्य कार्पटिको हट्टे, न्यासीचक्रे महारसम् ॥ ५९ ॥
रसेन तेन स्पृष्टस्य, लोहस्य तैंपनीयताम् ।
स दृष्ट्वा हट्टसदन—परावर्त चकार पै ॥ ६० ॥

१ क-ख-'प्रस्योरिद पद्यं नास्ति' । २ 'मांदो' इति भाषायाम् । ३ क-ख घ-'देशान्' । ४ सुवर्णताम् । ५ क-'स ' ।

वधसिंचा वासरीयं रक्षु' गोऽस्मन्महात्मम ।
तपुष्पा राजपुष्पाश्च नवत्वर्गीत् पारम् ॥ ६१ ॥
'देवी चतुर्दिशाभेदा, प्रियतानविभूषिताम ।
रक्षुपुरीन्तर लभ्या धामन स्म मुन्मयां ॥ ६२ ॥
नीं न दस पुंसा रक्षुः राजा न धामन चत्वद् ।
तनैव मयमागा रूपमस्यनुरागपद् ॥ ६३ ॥
माता पूरयमी तय मन्त्रमयागबुद्धमय ।
जिनादिदयः सर्व भाता यदिया स्तीमहदिना ॥ ६४ ॥
तमान्तारम्भ वदिया प्रभुमाय रत्तं ताशा ।
मृत्वावा मे स्तव मधु ह(बी)न प्यादिर्भहासमम् ॥ ६५ ॥
जिनमादित्यमूलाचार पर्मसिंहि(५७३)तन्तर ।
आलोऽपे स्वश्री मह्यो ज्ञानिन प्रथमे मधु ॥ ६६ ॥
मतांका ग्नाम्प्दे-जिनाति विपद्यन्तराम् ।
हवनमधिष्ठितानां मि येत्र तु नारिनी तस्य ॥ ६७ ॥
एवम प्रथम ज्ञाता मल्लवादी महामुनिः ।
सहित परिवारेण 'श्वाखर'पुरीमगमत् ॥ ६८ ॥
'भाक्षेन्द्र'गच्छसंबेषु धर्मध्यानमभूत् प्रभु ।
श्री'सम्मनक'तीर्थेऽपि सद्वतस्पर्शनाममात् ॥ ६९ ॥

श्रीमल्लवादिचरितं जिनरमणीय-
देव-समुद्भवनिशि(?)तिमिरे विरम्य ।
नम्या ! कविरवचनादिलिपिविचन्मिय-
मैत्री प्रथमरयत शासनमाईत मेः ॥ ७ ॥
इति श्रीमल्लवादिचरितम् ॥ ७ ॥

व-देवीवस्तुमीय प पुरा । ३ ग- वारिषे । ४ ब-पूणाता
है स्तर मम, दर्भ । ५ ब-'मार्गा' । ६ नन्द ।

[८]

॥ अथ श्रीहरिभद्रसूरिप्रबन्धः ॥

श्री'चित्रकूटे' हरिभद्रो विप्रश्चतुर्दशविद्यास्थानज्ञः । दर्भ्या पादुका, पद्मसरोजनदर्शनान्यानि पद्मसमाप इति कृत्वा, उदरे पट्टः, उदरं विद्यया स्फुटतीति कृत्वा । जाल्मः कुद्दालो निःश्रेणी सह चलन्ति । यत्पठितमहं न जानामि तस्य शिष्यो भवामीति प्रतिज्ञा । एकदा चतुष्पथासन्नभूमिं व्रजता गाथामेकां पठमाना याकिनी नाम साध्वी श्रुता । तया

"चक्किदुगं हरिपणगं, पणगं चक्कीण केसवो चक्की ।
केसव चक्की केसव-दुचक्किकेसी य चक्की य ॥ १ ॥"

इति गाथा पेठे । न च तेन बुद्धा । अग्रे गत्वोक्तम्—मातः ! खरं चिकचिकायितम् । साध्व्योक्तम्— नवं लिप्तम् । अहो अनयाऽहमुत्तरेणापि जितः । इति तां ववन्दे । त्वच्छिष्योऽस्मि । गाथार्थं ब्रूहि मातः ! । सा प्राह स्म— मम गुरवः सन्ति । हरिभद्रः प्राह— क्व ते ? । अत्र सन्ति । ततः केनापि श्रावकेण स चैत्ये नीतः । जिनदर्शनं तत्प्रथमम् । हृष्टः ।

वपुरेव तवाचष्टे, भगवन् ! वीतरागताम् ।
न हि कोटरसंस्थेऽग्नौ, तरुर्भवति शाद्वलः ॥ १ ॥"

---

१ "षडङ्गमिश्रिता वेदा, धर्मशास्त्रं पुराणकम् ।
मीमांसा तर्कमपि च, एता विद्याश्चतुर्दश ॥"

२ ग 'दपादुकामदूरीकृत दर्श०'। ३ 'कोदाली' इति भाषायाम् । ४ क ख घ 'मजम्'। ५ ग-पुस्तके 'गाथामेकां पठमाना' एतदधिकम् । ६ ग पुस्तके 'श्रुता' एतदधिकम् ।

७ छाया— चक्रिद्विकं हरिपञ्चकं पञ्चकं चक्रिणां केशवश्चक्री ।
केशवश्चक्री केशवद्विचक्रिकेशिनौ च चक्री च ॥

८ आर्या । ९ ख-'स्वर'। १० 'अत्र सन्ति । ततः केनापि श्रावकेण' इत्यधिके ग पाठ । ११ अनुष्टुप् ।

अ दिशौ करुणाकरभिमुखा एपरस सोर्म गुरु
आयाग गमभयग परिपरो सेना पमत्र तत् ।
न मूल जरजम्ममम्बुहरणः दयादिरंगा हम्
देवाय असराण दीमह जभा मप सम्र्य जर ॥ २ ॥

इत्यादि नर्गानिनमरगम । तथा जिनमद्रापायार्जभिम । प्रतिपत्ति । न गिरम् । मरिपदवी । आवश्यक 'पाची' त्यादिदुभरत्वाद्दानश्पर्क तनैव विहृतम । कश्चिज्जर्मकं इति विरुदम् । हास्य-पुस्तक दशनाम्या कृत्वा । ४ चात्र्य जिनादिकनप्रपापाश्चिम ८४मठप्रतिबद्ध८४नामस्पासादरम्य विविधैरचनैशब्द अयमय-मापमाप्य क्रिया ।

एकदा भागिनेयौ हंस-परमहंसौ पाठयति प्रभु । मिन्नमौ पर बौद्धनर्कमस्नगुप्तम पिपाठिषू । गुरुणा ज्ञानिषा वार्यम ज्ञान वि म्नार्थं गतौ । अर्धमार्ग उद्यारक । प बौद्धाचार्यान्तिक नद्दनमौ परन । कपाभिवाया दृश्यानि विम्तुल । मस्तिकमसदिसस्करप्तमर् इत्यादू इव ज्ञान्ना गुरुणाप्रतिपत्ति — घुर पंचाश्ववागतौ । द्वितीयाह सोपानश्रेणी बुद्धप्रतिबिम्बपरिभिन्न । तदाबलवाती तौ पौना मत्र न दत्त । रत्नत्रयानुम्नानकम्पयत्न । कुशाग्र पाद इति कृत्वा उपरि पादौ दत्त । उपरि चटितौ । गुरुणा दृष्टौ । गुरो समक्ष भिन्नौ । तौ गुणास्फकदापापरामर्ष हम्म यत्नीतावं अनुपमेव मत्वा मठ्यपीयमिषेण तथा निरवाससाम् । कपालिकं कृत्वा गतौ तौ चिरत्नापानौ । विगामपिपौ न सः । राज्ञाने कथितम्—

छाया— मद् इति करुण नदीनसुधा एरस मौम्य सुख
आदर मनमानस परिवार नाम अजर तद्
नद् मूर्ख अज्ञानमपुष्णाली देवाधिदेवाय
एवमधमीय दयधी भवी मिथ्यं लाभ अपि ॥

१ वार्दिकं । २ (प्रश्न प्राचपप्रयार्थ (संशिक्षा) प—पाठा । ४ प० ही कुत्यां
५ इमाधी इति भावायाम् । ख 'एमाम इदी' । ख पर्वं । ध पुत्तके
तत्र ग्रन्थादि० न सैन

सितपटायुत्कटकपटौ तत्त्व लात्वा यात । कपलिकामानायय । पृष्ठे सैन्यमल्प गतम् । दृष्टिदृष्टि । द्वावपि सहस्रयोधौ तौ । ताभ्या निहत राजसैन्यम् । उद्भूतनष्टैरुग्रराज गत्वा कथित तत्तेज । पुनर्बहु-सैन्य प्रैषि । दृष्टिमेलापक. । युद्धमेक करोति । अपर कपारि(लि॰) काग्रणिर्नष्ट. । हसस्य शिरश्छित्वा राज्ञे दर्शित ते । तेनापि गुरवे दत्तम् । गुरुराह—किमनेन ? । कपरि(लि॰)कामानायय । गता भटा । रात्रौ ' चित्रकूटे ' प्राकारकपाटयोर्दत्तयोस्तदासन्न सुप्तस्य परमहंसस्य शिरश्छित्वा तैस्तत्रार्पितम् । तेषा बौद्धाना तत्सूरेश्च सन्तोषः । प्रात श्रीहरिभद्रसूरिभि शिष्यकबन्धो दृष्ट । कोप' । तैलकटाहा कारिता । अग्निना तापित तैलम् । १४४० बौद्धा होतु ख आकृष्टा [1]शकुनिकारूपेण पतन्ति । गुरुभिर्वृत्तान्तो [2]ज्ञात । [3]प्रतिबोधाय साधू प्रहितौ । ताभ्या गाथा दत्ता —

" [4]गुणसेण-अग्गिसमा सीहा-ऽऽणंदा य तह पिया-पुत्ता ।
सिहि-जालिणि माइ-सुया धण धणसिरिमो य पइ-भज्जा ॥ १ ॥
[5]जय-विजया य सहोयर धरणो लच्छी य तह पई भज्जा ।
[6]सेण-विसेणा पित्तिय-उत्ता जम्ममि सत्तमए ॥ २ ॥
गुणचंद-वाणवतर समराइच्च गिरिसेणपाणो उ ।
एगस्स तओ मुक्खो-ऽणतो बीयस्स ससारो ॥ ३ ॥

१ ग-पुस्तके ' शकुनिकारूपेण पतति एतदधिक विद्यते । २ घ- 'ज्ञापित ।
३ ग-पुस्तके 'प्रतिबोधाय एतदधिक वर्तते ।
४ छाया—गुणसेना ऽग्निशर्माणौ सिंहा-ऽऽनन्दौ च तथा पितापुत्रौ ।
शिखि-जालिन्यौ मातासुते धन-धनश्रियौ च पतिभार्ये ॥
५ अस्य पद्यस्यानन्तरीयस्य च पद्यत्रितयस्य छन्द 'आर्या' वर्तते ।
६ आर्या—जय-विजयौ च सहोदरौ धरणो लक्ष्मीश्च तथा पतिर्भार्या ।
सेन विषेणौ पितृव्यपुत्रौ जन्मनि सप्तमे ॥
७ घ— सेणविसेणा पत्तिय ।
८ छाया—गुणचन्द्र-वानव्यन्तरौ समरादित्यो गिरिषेणप्राण (°मातङ्ग) तु ।
एकस्य ततो मोक्षोऽनन्तो द्वितीयस्य ससार ॥
९ ग—'वाणमतर' ।

[illegible] गुणवत्तमदर्शे [illegible] ।
[illegible] ॥ ९ ॥

[illegible] । [illegible] । १४४ [illegible] ।

[illegible] । [illegible] पार्थिव [illegible] । १४५ [illegible] । [illegible] [illegible] ।

[illegible]

[illegible]

स्य चिरादागतस्य निशि द्वारं नोद्घाटयिष्याव[1]। द्वितीयरात्रावपि चिराद् द्वारमागतः स कपाटम्[2] खटपटापयति। ते तु न शृत। तेन क्रुद्धेन गदितम्— किमिति द्वारं नोद्घाटयेथे? । ताभ्यां भर्त्सितपूर्विणीभ्यामुक्तम्— यत्रेदानीं द्वाराणि उद्घाटितानि भवन्ति तत्र व्रज। तच्छ्रुत्वा क्रुद्धश्चतुष्पथं गत। तत्रोद्घाटे हट्टे उपविष्टान् सूरिमन्त्रस्मरणपरान् श्रीहरिभद्रान् दृष्टवान्। सान्द्रचन्द्रिके नभसि देशना। बोध। व्रत जगृहे। सर्वविद्यता दिव्य कवित्वम्। हंस-परमहंसवद् विशेषतर्कान्[3] जिघृक्षुर्बौद्धान्तिकं जिगमिषु- र्गुरुमवादीत्— प्रेषयत बौद्धपार्श्वे। गुरुभिर्गदितम्—तत्र मा गा, मनःपरावर्तो भावी। स ऊचे— युगान्तेऽपि नैव स्यात्। पुनर्गुरव प्रोचुः— तत्र गत परावर्त्यसे चेत् तदा अस्मद्दत्त वेषमत्रागत्यास्मभ्यं ददीथाः। ऊरीचक्रे स। गतस्तत्र, पठितु लग्न। सुघटितैस्तत्कुतर्कैः परावर्तितं मन। तद्दीक्षा लग्नो। वेष दातुमुपश्रीहरिभद्रं ययौ। तैरप्यागच्छन्नावर्जितः[4] वाद कुर्वन् वादेन जित। बौद्धाचार्यस्य बौद्धवेषं दातु गत। तेनापि बोधित। पुनरागत उपश्रीहरिभद्रं श्वेताम्बरवेषं दातुम्। पुनर्वादेन जित[5]। एवं वेषद्वयप्रदानेन एहिरेयाहिरा २१ कृता। द्वाविंशवेलायां गुरुभिश्चिन्तितम्— माऽस्य वराकस्य आयुःक्षयेण मिथ्यादृष्टित्वे मृतस्य दीर्घभवभ्रमणं भूयात्। पुराऽपि २१ वारान् वादे जितो[6]ऽसौ। अधुना वादेनालम्। ललितविस्तराख्या चैत्यवन्दना- वृत्तिः सतर्का कृता। तदागमे पुस्तिकां पादपीठे मुक्त्वा गुरवो बहिरगुः। तत्पुस्तिकापरामर्शाद् बोध[7] समजनि। ततस्तुष्टो निश्चलमना प्राह—

---

१ क- 'चिरेण'। २ ख- 'खटा(प)यति', क- 'घटपटापयति'। ३ क- 'तर्कानाजि०'। ४ क ख- गच्छन(?) जटित। ५ ग-पुस्तके 'पाद इत्यारभ्य पुनर्वादेन जित एतत्पर्यन्तमधिकं विद्यते। ६ घ- 'वार वादैर्जितो'। ७ क- 'बोध्या सम्यक्'।

नमोऽस्तु हरिभद्राय तस्मै प्रवरसूरये ।
मदर्थे निर्मिता येन वृत्तिर्ललितविस्तरा ॥ १ ॥

तथा मिथ्यात्वनिर्विण्णेन सिद्धर्षिणा १६ सहस्रा उपमितिभवप्रपञ्चा कथाऽपि श्रीमाले सिद्धिमण्डपे । सा च सरस्वत्या व्याख्याऽपोपि । तस्मै श्रीहरिभद्रसूरयोऽपि सोऽपि नवमेन सुरकारमयापन् ॥ इति चरितम् ।

इति श्रीहरिभद्रसूरिप्रबन्धः ॥ ८ ॥

१-पुस्तके श्रीउपमितिभवप्रपञ्चाकथाप्रशस्तिः [illegible] —
[illegible] चरितम् [illegible]
मदर्थे कृता येन वृत्तिर्ललितविस्तरा ॥ १ ॥
२ [illegible] । ३ [illegible] 'सिद्धर्षिणा' । ४ [illegible] । ५ [illegible] सिद्धि(?)मण्डपे ।

[९]

॥ अथ श्रीबप्पभट्टिसूरिप्रबन्धः ॥

'गुर्जर'देशे 'पाडलीपुर'नगरे जितशत्रु राजा राज्यं करोति स्म। तत्र श्रीसिद्धसेननामा सूरीश्वरोऽस्ति स्म। स 'मोढेर'पुरे महास्थाने श्रीमहावीरनमस्करणाय गतः। महावीरं नत्वा तीर्थोपवासं कृत्वा रात्रौ मारामरतो योगनिद्रया स्थितः सन् स्वप्नं ददर्श, यथा– केसरिकिशोरको देवगृहोपरि क्रीडति। स्वप्नं लब्ध्वाऽजागरीत्। माङ्गल्यस्तवनान्यपाठीत्। प्रातश्चैत्यं गतः। तत्र षड्वार्षिको बाल एको बालांशुमालिसमद्युतिराजगाम। सूरिणा पृष्टः — भो अर्भक! कस्त्वम्? कुत आगतः? । तेनोक्तम् —'पञ्चाल'देशे '‍डुबाउधी' ग्रामे बप्पाख्यः क्षत्रियः। तस्य भट्टिर्नाम सधर्मचारिणी। तयोः सूरपालनामपुत्रोऽहम्। मत्तातस्य बहवो भुजबलगर्विताः प्रचुरपरिच्छदाः शत्रवः सन्ति। तान् सर्वान् हन्तुमहं सन्नह्य चलन्नासम। पित्रा निषिद्धः –वत्स! बालस्त्वम्, नास्मै कर्मणे प्रगल्भसे, अलमुद्योगेन। ततोऽहं क्रुद्धः –किमनेन निरभिमानेन पित्राऽपि यः स्वयमरीन् न हन्ति मामपि घ्नन्तं निवारयति? । अपमानेन मातापितरावनापृच्छ्यात्र समागतः। सूरिणा चिन्तितम्— अहो दिव्यं रत्नम्! न मानवमात्रोऽयम्, तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते। इति विमृश्य बाल आलेपे— वत्सक! अस्माकं पार्श्वे तिष्ठ निजगृहाधिकसुखेन। बालेनोक्तम्— महान् प्रमादः। स्वस्थानमानीतः। सद्यो हृष्टस्तद्रूपविलोकनेन। दृष्टयस्तृप्तिं न मन्यते। पाठयित्वा विलोकितः। एकाह्नेन श्लोकसहस्रमभ्यगीष्ट। गुरवस्तुतुषुः। रत्नानि पुण्यप्रचय-

१ घ प्रतौ प्रबन्धोऽयं 'आमप्रबन्ध'मान्ते समस्ति। २ ग-'बप्पभट्टसूरि०'। ३ ग-' पाटलापुर० ', घ -'पाडलापुर०'। ४ क-'अत्र'। ५ ग-'श्रीमहा०'। ६ घ-'कृत्वा०'। ७ ग-'तृप्यते'।

प्राप्तानि । बप्पा वयम् । तेन बालेनाप्यल्पदिनैर्व्याकरण-तर्क-साहित्या-दीनि भूयांसि शास्त्राणि पर्यशीलित । ततो गुरवो गुजराउथी ग्रामं जग्मुः । बालस्य पितरौ वन्दितुमायातौ । गुरुभिरालपितौ—पुत्रा भवन्ति भूयांसोऽपि; किं तैः संसारान्धकूपमिमि ?। अयं तु युवयोः पुत्रो मन्महे । दीयतां नः । गृह्यतां धर्मः । नाह मृत एव वि पितरौ निवृत्तागमम् । बालोऽद्य मम मिलितोऽपि । पितृभ्यामुक्तम्—भगवन् ! बालकस्य एव न पुत्रस्तु कथं दातुं शक्यते ?। बालस्य हनिवस्येन सूरपालेन गदितम्—अहं चारित्रं गृह्णामि । यतः—

सा बुद्धिर्विमला प्रयातु कुलिशं तत्र द्रुते पात्यतां
वाग्देवी प्रविशन्तु ते हुतभुजि ज्वालाकराले गुणाः ।
यैः सर्वैः शरदिन्दुकुन्दविशदैः प्राप्नोति प्राप्स्यते
भूयोऽप्यत्र पुनर्भ्रमन्नमरसंसारवाधिमास्पदा ॥ १ ॥

ततो हस्तामिनयाभ्यां स मातरपितृभ्यां अर्पितम्— भगवन् ! गृहाण पवित्रमेनम् । परं बप्पभट्टिरिति नामास्य कर्तव्यम् । गुरुभिर्भणितम्—एवमस्तु । कोऽत्र दोषः ? । पुण्यवन्तौ युवां पुत्र एष जन्म सम्पन्न । बप्प भट्टी आनुग्रहेण सूरपालं गृहीत्वा सिद्धसेनाचार्या मोढेरकं गताः ।

शताष्टके वत्सराणां गते विक्रमकालतः ।
समाधिके राधशुक्ल—तृतीयादिवसे गुरौ ॥ १ ॥

दीक्षा दत्ता । बप्पभट्टिरिति नाम विश्वपावनं प्रददुः । सकृद्गा-र्हस्थ्य तत्र चातुर्मासिकं कृतम् । अन्यदा बहिर्भूमिं गतस्य बप्पभट्टे-र्महती वृष्टिर्जाता घनः । कापि देवकुले स्थितः सः । तत्र देवकुले महाभुजः कोऽपि पुमान् समागतः । तत्र देवकुले प्रशस्ति-काव्यानि रसाढ्यानि गम्भीरार्थानि तेन बप्पभट्टिपार्श्वाद् व्याख्या

---

१ ब. पूत । २ वर्णाय । ३ ब-'हस्ताभिनया' । ४ ब 'इति' । ५ अनुग्र । ६ ब 'मौज' ।

पितानि । ततः स बप्पभट्टिना समं वसतिमायातः । गुरुभिराशीभिरभिनन्दितः । आम्नायं स पृष्टः । ततोऽसौ जगाद—भगवन् ! 'कन्यकुब्ज'देशे 'गोपालगिरि'दुर्गनगरे यशोधर्म[1]नृपतेः सुयशा[2]देवीकुक्षिजन्मा नन्दनोऽहं यौवनेन निरर्गलं धनं लीलया व्ययन् पित्रा कुपितेन शिक्षितः—वत्स ! धनार्जकस्य कृच्छ्रमस्थानव्ययी पुत्रो न वेत्ति तातस्य, मितव्ययो भव । ततोऽहं कोपादिहागमम् । गुरवोऽप्यूचुः—किं ते नाम ? । तेनापि खटिकया भुवि लिखित्वा दर्शितम् आम इति । महाजनाचारपरम्परेदृशी[3]—'स्वनाम नामाददते न साधवः' । तस्यौन्नत्येन गुरवो हृष्टाः । चिन्तितं च तैः—पूर्वं श्रीरामसैन्ये ग्रामे दृष्टोऽसौ[4] षाण्मासिकः शिशुः ।

पीलुवृक्षमहाजाल्यां, वस्त्रदोलक[5]मास्थितः ।
[6]अचलच्छायया च, पुण्यपुरुषो निर्णितः ॥[7]

ततस्तज्जननी धन्यफलानि विचिन्वानाऽस्माभिर्भणिता—वत्से ! का त्वम् ? । किञ्च[8] ते कुलम् ? । साऽवादीत् निजं कुलम्—अहं राजपुत्री 'कन्यकुब्जे'शयशोधर्म[9]पत्नी सुयशा नाम । अहमस्मिन् सुते गर्भस्थे सति दृढकार्मणवशीकृतधवया यत्कृतप्रमाणया कृत्येव क्रूरया सपत्न्या मिथ्या परपुरुषदोषमारोप्य गृहान्निष्कासिता । अभिमानेन श्वशुरकुल-पितृकुले हित्वा भ्रमन्तीह समागता वन्यवृत्त्या जीवामि । बालं च पालयामि । इदं श्रुत्वाऽस्माभिरसौ उक्ता—वत्से ! अस्मच्चैत्यं समागच्छ स्वं वत्सं प्रवर्धय[10] । तया तथा कृतम् । सपत्न्यपि बहुसपत्नीकृतमारणप्रयोगेण[11] ममार । ततो विशिष्टपुरुषैः 'कन्यकुब्जे'शो यशोधर्मा विज्ञप्तः—देव ! सुयशा राज्ञी निर्दोषाऽपि तदा देवेन सपत्नीवचसा निष्कासिता सा प्रस्था-

---

१ ग–'धर्म॰' । २ क–घ–'सुशाया (?यशा)॰', ग–पुस्तके तु 'सुयशो॰' । ३ घ–'पदं परेदृशी' । ४ घ–'ग्रामेऽसौ दृष्टः षाण्मासिकः शिशुः' । ५ ख–'वस्त्रान्दोल॰' । ६ सप्ताक्षरात्मकं चरणमिदम् । ७ अनुष्टुप् (?) । ८ घ–'किंवा ते' । ९ ग–'यशोवर्म॰' । १० ख–ग–'वर्धय' । ११ क–'प्रयोगैर्ममार' ।

गीयते । तदा सा सरस्वतीध्यानाधिता सपुत्रा गौरविता च ।

अन्यदा विहरन्तो वयं तस्या देशं गताः । तया पूर्वभक्तिपरं स्मरन्त्या वयं वन्दिताः पूजिताः । अनेन आमभूपा त्वत्सुतेन भाव्यम् । एवं चिरं विभाव्य सूरयस्तमूचुः — वत्स ! त्वं निखिलो निर्येन कुरुवा बप्पभट्टिनाम्ना सम्यक्कलाभ्यासपठनैषी । त्वं गृहाण कलाः । कलास्ता —लिखितम् १ गणितम् २ गीतम् ३ नृत्यम् ४ वाद्यम् ५ पठितम् ६ व्याकरणम् ७ छन्दः ८ ज्योतिषम् ९ शिक्षा १० निरुक्तम् ११ कात्यायनम् १२ निघण्टुः १३ पत्रच्छेद्यम् १४ नखच्छेद्यम् १५ रत्नपरीक्षा १६ आयुधाभ्यासः १७ गजारोहणम् १८ तुरगारोहणम् १९ तयो[३]शिक्षा २० मन्त्रवादः २१ यन्त्रवादः २२ रसवादः २३ खन्यवादः २४ रसायनम् २५ विज्ञानम् २६ तर्कवादः २७ सिद्धान्तः २८ विषवादः २९ गारुडम् ३० शाकुनम् ३१ वैद्यकम् ३२ आचार्यविद्या ३३ आगमः ३४ प्रासादलक्षणम् ३५ सामुद्रिकम् ३६ स्मृतिः ३७ पुराणम् ३८ इतिहासः ३९ वेदः ४० विधिः ४१ विद्यानुवादः ४२ दर्शनसंस्कारः ४३ खेचरीकला ४४ अमरीकला ४५ इन्द्रजालम् ४६ पातालसिद्धिः ४७ धूर्तशम्बलम् ४८ गन्धवादः ४९ वृक्षचिकित्सा ५० कृत्रिममणिकर्म ५१ सर्वकरणी ५२ वश्यकर्म ५३ पणकर्म ५४ चित्रकर्म ५५ काष्ठघटनम् ५६ पाषाणकर्म ५७ लेपकर्म ५८ चर्मकर्म ५९ यन्त्रकरसवती ६० काव्यम् ६१ अलङ्कारः ६२ हसितम् ६३ संस्कृतम् ६४ प्राकृतम् ६५ पैशाचिकम् ६६ अपभ्रंशम् ६७ कपटम् ६८ देशभाषा ६९ धातुकर्म ७० प्रयोगोपाय ७१ [६]केवलीविधि ७२ । एताः सकलाः कलाः शिक्षितवान् । व्याकरण-तर्कादिग्रन्थान् परिचितवान् । बप्पभट्टिना

१ घ– भाव्यम् । २ ख– छन्दः । ३ ख 'पतावधि' । ४ घ–अमी एता कलाः शिक्षिताः । ५ ग– कपटम् । ६ ख– केवली । विधिः ७२ ।

साक'मस्थिमज्ज'न्यायेन प्रीतिं बद्धवान् । यत'—

[1]आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण, ह्रस्वा पुरा वृद्धिमती च पश्चात् ।
दिनस्य पूर्वार्द्धपरार्द्धभिन्ना, छायेव मैत्री खल-सज्जनानाम् ॥१॥[2]

कियत्यपि गते काले **यशोधर्म**नृपेणासाध्यव्याधिसेन पट्टाभिषेकार्थमामकुमाराकारणाय प्रधानपुरुषा प्रेषिता । अनिच्छन्नपि तैस्तत्र नीत. । [3]पितुर्मेलित । पित्राऽऽलिङ्गित सबाष्पगद्गदमुपालब्धश्च—

धिग् वृत्तवृत्तमुचितां शुचिता धिगेता
धिक् कुन्दसुन्दरगुणग्रहणाग्रहित्वम् ।
चक्रेऽङ्कसीम्नि तव मौक्तिक ! येन वृद्धि-
र्वार्द्धेन तस्य कथमप्युपयुज्यसे यत् ? ॥ १ ॥[4]

अभिषिक्त[5] स्वराज्ये । शिक्षितश्च प्रजापालनादौ । एतत् कृत्वा **यशोधर्मा** अर्हन्त त्रिधा शुद्ध्या शरण श्रयन् द्यां गत । **आम**राजा पितुरौर्ध्वदेहिक कृतवान् । द्विजादिदीनलोकाय वित्त दत्तवान् । लक्षद्वितयमश्वानां हस्तिना रथाना च प्रत्येक चतुर्दशशती एका कोटी पदातीना । एव राज्यश्री श्री**आमस्य** न्यायरामस्य । तथापि **बप्पभट्टि**मित्र विना सर्वं पलालपूलप्राय मन्यते स्म स । ततो मित्रानयनाय प्रधानपुरुषान् प्रैषीत् । तैस्तत्र गत्वा विज्ञप्तम् —- हे श्री**बप्पभट्टे** ! **आम**राज समुत्कण्ठयाऽऽह्वयति, आगम्यताम् । **बप्पभट्टि**ना गुरूणा वदनकमलमवलोकितम् । तै सङ्घानुमत्या गीतार्थयतिभि सम **बप्पभट्टि**मुनिः प्रहित । **आम**स्य पुरं 'गोपालगिरिं' प्राप । राजा सबलवाहन सम्मुखमगात्, प्रवेशमहमकार्षीत्, सौधमानैषीत् । अवोचत च—भगवन् ! अर्धराज्य गृहाण । तेनोक्तम्—अस्माक निर्ग्रन्थाना सावद्येन राज्येन किं कार्यम् ? । यत —

१ घ 'आपातगुर्वी' । २ उपजातिः । ३ घ--'पितुर्मिलित' । ४ वसन्त० । ५ ख-घ -'पित्राश्च राज्ये' ।

अनेकयानिसम्बाध–अन्तर्बाधाविधायिनी ।
अधिमानकलौघेन राजधानी साऽपि भवति ॥ १ ॥

ततो राजाऽसौ गुरुमवलम्बे स्थापित । प्रातः समाधायगम्य बप्पभट्टय नृपेण सिंहासन मध्यापितम् । तत्र नरिमन्— उर्वीपते ! आचार्यपदं विना सिंहासनं न युक्तम् । गुर्वाशातना भवेत् । ततो राजा बप्पभट्टिः यथासतर्पितैः सह गुरुन्तिके प्रहित । विज्ञप्तिका च दत्ता—यदि मम प्राणैः कार्यं तदा प्रसद्य सतोऽयं महर्षि सूरिपदे स्थाप्य । पाद्य पुन च प्रार्थ्य च बदन्ति गुरव विनयम् । स्वामित्वसम्बाध शीघ्र प्रयत्नेन अन्यथाऽहं न भवामि । मा विलम्ब्यतामिति । आवश्यकपापे मोमरके प्रातो बप्पभट्टि । सूरिभिः सूरयो विहसताः— प्रभो ! राजमित्रत्वयोऽनुसार्य शक्तिता हि भवाढ्या ।

अथ श्रीसिद्धसेनाचार्यैर्बप्पभट्टिः सूरिपदे स्थापित । तदग्रे श्री सकलाखिल सद्गृह्यमन्ती तत्र । राजन शिक्षा दत्ता— वत्स ! तव राजसत्कारो यशो भावी । तस्य त्वमपि प्रवर्त्स्यति । तत इन्द्रियजयो दुष्कर । त्व महाव्रतधारी वैः ।

विषजरहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीरा धनेन महाज्ञानेन महत्त्व सुरक्षिपि ।

एकादशाधिके तत्र जाते वर्षशताष्टके ।
विक्रमात् सोऽभवत् सूरिः कृष्णचैत्राष्टमीदिने ॥१॥

गुरुणा आमराजसमीपे प्रेषित । तत्र प्राप्तः । गोपगिरि प्राप्तुक बभारेषो स्थित । राजा सम्मुखस्य महोत्सवेन स पुरी प्रावीविशत् । श्रीबप्पभट्टिसूरिणा तत्र देशना हेयनाशिनी दत्ता—

भौरिव प्रायसा पुंसा–मुपस्थानैकमन्तरम् ।
तामुपस्कुर्वते ये तु रसायुक्तैरसौ रसा ॥ १ ॥

[illegible] मधुर । २ ग 'राजसत्कार' । ३ ग [illegible] मत' । कुमारपालप्रबन्धे (न १ पौ ५१) । ५ ग–गीता । ६–० मधुर ।

आमेन गुरूपदेशादेकोत्तरशतहस्तप्रमाण: प्रासाद: कारयामासे 'गोपगिरौ'। अष्टादशभारप्रमाणं श्रीवर्धमानबिम्बं तत्र निवेशयाम्बभूवे। प्रतिष्ठा विधापयाञ्चक्रे। तत्र चैत्ये मूलमण्डप: सपादलक्षेण सौवर्णटङ्कैर्निष्पन्न इति वृद्धा: प्राहु:। आम: कुञ्जरारूढ: [1]सर्वर्द्धया चैत्यवन्दनाय याति। मिथ्यादृशा दृशौ सैन्धवेन पूर्येते, सम्यग्दृशा त्वमृतेनेव। एवं प्रभावना:। प्रातर्नृपो [2]मौलमनर्घ्यं स्वं सिंहासनं सूरये निवेशापयति। तद् दृष्ट्वा विप्रै: क्रुधा ज्वलितैर्भूपो विज्ञप्त:—'देव! श्वेताम्बरा अमी शूद्रा:। एभ्य: सिंहासनं किम्?'। अथास्तां तत्। परं [3]ह्रस्वीयो भवतु, न महत्। मुहुर्मुहुस्तैरित्थं विज्ञप्त्या कदर्थ्यमान: पार्थिवो मौलसिंहासनं कोशगं कारयित्वाऽन्यल्लघ्वारूरुपत्। प्रत्यूषे सूरीन्द्रेण तद् दृष्ट्वा रुपेनेथ राज्ञोऽग्रे पठितम्—

मर्दय मानमतङ्गजदर्पं, विनयशरीरविनाशनसर्पम्।
क्षीणो दर्पाद् दशवदनोऽपि, यस्य न तुल्यो भुवने कोऽपि॥१॥[6]

इदं श्रुत्वा राज्ञा ह्रीणेन सदा भूयो मूलसिंहासनमनुज्ञातम्। अपराध: क्षमित:। एकदा सपादकोटी हेम्नां दत्ता गुरुभ्य:। तैर्निरीहै: सा जीर्णोद्धारे ऋक्षियुक्तश्रावकपार्श्वाद् व्ययिता। अन्यदा शुद्धान्ते प्रम्लानवदनां वल्लभां दृष्ट्वा प्रभो: पुरो गाथार्द्धं राजाऽऽह—

[8]अज्ज वि सा परितप्पइ, कमलमुही अत्तणो पमाएण।

समस्येयम्। अथ प्रभु: स्माह—

[9]पढमविबुद्धेण तए, जीसे पच्छाइय अंग॥ १ ॥[10]

राजा आत्मसंवादाच्चमत्कृत:।

अन्यदा प्रियां पदे पदे मन्दं मन्दं सञ्चरन्तीं दृष्ट्वा गाथार्द्धं राजा जगाद—

---

१ क–'हस्तशत०'। २ ग–'मुख'। ३ घ 'सर्वर्ध्या'। ४ क ख-'मूलम०'। ५ क ख–'=ह्सीयो भवतु'। ६ पादकुलकम्। ७ क-ख 'तदा'।
८ ९ छाया—अद्यापि सा परितपति कमलमुखी आत्मन: प्रमादेन।
प्रथमविबुद्धेन त्वया यस्या, प्रच्छादितमङ्गम्॥ १० आर्या।

[1]'धन्ना चक्कमी पए पए बोम कुणइ मुद्धमेय!।

सूरिराह—

मुंज रैमणरप्पन महमत्ता ठिआउ मङ्गपि ॥ १ ॥

इद श्रुत्वा राजा मुखं विच्छायमलक्षणसमं दधे। असौ मदन्तः पुर इत्यादिना इति चिन्ता। तथाचार्यैः कृपार्वेणामग्नत चिन्तित च—अहो विद्यागुणोऽपि दारुणं नन।

जननैरपि यच्चात्म—चापमानि करोत्यपि।

दाननन्ते यतो वेद्य न पुन प्रभुचेतस ॥ १ ॥

रात्री सूरि सकलजनपूज्य राजप्रासादपादसम्पुटतटे कुम्भमेव लिखित्वा पुराद् बहिर्ययौ। तद्यथा—

याम सन्ति तथापि रैविरमणिरि! मय स्थितिप्रम्पुक्त वर्तिष्यन्न इमं वय कथमिति सामऽपि मेर्व इच्य।

श्रीमत्ते मणयो नय यदि मत्कुम्भमनिहासलग्न ते घृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो मौली करिष्यन्ति न ॥ १ ॥[1]

कैस्मान् विविधपुष्पविरपुष्पमात्

किंच विमुखाक्षि विमो! यदि वा विमुख।

मा हन्त! केकिवर! हानिरियं तवैव

भूपालमौलिमणि पुनर्मणिता स्थितिर्नः ॥ २ ॥

इति करिपथेनैव दिग्भ्यामहरन् 'अवन्तावती'गौमवया पुरो बहिरारामं समवासार्षीत्।

---

१ २ अत्र—धन्य चक्कमन्ती वरि याने कुण पुणो दुवमेय!।

मूल रायमज्जो वेवामा लूपसो पतदपृथिः॥

३ इत्यत्रापे ... मामी। ४ मधुपुर ५ मार्तुन। ... या पुस्तके इद पद्यमित्थं विचने दृष्टपि—

[(१)]न किंचि पर विधि गच्छ भर्दिकण्या हरिसे।

वेहु वोइ करीवरा न इवे मुमीवि ॥ १ ॥

परन्तु प्रतिकर्तिरिपिरि प्रतिभाति कण्टस बुर्दमात् ... वयम्य। ६ कर्त्तावमर्शे।

तत्र पुरे धर्मो नाम राजा। स च गुणज्ञः। तस्य सभायां वाक्पतिनामा कविराजोऽस्ति। तेन सूरीणामागमनं लोकादवगतम्। ज्ञापितश्च राज्ञः। राज्ञा प्रवेशमहः कारितः। पूर्मध्ये सौधोपान्ते गुरुस्तुङ्गगृहे स्थापितः। राजा नित्यं वन्दते। कवयो जिता रञ्जिताश्च। प्रभावना प्रैधते स्म। यशश्च कुन्दशुभ्रम्। [1]'राजा प्रोचे—

अदृष्टे दर्शनोत्कण्ठा, दृष्टे विरहभीरुता।
दृष्टेनाप्यदृष्टेन, भवता नाप्यते सुखम् ॥ १ ॥[2]

निर्बन्धे सूरिराह—आमश्चेत् स्वयमायास्यति तदा वयं यास्यामः, नान्यथा। इति प्रतिज्ञाय स्थापिताः पुण्यलाभं कुर्वन्ति।'

इतश्च यदा बप्पभट्टिः कृतविहारः प्रातः श्रीआमपार्श्वं नायातस्तदा तेन सर्वत्रावलोकितो न लब्धः। जातो विलक्षः। 'याम स्वस्ति तवास्तु' इत्यादि [3]काव्यानि दृष्टानि। अक्षराण्युपलक्षितानि। ध्रुवं स मां मुक्त्वा क्वापि गत एवेति निर्णीतम्।

अन्यदा बहिर्गतेन राज्ञा महाभुजङ्गमो दृष्टः। तं मुखे धृत्वा वाससाऽऽच्छाद्य सौधं गतः। कविवृन्दाय समस्यामर्पितवान्—

शस्त्रं शास्त्रं कृषिर्विद्या, अन्यो यो येन जीवति।

इति। पूरिता सर्वैरपि। न तु नृपश्चमच्चकार हृदयाभिप्रायाकथनात्। तदा बप्पभट्टिं बाढं स्मृतवान्। सा हृदयसंवादिनी गीस्तत्रैव। अथ स पटहमवीवदत। तत्रेदमजूघुषत्— यो मम हृद्गतां समस्यां पूरयति तस्मै [4]हैमटङ्कलक्षं ददामि। तदा 'गोपगिरी'यो द्यूतकारः कश्चिद् 'गौड'देशं गतः। स बप्पभट्टिसूरीणामग्रे तत् समस्यापदद्वयं कथितवान्। सूरिणा पश्चार्द्धं पेठे—

सुगृहीतं च कर्तव्यं, कृष्णसर्पमुखं यथा ॥१॥[5]

इति। स हि भगवान् [6]षड्विकृतित्यागी सिद्धसारस्वतो गगनगमनशक्त्या विविधतीर्थवन्दनशक्तियुक्तस्तस्य कियदेतत्[1]। स द्यूत-

१ ग-पुस्तके 'राजा० कुर्वन्ति' एतदधिकम्। २ अनुष्टुप्। ३ ख-'काव्यं दृष्टम्'। ४ ग-हेम०'। ५ अनुष्टुप्। ६ दुग्ध-घृत-दधि-तैल-गुड-पक्वान्नेति षड् विकृतयः।

कण्ठस्थसमस्यापादत्रयं गोपगिरौ श्रीआमराजे निवेदितवान् । राजा दध्यौ—अहो सुगन्धितमपत्यम् ! । तथाप्युक्त—केन कथं पूरिता समस्या ? । भृत्यैरुक्तं—बप्पभट्टिसूरिभिः । ततः पूरिता(भू)रिष्य तस्योचितं दानं चक्रे ।

अन्यदा राजा नगर्यां बहिर्ययौ । स्कन्धोपगृह्य पान्थं मृत ददर्श । तत्रासीनं कण्ठस्थं जरत्पत्रकमेकं निपुणं च्युतं तद्वाचयत् । गाथाद्वं च लिखितमासीत् लिखितं दैवलिम्पा (कटिम्पा?) मप्यस्वत् ।

तैया मह निग्गमणे स्याय चोरासुपदं वं कव्वं ।

तदपि समस्यापादत्रयं राजा कविभ्यः कथितम् । न कस्यापि सम्यक् पूरितम् । राजा चिन्तयति स्म—

येस्मन्नप्रभिव विलासो मुखं कैः केन सुम्बितम् ! ।

दत्तमाद्विनसर्वंशां हिता सन्ति च सन्ति वा ॥१॥

समस्यापादी स एव मम मित्रं सूरिवरः । स एव दौत्योऽस्मिन्ने नृपे प्रेषसूरि प्रेषि । सूरिणाऽपि निमेषमात्रेण पूरिता समस्या—

वेरर(प?)तपनिद्रनमिवरजेण तं मम्म सोमरियं ॥१॥

तत् पुनर्दृष्ट्वाऽऽश्चर्येणाकुला राजा स्नेहोत्कण्ठितेन सूरेरानाय यात्रिकाः सचिवाः प्रस्थापिताः । तथाऽम्बसचिवस्य विज्ञप्तिश्च ददे । प्राप्तास्ते तत्र । दृष्टास्तत्र सूरयः । तथाऽम्बस्य वन्दिताः । राजविज्ञप्तिर्दत्ता । तत्र किञ्चित् वाचितं गुरुभिः—

न गङ्गा माहेय सुपुनतिकपोलस्थलगता

न वा कुक्षि मुक्तामणिसरसिजस्पर्शरसिकः ।

न कोटीरारस्य स्मरति न सखीं मधुकय—

स्ततो मन्ये चित्रं स्वगुणविरता लोकविरतम् ॥२॥

---

१ क-ख च(स)तिम्पान्' ।

२ अथवा—तव प्रेम सिंधमनो त्रिनया चे(त्)तागुलियं कथितम् ।

३ ग-'त्तोर्णं' स्तुपदर

४ अथवा—कररयनविनुरमीनकनैव तव् वना सूपर । ५ आर्या । ६ शिखरिणी ।

छायाकारणि[1] सिरि[2] धरिय पंचवि[3] भूमि पडंति ।
पत्तह [4]इहु पत्तत्तणउ तरुअर काइं करंति ? ॥ २ ॥[5]

सचिवा अप्यूचुः—स्वामिन् ! आमराजो निर्व्याजप्रीतिर्विज्ञ(ज्ञा?)पयते(ति?)— शीघ्रमागत्याऽयं देशो वसन्तावतमितोद्यानलीलां लम्भनीयः । [6]भवद्वाग्रसलुब्धानामस्माकमितरकविवाग् न रोचते ।

कथासु ये लब्धरसाः कवीनां
ते नानुरज्यन्ति कथान्तरेषु ।
न [7]ग्रन्थिपर्णप्रणयाश्चरन्ति
[8]कस्तूरिकागन्धमृगास्तृणेषु ॥१॥[9]

तदाकर्ण्य लेखं दत्त्वा सूरिभिः सचिवाः प्रोचिरे—श्रीआमो गीष्पतिसमप्रज्ञ एव भापणीयः—

अस्माभिर्यदि वः कार्यं, तदा धर्मस्य भूपतेः ।
सभायां छन्नमागम्य, स्वयमापृच्छ्यतां द्रुतम् ॥१॥[10]

अस्माकमिति हि प्रतिज्ञाऽऽस्ते धर्मेण राज्ञा सह—स्वयमामः समेत्य त्वत्समक्षं यदाऽस्मानाकारयति किल तदा तत्र यामः, नान्यथेति । प्रतिज्ञालोपश्च नोचितः सत्यवादिनां प्रतिष्ठावताम् । ततो मन्त्रिण उप'कन्यकुब्जे'ऽभ्याजग्मुः । [11]सूरीणामुक्तमुक्तं लेखश्चादर्शि । तत्र लिखितं यथा—

"[12]विज्झेण विणा वि गया, नरिंदभवणेसु हुंति गारविया ।
विंझो न होइ वझो, गएहिं बहुएहि वि गएहिं ॥१॥"[13]

---

१ छाया—छायाकारणाच्छिरसि धृतानि प्रत्युत भूमौ पतन्ति ।
पत्राणामेतत् पात्रत्व (पत्रत्व) तरुवराः किं कुर्वन्ति ? ॥
२ घ—'कारिणी' । ३ घ—'पच्चिवि' । ४ ग—'पहुपत्त०' । ५ एतच्छन्दोनाम न ज्ञायते ।
६ ख—'भवद्वाक्यरस०' । ७ घ—'निर्ग्रंथिमुकमाश(?)पर्ण०' । ८ क-ख—'ग्रथि०' ।
९ उपजातिः । १० अनुष्टुप् । ११ ख-घ—'सूरीणां तदुक्त०' ।
१२ छाया—विन्ध्येन विनाऽपि गजा नरेन्द्रभवनेषु भवन्ति गौरविताः ।
विन्ध्यो न भवति वन्ध्यो गतेषु बहुकेष्वपि गजेषु ॥
१३ अतः परं दशमपर्यन्तानां पद्यानां छन्द आर्या ।

माणसरोहिणि सुहाई जइ न लब्भति रायहंसेहिं ।
तह तस्स वि तेहिं विणा तीरुच्छंगा न सोहंति ॥२॥
[4]परिसेसियहंससउणं पि माणसं माणसं न संदेहो ।
अन्नत्थ वि जत्थ गया हंसा वि बया न भण्णंति ॥३॥
हंसा जेहिं गया तहिं गया महीमंडणा हवंति ।
छेहउ ताइं महासर-ह जे हंसेहिं मुच्चंति ॥४॥
मेलवे सव्वंसु विय, [illegible] ।
पम्माइ पि हु मउया-उ चेइण जायए महग्घं ॥५॥
[illegible] मेहुणा [illegible] वि मच्चइ ।
[illegible] वि विहूणो, सुमा वि किं महुअविहूणो ? ॥६॥
[illegible] विणा वि रयणायर [illegible] समुद्दा ।
[illegible] ति तर जस्स [illegible] सो वि हु महग्घा ॥७॥

---

१ छाया—[illegible] सुखानि यदा न लभ्यन्ते राजहंसैः ।
तदा तस्यापि तैर्विना तीरोत्सङ्गा न शोभन्ते ॥
१ ख—"[illegible]" । ३ ख—"विय" ।
४ छाया— परिशेषितहंसशकुनं [illegible] मानसं न सन्देहः ।
अन्यत्रापि यत्र (पुनः) गता हंसा अपि बका न भण्यन्ते ॥
हंसा यत्र गतास्तत्र गता महीमण्डना भवन्ति ।
[illegible] तानि महासरांसि ये हंसैर्मुच्यन्ते ॥
५ ख—"मर्व" ६ ख—"विमल(?) वद्दिनयमा" ।
५–६ छाया—[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
९ ख—"मुसुमा ग "मधुरम(?)"
१ छाया—[illegible] ।
न [illegible] ॥
१ ख "[illegible]"

[1]पइ मुक्काण वि तरुवर! फिट्टइ पत्तत्तण न पत्ताण ।
तुह पुणच्छाया जइ होइ कहवि ता तेहिं पत्तेहिं ॥८॥
जे केवि पहू महिमंडलमि ते [2]उच्छुदंडसारिच्छा ।
सरसा जडाण मज्झे विरसा पत्तेसु दीसंति ॥९॥
संपइ पहुणो पहुणो पहुत्तण किं चिरंतणपहूण ? ।
दोसगुणा गुणदोसा एहिं कया न हु कया तेहिं ॥१०॥

एतद् वाचयित्वा सोत्कण्ठः नृपः सारकतिपयपुरुषवृत्तोऽचालीत् । 'गोदावरी'तीरग्राममेकमगमत् । तत्र खण्डदेवकुले वासमकार्षीत् । देवकुलाधिष्ठात्री व्यन्तरी सौभाग्यमोहिता गङ्गेव भरतं तं भेजे । प्रभाते करममारुह्य तां देवीमापृच्छ्य प्रभुपादान्तं प्राप । गाथार्धं पपाठ—

[3]अज्ज वि सा सुमरिज्जइ, को नेहो एगराईए ? ।

सूरीन्द्रः प्राह—

[4]'गोदा'नईइ तीरे, सुन्नउले जसि वीसमिओ ॥ १ ॥[5]

इति । अन्योन्यं गाढमालिङ्गितुरुभौ । ततः आमः आह स्म—

अद्य मे सफला प्रीतिः—रद्य मे सफला रतिः ।
अद्य मे सफलं जन्म, अद्य मे सफलं कुलम् ॥ १ ॥[7]

रात्रौ इष्टा गोष्ठी च ववृते मधुमधुरा । ततः प्रभाते सूरिर्धर्म-नृपास्थानमगमत् । आमनृपोऽपि प्रधानैः स्वैः पुरुषैः सह

१छाया—त्वया मुक्तानामपि तरुवर ! भ्रश्यति पत्रत्वं (पात्रत्वं) न पत्राणाम् ।
तव पुनश्छाया यदि भवति कथमपि तर्हि तैः पत्रैः ? ॥
ये केऽपि प्रभवो महीमण्डले ते इक्षुदण्डसदृशाः ।
सरसा जडानां (जलानां) मध्ये विरसाः पत्रेषु (पात्रेषु) दृश्यन्ते ।
सम्प्रति प्रभवः प्रभवः प्रभुत्वं किं चिरन्तनप्रभूणाम् ? ।
दोषगुणा गुणदोषा एभिः कृता न खलु कृतास्तैः ॥ २घ-'उच्छदंड०
३ छाया- अद्यापि सा स्मर्यते कः स्नेहः एकरात्र्याः ? ।
गोदा(वरी)नद्यास्तीरे शून्य(देव)कुले यदसि विश्रमितः ॥
४ ग-'गोदानईय०' । ५आर्या । ६ क ख-'फलम्' । ७ अनुष्टुप् ।

पयमंसरहिएहिं सुवाहं जाइ न कम्मवि रायहंसेहिं ।
तह तस्स वि तेहिं विणा तीरुच्छंगा न सोहंति ॥२॥
'परिसेसियहंसउलं पि माणसं माणसं न संदेहो ।
अन्नत्थ वि जत्थ गया हंसा वि बया न लग्गंति ॥३॥
हंसा जेहिं गया तहिं मेहा महीमंडणा हवंति ।
छेहउ ताणं महासर-ह जे हंसेहिं मुच्चंति ॥४॥
[illegible] रयणायरु व्विय [illegible] ।
पम्भट्ठ पि हु मलया-इ [illegible] ॥५॥
[illegible] मेहुरया [illegible] वि [illegible] ।
[illegible] वि विड्डो हुओ वि किं [illegible] ॥६॥
[illegible] पुंसुहेण विणा वि रयणायरु व्विय [illegible] ।
[illegible] पि उरे जस्स ठिय सो वि हु [illegible] ॥७॥

---

१ छाया—[illegible] यथा न कम्पन्ते राजहंसैः ।
तथा [illegible] तेन विना तीरोत्सङ्गा न शोभन्ते ॥
२ [illegible] । ३ [illegible]—'पिय' ।
४ छाया—परिशेषितहंसकुलमपि मानसं मानसं न सन्देहः ।
अन्यत्रापि यत्र (पुन) गता हंसा अपि बका न लगन्ते ॥
हंसा यत्र [illegible] ।
[illegible] ॥
५ [illegible]—'[illegible]' । ६ [illegible]—'[illegible](?) [illegible]' ।
७-८ छाया—[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
९ [illegible]—'[illegible]' [illegible]—'[illegible](?)' ।
१ छाया—[illegible] ।
[illegible] ॥
११ [illegible] '[illegible]' ।

पइ मुक्काण वि तरुवर! फिट्टइ पत्तत्तण न पत्ताण ।
तुह पुणच्छाया जइ होइ कहवि ता तेहिं पत्तेहिं ॥८॥
जे केवि पहू महिमंडलंमि ते [2]उच्छुदडसारिच्छा ।
सरसा जडाण मज्झे विरसा पत्तेसु दीसंति ॥९॥
संपइ पहुणो पहुणो पहुत्तण किं चिरंतणपहूण ? ।
दोसगुणा गुणदोसा एहिं कया न हु कया तेहिं ॥१०॥

एतद् वाचयित्वा सोत्कण्ठ नृप सारकतिपयपुरुषवृत्तोऽचालीत् । 'गोदावरी'तीरग्राममेकमगमत् । तत्र खण्डदेवकुले वासमकार्षीत् । देवकुलाधिष्ठात्री व्यन्तरी सौभाग्यमोहिता गङ्गेव भरत त भेजे । प्रभाते करभमारुह्य ता देवीमापृच्छ्य प्रभुपादान्त प्राप । गाथार्धं पपाठ—

[3]अज्ज वि सा सुमरिज्जइ, को नेहो एगराईए ? ।

सूरीन्द्र प्राह—

[4]'गोदा'नईइ तीरे, सुन्नउले जसि वीसमिओ ॥ १ ॥[5]

इति । अन्योन्य गाढमालिङ्गितुरुभौ । तत आम आह स्म—

अद्य मे सफला प्रीति-रद्य मे सफला रति ।
अद्य मे सफल जन्म, अद्य मे सफल कुलम् ॥ १ ॥[7]

रात्रौ इष्टा गोष्ठी च ववृते मधुमधुरा । तत प्रभाते सूरिर्धर्म-नृपास्थानमगमत् । आमनृपोऽपि प्रधानैः स्वैः पुरुषैः सह

१छाया—त्वया मुक्तानामपि तरुवर ! भ्रश्यति पत्रत्व (पात्रत्व) न पत्राणाम् ।
तव पुनश्छाया यदि भवति कथमपि तर्हि तैः पत्रैः ? ॥
ये केऽपि प्रभवो महीमण्डले ते इक्षुदण्डसदृशा ।
सरसा जटानां (जडानां) मध्ये विरसा पत्रेषु (पात्रेषु) दृश्यन्ते ।
सम्प्रति प्रभव प्रभव प्रभुत्व किं चिरन्तनप्रभूणाम्? ।
दोषगुणा गुणदोषा एभि कृता न खलु कृतास्तैः ॥ २घ-'उच्छुदड'।
३ छाया- अद्यापि सा स्मर्यते क स्नेह एकरात्र्या ? ।
गोदा(वरी)नद्यास्तीरे शून्य(देव)कुले यदसि विश्रमित ॥
४ ग-'गोदानईय०' । ५आर्या । ६ क ख-'फलम्'। ७ अनुष्टुप् ।

स्पर्शितया भूपाऽऽगमत् । आम आवउ इति भूपाली सूरिभिर्भाय आमस्य विशिष्टयुक्त्या दर्शिता । एते आमवत्सरा नियाक्लानाभानुम यास्या इति । धर्मेण राज्ञा पृष्ट विशिष्टमथार्थं— मो आमग्रन्थनग । स सम्पर्श स्वामी सदैवाम्रस्य ॥ वैशिष्ट्यरितम्— सारस्य स्पर्श अस्त्यागमोस्ति । प्रथम मातुलिङ्गा केन्द्रे वासवित्ता आम वसीनाऽस्ति । सूरिभि पृष्टम्— मा स्वर्गीयर । तत्र करे स्थितेनव ॥ । स्वर्णाचरीसूनन श्रीआममनातम् — शीघउच इति । अन्यरोम वाचमप्प सूरिभि सूक्ष्मनन्मारितम्—

तेर्ह मीचरी मेगारा पडी पत्र उवालखी पिउ मंडलमेहा ।
१ विरहि मानुसु ना मरा मह्य वचग मिहोस कमिनाचित्ती चतु
बाणइ दोरा ॥ १ ॥

इति । गुरुणा कथितम्—आम आवउ आम आवउ । धर्मेण राज्ञा पुनरपिदाद स्मृत्या पृष्टम्— अहा स्वर्णधर ! किमिदम् ? । तनान्तम् — नू भवि तनारत्मन । इत्यादि गोष्ठ्यां धर्ममानार्थं
२ शान्तं धर्मे श्रीआमराजाधिकृता मेमपत्रयविमृश्य पुराह वहि स्मान स्थान स्थापितगाथैः नियमीत्यपि सूरिमप्यपाग्यत् । मानना सूरीणा विज्ञप्य प्रहार्ष्य वाणि कथमपोत्थत् । रसास्पदा स वाग्रहि याला च रम्भा-तिलोत्तमाप्रमुखमपिपेक्षि

---

१ आमनृपतेः उवाची आम ? आम्पत्त्य । २ क 'आमगुप्तरा ।
३ क- 'धर्म' । [illegible] तस्मात् क्रियी रात
४ [illegible] श्रीवाचनमहिमसिरि [illegible]
[illegible] ।
५ [illegible] 'मित मैं,
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

दुर्लभः। आमो राजाऽमूल्य कङ्कण ग्रहणके मुक्त्वा वेश्यागृहे उषित आसीत्। सा तु 'लक्षणावती'पतेर्धर्मस्य । एक कङ्कण आमो राजद्वारे मुञ्चन्नगात्। अपराह्णे राज्ञ पार्श्वाद् बप्पभट्टि-सूरिभिर्मुत्कलापितम्— देव ! 'गोपगिरौ' आमपार्श्वे याम', अनुज्ञा दीयताम्। धर्मेण भणितम्—भवतामपि वाणी विघटते ? भवद्भिर्भणितमभूत्—यदा तत्र दृष्टौ आमः समेत्यास्मानाह्वयति तदा याम, नार्वाक्, तत् किं विस्मृतम् ? जिह्वे किं यो द्वे स्त ?। आचार्या जगदु —श्रीधर्मदेव ! मम प्रतिज्ञा पूर्णा। राजाऽऽह —कथम् ?। सूरिर्वदति— आमराजोऽत्र स्वयमागतस्तव दृष्टौ ?। राजाऽऽह—कथ ज्ञायते ? । सूरि —यदा भवद्भिः पृष्ट भवतां स्वामी कीदृश विशिष्टैस्तदा भणितम्—स्थगिका-धररूप, तथा, ' बीजउरा ' शब्दोऽपि विमृश्यताम्। ' दोरा '-शब्दोऽपि यो मयोक्तोऽभूत्। तस्मात् प्रतिज्ञा पूर्णा मे। अत्रान्तरे केनापि राजद्वाराद् आमकङ्कण धर्मनृपहस्ते दत्त आमनामाङ्कितम्। द्वितीय वेश्यया दत्तम्। तद् दृष्ट्वा नष्टसर्वस्व-स्तद्धन इव धर्मः शुशोच— धिग् मां यन्मया शत्रु स्वगृहमायातो नार्चित, न च साधित । धर्मेण मुत्कलिता सूरय पुर क्वापि स्थितेनामेन सह जग्मु । मार्गे गच्छता आमेन पुलिन्द एको जलाशयमध्ये जल करालवन्मुखेन पिबन् दृष्ट । आमराजेन सूरीणामग्रे एत्योक्तम्—

[4]पसु जेम पुलिंदउ पउ पियइ [5]पथिअ कवणिण कारणिण।

सूरिभिरभाणि—

[6]कर बे वि करंभिय कज्जलिणमुद्धहअमुनिवारणिण ॥१॥

---

१ ग-'आमो राजाऽत्र '। २ 'दोराशब्दोऽपि विमृश्यताम्' इत्यधिकः ख-पाठः।
३ ग-'नृपधर्महस्ते'।
४ छाया—पशुरिव पुलिन्द पय पिबति पथिक केनापि कारणेन। ५ ग-'पथिउ'।
६ छाया— करौ द्वावपि करम्भितौ कज्जलेन उद्वहदश्रुनिवारयतः।

राजा प्रस्तावार्थं स समाकार्य पृष्टः । तेनोक्तम्—सत्यं सूरिवचः । दृष्टौ दर्शितौ । राजा तेन वाक्संवादेन प्रीतः । 'अज्ज वि सा परितप्पइ' इत्यादि तदुक्तं सर्वं सारस्वतविजृम्भितमिति निरणैषीत् । श्रीसूरीश 'गोपालगिरिं' गत । पताकातोरणमञ्चप्रतिमञ्चादिमहोत्सवाद्यैः । दिवसाः कतिचिदतिक्रान्ताः । तत्र श्रीसिद्धसेनसूरयो वार्धक्येन पीडिता अनशनं प्रतिपन्नाः श्रीबप्पभट्टिसूरीणामाकारणाय श्रीतार्यमुनियुग्मं प्रैषिषुः । ते तत् गुरोर्लेखमर्पितवन्तः । तत्र लिखितं पद्यम्—

'अभ्यागतोऽसि परमामधिरोपितोऽसि
तद् किञ्चनापि कुरु वत्सक! बप्पभट्टे! ।
प्रायोपवेशनरते विनिवेश्य येन
सम्प्रेक्षयस्व मरणाय निजान्तमस्मान् ॥१॥'

तद् दृष्ट्वा आममूपतिमापृच्छ्य 'मोढेरक'पुरं प्रययावम्बिकास्थापितवीरजिनमहोत्सवमध्यं प्रापुस्ते । गुरून् ननमिरे । गुरवोऽपि तान् वात्सल्यादाश्लिष्य । वत्सा! मद्गुणस्थितमरणाय स्मरणम् । मुक्तकालमपि ते विस्मृतम् । राजानुगमने तेऽस्माकं तु चाभवीत् । मरणं समयम् । बभूवो मम । ततोऽप्यवसानमानुमरणमनन्तं दुष्कृतगर्हा-सुकृतानुमोदन-तीर्थमाराधनादिरूपं विधिना विधापिताः । गुरवो देवलोकमलंचक्रुः मानवभवानुसमानम्तु । शोक उत्पन्नः । ततो बप्पभट्टिः श्रीगोविन्दसूरये श्रीनन्नसूरये च गच्छभारं समर्प्य श्रीआमपार्श्वमगात् । पूर्ववत् समस्याविनोदाः स्फुरन्ति ।

एकदा सूरिर्नृपसभायां चिरं पुस्तकव्याख्यानात् तस्थौ । तत्रैव नर्तकी नृत्यन्ती आसीत् स्पर्शयौवनाढ्या । सूरिदृष्टिः किंचित् तस्या गुरुनितम्बस्तनयोः श्रीखण्डमुक्तिकमयं दा

निवेशयामास । आमस्तद् दृष्ट्वा मनसि पपाठ—

[2]'सिद्धततत्तपार-गयाण जोगीण जोगजुत्ताण ।
जइ ताण पि मयच्छी, मणमि ता तच्चिय पमाण ॥१॥'[3]

आमो रात्रौ पुवेषा तां नर्तकीं सूरिवसतौ प्रैषीत् । तया[1] सूरीणां विश्रामणाऽऽरब्धा । करस्पर्शेन ज्ञाता युवतिः सूरिणाऽभिहिता सा—का त्वम् ? । कस्मादिहागता ? । अस्मासु ब्रह्मव्रतनिविष्टेषु वराकि ! भवत्या कोऽवकाशः ? । वात्याभिर्न चलति काञ्चनाचलः । तयोक्तम्—भवदभ्य उपदेष्टुमागता—

राज्ये सारं वसुधा, वसुधायामपि पुरं पुरे सौधम् ।
सौधे तल्पं तल्पे, वराङ्गनाऽनङ्गसर्वस्वम् ॥१॥[4][5]

इति । किञ्च—

प्रियादर्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरैः ? ।
प्राप्यते येन निर्वाणं, सरागेणापि चेतसा ॥२॥[6]

श्रीआमेन प्रेषिताऽहं प्राणवल्लभा भवतां शुश्रूषार्थम् । ततः सूरिशक्रो वदति स्म— अस्माकं ज्ञानदकूप्रपातदृष्टद्रष्टव्यानां नैव व्यामोहाय प्रगल्भसे ।

मलमूत्रादिपात्रेषु, गात्रेषु मृगचक्षुषाम् ।
रतिं करोति को नाम, सुधीर्वर्चोगृहेष्विव[8] ॥१॥[7]

साऽपि निर्विकारं सूरिवरं निश्चित्य ध्वनच्चेता प्रातर्नृपतिसमीपं गता । पृच्छते राज्ञे रात्रीयः सूरिवृत्तान्तः सम्यक् कथितस्तया— पाषाणघटित इव तव गुरुः, नवनीतपिण्डमयः शेषो लोकः । यावन्तः कूटप्रपञ्चा हावभाव-कटाक्ष-भुजाक्षेप-चुम्बन-

---

१ च-'स्तथा' ।
२ छाया— सिद्धान्ततत्त्वपारङ्गतानां योगिनां योगयुक्तानाम् ।
यदि तेषामपि मृगाक्षी मनसि तर्हि सदेव प्रमाणम् ॥
३ आर्या । ४ ख—'वराङ्गनानां सर्व०' । ५ आर्या । ६—७ अनुष्टुप् । ८ क ख-'वराको' ।

गज-दन्तकाष्ठादिविनिर्मितास्तत्र सर्वे आजन्मपरिशीलितास्तत्र मनुष्याः। पुनस्तिर्यग्योनिमात्रमपि मनोऽस्य नाकर्षत्। मनुराग-प्रकार पुष्पसर-सौरभ्य-कृष्णतादिविनिर्मितानिरपि नाद्भुतम्। तत्रैव मन्ये महाप्रतापा न देवकन्याभिर्न विद्याधरीभिर्न नागकन्याभि-र्वाप्यस्ते; मानुषीणां तु का कथा। अस्मिन् सूरेर्मतैर्वैष नृपो विस्मयमगात् ... संवृत्त। तस्मै च गुरु व्याजप्रसाद इत्थं—

न्युन्छने यामि वत्सलां ... ।
यतिः ... सौहार्द-... इत्याय ते ॥१॥

प्राकर्षेण समग्र। राजा हीनो न वदति किञ्चित्। सूरिभिर्जल्पितम्—राजन्! मा ... ; महर्षीणां ... राजा ... न ... । राजोक्तम्— ... । एवं गुणैर्जितो नृपो ... —

... एव ...
... ।
... ना
... इति ... न ... ॥२॥

इत्युक्त्वा ... प्रणनाम श्रीसूरीन्।

अन्येद्युः राजा ... एरण्डवृक्षस्य संवृतत्वमवितर्क्य एरण्डपत्राणि विचिन्त्यानां ... गाथार्धं श्रीनितवान्—

न(त ?)... एरण्डो ... ।

---

१ ... २ ... । ३ ... । ४ ... ।
५ ... । ६ ... । ७ ... ।
... ।

तत् तु सूरीणा पुर समस्यात्वेन समर्पितवान् । सूरय ऊचु·—

'इत्थ घरे हलियवहू ईद्दहमित्तत्थणी वसइ ॥ १ ॥'

राजा विस्मित. । अहो सार सारस्वतम् ! ।

अन्यदा साय प्रोषितभर्तृकां वासभवन यान्तीं वक्रग्रीवा दीपकरां ददर्श । गाथार्द्धं चोच्चैः सूर्यग्रे पपाठ—

'दिज्जइ वक्कगीवा—इ दीवओ पहियजायाए ।

सूरिर्गाथापूर्वार्द्धमुवाच—

'पियस्समरणपलुट्ट—तअसुधारानिवायभीयाए ॥ २ ॥'

इति । सूरि-भूपौ सुखेन काल गमयतो धर्मपरौ ।

अन्यदा धर्मनृपेण आमनृपस्य पार्श्वे दूत प्रहित । एत्या वोचत्—राजन् ! तव विचक्षणतया धर्मनृप सन्तुष्ट । पुनः स आह— भवद्भिर्वय छलिता । यतो भवद्भ्यो गृहमागतेभ्यो नास्माभिर्महानल्पोऽपि कोऽपि सत्कार कृतः । अधुना शृणु— अस्मद्राज्ये वर्धनकुञ्जरो नाम महावादी बौद्धदर्शनी विदेशाद्याग-तोऽस्ति । स वाद जिघृक्षु । य कोऽपि वो राज्ये वादी भवति स आनीयताम् । अस्माक भवद्भि सह चिरन्तन वैरम् । य कोऽ-पि वादी विजयी भविष्यति तत्प्रभुरपरस्य राज्य ग्रहिष्यति । मम वादिना यदा जित तदा त्वदीय राज्य मया ग्राह्यम् । यदा तव वादिना जित तदा मदीय राज्य त्वया ग्राह्यम् । अय पण । वाग्युद्धमेवास्तु । किं मानवकदर्थनेन ? । आमेनोक्तम्—दूत ! त्वया यदुक्त तद् धर्मेण कथापितमथवा त्वया स्वतुण्डकण्डूतिमात्रे-

---

१ छाया–अत्र गृहे हालिकवधूरेतावन्मात्रस्तना वसति ।

२ घ–'इद्दहमिहछणी' । ३ ग–'अत्थि' । ४ आर्या । ५ ख–'भुवन ' ।

६-७ छाया— दृश्यते वक्रग्रीवया दीपक पथिकजायया ।

प्रियस्मरणप्रक्षुठदश्रुधाराभिपातभीत्या ॥ ८ आर्या ।

९ ख–'पदि' ।

घोऽस्त्वम् ?। यदि तव प्रभुः ईदृशं राज्यं वादे जित्वा समर्पयिष्यति मे इति सत्यं तदा मम वादिसमाजायानीयताम् । दूतेनोक्तम्— भारतयुद्धात् युधिष्ठिरेणापि 'द्रोण'पर्वण्यसत्यं भाषितम्, अस्मत्प्रभुस्तु मरणेऽपि न मिथ्या भणति । आमेन दूतः प्रैषि । तत्सविनोपारे च सप्तमाहि गुर्जरभूपाऽर्थपथ संचरमाणो आमाऽगमत् । धर्मनृपतिरपि यथेनाऽऽसारं [illegible] तेनाजगाम । 'परमार'वंश्य नरेन्द्र [illegible] वाक्पतिनामानं [illegible] समानयौ । उचितमवसरे [illegible] स्थापयामास । तौ वादि-प्रतिवादिनौ पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहेण वादमारेभाते । सभ्याः कौतुकाक्षिप्ताः पश्यन्ति । [illegible] । वादे षण्मासा गताः । द्वयोः कोऽपि न हारयति न जयति । आमेन सूरयः प्रोक्ताः सत्वरम्— राजकार्याणां प्रत्यूहः स्यात्, निर्वाहयतामतः शीघ्रम् । सूरिणा भणितम्— प्रातर्निर्वाहयिष्यामि, मा स्म वो व्यग्रता भूत् । रात्रौ सूरीश्वरेण मन्त्रजापतस्या मध्ये [illegible] मणिमाली [illegible] भगवती भारती साक्षादानीता । चतुर्दशभिः [illegible] स्तुता । देव्योक्तम्— वत्स ! केन कारणेन स्मृता ? । सूरीश्वरेण भणितम्— षण्मासा वादे जाताः, तथा कुरु यथा वादं निस्तरीष्यामि ॥ । देव्या गदितम्— वत्स ! [illegible] प्राक् [illegible] । [illegible] । [illegible] यो [illegible] । सूरिणोक्तम्— न वेद्मि । किं [illegible] येन [illegible] न दत्से ? । भारती ऊचे— वत्स ! [illegible] पार्श्वात् । [illegible]

"[illegible] ॥" इत्यमरकोशे १ [illegible] इति । ३ क 'यदि' [illegible] ख आमो (आम)[illegible] ५ ख [illegible]
६ ख [illegible] ख 'जगाद' ति । १ ख [illegible]

कुर्वतस्तस्य वदनाद् गुटिका ममेच्छया पतिष्यति तदा त्वया जेष्यते, एकं तु याचे—मत्स्तुतेश्चतुर्दशकाव्य कस्याप्यग्रे न प्रकाश्यम् । तत्पठने हि मया ध्रुवं[1] प्रत्यक्षया भाव्यम् । कियता प्रत्यक्षा भवामि ? । क्लेशेनालम् । एवमुक्त्वा देवी विद्युज्झात्कारलीलयाऽन्तर्दधे । सूरिभिर्निशि परमाप्त शिष्य एको वाक्पतिराजसमीप प्रहित्याख्यापितम्, यथा सूरयो वदन्ति—राजन् ! त्वं विद्यानिधिरस्माकं[2] 'लक्षणावती'पुरीपरिचितचर । तदाऽवादी —भगवन् ! निरीहा भवन्तः, कां भवद्भ्यो भक्तिं दर्शियामि ? ।" तदा वयमवोचाम—अवसरे कामपि भक्ति कारयिष्याम[3] । भवद्भिर्भणितम्—तथाऽस्तु । इदानीं सोऽवसरोऽत्र समायात । वाक्पतिना शिष्य पृष्ट — सूरय किं मे समादिशन्ति ? आदिष्टं कुर्वे ध्रुवम् । शिष्यो न्यवेदयत्—राजन् ! गुरव आदिशन्ति—प्रातर्धर्मा-ऽऽमयो सद स्थयो सतोस्त्वया वाच्य यथा वदनशौच विना भारती न प्रसीदति । तस्माद् वादिप्रतिवादिसभ्यसमेशा मन्त्रे शौच कुर्वन्तु । एतावति कृते भवता न सर्व स्नेह कृत एव । वाक्पतिना तदङ्गीकृतम् । शिष्येणोपगुरु गत्वा नत तत्प्रतिज्ञात कथितम् । तुष्टा गुरव । प्रत्यूषे उदयति भगवति [6]गभस्तिमालिनि लाक्षालिप्त इव प्राचीमुखे राजानौ सभायामागाताम् । वाक्पतिना वदनशौच सर्वे कारिता , बौद्धवादीन्द्रोऽपि । तस्य वदनकमलाद् विगलिता गुटिका पतद्ग्रहे । बप्पभट्टिशिष्यै पतद्ग्रहो जनैर्दूरे कारापित । गुटिका सुरीन्द्रसाज्जाता । बौद्धो गुटिकाहीन सूरिणा पार्थेन कर्ण इव दिव्यशक्तिमुक्त नि शङ्क वाक्पुष्पैर्हत । निरुत्तरीकृत राहुग्रस्तश्चन्द्र इव हिमानाविलुप्तस्तम्बखण्ड इव वाट निस्तेजतां भेजे । तदा श्रीबप्पभट्टिर्निर्विवाद 'वादिकुञ्जरकेसरी'ति विरुद मेव परेश्च

१ ग-'ध्रुव प्रत्यक्ष०' । २ ख-'रस्मान्' । ३ ख-'कारापयिष्याम' । ४ क-'आदिशतु' । ५ ग--'सम्येशा' । ६ सूर्ये ।

दत्तम् । धर्मेण समार्द्धं राज्यं भामाय दत्तम् । भवतीदम् । धर्मोऽपि राज्यं लभ्यते । कथम् पर्वा ? । भामेन गृहीतम् । तदा सूरिणा भाम प्रोक्तः — राजन् ! पुना राज्यं धमाय देहि । महाहम्मभिदम् । शोभते च त । राजस्यापराधाचार्याय पारम्पर्येण यूनम् । एव श्रीरामेण वनस्थेनापि सुग्रीव-विभीषणौ राजीकृतौ । लक्ष्मणेन कुम्भकर्णपु तेजुल्म । एतदुपचारक्रमेण भामेन गाम्भीर्यौदार्यधाम्ना धर्माय तदा च समर्प्य स धर्मः परिताषितः । स्वे मता करिण यत्र सार्द्धं गुहाद्य रक्ता, सहर्ष समरूप देयाः सर्वं वाद्यिवाणि प्रावापित । सर्वं सर्वं स्थानं गता सर्वे । सूरि-नृपौ यशोधवलितसकलभुवनौ गोपगिरौ श्रीमहावीरमन्दिरा-तम् । तत्रा सूरिकृत श्रीवीरस्य स्तवनम् — "शान्तो वेष" शमसुखफलम्' इत्यादि काव्येनादिसकलमपि सद्दे पठ्यते । सद्वेन प्रभुर्वन्द्यते । तुष्टे च —

रोषेणैवाक्रमः अन्यः कोऽप्यपायुरपमर ॥

न तमास्ति न तेनास्ति यस्मिर्धर्मनुरिते सवि ॥ १ ॥

अन्यदा स्वपरसमयसूरिं प्रवेश्य राजा प्रभुभिर्निर्मांसादि देतम्यसमनियम कैरित । सम्यक्त्वपूर्वकद्वादशव्रतनिरतश्च श्रावक कृतः । तदा अत्र नेमिचिह्नविमानकल्पं प्रथमचरम्यजिनतुपसो विविध सिद्धान्ते ।

---

१ प- तुष्य २ क 'भनार्हि' । ३ प पक्ष । ४ प-'धम्मुले सति ५ प्रभूत

१ एष मार्ग इत वेषा वासचिह्नोरीय धरा ।

वरविक्रम वेदि सर्वेन भवधानि ति ॥ ४ ॥

इति श्रीसोमप्रभसूरिविरचिते सातापत्ससप्ताधसमुच्चये ।

क 'मवीरा' । स्पृह्यमानाच शिवाजितम-स्तूप-कुचमारकीराम-शुभ्रमरतारक-विरम-वारतनयनविरचन-स्मृतरतिमहतिरम शिवाक-श्रीतीर्थकृ्यदीरमताम्र्वरण विरचन-दामदिन-वैरमगमित-धीवसैमिर्गतसकम् ।

एकदा 'लक्षणावत्यां' बौद्धो वर्धनकुञ्जरो धर्मनृपमाह सगद्गदम्— अहं बप्पभट्टिना जितस्तन्मे न दूषणम्। बप्पभट्टिर्हि भारती नररूपा, प्रज्ञामयः पिण्डः, गीष्पुत्रः, न च दुनोति। एतत् तु दुनोति यत् तव भृत्येनापि वाक्पतिराजेन सूरिकृतभेदान्मम मुखशौचोपायेन गुटीं हारयामहे। एतावदभिधाय स तारं तारं रुरोद। स निवारितः क्ष्मापेन रोदनात्। उक्तश्च—किं क्रियते? । अयं नश्चिरसेवकोऽनेकसमराङ्गणलब्धजयप्रतिष्ठः प्रबन्धकविः पराभवितुं न रोचते। क्षमस्वेदमन्यायम्। ततो बौद्धो जोषं स्थितः। अपरेद्युर्यशोधर्मनाम्ना समीपदेशस्थेन बलवता भूपेन 'लक्षणावती'मेत्य रणे धर्मनृपो व्यापादितः। राज्यं जगृहे। वाक्पतिरपि बन्दीकृतः। तेन कारास्थेन 'गौडवध'-सञ्ज्ञकं प्राकृतं महाकाव्यं रचयित्वा यशोधर्माय राजेन्द्राय दर्शितम्। तेन गुणविशेषविदा ससत्कारं बन्देर्मुक्तः क्षमितश्च। "विद्वान् सर्वत्र पूज्यते"। ततो वाक्पतिर्बप्पभट्टेः समीपं गतः। द्वयोस्तयोर्मैत्री पूर्वमप्यासीत्, इदानीं विशेषतोऽवृधत्। तेन वाक्पतिना 'महामहविजया'ख्यं प्राकृतं महाकाव्यं बद्धम्। आमाय दर्शितम्। आमो हेमटङ्कलक्षमस्मै व्यशिश्रणत्।

कियती पञ्च सहस्री, कियती लक्षा च कोटिरपि? ।
औदार्योन्नतमनसां, रत्नवती वसुमती कियती? ॥ १ ॥[5]

अपरेद्युः प्रभुः श्रीआमेन पृष्टः— भगवन्! यूयं तावत् तपसा विद्यया च लोके लब्धपरमरेखाः। किमन्यः कोऽपि क्वाप्यस्ति यो भवत्तुलालेशमवाप्नोति? । बप्पभट्टिरभाणीत्—अवनिपते! मम गुरुबान्धवौ गोविन्दाचार्य-नन्नसूरी सर्वैर्गुणैर्मदधिकौ 'गूर्जर'-धरायां 'मोढेरक'पुरे स्तः। गुणोत्कण्ठयाऽमितसैन्य आमस्तत्र गतः।

१ ख-'हसरेणु०'। २ ग-'राज्ञे'। ३ घ-'महमहवि०'। ४ न चेदं मे दृष्टिपथमागतम्। ५ आर्या।

तथा नगरपरिसरस्थितमानेऽन्तरापातात् वात्स्यायनाख्यान् कामशास्त्रज्ञान् पण्डितानाकारीत् । राजा पूर्वं तत् सर्वम् । अकथितस्यया । अहो मम स्वामिनोऽपि मैतान् मानाम् विद्याः; अथ तु वेत्ति सम्यक्; तस्मादयमस्य नित्यं योगिराजो [illegible] किमस्य प्रणामेन ! । [illegible] शिरेवोत्पातमस्तु 'गोपगिरि'नामात् । चिराद् एव स्वाप इति रक्तरक्तकल्पस्तस्याः प्रथमो व्यापपितुमैवक । राजा निराकरो न वन्दते तदा । एव दिनानि कतिपयानि गतानि ।

एकदा गुरुभिः पप्रच्छे— राजन्! यथा पुरा भक्तोऽभूस्तथेदानीं भक्तो नास्ति । किमस्माकं दोषः कोऽपि ! । राजा स्माह—सुरिवर ! महात्मा अपि कुपात्रकार्यं कुर्वते निःशुल्कं ! । [illegible]कथम् ! । आमः प्राह—यौ भवति त्वौ गुरुभ्रातरौ स्तुतौ तत्र गत्वा एको नयसूरिनामा तव शृङ्गारकथाम्भावनाकल्पतरूपोऽपि [illegible] अभ्यासति नमयति च मनाम्बुधः । तस्मात् [illegible] । सूरयो मनसि मार्दवमयत्नाः [illegible] । तत्रोप निज तौ साधू मोढेरकपुरं प्रहिणी । तत्पार्श्वात् तत्र कथापितम्—आमराजस्य प्रणामो गतात्पार्श्वसागत । यवमेव पुनः निम्बति । तत् कर्तव्यं येनासौ मयस्त्वाम्येष्वपि सभ्येषु वस्त्राभरणान् न मन्यति । सर्व तस्य श्रुत्वा तौ द्वावपि गुरिवस्य पर्यन्तरपरतर्के कृत्वा नटवेषधरौ गोपगिरि'मीयतुः । श्रीदुःशमनश्चरितं नाटकत्वेन वनन्दतु । नयत् शिक्षयामासतुः । आमराजमन्तरं यथास्तु । राजाऽऽसरो दत्त । मितिना सामाजिका तत्त्वसमानका । ताभ्यां नाटकं दर्शयितुमारेभे । भरत वाहुबलिसमरायसरोऽभिनीयते । यत्र वज्रकरणा-दीक्षारणरम्भारणपरिवर्णना-महाकोपा-दयात्मापनपर्यारिवर-वाक्यरचनादीनि ताभ्यां वर्णयितुमारम्भाप् बाहुबलेश्च रसोऽनातारीत् तथा [illegible] 'घातिम्नी'

[illegible]

[illegible]

प्रवाहस्यामदीर्घानसीनाकृष्योत्थिता हंत हत इति भाषन्ते स्म। अत्रान्तरे नन्नसूरि-गोविन्दाचार्यौ स्वरूपमुद्रे प्रकाश्याहतु – राजन्! राजन्! भटा! भटा! शृणुत शृणुत कथायुधमिदम्, न तु साक्षात्। अलं सम्भ्रमेण। इत्युक्त्वा लज्जिता विस्मिताश्च ते राजाद्या सधूत्याकारमस्थु। तदा गोविन्दाचार्य-नन्नसूरिभ्यां भूपोऽभाणि– किल शृङ्गारानुभाविनो वयमिति न सम्यग् व्याख्यातु विभ, किमु समराजिरमपि भवद्भटप्रविष्टा स्म? कुरङ्गा इव शस्त्रे दृष्टेऽपि त्रिसिम। आबाल्याद् गृहीतव्रता पापभीरव स्म, पर भारतीप्रभावप्रभव-वचनशक्त्या रसान् सर्वान् जीवद्रूपानिव दर्शयाम। राजन्! 'मोढेरके' यैस्ते वात्स्यायनभावा व्याख्यातास्ते वय नन्नसूरय इमे च गोविन्दाचार्या। भवता तदा मृषा विकल्प समजनि। राजा सद्यो लल्जे। तौ सूरी क्षमयामास आनर्च्च बप्पभट्टिं च। तौ कतिचिद् दिनानि उपराज स्थित्वा बप्पभट्टेरनुज्ञया पुन'मोढेर'-पुरमगाताम्। गत समय क्रियानपि।

अन्यदा गाथकवृन्दमागतम्। तन्मध्ये बालिकैका तमालनीलो-त्पललोचना मृगाङ्कमुखी किन्नरस्वरा विदुषी गायति। तां दृष्ट्वा मदनशरज्वरजर्जरो गलितविवेको गतप्रायशौचधर्माभिनिवेश 'कन्य-कुब्जे'श. पद्यद्वय प्रभुप्रत्यक्षमपाठीत्—

वक्त्र पूर्णशशी सुधाधरलता दन्ता मणिश्रेणय
कान्ति. श्रीर्गमन गज परिमलस्ते पारिजातद्रुमा।
वाणी कामदुघा कटाक्षलहरी सा कालकूटच्छटा
तत् किं चन्द्रमुखि! त्वदर्थममरैरामन्थि दुग्धोदधि? ॥१॥

जन्मस्थान न खलु विमल वर्णनीयो न वर्णो
दूरे शोभा वपुषि निहिता पङ्कशङ्का तनोति।

१ घ–'हनहनति'। २ ग–'कथायुद्धमिद'। ३ क–'प्रविष्टा'। ४ क–ख–'निम्बा'। ५ ख–घ–'तमालनीलो०'। ६ ग–'मदनज्वर०'। ७ शार्दूल०।

विश्वार्त्याः सकलसुरमिर्दिष्यकर्पापहारी
नो वागीशः परिमितगुणः कस्तु कस्तुरिर्वचना ॥२॥

सूरिभिर्विभावितम्—अहो महत्वमपि कौतुकं मतिविपर्यासः ! ।

मया भावन सूरिरनुविषिकस्तवमकलसेविनी
सा संस्कृतरागी अपार्थमधुरां कामामुपैति स्तुतिम् ।
अन्यास्तत्वरतोर्मिर्वीक्तमतयोऽप्येता नु काव्याधिपा
क्लिश्यन्ति स्तुत्ये नमन्ति च गुरु कस्याम पुरुमर्त्य ! ॥३॥

समर्पिता सभा । विभिर्विनैर्मर्षेन पूर्वोहि सीव कारितम्, मातङ्गी-सहितोऽत्र अस्यामीति विया । तत्पश्चात् श्रीभद्रमहिसूरिभिः । ध्यानप्रसादा हि तयां अगमत्तवम् । तथो माऽधौ मेरवं वासीरिवि स्पथा तैर्मिथ्यानामसूत्रमारपह लिपि वाणिरूपा बोधक्षमि पचानि लिखितानि । यथा—

शैत्यं नाम गुणस्तवैव तदनु स्वाभाविकी स्वच्छता
किं ब्रूम शुचितां भजन्त्यशुचयस्त्वत्सङ्गतोऽन्ये यत ।
किञ्चात परमस्ति ते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां
त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि पयः ! कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः ! ॥१॥

स्मतुपत्यग्गुमपर्मव्यार्पिकान्त—
कान्तापनस्तनतटोचितचारुमूर्ते ! ।
का पामरीकटिनकम्पविकसमाप्त !
हा हार ! हारितमहो भवता गुणित्वम् ॥२॥

जीवं अवणितुरार्थं सपत्तीओ तरंगकोल्लम्बो ।
इसिमयसर्मं च पिम्म जं जाणसि तं करिज्जासि ॥३॥

---

२ भवान् । २ अमत । ३ कारीक । ४ क—माशीवर । ५ क—भरक्यता । ६ प 'विपाक्ता' । कार्तुर । कम्प ।
६ छाया—जीवित अर्जितुरार्थं अन्यपत्तादवीश्च ।
स्वासह च प्रेम मन्यालपति तत् कुर्याः । ७ आर्या ।

[1]लज्जिज्जइ जेण जणे, मइलिज्जइ निअकुलक्कमो जेण ।
कण्ठट्ठिए वि जीए, त न कुलीणेहिं कायव्व ॥४॥[2]

प्रातरमूनि पद्यानि स्वयमामो ददर्श । वर्णान् कवित्वगतिं च उपलक्षयामास । अहो गुरूणा मयि कृपा ! । अहोतमा मम पापाभिमुखता इति ललज्जे । दध्यौ च–साङ्कल्पिकमिद [3]मातङ्गीसङ्गमपाप मयाऽऽचरितम् । मारितोऽह क्व यामि ? किं करोमि ? कथ गुरोर्मुख दर्शयामि ? किं तप समाचरामि ? किं तीर्थं सेवे ? । ऊर्ध्वं मुख गृहीत्वा गच्छामि ? । कूपे पतामि ? । शस्त्रेणात्मान घातयामि ? । अथवा ज्ञातम्–सर्वजनसमक्ष पापमुदीर्य काष्ठानि भक्षयामि । एव [4]टलवलायमानोऽनुचरानादिदेश– अग्निं प्रगुणयत । प्रगुणितस्तैरग्नि । समागता श्रीबप्पभट्टिसूरय । मेलित चातुर्वर्ण्यम् । उक्त तदघम् । यावत् [5]सहसा [6]कृशानु प्रवेक्ष्यति आमस्तावत् सूरिभिर्बाहौ धृत्वोक्त राजन् ! शुद्धोऽसि । मा स्म खिद्यथा । त्वया हि सङ्कल्पमात्रेण तत् पाप कृत, न साक्षात्, सङ्कल्पेनाग्निमपि प्रविष्टोऽसि । चिर धर्मं कुरु ।

मनसा मानस कर्म, वचसा वाचिक तथा ।
कायेन कायिक कर्म निस्तरन्ति मनीषिण ॥१॥[7]

इति वचनाद् विसृष्टोऽग्नि । जीवितो राजा । तुष्टो लोक । प्रीत सूरि ।

समयान्तरे वाक्पतिराजो 'मथुरां' ययौ । तत्र श्रीपादस्त्रिदण्डी जज्ञे सः । तल्लोकादवगम्य आम सूरीन् बभाषे– भवद्भिरहमपि श्रावक कृत । दिव्या वाणी च प्रसन्नैव । जानामि च शक्तिपरमरेखा यदि वाक्पतिमप्यार्हतदीक्षा ग्राहयथ । आचार्येन्द्रै[8]

१ छाया—लज्ज्यते येन जने मलिनीक्रियते निजकुलक्रमो येन ।
कण्ठस्थितेऽपि जीवे तत् न कुलीनै कर्तव्यम् ॥ २ आर्या ।
३ चाण्डाली० । ४ 'टळवळतो' इति भाषायाम् । ५ ग–'सहसाऽग्नि' । ६ अग्निम् ।
७ अनुष्टुप् । ८ ग–'आचार्यै' ।

प्रतिज्ञा चक्रे – तदा शिष्या मे प्रमाणं यदि वाक्पतिं स्वशिष्यं चेतावन्तं कुर्वे । वाक्पतिरेव क्वास्ति इति उपलभाम् । राज्ञोक्तम् – मथुरायां तिष्ठते । सूरयो 'मथुरा'यां गता मधुमि श्रीरामामन्दिरे सह । 'वराहमन्दिरा'ख्ये प्रासादे ध्यानस्थं वाक्पतिं गत्वाऽऽशु । तन्नुत्यै सूरिभिस्तत्तत्स्तोत्रेण आसीर्वादः पठितुमारब्धा —

सन्ध्यां यत् प्रणिपत्य लोकपुरतो बद्धाञ्जलिर्याचसे
धत्से यच्च परां विलज्ज ! शिरसा तच्चापि सोढं मया ।
श्रीर्जाताऽमृतमन्थनाद् यदि हरेः कस्माद् विष भक्षितं
मा स्त्रीलम्पट ! मां स्पृशेत्यभिहितो गौर्या हरः पातु वः ॥१॥
एकं ध्यानविमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः
पार्वत्या विपुले नितम्बफलके शृङ्गारभारालसम् ।
अन्यद् दूरविकृष्टचापमदनक्रोधानलेनोद्दीपितं
शम्भोर्भिन्नरसं समाधिसमये नेत्रत्रयं पातु वः ॥२॥
रामा नाम बभूव तु तदवचः सीतेति तां पितु-
र्वाचा 'पञ्चवटी'वने विचरतस्तस्याहरद् रावणः ।
निद्रार्थं जननीकथामिति हरेर्हुंकारिणः शृण्वतः
पूर्वस्मर्तुरवन्तु कोपकुटिला भ्रूभङ्गुरा दृष्टयः ॥३॥
दधिमथनविधौ रतमन्मथरणरती पाणिनैकेन रुद्धा
कृत्वा वाम्येन वासो विगलितकबरीभारमंसे वहन्त्या ।
सद्यस्तत्कायकम्पग्लपितपृथुलकुचतश्रीतिना ह्रीरि(श्री)रिवा च
वाञ्छापर्याप्तिभूप वीक्ष्य मधुरमसृणं सस्मितं तस्या पुनातु ॥४॥

एवं चतुः पेठे । अथ वाक्पतिर्ध्यानं विसृज्य सम्मुखीभूय सूरिभ्यः – हे बप्पभट्टिमिश्रा ! यूयं किमस्मत्पुरतः शृङ्गारगर्भाणि पद्यानि पठथ ? । बप्पभट्टिः प्राह – भवन्तः शास्त्रज्ञा ।

१ ग–'भर्ता' । २ ख 'कन्तो' ३ यामं । ४ वा(रि ५ ग–'पुनः प्रीतिवा विपुल्या ६ कामाय ।

साङ्ख्या निरीश्वराः केचित्, केचिदीश्वरदेवताः ।
सर्वेषामपि तेषां स्यात्, तत्त्वानां पञ्चविंशतिः ॥१॥'

इति गाथां सदस्मिन्नदेवागारेऽपि पठन्ति स्म । यथार्थाऽपि हि श्रोतुः पुरः पठनीयं समर्थ्यते । वाक्पतिराह— यद्यप्येवं तथापि मुमुक्षवो वयमासन्ननिधनं ज्ञात्वा इह पवित्रे स्थातुमायाताः स्म । बप्पभट्टयो जगदुः— किं नाहं रुद्रादयो मुक्तिदातारो न भवन्तीति मनुषे? । वाक्पतिः प्राह— एवं सम्भाव्यते । बप्पभट्टयो बभाषिरे— तर्हि यो मुक्तिदानक्षमस्तं शृणु । पठामि । स जिन एव ।

"मदेन मानेन मनोभवेन, क्रोधेन लोभेन ससम्मदेन ।
पराजितानां प्रसभं सुराणां, वृथैव साम्राज्यरुजा परेषाम्"॥१॥'

'जं दिट्ठी करुणातरंगियपुडा एयस्स सोमं मुहं
आयारो पसमायरो परियरो संतो पसन्ना तणू ।
तं मन्ने जरजम्ममच्चुहरणो देवाहिदेवो जिणो
देवाणं अवराण दीसइ जओ नेयं सरूवं जए ॥२॥'

इत्यादि बहु पेठे । वाक्पतिः प्राह— स जिनः क्वास्ते? । सूरिः— स्वरूपतो मुक्तौ, मूर्तितस्तु जिनायतने । वाक्पतिर्ब्रूते— प्रभो! दर्शय तम् । प्रभुरपि आमनरेन्द्रकारिते प्रासादे तं निनाय । स्वयं प्रतिष्ठितवरं श्रीपार्श्वनाथमदीदृशत् । शान्तं कान्तं निरञ्जनं रूपं दृष्ट्वा प्रबुद्धो ब्रुवाणः— अयं निरञ्जनो देव आकारेणैव लक्ष्यते । तदा बप्पभट्टिसूरिभिर्देवगुरुधर्मतत्त्वान्युक्तानि । रञ्जितः सः । मिथ्यात्ववेषमुत्सृज्य जैन ऋषिः श्वेताम्बरोऽभूत् । जिनमवन्दिष्ट अपाठीच्च—

---

१ अनुष्टुप् । २ कलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्रसूरिविरचितायामयोगव्यवच्छेदिकायां पञ्चविंशतितमं पद्यमिदम् । ३ उपजातिः । ४ छायार्थिना प्रेक्ष्यतां द्वासप्ततमं पृष्ठम् । ५ ग च– 'दन्तो' । ६ शार्दूल० । ७ ख–'दगाये' ।

मेघमालाविहुरविए-णं हमिणा किंकरफलं जयवरेण ।
इच्छामि कर्त्तं जिणवर ! पणाम किंण कयुसिर्य कर्ड ! ॥१॥
ऐ रे मि गिरिए ता घणम्ब वर्त्तं का गिर कम्प निपत मणीअं ?
सारंभे सारंभ पुग्गर कस्तु करमण किम(अ) गुन(ना)र ॥२॥

वरपासस आयुनि मथुरा चातुर्मास्यम् आमर्षनाथविचवस्य न मत्पार्श्वं वाक्यत्यापपरस्तानामि कायिना । समरकर पञ्चपरमेष्ठि-मयं मानित । जीवतु क्षेममणी कारितो वाक्पतिः सुखेन स्वच्छन्दुर्दिवमगमत् । तत् सर्वं प्रभावैरन्यैरपि प्रथमं ज्ञापिता नृपः । पश्चात् बप्पभट्टि रैवतगिरिं गतः । राजा गुरुस्तुते सूरिराम-

आलोकमात्र सम्येन भूर्यस्तौ भारसूदयः ।
करुणानेन तु माव-बालकर्माणि कर्मठ ॥१॥

एकदा राज्ञा सूरिः पृष्टः—किं कारणं येनाहं शास्त्रैमत्तोऽपि अन्तराऽन्तरा तापसधर्मे रतिं बध्नामि ? । सूरिराह— प्राग्भवस्वामः । प्रागुपमाना मोतु —राजन् ! अस्माभिर्मारवीनचाडा तव प्राग्भवा ज्ञात । तं कालिञ्जर गिरेस्तीरे वासनाम्न तपस्वी शालगुमा-घोमाणे द्रुपनायाम्मरिक्षमोदकस्त्वपा बहूनि वर्षाम्यतपस्य । स मृत्वा त्वमु गमः । तस्यातीर्णोर्णा जटास्तथैव कान्तारिता अंतापि सन्ति । तदाकर्ण्य आसनगमनाय राजा प्रहिताः । तैर्बद्ध्वा आनीता । सूरिवाक्यसत्यतो दृढ । भूपतिः सूरीणां पदोर्निकस्य तस्थौ । परं मार्हतो बभूव ।

१ क-'रवाय' ख ग- 'मेवमाए'
२ छाया— मेघमालाविधुरविरहिणेन हि किंकरफलं जयवरेण ।
इच्छामि जिनवर प्रणाम किं कल्पितं कर्तुम् ? ॥
३ छाया—हसति गुरुत्वी वीर्यं कीड नमता च किम वनन विनिर्ति वचिर ? ।
सारम्भः सारम्भ पुण्यानि कर्तुं कर्णोय किंतु हुन्मति ? ॥
४ एतत्पर्यन्तम् गगनस्थ- ५ ख 'मचदेवं' । ग तूर ।
ख-ग—'सत्यवां' कामुष् । ६ ग-'जय हवेन । ७ ग-अमनयसिन । ११ ग—'आनीता ।

अन्यदा सौधोपरितलस्थेन आमेन क्वापि गृहे भिक्षार्थं प्रविष्टो मुनिर्दृष्टः । तत्र युवतिरेका कामार्ता गृहागतं मुनिं पञ्चत्रैकचित्तं रिरमयिषुः कपाटसम्पुटं ददौ । मुनिर्नेच्छति ताम् । तया मुनये पादतलप्रहारे दीयमाने नूपुरं मुनिवरचरणे प्रविष्टं 'काकतालीय' न्यायेन 'अन्वर्तकी'न्यायाच्च । राजा तद्[1] दृष्ट्वा सूरये समस्यां ददौ—

[2]कवाडमासज्ज वरगणाए अब्भत्थिओ[3] जुव्वणगव्वियाए ।

सूरिः प्राह—

[4]न मन्निय तेण जिइंदिएण सनेउरो पव्वइअस्स पाओ ॥१॥[5]

[6]अन्यदिने प्रोषितभर्तृकाया गृहे भिक्षुः कश्चिद् भिक्षार्थी प्रविष्टः । राज्ञा सौधाग्रस्थेन दृष्टः । तया भिक्षोः पारणायान्नमानीतम् । उपरि काकैर्भक्षितम् । भिक्षुकस्य दृष्टिस्तस्या नाभौ [7]स्थिता । तस्यास्तु दृष्टिस्तन्मुखकमले । आमः सूरये समस्यामार्पिपत् । यथा—

[8]भिक्खयरो पिच्छइ नाभिमंडलं सा वि तस्स मुहकमलं ।

सूरिराह—

[9]दुण्ह पि कवालं चडुयं पि काया विलुंपंति ॥२॥[10]

इति आमः श्रुत्वा चमत्कृतः । अहो सर्वज्ञपुत्रा एते ! ।

अन्यदा कोऽपि चित्रकृद् भूपरूपं लिखित्वा उपभूपं गतः । बप्पभट्टिना श्लाघिता तत्कला । नृपात् तेन टङ्ककलक्षं लेभे ।

---

१ च-'तम्' ।

२ छाया—कपाटमासाद्य वराङ्गनयाऽभ्यर्थितो यौवनगर्वितया ।

३ ग-'अब्भुत्थिओ' ।

४ छाया—न मतं तेन जितेन्द्रियेण सनूपुरः प्रव्रजितस्य पादः ॥

५ उपजाति । ६ ग-'अन्यदा' । ७ ग-'पतिता' ।

८-९ छाया—भिक्षाचरः पश्यति नाभिमण्डलं साऽपि तस्य मुखकमलम् ।
द्वयोरपि कपालं चाटुकमपि काका विलुम्पयन्ति ॥ १० आर्या ।

चैत्यचतुष्टयं च कारितम्— एकं 'मथुरा'याम्, एकं 'मोढेरकसंज्ञके पा'मणाहिलपुरे एकं गोपगिरौ ए(५) कं सतारपुर'पुरे । तत्र तत्र प्रतिष्ठाः प्रमाणमाश्च कारिताः । श्रम्परपि बहूनकारि ।

अथ आमगृहे पुत्रो जातः दुन्दुकः । सोऽपि उत्सवेन तस्य दुन्दुक इति नाम प्रतिष्ठितम् । सोऽपि कुमारो तैलर्गुणैः पितृवत् पप्रथे । एकदा समुद्रसेननृपाधिष्ठितं 'राजगिरि'नामदुर्गं आमो रुरोध । बलिष्ठे सैन्ये कुमारादिसामग्री मैरवबद्धमे प्रत्यमेदाः कल्पिताः । प्राकारोऽपि चैकेन मपातयितुमारेभे । मापतद् । आमः खिन्नः । तेन सूरयः पृष्टाः— कथमपि प्राकार करोऽस्मागमिष्यति ? । सूरिभिरभ्यधे— तव पुत्रपुत्रो भोज नामाऽयं प्राकार दृष्टिपातमात्रेण पातयिष्यति नान्यो नैव । आम-स्तमारभ्य प्राकाराद् बहिरविनाभ्युपगमात् । न कुत्रापि प्रयाति । दुन्दुकगृहे पुत्रो जातः । तस्य 'भोज'नाम दत्तं । सप्तसमाः पर्यन्तकम्बलस्थो दुर्गद्वाराग्रमानीतः प्रयत्नेन । तद्दृष्टिपातमात्रेण प्राकारः खण्डशो विशीर्णः । समुद्रसेननृपो धर्मद्वारे निःसृतः । आमो 'राजगिरि'मग्रहीत् । प्रजाभारो न कृतः । सपुत्रा हि सैवा मदर्पणं राजर्षयस्य वचापरास्ते । राजौ आमाय राजर्षिं विज्ञप्तं स्वमितम्— राजन् ! यदि त्वमत्र त्वास्यसि तदा तव लोकं हनिष्यामि । आमः प्राप्तः— कोऽसि त्वं किं ते स्वरूपम् ! । यदि हनिष्यसि तदा मामेव जातम् । एतद्विमृश्य आमः चन्द्र तुष्टो जल्पन् उवाच— प्रीतोऽस्मि ते सत्येन वरं वृणु किंचित् । राज्ञोक्ते — न किमपि न्यूनं मे केवलं तदा मे मृत्युं सूचितम् । आमोऽवोचत् उवाच— षण्मासावधौ आयुषि त्वमेव गतासि ।

---

१ 'सतारपुरे' । २ क ख-ग 'मुद्रा' । ३ ग—'दृष्टिनिर्विणे' । ४ क-'पातयिष्यति । ५ ख—'धर्मद्वारेण' ।

षण्मासावशेषे आयुषि पुनरागत स । राज्ञोक्तम्— कियन्मे आयुरिति[1] । व्यन्तरो वदति— देव !

'गङ्गा'ऽन्त'र्मगधे'[2] तीर्थे, नावाऽवतरत सत ।
मकाराद्यक्षरग्रामोप—कण्ठे मृत्युरस्ति ते ॥१॥[3]

षण्मासान्ते इति विद्या । पानीयान्निर्गच्छन्त धूम यदा द्रक्ष्यसि तदा मृत्युर्ज्ञातव्य । साधना च कार्या पारलौकिकी । इति गदित्वा गतो देवजातीय । राजा प्रात सूरिपार्श्वं गत । सूरिरुवाच— राजन् ! यद् व्यन्तरेण वोऽग्रे कथित आयु[4] प्रमाण तत् तथैव । धर्मपाथेय गृह्णीया । तदाकर्ण्य भूपस्तुतोष विसिष्मिये च । अहो ज्ञानम् ! अथवा विस्मय एव क ? । सूरस्तेजस्वी, इन्दुराल्हादक , 'गङ्गा'ऽम्भ पावनम्, जैना ज्ञानिन इति । दिनद्वये गते सूरि श्रीआमस्य पुर प्रसङ्गेन श्रीनेमिनाथस्याशीर्वाद पपाठ । यथा—

लावण्यामृतसारसारणिसमा सा 'भोज'भू स्नेहला
सा लक्ष्मी स नवोद्गमस्तरुणिमा सा 'द्वारिका' तद् बलम् ।
ते गोविन्द-शिवा-समुद्रविजयप्राया [5]प्रियाप्रेरका
यो जीवेषु कृपानिधिर्व्यधित नोद्वाह स नेमि श्रिये ॥२॥[6]

भूयोऽपि—

मग्ने कुटुम्बजम्बाले, यैर्मिथ्याकार्यजर्जरै[7] ।
'नोज्जयन्ते' नतो नेमि—स्ते चेज्जीवन्ति के मृता ? ॥२॥[8]

तथा 'रैवतक'तीर्थमहिमा सूरिभिर्व्याख्याय पल्लवित । यथा भूमिमाहत्योत्थाय परिकर बद्ध्वा सरभस भूपः प्रतिशुश्राव—'रैवतके' नेमिमवन्दित्वा मया न भोक्तव्यमिति । लोकैर्निषिद्ध — राजन् ! मा, मा, दूरे 'रैवतिको' गिरि , मृदवो भवादृशा ।

---

१ घ-'आयु'। २ क-'मगधं'। ३ अनुष्टुप्। ४ ग-'आयुष्प्रमाण'। ५ ख-'प्रिया प्रेरका'। ६ शार्दूल०। ७ घ-'काम०'। ८ अनुष्टुप्।

राजाऽऽह— प्रतिष्ठाने मे न चलति । तत्र सह सूरिणा आमो हयानेक पृष्ठचारा भूरभा करभसहस्र २ हस्तिशत ७ अथवाश्व-मेक पदाति[illegible] भावपुद्गलसहस्र २ सारसैन्यैर्युक्तिप्र-यातः रैवतक[illegible]मित्यादि । 'स्तम्भन'तीर्थं यावत् गतः । तत्र क्षुधापरेण व्याकुलितोऽपि प्राणसन्देह प्राप्तोऽपि नाहारमग्रहीत् । मौनी स्थितः । किन्तु सूरिः मन्त्रस्तव्या कूष्माण्डीदेवी समाहूतेत्यादि । उवाच वप्पाभट्टिं— तत् कुरु येन राजा जेमति जीव-ति च । तद्वचनात् कूष्माण्डी बिम्बमेकं महाप्रभावं निवर्त्य गगने च आमसमीपे गत्वा कथेयं च— वत्स ! साम्प्रतमिदम् । तत्र सत्येन तुष्टा । गगने बापभट्टी मां तं साक्षाद्दर्शी । मन्येऽहं रैवत'कस्य[illegible]पि[illegible]मिदम् । इह वन्दस्व । अस्मिन् वन्दिते मन्त्रोभिर्वन्दित एव । कुरु पारणकम् । सूरिभिरपि तत् समर्थितम् । लोकमापि स्वामिनम् । तद् बिम्बं वन्दित्वा राजा भक्तमकरोत् । अथापि तत् बिम्बं 'स्तम्भ'तीर्थे पूज्यते । 'उज्जयन्त' इति प्रसिद्धं तत् तीर्थम् । तथा तानि ध्यान-मग्नानि भिन्नगिरी तृप्तमन्ता सोत्सवं वन्दित्वा मनः रैवत'गिरि गतः यावत् तत् तीर्थं दिगम्बरैः रुद्धम्, श्वेताम्बरदर्शनः प्रवेष्टुं न लभ्यते । आमेन तन्मतम् । सर्वोक्तं— युद्धं कृत्वा निष्कासयामि सर्वान् । तावत् तत्र दिगम्बरपक्षे एकादश राजानो मिलिताः । सर्वे युद्धेच्छवः । तदा बप्पभट्टिना भणितं आमाय— रे मित्र ! धर्मकार्ये प्राणसन्देहः कथं क्रियते ? । वादेनैव तीर्थमिदमस्मदायत्तीभवति । भवद्भिः स्थिरं स्थेयम् । एवं युक्तं प्रोक्त्वा बप्पभट्टिरपरिग्रहनृपैः सह आमं नृपं च गतैः प्रतिकृतमापत्— इदं तीर्थं यस्याऽभिमतं स्यात् तस्य पक्षस्य सत्यमिति मन्यते । तेऽ-

---

१ घ 'आमः स सैन्येन रैवतकं' । २ 'अत्र इति नास्ति' । ३ क-ख-ग-'कार्यालयम्' ४ ग 'नामान' ५ घ 'कृत्वा मेदिनीं' । ६ घ 'पञ्च' । ७ घ 'सहस्रयुगं'

क्रम्—युक्तमेतत् । ततो बप्पभट्टिना 'सुराष्ट्र'वास्तव्यानां श्वेताम्बरीयाणां दिगम्बरीयाणां च श्रावकाणां शतशः कन्यकाः पञ्चसप्तवार्षिक्यो [1]मेलिताः । मिलिताः सभ्याः । बप्पभट्टिना अम्बादेवीपार्श्वात् कथापितम्— यदि सर्वा [2]श्वेताम्बरश्रावककन्यका —

[3]"'उज्जिन्त'सेलसिहरे दिक्खा नाणं निसी(सी?)हिया जस्स ।
तं धम्मचक्कवट्टिं अरिट्ठनेमिं नमसामि"॥१॥[4]

इति गाथां पठिष्यन्ति तदा श्वेताम्बरीयं तीर्थम्, पक्षान्तरे तु दिगम्बरीयं तीर्थमिति । तत आनीता मुग्धबालिका । सर्वाभिः श्वेताम्बरपक्षश्रावकबालिकाभिः पठिता सा गाथा । अपराभिस्तु नैकयाऽपि । ततो जातं श्वेताम्बरसाद् 'रैवत'तीर्थम् । अम्बिकया च स्वयं पुष्पवृष्टिः श्वेताम्बरेषु कृता । ततो [5]नष्टा दिक्पटा 'महाराष्ट्र'दिदक्षिणदेशानगमन् । राज्ञाऽन्यैरपि सर्वसङ्घैश्चिरात् तत्र मिलितैर्नेमिर्नेमे । वित्तं ददे । 'प्रभासे' चन्द्रप्रभः प्रणेमे । बन्दिमोक्षः सर्वत्रापि कारितः । आमस्य भुक्तौ 'गूर्जर'दिदेशास्तदा तीर्थानां चिरं पूजोपयोगिनो हट्टाद्या या(?) प्रक्लृप्ताः । एवं कार्याणि कृत्वा ससूरिर्नृपो 'गोपगिरिं' प्राविशत् । सद्धपूजादिमहास्तत्र नवनवाः । [6]प्राप्तप्राये काले दुन्दुको राज्ये प्रतिष्ठितः । आपृष्टः सः । लोकोऽपि क्षमितः । अनृणो देशः कृतः । सह सूरिणा नावाऽऽरूढो [7]'गङ्गा'सरित्तीरे तीर्थे 'मागध' गतः । तत्र जले धूमं दृष्टवान् । तदा सूरीन्द्रमक्षमयत् । संसारमसारं विदन् अनशनमगृह्णात् । समाधिस्थः श्रीविक्रमकालात् अष्टशतवर्षेषु नवत्यधिकेषु व्यतीतेषु भाद्रपदे शुक्लपञ्चम्यां पञ्च परमेष्ठिनः स्मरन् राजा दिवमध्यष्ठात् । सूरयस्तत्त्वज्ञा अपि रुरुदुः । चिरप्रीतिमोहो दुर्जय एव । सैव-

---

१ ख–'मिलिता' । २ 'श्वेताम्बरकन्यका' ।

३ छाया—'उज्जयन्त'शैलशिखरे दीक्षा ज्ञानं निषेधिका यस्य ।
तं धर्मचक्रवर्तिनमरिष्टनेमिं नमस्यामि ॥

४ आर्या । ५ ग–'नष्टा' । ६ ग–प्राप्तकाले । ७ घ–'गङ्गा सह तीरे' ।

करस्तु चक्रन्द—हा शरणागतवज्रपञ्जरकुमार ! हा रामस्याग्रदास्यरूपे ! हा अवरमनस ! हा मत्सभागुप्तयुधिष्ठिर ! हा हेमदानकर्ण ! हा गाजानेग-नभयितः ! हा सूरिशेखरसम्भव ! हा अनुगीतरूपविमलमादित्य ! हा जीविष प्राणशातन ! अस्मान् विहाय क्व गतोऽसि ? । दर्शयस्वाऽस्माकमात्मानम् । मैवं निर्मोमुच । एवं विलपंस्तस्य सूरिभिः प्रतिबोधिता—मो मा सर्वं हैव पापेन ।

कान्ता वा कामधेनु रसकिराकरवन्दनवर्णिनो वा
छिन्ने मन्दारवृक्षे करगुरुमवत गर्जितः कामगुप्रः ।
हाधः कर्पूरकारा बलहरिन्दिरा प्रेमधारिस्वचारा
भाग कुम्भः सुधाया समम्युपर्षेव केलिहरे हस्तोऽस्यम् ॥१॥[1]
तथापि त्वं राजन् मा शोचत्व पुन—
पूर्वाह्णे प्रतिपद्य पङ्कजवनमाशुसार्थे नैशं तमः
कृत्वा चन्द्रमस प्रकाशरहित मिलत्योवर्षे तमसा ।
मध्याह्ने सरितां जलं प्रविसृतिरातीय दीप्तः करै
सायमह रविरस्तमेति विवशः किं नाम लोकं भवेत्[2] ॥२॥
इति श्लोकं निःशोकं कृत्वा राजा सह सूरिमंत्रिभिरिन्द्रम् । सूरिभिर्गुरुक्ता राजा आमन आमश्येनेन आत्मगुरुकलत्रपूर्णानि अभूष्युद्धरन् क्षिप्रमायामयदीयवरनिध्याचारस्तो नमाधाय राजन् । कोऽयं महरसस्य चितुप्पाकः ? । स हि चतुर्वर्णो संसार्य स्त्रायत्तो बभूव । यशोमयेन देहेन जायन्ते जीवभेदास्ते । पुण्यश्च्योः कीर्तिरुपमेति हे भरत्स्पात्मचारिण्यो यद्भवे ।
पुण्यकामस्याय कीर्तेय विचारयत चान्यत् ।
स्वामिना सह पान्येकाः परा तिष्ठति पृष्ठतः ॥१॥
अन्योऽप्येवंविधः कोऽपि जायतु । इत्येवंविधप्रभिर्वाग्मिस्तुनुक

1 क 'मोहितम । २ ख काकवन्त्या' । ३ कम्पका । ४ तृतीयवर्ष्योर्थे । ५ प 'प्रीणन्ते । ६ कर्तृक । ७ मद्दार ।

राज सूरिराजो नि शोकमकार्षीत्[1] । दुन्दुक शनै. शनै परमार्हतोऽभूत् । राजकार्याणि अकार्षीत् । त्रिवर्गं स समसेविष्ट ।

एव वर्तमाने काले एकदा दुन्दुकश्चतुष्पथे गच्छन् कण्टिकां नाम गणिकामुदाररूपां चिद्रूपां युवजनमृगवागुरां मदनमायामयीमार्गेऽद्राक्षीत् । तां शुद्धान्तस्त्रीमकार्षीत् । तया दुन्दुकस्तथा वशीकृतो यथा— यदेव सा वदति तत् सत्यम्, यदेव सा करोति तदेव हितं मनुते । सा तु कार्मणकारिणी वाक्पटु मंत्रं राज्य प्रसते हिमानीव पद्मिनीम्, भोजमातरं पद्मां नाम अन्या अपि गम्भीरल्वयवतीर्विनयवतीर्लावण्यवतीस्तृणाय मनुते ।

एकदा कलाकेलिर्नाम ज्योतिषिको निशि निभृते सेवकलोके दुन्दुकराज विजन दृष्ट्वाऽवादीत्—देव ! वयं भवत्सेवकत्वेन सुखिनः एयाता श्रीनाथ । ततो यथातथ[2] ब्रूमः । अथ ते भोजनामा तनयो भाग्याधिकस्त्वां हत्वा तव राज्ये निवेक्ष्यते । यथार्हं स्वयं कुर्याथा । राजा तदवधार्य वज्राहत इव क्षणं मौनी तस्थौ । ज्योतिषिकं विससर्ज । सा वार्ता भोजजननीसहचर्या दास्यिकया विपुलस्तम्भान्तरितया श्रुता । भोजमात्रे चोक्ता । सा पुत्रमरणाद् बिभाय । राजाऽपि कण्टिकागृहमगात् । साऽपि राजानं सचिन्तमालोक्यालापीत्—देव ! अद्य कथं म्लानवदन ? । राजाऽऽह स्म— किं क्रियते ? । विधि कुपित । पुत्रान्मे मृत्युर्ज्ञानिना दृष्टप्रत्ययशतेन[3] कथित । कण्टिका वदति स्म— का चिन्ता ? । मारय पुत्रम् । सुतमपि निर्दलयन्ति राज्यलुब्धा । सुतो न सुत । सुतरूपेण शत्रुरेव स । तद्वचनाद् दुन्दुकः सुतं जिघांसामास । यावता घातयिष्यति तावता भोजमात्रा पाडलीपुत्रे[4] स्वभ्रातॄणां शूराणां[5] राज्यश्रीस्वयंवरमण्डपानां स्नेहलानां धर्मज्ञानामग्रे प्रच्छन्नलेखेन ज्ञापितम्, यथा— एवमेव भवता भागिनेयो[6] विनक्ष्यति । रुष्टो[7] राजा । आगत्य

१ अशोकवृक्षम् । २ क–'तथ तथ । ३ क–'दृष्टिप्रत्यय०' । ४ ख-ग-'पाडली पुरे' । ५ ख–'शराणां' । ६ ख-घ–'भागिनेय' । ७ घ–'राजा रुष्ट.' ।

एवं गदित्वा गच्छत । रक्षत जीवितम् । मा स्मार्षं भवन्तु सन्तु निम्बुकोऽभूवम् इति । तेऽप्यागच्छन्, कुन्तुकमभवन् । तस्माणि पेण 'भागिनेयं मार्गं गृहीत्वा 'पाटलीपुत्र'मगमम् । तत्र समर्पकम् । केलीकुर्वन् । शालाभ्यासमन्वीतम् । कौशेयमस्त । तस्य पश्चात्तो दिने कतिभिरप्युत्ताऽतीतमति स्म । कस्मिन् कुन्तुकाये कल्पति स्म— देव । पुत्ररूपस्ते मद्गुर्मदोषात्ते गर्जति । मत्स्येष पर्युत्थेय मा कुरु । कनानीय चक्र समस्तरम मन्त्र । राजाऽऽह स्वमेनत् । ततो गम्भुक्तम कुन्तुका मोर्चं क्रमं मातुलपार्श्वेऽन्वगात । ते मोर्चं मार्यन्ति । पुन पुन स्वान् कुन्तुक प्रतिरोधिनि । मोचमाकुला प्राहु— राजन् । मम तव मान पिता न पेयाम एवैतम् । कर्मपात्रमस्ति । कन्योऽपि स्मरणा— गतो रक्षा भणिपि किं पुनरीदृक् भगिनीपुत्र' । बलात्कारं कुर्वे येद् पुत्राय प्रगुणीभूयागत्य । भागिनेयस्तवे चमत्कार दर्शयि ष्यामः । तद् हृतीयमस्याद्य । कुन्तुकः कुपितोऽपि तान् हन्तु न क्षम । मोचोऽपि तै पितृदुःखात् कारिणा चमत्कार उपनिदा मेति । ततो कुन्तुकेन सम्यमद्दिहत्य मार्थित्वा—पूप गत्वा मोर्च पुत्रसम्भुक्तिपापस्य मामयत माम् । अनिच्छन्तोऽपि तस्यैर्मित्रैः सह 'पाटलीपुत्र' येतु । कर्मकर्म सम्प्राप्ते विरूपा विमृष्ट ग्रामरेखा— मोचस्तानन्यम कश्वा भूपसमीपं नेष्यति । कालीपचे वा यथा तथा तमाऽऽनीतोऽपि पिता हन्यते । मातुलद्वयमे राजाऽपि कुन्तो मां हन्ति । तस्मादितो व्याम इतो कुन्तटी इति स्वप्नः मास । समास च मभातुः विषसदृयमवतीर्यते तस्यारम्भस्य कारणम् । इति विमृत्याऽऽत्मसफलपो मार्गिताः— नयसूरि-गोविन्दाचार्यौ

१ म 'रहति' २ ग—ह—'जामेय' । ३ ग—घ 'पक्षपी' । ४ क-ख-अर्वाचीनम्' । ५ 'भीमाख्य' इति मालपकम् ६ ग 'तस्यातुकेमयीध्यावीत्' । ७ ग 'महुपीस्वरतानपम्' । ८ घ—'धाम्मी' । ९ ग 'पाथा' ।

प्रति हिता भवेत । श्रावकेभ्यो मिथ्या दुष्कृत ब्रूयात् । परस्परममत्सरतामाद्रियध्वम् । क्रिया पालयेत । 'आबालवृद्धान् लालयेत । नै वय युष्मदीया , न यूयमस्मदीया , सम्बन्धा कृत्रिमा सर्वे । इति शिक्षयित्वाऽनशनस्था. समतां प्रपन्ना. ।

अर्हतस्त्रिजगद्वन्द्यान्, सिद्धान् विध्वस्तबन्धनान् ।
साधूंश्च जैनधर्मं च, प्रपद्ये शरण त्रिधा ॥१॥'
महाव्रतानि पञ्चैव, षष्ठक रात्रिभोजनम् ।
विराधितानि यत तत्र, मिथ्या दुष्कृतमस्तु मे ॥२॥'

इति ब्रुवाणा आसीना अदीना कालमकार्षु । श्रीबप्पभट्टिसूरीणा श्रीविक्रमादित्यादष्टशतवर्षेषु गतेषु भाद्रपदे शुक्लतृतीयाया रविदिने हस्तार्के जन्म, पञ्चनवत्यधिकेषु गतेषु स्वर्गारोहणम् । तदैव 'मोढेरे' नन्नसूरीणामग्रे भारत्योक्तम्—भवद्गुरव 'ईशान'देवलोक गता' । तत्र बाढ शोक. प्रससार ।

शास्त्रज्ञा सुवचास्विनो बहुजनस्याधारतामागता
सद्वृत्ता स्वपरोपकारनिरता दाक्षिण्यरत्नाकरा ।
सर्वस्याभिमता गुणै परिवृता भूमण्डना सज्जना
धात ! किं न कृतास्त्वया गतधिया कल्पान्तदीर्घायुष ॥१॥'

वृद्धैस्तु प्रबोधो दत्त —

हित्वा जीर्णमय देह, लभते भो पुनर्नवम् ।
कृतपुण्यस्य मर्त्यस्य, मृत्युरेव रसायनम् ॥२॥''

इति । दुन्दुकेन सूरिभि सह प्रहिता ये सैनिकास्ते निवृत्य दुन्दुकपार्श्वं गता । सोऽपि पश्चात्तापानलेन दन्दह्यते स्म । भोजेनाऽपि समातुलेन सूरिशिष्याणामन्येषामपि लोकानां मुखादवगतम्, यथा—सूरय एव मम्रु , तव पार्श्वे नाजग्मु ।मा स्माय-

---

१ ख–'प्रतिहता भवेत् (?) । २ क–'बालवृद्धान्' । ३ क–'नो' । ४-५ अनुष्टुप् ६ पद्यत्व भाषा । ७ ख–'हस्तार्क्षे' । ८ हे भगवन् ! । ९ शार्दूल० । १० ख-ग–'कृत्यपुण्य०' ।११ अनुष्टुप् ।

मस्तकपुरोपसङ्कटे पतित पितुः पार्श्वे गत सन् विधेय इति ज्ञाप्य तम्ः । तदेतदाकर्ण्य भोजस्तथा पीडितो यथा कण्ठगतेनापि न पीयते । पितुरन्तिकं नागमत्सः ।

एकदा पैशुनिकः कोऽपि पूर्णमासराजमार्गे विरेचो 'भक्तिमा मात्राम्बिकमातृणा 'पाटलीपुरे' । तेनाभ्यधाम्– देव ! त्वं कस्यापि कुलदीप । यथा विरेचो सद्गुरार्भुखाद् विवेच्य कन्या 'मातु-ङ्गी' नाम यस्याऽपि मातङ्गिनेन मातुङ्गिन्न हता 'करि हरिमणा अपि कन्यो विचन्ते मामपावां तु का कथा ! ! देव ! गृहाण तास् । भोजेन सा तस्मादाया । प्रयाणिका । सत्ता । भाक्तिके दान-मणाभ्यां भाजन रक्षित । मन्तुणा सर्वे भाजेन विना-शर्थि प्रपञ्च वोषिता । ते ऊचु –करीच व शक्तिस्तस्य मातृव मिरेण मातुङ्गिगामि गृहीत्वाऽस्मभिः सह पितुः समीप गत । पितरं निपात्य राज्य गृहाण । तद् रूप्ये भोजाय । नाक्षिके मुमन्तुङ्गिपतोऽसौ सन् गतः पितुर्हर्षं क्वापितं च— तात ! त्वं पुण्योऽहं पितुः , त्वत्तो मरणं वा राज्यं वा सर्वं रम्य मे । राजा सन्तुष्ट —अहो विनीतसुत । वत्साम्तु । इति विमृश्य आहूते भोजा । पोषितो मन्यमानेन । एवमजनसी 'कन्दिरुद्ध-राजगौ पुन्ह् पुनर् मातुङ्गिनेन यथाम । सम्यगुपिता हि वाम्बका । अपितु कुन्दराम्ये भोजा । तस्मात्तुल आतुर्यं तोषं दधुः । माता पद्मा प्रसवरुद् । कुम्भकेन बैमहरण-प्रासोरातनादिपूलभाव राज-म्पत्र पुनर्मातमात्मान मेनिरे । महाजनो विजीव । वर्णाः सर्वे उन्मेदु । ससारसरोऽभ्योर्यं भोज कमला मेन । दोर्दण्डस् परि पवरत्तनाथ पार्थिवयप । अथ एकदास्या मोढेर'पुरे नवसतुपे विहृति कृत्वा ससामन्तरान् प्रैषीत् । ते गत्वाऽऽतम । विहरिर्दर्शिता

---

१ प–'कोषी' २ 'माती' इति मातास्मन् । ३ प महत्त्वा । ४ प 'अपीत । ५ 'कुन्द-मीर ६ क–'कन्दीरञ्ज प–'कन्दरेण मनोन । क–'पुनरन्यानर्थं ।

तैस्तत्र । याचिता नन्नसूरि-गोविन्दाचार्यपर्षदा— 'इयन्ति श्री-'मोढेरे' परमगुरुश्रीनन्नसूरि-श्रीगोविन्दगणिपादान् समन्तान् 'गोपगिरि'दुर्गात् श्रीआमराजः परमजैनो विज्ञपयति यथा— इह तावत् प्रभावकप्रादिर्भावादि समाचारीनागौसौभाग्यवर्धनमकरध्वजाः क्षिति-पतिमद कुमुदिनाथितदीक्षितयः भारतीधर्मपुत्राः श्रीबप्पभट्टि-सूरयः दिवलोकलोचनलेखान्तरितपुण्यलावण्यतामादधिरे । तत्स्थाने सम्प्रति दीर्घायुषो यूयं स्थ । 'दशविंशतिकाप्रमाणेनात्र पादोऽव-धार्य' । तद् दृष्ट्वा भक्तिरञ्जस्य सूरयः ससङ्घाः सुतरां जहृषुः । सङ्घानुमत्या गोविन्दाचार्यं 'मोढेरके' मुक्त्वा श्रीनन्नसूरयो 'गोप-गिरि'मगमन् । भोजः पादचारेण सम्मुखमायात । गुरोः पादोदकं पपौ । उद्धरन्तृष्णा गिरं शुश्राव । स्थानस्थानमिलित-जनहृदयमदनहर्षोत्सवदाम्भीकिनक्षत्रमितराजपथं पुरं निनाय । सिंहासने निवेशयामास तान् । मङ्गलं चकार । तदाऽऽगमयो वभूव । तद्व्याख्यानामृतं ददर्श । तद्भक्तान् निरवद्यशिक्षाग्रहे । तदुप-देशाज्जिनमण्डिता मेदिनीं विदधे । दुन्दुकस्य तादृग् मरणं स्मृत्वा कुपथेषु न रेमे । 'मथुरा'-'शत्रुञ्जया'दिषु यात्रां चकार । एकादश व्रतानुचचार । पूर्वराजर्षियशांसि उद्दधार । चिरं राज्यं भेजे । इत्येवं 'गोपगिरौ' भोजो धर्मं लालयामास उदियाय च । अन्यैरपि पुण्यपुरन्ध्रेरेवं भाव्यम् ॥

॥ इति [5] श्रीबप्पभट्टिचरित्रम् । ग्रन्थाग्र ६०० ॥

१ ग- 'हेमा०' । २ क-'दशविंशतिप्रमाणेन' । ३ ख 'हरितहार०' । ४ घ- 'यात्राप्रचार' । ५ घ-'भट्टिसूरिचरित्रप्रबन्ध' ।

[१०]

॥ अथ हेमसूरिप्रबन्धः ॥

पूर्णतल्ल'गच्छे श्रीदत्तसूरि प्राग् 'वागड'देशे 'वटपद्र' पुरं गताः । तत्र स्वामी यशोभद्रनामा राणकः ऋद्धिमान् । तत्सौधासन्निक उपाश्रयः आदिष्टः । रात्री चन्द्रप्रभचन्द्रप्रभासाम्यं राणकेन गवाक्षं स्थित्वा उपाश्रयं निरीक्ष्य । अवकस्मादयमार्यो पृष्टम्— के एते ? । अमात्य प्राह— देव ! महामुनयोऽमी निरवद्यमनधारिणः । राणकस्य श्रद्धा बभूव । प्रगे वन्दितुं गतः । देशना । श्रावकत्वं प्रपन्नः । मासकल्पमेकं स्थिताः । परतो गता गुरवः । तावता वर्षाकालः । देवगृहादिधर्मस्थानानि कारयन्नपि समयति राणकः । गतः शरद् । चरित्रेच्छयापि मुक्तुं गतो राणः । तावता मुंवयपि जनान्तिकं पश्यतः । तत्र सर्पिण्येका गर्भभारालसा ज्यावादिभिश्छाद्यमाना वेल्लन्तमन्ता किल्बिलिषय-मन्ना राणेन दृष्टा । दयाधुतः । निरवध । हा हा संसारं, धिग् गृहवासं कस्य कृते पापमिदमाचर्यते ? । राज्यमपि दुष्कार्यं नरकफलम् । तस्मात् सर्वसङ्गपरित्यागः कार्यः । इति ध्यायन् सौधमध्यासीत् । निशि श्रावकत्वमिच्छता रहोऽध्याशीत् मम धर्मगुरवः श्रीदत्तसूरयः क्व विहरन्ति ? । कश्चिदाह— 'डिण्डुआणक' । चिन्तयता सर्वत्र सपरिच्छदस्य । राणकः स्निग्धं परिवारं सार्धं द्वादशमानं सह गृहीत्वा रात्रौ डिण्डुआणकं प्राप । गुरवस्तत्र वन्दिताः । सर्वाराम्याद् भरित । परोपकारिना कर्मिणं तपागच्छ । गुरुभिर्भणितम्— राणक ! चारित्रं विना न छुटन्ति पापेभ्यो जीवाः । राणकेन भणितम्— प्रभो दीक्षा तर्हि दत्त । गुरव औत्सुक्याद् दत्त । राणकेन 'डिण्डुआणकीय'

[illegible] । २ [illegible] । ४ [illegible] । ५ [illegible] इति [illegible] । ५ [illegible] इति [illegible] । ६ 'पूर्वे' इति [illegible] ।

श्रावका समाकारिता, द्वारोऽर्पित । दिव्य प्रासाद कार्यतामिति । तथाऽऽचरित ते । अद्यापि दृश्यते स तत्र । राणकैर्व्रतमात्तम् । नन्द्यामेव षड्विकृतिनियम, एकान्तरोपवासा यावज्जीवम् । तस्य राणयशोभद्रस्य गीतार्थत्वात् सूरिपद जातम्। श्रीयशोभद्रसूरिरिति नाम । तदीयपट्टे प्रद्युम्नसूरिर्ग्रन्थकार । तत्पट्टे श्रीगुणसेनसूरि । श्रीयशोभद्रसूरिपादास्त्रयोपवासा 'रैवते' नेमिनाथदृष्टौ कृतानशना स्वर्लोकमैयरु । गुणसेनसूरिपट्टे श्रीदेवचन्द्रसूरय [२]ठाणांगवृत्ति-शान्तिनाथचरितादिमहाशास्त्रकरणनिर्व्यूढप्रज्ञाप्राग्भाग । ते विहरन्तो '[३]धन्धुक्क'पुर 'गूर्जर'धरा'सुराष्ट्र'सन्धिस्थ गता । तत्र देशनाविस्तर ।

एकदा नेमिनागनामा श्रावक समुत्थाय श्रीदेवचन्द्रसूरीन् जगौ— भगवन्! अय 'मोढ'ज्ञातीयो मद् भगिनीपाहिणिकुक्षिभू ठक्कुरचाचिगनन्दनश्च(श्चा)ङ्गदेवनामा भगवतां देशनां श्रुत्वा प्रबुद्धो दीक्षा याचते । अस्मिंश्च गर्भस्थे मम भगिन्या सहकारतरुः स्वप्ने दृष्ट । स च स्थानान्तरे उप्तस्तत्र महतीं फलस्फातिमायाति स्म । गुरव आहु —स्थानान्तरगतस्यास्य बालस्य महिमा प्रैधिष्यते । महत् पात्रमसौ योग्य सुलक्षणो दीक्षणीय, केवल पित्रोरनुज्ञा ग्राह्या । गतौ [४]मातुल-भागिनेयौ पाहिणि-चाचिगान्तिकम् । उक्ता व्रतवासना । कृतस्ताभ्या प्रतिषेध करुणवचनशतै । चाङ्गदेवो दीक्षा ललौ । स हेमसूरि प्रभु । तेन यथा श्रीसिद्धराजो रञ्जित, व्याकरण कृतम्, वादिनो जितास्तथा च कुमारपालेन सह प्रतिपन्नम्। कुमारपालोऽपि यथा पञ्चाशद्वर्षदेशीयो राज्ये निषण्ण । यथा श्रीहेमसूरयो गुरुत्वेन प्रतिपन्ना । तैरपि यथा देवबोधिः प्रतिपक्ष पराकृत । राजा सम्यक्त्व ग्राहित श्रावक कृत । निर्वीराधन (?) च मुमोच स । तत्

१ क-घ-'भादयम्' । २ जैनानां तृतीयमङ्गम्। ३ क-'धुंधुक्क', ख-धुंधूक०'।
४ घ-'मातुल[ग]भागेयौ' ।

प्रबन्धचिन्तामणितो ज्ञेयम् । किं चर्वितचर्वणेन ? । नवीनास्तु केचन प्रबन्धाः प्रकाश्यन्ते—

कुमारपालेन अमारौ प्रारब्धायां आश्विनशु(सु)दिपक्षे समागते । कण्टेश्वरी-प्रमुखाणां देवानां पूजकैर्नृपो विज्ञप्तः — देव ! सप्तम्यां सप्त शतानि पशवः सप्त महिषाः अष्टम्यां अष्ट महिषा अष्टौ शतानि पशवः नवम्यां तु नव शतानि पशवो नव महिषा देवीभ्यो राज्ञा देया भवन्ति पूर्वपुरुषक्रमात् । राजा तदाकर्ण्य श्रीहेमान्तिकमगमत् । कथिता सा वार्ता । श्रीप्रभुभिः कर्णे एवमेवमित्युक्तम् । राजोत्थितः । भणितास्तेन—दास्यामः । इत्युक्त्वा परिपाटी(?)क्रमेण रात्रौ देवीभवने क्षिप्ताः पशवः । तालकानि दत्तानि । आप्ताः शिक्षितास्तेषु प्रभृता आसन्नरक्षकाः । प्रातरागतो नृपेन्द्रः । उद्घाटितानि देवीसदनद्वाराणि । मध्ये दृष्टाः पशवो रोमन्थायमाना निवातवास्यमुक्ताः । भूपालो जगाद— भो अधिकारिणः ! एते पशवो मयाऽमूभ्यो दत्ताः । यद्यमूभ्यो रोचिष्यन्त ते तदा भक्षिष्यन्, परं न भक्षिताः ; तस्मादमूभ्यो पशवः न रुचितम् । भवद्भ्य एव रुचितम् । तस्मात् तूष्णीमास्ध्वम् । नाहं जीवान् घातयामि । विस्मितास्ते विप्रकाराः । मुक्ताश्छागाः । छागमूल्यसमेन तु धनेन देवेभ्यो नैवेद्यानि दापितानि । अथ दशमीरात्रौ कण्टेश्वरी देवी त्रिशूलपाणिः राजानमुवाच— राजन् ! अहं तव कुलदेवी कण्टेश्वरी । देयम् किमिति त्वया मामकं दानम् ? । राजाऽऽह— देवि ! दयां विधाय मयि मा कुप्य । राज्ञो धर्मे का कथा ? । ततश्च कण्टेश्वरी तदा राजानं त्रिशूलेन शिरसि दत्त्वा अदृश्याऽभूत् । राजा कुष्ठी जातः । एतदाकर्ण्य विस्मितः ।

२ अ १३ (अष्टमी ?) १ मेषक (?) ३ अष्टौ ... नवम्यां ... २ नवपि दत्ताः

भृत्येन मन्त्रिणमुदयनमाकार्य तत्स्वरूप निगद्य पप्रच्छ—मन्त्रिन् ! देवी पशून् याचति, दीयन्ते न वा [1] । मन्त्री दाक्षिण्यादाह —देव ! राजा यत्नेन रक्ष्य एव । भूपो न्यगादीत्—निःसत्त्वो वणिगसि । यदेव ब्रूषे मम किं कार्यं जीवितेन [2] । कृत राज्यम् । लब्धो धर्मः । हता शत्रवः । केवल काष्ठानि देहि रह , येन प्रातर्मामीदृश दृष्ट्वा लोको धर्मे नोद्दाह करोति । उदयनेन चिन्तितम्—अहो महत्कृच्छ्रमापतितम् ! । पारवश्यमूल नियोग धिक् । मन्त्रिणोक्त सद्यो बुद्धिवशात्—श्रीहेमसूरयो विज्ञप्यन्ते । राज्ञोक्तम्—तथाऽस्तु । गतो मन्त्री उपसूरि । सूरिभिर्जलमभिमन्त्र्यार्पितम् । अनेन राजाऽऽच्छोट्य इति । सचिवेन तथा चक्रे राज्ञः । राजा [3]दोगुन्दुकदेव इव दिव्यरूपसम्पन्नो भक्तश्च समधिक श्रीगुरु वन्दितु ययौ । गुरुर्देशना दत्ते—

शूरा सन्ति सहस्रश प्रतिपद विद्याविदोऽनेकश
सन्ति श्रीपतयो निरस्तधनदास्तेऽपि क्षितौ भूरिश ।
किन्त्वाकर्ण्य निरीक्ष्य वाऽन्यमनुज दुःखार्दित यन्मन-
स्तद्रूप प्रतिपद्यते जगति ते सत्पूरुषा पञ्चषा ॥१॥[4]

राजा स्वावास गत । राज्य समृद्ध भुनक्ति ।

एकदा प्रभुभिर्भरतस्य चक्रिण साधर्मिकवात्सल्यकथाऽकथि । ता श्रुत्वा भूप. साधर्मिकवात्सल्य दिव्यभोजन-वसन-कनकदानै प्रतिग्राम प्रतिपुर प्रारेभे । तद् दृष्ट्वा कविश्रीपालपुत्र सिद्धपाल सूक्तमपाठीत्—

क्षिप्त्वा वारिनिधिस्तले मणिगण रत्नोत्कर 'रोहणो'
रेण्वावृत्य सुवर्णमात्मनि दृढ बद्ध्वा '[5]सुवर्णाचल' ।
क्ष्मामध्ये च धन निधाय धनदो बिभ्यत् परेभ्य स्थित
कि स्यात् तै कृपणै समोऽयमखिलार्थिभ्य समर्थं ददत् ॥१॥[6]

---

१ उपहासम् । २ एतत्स्वरूपार्थं प्रेक्ष्यतां परिशिष्ट । ३ ख-घ-'सुरा'। ४ शार्दूल० । ५ मेरुः । ६ शार्दूल० ।

प्रमर्षमत्सरत्विरम । पुनः कदाचित् पठितम्—

श्रीवीरे परमेश्वरेऽपि भगवत्याख्याति धर्मं स्वयं
प्रज्ञावत्यभयेऽपि मन्त्रिणि न यां कर्तुं क्षमः श्रेणिकः ।
अक्लेशेन कुमारपालनृपतिस्तां जीवरक्षां व्यधात्
यस्यास्वाद्य वचः सुधां स परमः श्रीहेमचन्द्रो गुरुः ॥११॥[1]

तथापि सप्तदशि । अन्येद्युः कथाप्रसङ्गे प्रभुः प्राह स्म— पूर्वं श्रीभरतो राजा श्रीमाल'पुरे 'नगर'पुरे 'शत्रुञ्जये' 'सोपारके नाथदेवे' च श्रीजीवन्तस्वामिश्रीऋषभप्रतिमाचतुर्मार्गं च 'चतुरङ्ग' ममूर्त्तोच्छ्रितरथ पुण्यमाभिर्व्यतिरिक्तमकारयत् सङ्घपतिर्भूत्वा चक्रे । तदाकर्ण्य श्रीचौलुक्यः स्वयं चरितरथेर्ष्ययाऽक्रमेणैव ससैन्य 'शत्रुञ्जयो' 'ज्जयन्ता'दियात्रार्थं चचाल । सङ्घे उदयन सुते वाग्भटश्चतुर्विंशतिर्जिनप्रासादकारापकः, सुपनागापत्यमेतिमू श्रीमान् आमभटः, पद्मावतीकर्मिवक्ती श्रीपालः, नृपःसिद्धपालः, कवीनां वाकुणां च धुर्यो भाण्डागारिकः कपर्दी, 'परमार'वंशे 'पूर्णाम्बरस्वती' 'प्रह्लादन'पुरनिवेशको राजः प्रह्लादनः राजेन्द्रदौहित्रः प्रतापमल्लः, नगतिश्रेष्ठेस्वामी प्रतिष्ठाकारकः राज्ञी मोपलदेवी चौलुक्यपुत्री लीलूः, रैणभम्भडमाता माऊः, आमडपुत्री चाम्पल इत्यादि कोटीश्वरो लक्ष श्रीहेमचन्द्रसूरिपादाः श्रीदेवसूरयः श्रीधर्मसूरय सहस्रशः मानवाः । स्थाने स्थाने प्रभावना । दिने दिने छत्रचामरादिदानम् । यात्राया इत्यसिद्धि । प्रथमं 'धैवल'वितवे सङ्घ श्रीपादलीप्यां स्थिति भक्ता स्थितः क्षितिपतिः । नामदेविर्गेयं राज्ञी मारस्या श्रीहेमसूरिभ्यः आदिष्टम्— राजा भैरवाचारेऽस्य

१ क— अन्य इति २ कर्तुं ३ च च श्री पुरे । तत्सद्य-श्रीसदेशी चतस्री पैशाची-अपभ्रंश इति भाषामष्टकम् । ४ ख— च । ५ शत्रुञ्जय'एवं पाठमाह् । ख 'राजा अम्बड । ७ ख 'चाम्पलम् इत्यादि' । ८ ख— श्रीहेमसूरि ९ ख— यात्रा । १० ख 'भैरवी करोति' ।

विघ्नसम्भवात् । अत्रैव देवो मदनसूदनो नेमिर्वन्द्य । तथैव कृतम् । सङ्घस्तु 'रैवत'गिरौ श्रीनेमिस्नानविलेपनपुष्पफलवस्त्रपूजानैवेद्यनादमाल्यादिग्रहणैर्भावमपूपुरि । गजाऽप्यक्षवाटकवस्त्रापथराजीमत्यादिगुहाप्रायस्थानयात्रया महादानैश्च धनजीवितव्ययोर्लाभमग्रहीत । 'देवपत्तने' चन्द्रप्रभयात्रा ससङ्घस्यान्यासीत् । ततो व्यावृत्य 'शत्रुञ्जया'द्रिं गत । आरूढ । मरुदेवादर्शनपूजे । तत्राशी —

वालो मे वृषभो भर सुमनसामध्येष किं सामहि—
मन्द धेहि किरीटमस्य करयोर्मा काङ्कणी भूद् व्यथा ।
गाङ्गेय कटिसूत्रमत्र तनुक युक्त वलिष्टेऽप्ययम्—
र्नाथे मातृदयागिर सुरजने हास्यावहा पान्तु व ॥१॥

पुर कपर्दी, तत्र कायोत्सर्ग । आशीस्तु—

रूढि किलैव वृषभः कपर्दिन
नियैवतेऽस्मिन् 'विमला'चले पुन ।
अय कपर्दी वृषभं शुभाशन—
स्तनोतु व शान्तिकपौष्टिकाश्रयम् ॥१॥

पुरो वृषभप्रभुप्रासाद । देवदर्शन पूजा । आशीर्वाद —

नव्योद्वाहविधौ वधूद्वययुत पुत्र मवित्रीगति—
प्रीत्यासन्नमिव स्मर किट ददौ य वीक्ष्य मत्याशिषम् ।
कल्पद्रुर्भुवि जङ्गम किमधुना पत्रद्वयेनोद्गत—
स्तस्य स्या शतशाख इत्यनुदिन स श्रेयसे नाभिभूः ॥१॥

चैत्यपरिपाट्या कपर्द्यादि—

श्रीचौलुक्य स दक्षिणस्तव कर पूर्वं ममान्तिन
प्राणिप्राणविघानपातकलग्न शुद्धो जिनेन्द्रार्चनात् ।

१ घ-'मरुदेवीदर्शन०' । २ शार्दूल० । ३ द्रवश्चा (?) । ४ क- 'स्र', ख-घ-'स्मर' । ५ ख-'स्तर' । ६ शार्दूल० । ७ क 'मुत्र' ।

वामोऽप्येष तथैव पातकशतैः भूमिं कथं प्राप्नुयात्
न स्यूतेन करेण चेद् धृतिधरः श्रीहेमचन्द्रप्रभो ॥२॥[1]

[2]मेरुमहाप्रभावनाप्रारितावदानयात्राजलहरा प्रवर्तन्ते । अथैकदा [illegible] व्यापारी सद्व्ये रात्रिं च निपन्ने सर्वे वाग्भटः प्रथमं [illegible] । [illegible] कश्चित् [illegible]; स्वसम्पाद्येष्वीश्वरेषु वर्षेषु कश्चित् सपादकोटी चकार । राज्ञा-ऽपि चमत्कारं उवाच च— अस्याम्बड्डे ते पो गृह्णामि । उत्थितः स । यावद् वदते तावद् वीतरागविम्बवसन्ती धणिमूल्य । राज्ञा धाम्भणे भाषित — हेम्नमूल्यं कृत्वा देहि । वाग्भटो वणिजा सहेत्याय पादुकान्तिके गत्वा हेमसूल्यं पप्रच्छ तम् । वणिजा सपादकोटिमूल्यं माणिक्यं दर्शितम् । वणिजा पृष्टम्—कुत इदं ते ? । वणिगाह— 'भृगुकच्छ'वास्तव्यो वणिक्त हैसास्य: सौराष्ट्रिक भ्रातरः । अहं ज्येष्ठोऽस्मि । माता मे [illegible] । मम पिता निधन-समयेऽहं भाषित — वत्स ! पितृ हत्या प्रवहणयात्रा फलिताय । मौक्तिक वगम् । तेन च मयि प्रत्येकं सपादकोटिमूल्यं माणिक्य-पञ्चकम् । अधुना प्रभुप्रणमकरणी दारणं मे । बलदानं प्रतिपन्नम् । [illegible] सर्वे [illegible] माणिक्यं श्रीऋषभाय एकं श्रीनेमिनाथाय एकं श्रीचन्द्रप्रभाय दत्तं माणिक्यद्वयमस्मोऽन्यर्थेन दध्या । [illegible] प्रभुत्वमान्य । इदानी मत्ता मिथ सहानीत कपर्दि भवने मुख्यऽस्ति । तां जननी मातरं सर्वतीर्थाधिपतेः पुरतापुरुषे निवेदितामेतां भार्यां परिधापयिष्यामि । श्रुत्वा हृष्टो मन्त्री राजा सहृदयः । मातृसम्मुखागमनं सर्वश्रावकाणां माल्यपरिधापनम् । तन्माणिक्यं हेम्ना वणिजा ऋषभाय कथयन्मनुष्यारितम मरितैवनगर्भम गृह्यामहे । [illegible] सद [illegible] पत्तनम् । प्रवर्तन्ते

1 [illegible] । 2 [illegible] । 3 [illegible] । 4 [illegible] ।
5 प– 'सर्वेतरन' । 6 प 'माता' [illegible] । [illegible] ।
7 [illegible] 'जननी' इति [illegible] ।

सहभोज्यानि प्रतिलाभनाश्च। अमारिस्तु नित्यैव।

तस्य च कुमारपालदेवस्य भगिनी 'शाकम्भरी'श्वरेण 'चाहमान'-वंश्येन राज्ञा आनाकेन परिणीताऽस्ति। एकदा तौ सारिभिः[1] क्रीडतः। क्रीडता राज्ञा सारिगृहे मुख्यतोक्तम्[2]— मारय मुण्डिकान्, पुनर्मारय मुण्डिकान्। एवं द्वित्रिः। टोपिका[3]रहितशीर्षकत्वान्मुण्डिका 'गूर्जर'लोका विवक्षिताः। अथवा श्वेताम्बरा गूर्जरेन्द्रगुरवो मुण्डिका इति हासगर्भोक्तिः। राज्ञी कुपिता वदति— रे जङ्गलक! जिह्वामात्रेऽप्य नोच्यते[?], किं वक्षि[?]। न पश्यसि माम्[?]। न जानासि मम भ्रातरं राजराजम्[?]। क्रुद्धो राजा तां पदा जघान। साऽप्याह— यदि ते जिह्वां अवटुपथेन[4] कर्षयामि तदा राजपुत्री मा-ममस्थाः। इति वदन्त्येव सा सर्वैन्या निर्विलम्ब्य 'श्रीपत्तन'मेत्य चौलुक्याय तं परिभवं प्रतिज्ञां च स्वोपज्ञामजिज्ञपत। चौलुक्योऽभाषत— इत्थमेव करिष्यामः, कौतुकं पश्ये। ततश्चानाकस्त्र्यां तत्र गतायां 'गूर्जर'नृपतेर्नो दुर्गं विदधुःक्षोभ। चौलुक्योऽपि वह्वानपरिच्छदं मन्त्रिणमेकं तत्रस्थवृत्तान्तज्ञानाय प्रैषीत्। गतः स तत्र। जग्राह गृहम्। राजासन्नदासीमेकां धनेन रञ्जयित्वा आत्मीयं भोगपात्रमकरोत्। नित्यं सा याममात्र्यां रात्र्यामायाति रञ्जयति तम्। एकदा निशीथे साऽऽगात्। मन्त्री कुपितः— आः पापे! परनृगामिनि! किमिति विलम्बेन समागताऽसि[?]। साऽपि सप्रश्रयं मन्त्रिणमभाषत— स्वामिन्! मा कुप। कारणेन स्थिताऽस्मि। मन्त्रिणोचे— किं कारणम्[?]। सा जगाद— प्रभो! अहं अस्य राज्ञस्ताम्बूलदासी। रात्रेर्यामे एकस्मिन् राज्ञा परिच्छदः सर्वो विसृष्टः। अहमपि विसृष्टा। विसृजता चाप्तनर एकोऽभाणि— व्याघ्रराजं हक्कारय। अहं स्तम्भान्तरिता कौतुकेन स्थिता। को व्याघ्रराजः[?]। कथमाहूयते इति। ततो राज्ञाऽऽकारितः स आगतः,

१ ख-ग-'क्रीडतां'। २ घ 'मुख्यतो०'। ३ 'टोपी' इति भाषायाम्। ४ ग-'अवटपथेन'। ५ कूपमार्गेण। ६ क-'पश्य'। ७ ग-'परापरनृ०'। ८ सविनयम्।

कृष्णवर्णः सन् राज्ञाऽऽज्ञापि— भो ! भिक्षुरस्ति इति भाष्यस ! त्वमस्माकं कुलक्रमागतः सेवकः । सत्यं मम । गुर्वेरैश्वर्यानर्थं मृत्वा व्याघ्रत्वम् । व्याघ्रत्वं देवो नास्ते । अथ स व्याघ्रराजो वक्ति बभाषे— देव ! हनिष्याम्येव त राजानम् । मा एव तद्वर्थं कृथा स्वामिन् ! । तमस्तद्वचः श्रुत्वा पुनः दानवस्त्वरीश्वरः सत्ये हेमवज्रमयकररत्नोत्तरगृहस्यान्तीपवत् । व्याघ्रराजं पप्रच्छ कथं केनोपायेन तं हनिष्यसि [1] । व्याघ्रराजोऽभाणीत् नाथ ! अत्र रविवारो वर्तते । आगन्तुकमे सोमवारे चन्दनात्वस्य कन्या हनिष्यामि । उपायं तु मरटकरूपं करिष्यामि । राजा तु [2]कर्णं मेरुप्रासादं यास्यति सोमवारे शुभम् । देवं नत्वा व्याघ्ररूपमस्मै याचकरूपेण भोगार्थमिषेण पुष्पकरण्डकमुत्पाटयिष्यामि । तत्र भूत्वा निर्गत्य कुटुम्बं घातयिष्यामि । अश्रीहतसहस्राणां न किञ्चिदपि दुष्करम् । अथ हतश्चेद् तत्र तदा मम्मानुभावानुपरि कृपा करणीया । तद्वृत्तवशात् तदा जितं भितम् । एवं व्याघ्रराजस्य निगदितं आनाय्य पीठकं न्यस्तम् । निगूढोऽसौ । तत् सर्वं सावकाशतया स्तम्भान्तरिततया मया श्रुतम् । रात्रि प्रभाते गतेऽहं त्वद्विशेषार्थमायाता । तस्मात् त्वं मनो मयि अतोऽत्रभवत्स्वामिनं कार्यम् । एतद्दासीवचः श्रुत्वा चातुर्यवशियोगी चिन्तयति— इदं राष्ट्रमर्म । मन्त्रिणोऽपि मर्मपरत्वाय । इति पराङ्मुखन् दासीमभाषत— मयि प्रयासमितिषि ! । क त्वमपि अस्ति विचारः ! ।

कृपण यत्र शास्त्रेषु तत्कोपेऽपि न दृश्यते ।
तत् कम्पयन्ति लोकाश्चो अन्यान्ति स्थापयन्ति च ॥१॥

इत्यादि व्याविश्य तां व्यसर्जीत् । स्वयं तु चतुरोपायो मन्त्रिणामनुरूपं प्रागल्पयत् । विजयन्ता चाकारयत्— छायाने रोषम् । अत्र हत्वं स्वामिगात्रस्योपरि शत्रुरूप कपट वर्तते । मरटविधिस्मीप । वातुबन्धः सावधानतत्त्वे । सोमवारे गतो

---

१ अ—ड— एते पुनर । २ ड— 'कर्णीरिका' । ३ अतिविशेष चतुर ।

राजा 'कर्णमेरु'म् । प्रकटीभूत पूर्वोक्तचेष्टया भरटक । दृष्टमात्रमेव त नृपो मल्लैरदीधरत् । कर्तिका च लब्धा । बद्धो व्याघ्रराजः । जल्पितश्च— रे वराक! जङ्गडकेन प्रेषितोऽसि[2] । सेवकस्त्वम् । सेवकस्य च हिताहितविचारो नास्ति । स्वाम्यादेशवशवदस्त्व मा भैषी । मुक्तोऽसि । तमत्र हनिष्यामि य एव द्रोहमाचरति दुर्दुरूढ । इत्युक्त्वा परिधाप्य व्यसृजत् । स्वय तु सौध गत्वा सामग्रीं योद्धीं व्यरचत् । पार्ष्णिरक्षा विधिवद् विधाय चलित । 'सपादलक्षा'न् प्रविष्ट । भट्टेन आनाकनरेन्द्रमालीलपत् । यथा—

अये भेक! च्छेको भव भवतु ते कूपकुहर
शरण्य दुर्मत्त किमु रटसि वाचाट! कटुकम्[3] ।
पुर सर्पो दर्पी विषमविषफूत्कारवदनो
ललज्जिह्वो धावत्यहह भवतो जिग्रसिषया ॥१॥[4]

आनकोऽपि तदुद्दामशौण्डीर्यरिपुदूतवच श्रुत्वा लक्षत्रयाश्वेन नरलक्षदशकेन पञ्चाशता च मदान्धैर्गन्धगजैरचलत् । 'शाकम्भरी'त पञ्चक्रोश्याऽर्वागागत । दिनत्रयेण युद्ध भविष्यतीति निर्णीतमुभाभ्यां राजेन्द्राभ्याम् । अन्योन्यमक्षान् दीव्यन्ति राजपुत्रा । योधयन्ति मल्लयोध-च्छुरीकार-मेष-वृषभ-महिष-गजान् । स्फोटयन्ति नालिकेराणि । तावन्तमवकाश लब्ध्वा 'सपादलक्ष'क्ष्मापालेन निशि द्रव्यबलेन 'नड्डलीय''केल्हणा'दयो राजकीया'श्चौलुक्य'-भक्ता भेदिता स्वपक्षे कृता । सर्वेषामेको मन्त्र — युद्धाय सन्नद्धव्यमेव, न तु योद्धव्यम् । राजा चौलुक्य एकाकी मोचनीय । शत्रुभिर्हन्यताम् । अर्थो हि परावर्त्तयति त्रिभुवनम् ।

दधाति लोभ एवैको, रङ्गाचार्येषु धुर्यताम् ।
आरङ्कशक्र यन्नाट्य-पात्राणि भुवनत्रयी ॥१॥[6]

---

१ ग—'सौधे' । २ क—'विहाय' । ३ क 'फूत्कारैवदने। । ४ शिखरिणी ।
५ ख-घ — 'त्रयाश्वा नर० । ६ अनुष्टुप् ।

धर्म च तर्हि मर्म चानुकम्पाऽपारि न वेत्ति । अथ एकदा राजा कुमारपालः कलहपञ्चाननं गजमारूढः महामात्यश्यामलसार्धं पुरं प्रस्थापयत् । तदन्तरे कोटीनिर्वृत्तम् निरणैषीत् । कुमारं गन्ति श्यामलः—त्रिलोकपतेः उन्मीलन इव लक्ष्मीः ? । श्यामलेन विज्ञप्तम्—देव ! वरिष्ठमार्गे गजाश्वौ त्वयि प्रेषणः सम्पदा । राजाऽऽह—तर्हि तव का चेष्टा ? । श्यामलोऽप्याचष्ट—देव ! एका दृष्टः ? अपराऽहम् ? अन्यस्तु कलहपञ्चाननो हस्ती ; एष मम कदापि न पराभवन्ते । नृपो वदति—तर्हि सम्मुखीने दृश्यमान सकुम्भपञ्जरको गजं प्रेरय ।

साहसनुष्य देव पद(चरण ?)इ देवह ठवइ कपालि ।
सेवा विणु सीकर नहीं केलिम(क्षण ?) सेवा टालि ॥१॥

तदैव चारण एका व्याहार्षीत्—

कुमारपाल ! मेघ विण कवि चिन्तिइ किंपि न होइ ।
जिणि तुह रज्ज समप्पिउं चिन्त करेसइ सोइ ॥१॥

तत् ततीय चर्म कृत्वा कुमारं सन्नमात्र पुरस्थे महाघोरघनिरम् । नरमस्तकेन सह मन्त्रन् तत् एका मयाख्य कुमारपालं आनायकमान्विताः । आत्मकीर्त्या गतो गजेन । कृत्वा चर्म करेण । आत्मकीर्त्या हस्ती हस्तचर्माम् । पृष्ठदत्तमिव दृष्टिरम्भोरभूत् । महार्घ तुङ्गं भीमगजे । तदपि वक्त्री महात्मा राजेभो । तथापि कलहपञ्चाननमीन्दारान् मुञ्चन् पुनः पुनः पश्चाभिमुखैति । तदा

साहसमुख्य दर्भ चरण(कर ?)इ देवह कपालि ।
कुसम् विना सामग्री न वर्षइ ? कुसम् व्यवस्था ॥
१ दै तै ति च के । कुल दृष्टेपि स्थापकये गृहीतव्यवस्था ।
२ प—तु' । ३ च 'कूपं' ४ प—पुस्तके तु एवम्—
कीर्तिम मेला दर्पि मय विण जीवन वहि ।
दिइन्त्व कपालि वाहन वसहन्मकर ॥ ॥
५ छाया—कुमारपाल ! मा चिन्तां कुरु चिन्तया किमपि न भवति ।
येन तुभ्यं राज्यं समर्पितं चिन्तां करिष्यति स एव ॥
७ क—'कवि चिंत करि' । ७ ग—'एकम्' ९ क—'गीत सोइ' । १ श्रीहेमचन्द्र

चौलुक्येन श्यामल ऊचे– कथमथ निवर्तते'। श्यामलो गदति स्म– स्वामिन्! श्रीजयसिंहदेवे विपन्ने ३० दिनानि पादुकाभ्यां राज्यं कृतम्। 'मालवीय'राजपुत्रेण चाहडकुमारेण राज्यं प्रधान-पार्श्वे याचितम्। प्रधानैस्तु परवश्यत्वान्न दत्तम्। ततो रुष्ट्वा चाहड आनाकसेवकः सञ्जातः। स भगदत्तनृपवन्महामात्रधुर्यः, अतुलबलः। तस्य सिंहनादेन कलहपञ्चाननः क्षुभ्यन् पश्चान्नि-वर्तते। किमत्र क्रियते न विद्मः। चौलुक्यस्तदाकर्ण्य द्विपटीं विदार्य फालिकाद्वयेन द्वौ गजकर्णौ पूरयामास। ततश्चाहडसिंह-नादमशृण्वन् कलहपञ्चाननः स्थिरतरः स्थितो गिरिवत्। वर्तते षट्त्रिंशदायुधैर्युद्धम्। चमत्कृते द्वे अपि सैन्ये। उदासीनतया प्रथमं स्थिता 'चौलुक्कीया'श्चकम्पिरे भयेन अहो एकाङ्गमात्रस्यापि कुमार-देवस्यासमसमरसम्पल्लम्पटत्वम्! । सैन्ययोर्युद्धमपि निवृत्तम्। तावेव युध्येते। अत्रान्तरे चौलुक्यो विद्युदुत्क्षिप्तकरण दत्त्वा आनाकगजपतिस्कन्धमारूढः। क्षिप्तो भुवि राजोपरि। कसण-कानि च्छुरिकया छित्त्वा आनाकं सदम्भकं च भूमौ पातयित्वा योक्त्रबन्धं क्षिप्त्वा हृदि पादं दत्त्वा छुरीं कराग्रे गृहीत्वा अवा-दीत्–रे वाचाट! मूढ! निर्धर्मन्! पिशाच! स्मरसि मद्भगि-न्यग्रे 'मारय मुण्डिकान्' इति वदिष्यसि। पूरयामि निजभगिनी-प्रतिज्ञाम्। छिनद्मि ते दुर्वाक्यपङ्कदूषितां जिह्वाम्। इत्येवं वदति कृतान्तदुष्प्रेक्ष्ये चौलुक्ये 'सपादलक्षीय' किञ्चिन्नोचरर्यो, केवलं तरलतारकाभ्यां चक्षुर्भ्यामद्राक्षीत्। चौलुक्योऽप्युत्पन्नलोकोत्तर-करुणापरिणामः प्राभाषीत–रे जाल्म! मुक्तोऽसि, न भगिनीपति-त्वेन, किन्तु कृपापात्रत्वेन। पूर्वं तव देशे टोपीबन्धाग्रभागे जिह्विके

१ ग-'परवशत्वात्'। २ ख-'फालक०'। ३ एतत्सामाग्यं दृश्यतां पद्मानन्दमहाकाव्यस्य परिशिष्टे (पृ० ५८०–५९०)। ४ ग-'प्रथमस्थिता–'। ५ ख-घ-'ल्पम्पटत्वम्'। ६ क-'किरण'। ७ क-'आनक०'। ८ 'दांचो' इति भाषायाम्। ९ क-घ-'नाचरत्यात्'। १० ग-'भ्रुषेऽप्र०'।

[illegible]स्वास्थ्यम् । कस्मा(द्या?)चा विद्येति सम्भा । अत परं विज्ञाप्य पश्चात् करणीयम्, [illegible]मिति[illegible]सिद्धि[illegible]मित्युक्तवत् । एवं कृते तथेति प्रतिपेदे आनाकः । [illegible] सह कृत विरोधिनोऽपि [illegible]स्यात् । [illegible] विरात [illegible] तपस्विन् । [illegible] मि घोषितानि । पश्चात् [illegible]परिनिर्वाहित । [illegible]रोपितश्चाचार्यो हि [illegible]पालरेवमन्वतः । गम्भीरस्तथा [illegible] गोपायन्त्या । [illegible]स्ते च सेवन्ते । मेरुतुङ्ग सत्वरं [illegible] । 'पाली[illegible]'स्थाने [illegible] । ततः पठितं चारणेन—

कुमारपाल [illegible] [illegible] कुमरि [illegible] ।
[illegible] [illegible] मारि [illegible](?) [illegible] [illegible] ॥

इति चिरं तस्थौ [illegible] तत्र । श्रीहेमचन्द्रसूरय [illegible] [illegible] । पृष्टस्तु तेन— भगवन् ! '[illegible]' राजानो 'गूर्जर'[illegible] प्रासादान् [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible]पाषाणमयानि [illegible] ! । श्रीहेमसूरिपार्श्वे प्रत्यपादि—राजेन्द्र ! पाषाणमयानि [illegible] [illegible] पुण्यकीर्तिमयात् । [illegible]स्ते तेन [illegible] । [illegible] मम पठिता [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] परतापूर्ण [illegible] । [illegible] '[illegible]'म् । [illegible] प्राग्[illegible] । न तु सा [illegible] [illegible] । [illegible] । राजा '[illegible]'पुरे [illegible] । [illegible] [illegible] । पुन '[illegible]'मित् । गृहीत- [illegible] [illegible] [illegible] निगूढ [illegible] श्रीकुमारपालः श्रीहेमसूरिपादान् पर्युपास्ते [illegible]ति ।

[illegible] पूर्व राजा— भगवन् ! [illegible] [illegible] पूर्वजन्मे

1 क—[illegible] । २ [illegible]—'[illegible]' ३ [illegible] ।
४ [illegible]— कुमारपाल[illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥
५ [illegible] ६ [illegible]— [illegible] । '[illegible]' इति [illegible] । [illegible]-[illegible] [illegible] । ९ '[illegible]' इति [illegible]

कीदृशोऽभूवम् ? । गुरुराह— राजन् ! निरतिशय कालोऽयम्, यत श्रीवीरमोक्षगमनाद् वर्षाणां चतु षष्ट्या चरमकेवली जम्बूस्वामी सिद्धिं गत । तेन सम मन पर्यवज्ञानम्, परमावधि, पुलाकलब्धि, आहारकशरीरम्, क्षपणश्रेणि, उपशमश्रेणि, जिनकल्प, परिहारविशुद्धि-सूक्ष्मसम्पराय-यथाख्यातचारित्राणि, केवलज्ञानम्, सिद्धिगमन च इति द्वादशस्थानानि 'भरत'क्षेत्रे व्युच्छिन्नानि । सप्तत्यधिके वर्षशते गते स्थूलभद्रे स्वर्गस्थे चरमाणि चत्वारि पूर्वाणि समचतुरस्रसंस्थान वज्रऋषभनाराचसंहनन महाप्राणध्यान व्युच्छिन्नम् । आर्यवज्रस्वामिनि दशम पूर्व आद्यसंहननचतुष्कं च व्यपगतम् । तत पर शनै शनै सर्वाणि पूर्वाणि प्रलय गतानि । [1]सम्प्रति अल्पश्रुत वर्तते तथापि देवतादेशात् किमपि ज्ञायते । राज्ञा विज्ञप्तम्— यथातथा पूर्वभव ज्ञापयत माम् । गुरुभि प्रतिपन्नम् । तत 'सिद्ध'पुरे निर्जराप्ततपोधनै सह 'सरस्वती'तीर गत्वा विजने ध्याने निषण्णा । द्वौ मुनी दिग्रक्षाया मुक्तौ । दिनत्रयान्ते [2]विद्यादेव्य आजग्मु । प्रभूणामग्रे ताभिरुक्तम्—यद् भवता सत्त्वेन तुष्टा स्म, याच्यता किञ्चित् । सूरिभिरभाणि— कुमारपालस्य प्राग्भव वदत । ता ऊचु – 'मेदपाट'परिसरे पर्वतश्रेण्यां 'परमार'पल्लीशो जयताको राज्यमकरोदन्यायी । एकदा धनकनकसमृद्धा बलीवर्दश्रेणी तेन गृहीता । बलीवर्दाधिपतिर्नष्ट । जयताकेन सर्वं लुण्टितम् । 'बलीवर्दा'धिपतिस्तु 'मालव'देश गत्वा राज्ञा सह मिलित्वा सेना गृहीत्वा तस्या पल्ल्यां वेष्टमकृत । कीटमारि कृता । जयताको नष्ट । तस्य भार्या(हस्ते) चटिता । तस्या उदर विदार्य पुत्र गर्भमुपले आस्फाल्य वाणिज्यारकोऽवधीत् । 'पल्ली'ग्रामादि प्रज्वाल्य पुन-

१ 'सम्प्रति' इत्यधिको ग–पाठ । २ एतन्नामार्थमेतासां प्रतिकृत्यर्थं च प्रेक्ष्यता बप्पभट्टिसूरिकृतचतुर्विंशतिकाया मदीय संस्करणम् । ३ 'बळद' इति भाषायाम् । ४ 'वणजारो' इति भाषायाम् ।

'मल्लिकार्जुन'दिशं गतः । राज्ञा हसित्वा पृष्टः — कथं तव विग्रहः कृतः?¹ । वणिग्व्यापारकेणोक्तम्—स्वामिन् ! तत्पुरं प्रत्यावर्तितम्, अयशस्का मया तत्पत्नी घटिता सवर्णा कृता । राज्ञोक्तम्— त्वया न शुभं कृतम् । दण्डश्च गृहीतम् । अयशस्कमप्युत्सर्गं समाप्तिकं जग । निष्कासितः । लोकनिन्दोपद्रुतितः । तपोवनं गत्वा तपस्विदीक्षा जगृहे । तत्र तपस्तप्त्वा मृत्वा च वणिग्व्यापारकः अपसिद्धदेवो जातः । अयशस्कस्तु स्वात्मदोषं ज्ञात्वा देशान्तरं गतः । अटवीं गच्छन्तस्य 'चण्डर'गच्छस्वामिनः श्रीपद्मप्रभसूरयो मिलिताः । सूरिभिरभिहितम्— यद् भवतोऽधुना सर्वं गतम्, किमर्थमन्यायं करोषि ? । अयशस्केनोक्तम्— बुभुक्षितः किं न करोति पापम् ? । ततः सर्वमन्यायं करोमि । सूरिभिरुक्तम्— अधुना पञ्चमदिने मासमध्ये कासयिष्यसे । [illegible] मा कृथाः । मोक्षमपत्नानीर्थं कस्यापि पापात् दमिनम् । सार्वे हि तदारेखकारिणा बहवः नीति-नियमा यावज्जीवं गृहीताः । स 'निवाहु' 'उरस्थ'पुरे ओसर-वणिग्व्यापारकगृहे भोजनादिवृत्त्या स्थितोऽभवत् । तत्र विहरन् पद्मप्रभसूरयः प्राप्ताः । चतुर्मासे मिलिताः अयशस्कस्य । अन्यैकपाक्षमो दत्तः । अयशस्केन तत्र गत्वा गुरुपुरस्ता पुनर्धर्मनियमो गृहीतः अन्येऽपि बहवो गृहीता नियमाः । तत्पुरे ओसरगृहं गतः । ओसरस्य पुत्रम्— तव क्व वेला जाता ? । तां विना कर्माणि सीदन्ति । तेनोक्तम्— मम गुरवः समागताः सन्ति तत्कृतमवलोकनाय गताः स्म [illegible] । नियमान् गृहीत्वा । ओसरेणापि सम्पूर्णमनसोक्तम् व्याहृतम्— वयमपि गुरून् वन्दिष्यामः । अयशस्केनोक्तम्— पुण्यात् पुण्यमिदम् । ओसरस्तत्र गतः । गुरून् वन्दित्वा न्यषदत् । देशना श्रुता । तत्त्वार्थमुत्पादितम् । सम्यक्त्वं गृहीतम् । पश्चात् गुरुदक्षिणा गृह्यतामिति ओसरेणोक्ते सूरिभि-

१ ख-'मल्लिकार्जुन' २ कथोऽभिन् । ३ ख-ग 'निवाहु' दर । ४ [illegible] ५ 'कर्मी' इति [illegible] । ६ [illegible]

रुक्तम्— वय निर्ममा निष्परिग्रहा धनादि न गृह्णीम । अथ तवात्याग्रह एव तर्हि **महावीर**प्रसादकारापण दक्षिणाऽस्तु । कारित प्रासाद । **ओढरस्य जयताकेन** सह सोदरत्वमिवासीत् ।

एकदा पर्युषणे **ओढर** सपरिवारश्चलितो **जयताकेन** सम देवगृह प्रति । पुष्पाणि गृहीत्वा **ओढरेण** देवस्य पूजा कृता, **जयताको** जजल्पे— इमानि पुष्पाणि मे गृहीत्वा पूजा कुरु । **जयताको** जगाद– पुष्पाणि भवदीयानि, एभि पूजाया कृताया किं मे फलम् ? । विष्टिरेव केवला । केवल ममापि पञ्च वराटका सन्ति । तत्पुष्पै पूजयिष्यामि जिनेन्द्रम् । तथैव पूजित । **जयताको** पुण्यमगण्यमुपार्जयत् । तत **ओढर-जयताकौ** गुरून् वन्दितु जग्मतु । उपवास कृतो **जयताकेन** । द्वितीयदिने मुनिभ्यो दत्त्वा पारण कृतम् । एव पुण्याढ्य सन् मृत्वा श्री**मूलराज**वशे **तिहुअणपाल**देवगृहे श्री**कुमारपालो**ऽभूत् । एवमुक्त्वा विरतासु देवीषु प्रभुभि प्रोक्तम्— कोऽत्र प्रत्यय ? । पुनर्देव्य प्राहु – उपराज वदे नवलक्षतिलकशृङ्गारनगरे 'उरङ्गले' मानवान् प्रेषय । अद्यापि **ओढरस्य** वशीया सन्ति । तेषा दासी **स्थिरदेवी** जीर्णवृत्तान्तान् जानाति वक्ष्यति च । इद श्रुत्वा विसृज्य गच्छन्तीभिर्देवीभिस्तत्रत्ये **ओढरगृहे** लप्स्यमानानि निधानानि कथितानि । विज्ञाय 'पत्तने' राजान्तिक गता प्रभव । पृष्ट तत्र राज्ञा । तथैव राज्ञोऽग्रे न्यगादि । नरप्रेषणात् सर्वं ज्ञातम् । जिनधर्मे स्थैर्यं जातम् । सह **सिद्धसेने**नापि वैरकारणमुपलब्धम् । पूर्वभवे गर्भघातात्त्र **सिद्धराजस्य** पुत्र । इति **कुमारपाल**पूर्वभव ॥

॥ इति हेमसूरिप्रबन्ध ॥ १० ॥

---

१ ग–तर्हि श्रीमहा०'। २ ग–'इमानि मे पुष्पाणि' । ३ 'वेठ' इति भाषायाम् । ४ ग–'वेष्टिरेव'। ५ ख–'नवलक्षनवशृङ्गार०', घ–'नवलक्षतिलिङ्ग०'। ६ 'जूना' इति भाषायाम् । ७ क-ख-'इत्युक्त्वा देव्या गता स्वस्वस्थानम्। पत्तने राजान्तिक' । ८ ग–'सह सिद्धसेनापि' । ९ ग–'सन्तानम्' ।

[११]

॥ अथ श्रीहर्षकविप्रबन्धः ॥

पूर्वस्यां दिशि 'वाराणस्यां पुरि गोविन्दचन्द्रो नाम राजा ७५ अन्तःपुरीयौवनरसपरिमज्जनशाली । तत्पुत्रो जयन्तचन्द्रः । तस्मै राज्यं दत्त्वा पिता योगं प्रपद्य परलोकमसाधयत् । जयन्तचन्द्रः ससैन्यो यौवनशस्त्रमना पृथ्वीं विजयते । मेघचन्द्रः कुमारस्तस्य च । सिंहनादेन सिंहानपि मारकुमारकम् किं पुनर्मदान्धगजेन्द्रमहसा '। तस्य राजचक्रस्य सैन्ये 'गङ्गा' 'यमुने' विना नान्यत्सा प्रत्यति । नदीद्वयमध्यप्रयाणात् 'पङ्गुराजो' राजेति लोके पूज्यते । यस्य योमती दासी पश्चिमदेशेषु यात्रा प्रचरा(र) निवेशयन्निवेशयन्ती परचक्रं भास्यति । राजा भ्रम एव नः ? । तस्य राज्ञो लघो विद्वांसः । तन्मध्ये हीरनामा विप्रः । तस्य नन्दनः प्राज्ञचक्रवर्ती श्रीहर्षः । सोऽस्यापि बालकस्य । उभयोः राजसभायामेकेन पण्डितेन वादिना हीरो राजसमक्षं जित्वा मुद्रितवदनः कृतः । सभायां मम । वैरं स्मर पेशलम् । मृत्युकाले श्रीहर्षं स वक्ष्यते— वत्स ! अमुके न पण्डितेनाहमनेन राजसभे जितः । तस्मै दुःखम् । यदि सत्पुत्रोऽसि तदा तं जये लब्धपराजयसि । श्रीहर्षेणोक्तम्— ओमिति । हीरो दिवं गतः । श्रीहर्षस्तु कुटुम्बभारमात्मीयेष्वारोप्य विदेशं गत्वा विविधाचार्यपार्श्वेऽधिगत्य तर्क-अलङ्कार-ज्योतिष-गणित-चूडामणि-मन्त्र-व्याकरणाद्याः सर्वा विद्याः सत्त्वरा प्रजग्राह । 'गङ्गातीरे गुरुदत्त 'चिन्तामणि'मन्त्रं वर्षमेकं अत्युपचारात् । प्रत्यक्षा त्रिपुराऽभूत् । अमोघवरेण तस्याविर्बभूविः । तथापि राजगोष्ठीषु नमति । श्रीजिनभक्तेरुपरि तत्त्वं मार्गं करोति यं कोऽपि न बुध्यते तथोऽतिविषयाऽपि लोकगोचरमूलता विद्या । पुन

---

१ क 'पूर्वस्यां दिशि' । २ क- 'पूर्वस्यां वाराः' । ३ क 'पृथ्वीति' । ४ क्वचित् 'पञ्चर' इति पाठान्तर् । ५ पाठस्य पाठान्तर् दीन् ।

भारतीं प्रत्यक्षीकृत्याभणत्—मात ! अतिप्रज्ञाऽपि दोषाय मे जाता । बुध्यमानवचन मा कुरु । ततो देव्योक्तम्— तर्हि मध्यरात्रेऽम्भ क्लिन्ने शिरसि दधि पिब । पश्चात् स्वपिहि । कफांशावताराज्जडतालेशमाप्नुहि । तथैव कृतम् । बोध्यवागासीत् । खण्डनादिग्रन्थान् पर शताङ्कग्रन्थ । कृतकृत्यीभूय 'कासी'मायासीत्[1] । नगरतटे स्थित **जयन्तचन्द्र**मजिज्ञपत्— अहमधीत्यागतोऽस्मि । राजाऽपि गुणस्नेहलो हीरजेतृपण्डितेन सह सचातुर्वर्ण्य पुरीपरिसरमसरत । **श्रीहर्षो** नमस्कृत । तेनापि यथार्हमुचित लोकाय कृतम् राजान त्वेव तुष्टाव—

गोविन्दनन्दनतया च वपु श्रिया च
माऽस्मिन् नृपे कुरुत कामधिय तरुण्य ।
अस्त्रीकरोति जगतां विजये स्मर स्त्री–
रस्त्रीजन पुनरनेन विधीयते स्त्री ॥१॥[2]

व्याचख्यौ च तारस्वर सरसविस्तरम् । तुष्टा सभा राजा च । पितृवैरिण तु वादिन दृष्ट्वा सकटाक्षमाचष्टे[3]—

साहित्ये सुकुमारवस्तुनि दृढन्यायग्रहग्रन्थिले
तर्के वा मयि सविधातरि सम लीलायते **भारती** ।
शय्या वाऽस्तु मृदूत्तरच्छदवती दर्भाङ्कुरैरास्तृता
भूमिर्वा हृदयङ्गमो यदि पतिस्तुल्या रतिर्योषिताम् ॥१॥[4]

एतच्छ्रुत्वा स वादी प्राह– देव ! वादीन्द्र ! **भारतीसिद्ध** तव समो कोऽपि न, [5]किं पुनरधिक ? ।

हिंस्रा सन्ति सहस्रशोऽपि विपिने शौण्डीर्यवीर्योद्धता–
स्तस्यैकस्य पुन स्तवीमहि मह सिंहस्य विश्वोत्तरम् ।
केलि[6] कोलकुलैर्मदो मदकलै[7] कोलाहल नाहलै[8]
सहर्षो महिषैश्च यस्य मुमुचे साहङ्कृतेर्हुङ्कृते ॥१॥[9]

---

१ क–'काशीमायासीत्' । २ वसन्त० । ३ घ–'चचक्षे' । ४ शार्दूल० । ५ घ–'न स्वधिक' । ६ वराह० । ७ मदोन्मत्तगजैः । ८ म्लेच्छविशेषैः । ९ शार्दूल० । चतुर्विंशति० १५

इदं श्रुत्वा श्रीहर्षो निष्कोप इवासीत् । नृपेणोक्तम्—अत्र श्रीहर्ष एवैक चतुर्मर्दम् । प्रतिवादिनां कोऽर्थः ? । सम्मानसर मग्रासी' । श्रीहीरनैरिनिपर्य । अन्योन्य गाढालिङ्गनमन्वी-भवद् इयारपि चक्षुस्वरासुधांशु । विस्तरेण श्रीहर्षमपि समालि-ङ्गानि कारयित्वा गृहं प्रति प्रहित' । अक्षरलक्षमूल्यानि हेमानि ददिरे । निधिन्तीर्थयैकदा मुखा नृपेणोक्तं कवीश — नवीनं किञ्चित् प्रबन्धरत्नं कुरु । ततो नैषधं व्याकरणं कर्तुं दिग्भरस महाग्रन्थभाषास्वाद्य राज्ञे दर्शितम् । राज्ञोक्तं— सुष्ठुतममिदम् परं काश्मीरं व्रज । तत्रत्यपण्डितेभ्यो दर्शय । भारतीहस्ते च मुञ्च । भारती च तत्र पीठे स्वयं साक्षाद् वसति । असत्यं प्रबन्धं हस्ते न्यस्तमवकरमिवक्रामेव दूरे क्षिपति, सत्यं तु मूर्ध्नि समपूर्णं मुष्टु इत्युरीकरोति । उपरित पुष्पाणि वर्षन्ति । श्रीहर्षो राजदत्तार्थमिणमणिपुण्याक्षत्रिकः 'काश्मीरान्'गमत् । सरस्वती-हस्ते पुस्तकं न्यास्थत् । सरस्वत्या दूरे क्षिप्तं तत् । श्रीहर्षेण कथितम्— किं भारतीति शिक्षासि यत्सुष्ठुमपि प्रबन्धमिव प्रबन्धमिव मन्यसे ? । भारत्याह— भो परमर्मभाषक ! न स्मरसि यत्त्वया एकादशे सर्गे चतुर्थपद्ये अस्मे—

'देवी पवित्रितचतुर्भुजवामभागा
वागालपत् पुनरिमां गरिमाभिरामाम् ।
'एतस्य निष्कृपकृपाणसनाथपाणेः
पाणिग्रहादनुगृहाण गणं गुणानाम्' ॥१॥'

एवं मां विष्णुपत्नीत्वेन प्रकाश्य लोके मम कस्मात् कुमना-असि तत्तो मया पुस्तकं क्षिप्तम् ।

भाषकौ ब्राह्मणो व्याधिः पक्षात मर्मभाषकः ।
योगिनामप्यमर्षी एव प्रायेणोऽप्युत्कटः ॥२॥

---

१ ख– देवी काश्मीर २ ख– अस्यारि निष्कृप । ३ ख– ... ।
[illegible] ।

इति वाग्देवीवाच श्रुत्वा श्रीहर्षो वदति— किमर्थमेकस्मिन्नवतारे नारायणं पतिं चकृषी, त्व पुराणेष्वपि विष्णुपत्नीति पठ्यसे। तन 'सत्य किमिति कुप्यसि ? । कुपितै किं 'छुट्यते कलङ्कात् ? । इति श्रुत्वा स्वय गृहीत्वा पुस्तक हस्ते धारितम् । ग्रन्थश्च श्लाघित समासमक्षम् । श्रीहर्षेण पण्डिता उक्तास्तत्रत्याः— ग्रन्थमत्रत्याय राज्ञे माधवदेवनाम्ने दर्शयत । श्रीजयन्तचन्द्राय च शुद्धोऽय ग्रन्थ इति लेख प्रदत्त । इति श्रुतेऽपि ग्रन्थे भारत्यभिमते ज्ञातेऽपि ते लेख न ददते, न भूप दर्शयन्ति । स्थित श्रीहर्षो बहून् मासान् । जग्ध पाथेयम् । विक्रीत वृषभादि । मितीभूत परिच्छद ।

एकदा नद्यासन्नदेशे कूपतटासन्नतमे देवकुले रुद्रजप रह करोति । तत्रागते कयोश्चिद् गृहिणोरुल्लुण्ठे चेट्यौ । जलप्रथमपश्चाद्ग्रहणघटभरणविषये वादे लग्ने । तयोश्चिरमुक्तिप्रत्युक्तिरभूत् । शीर्षाणि स्फुटितानि घातप्रतिघातै । गते राजकुलम् । राजा साक्षिण गवेषयति । उक्ते ते— अत्र कलहे कोऽपि साक्षी विद्यते न वा ? । ताभ्यां जगदे—विप्र एकस्तत्रास्ते जपतत्पर । गता राजकीया । आनीत श्रीहर्षः पृष्टस्तयोर्नयानयौ । श्रीहर्षेण गीर्वाणवाण्योक्तम्— देव ! वैदेशिकोऽहम् । न वेद्मि किमप्येते प्राकृतवादिन्यौ ब्रूत , केवल तान् शब्दान् वेद्मि । राज्ञोक्तम्— ब्रूहि । तत्क्रमस्थमेव तद्भाषितप्रतिभाषितशतमभिहितमनेन । राजा चमत्कृत' । अहो प्रज्ञा ! अहो अवधारणा ! दास्योर्वाद निर्णीय यथासम्भव निग्रहानुग्रहौ कृत्वा प्रहित्य श्रीहर्षमपृच्छद् राजा— कस्त्वमेव मेधिरशिरोमणि ? । श्रीहर्षेणोक्त सर्वं कथानक स्वम् । राजन् ! पण्डितकृतदौर्जन्यात् तव पुरे दु खी तिष्ठामि । सम्यक्पारम्पर्यज्ञो राजा पण्डितानाहूयावादीत्— धिग् मूढा ! ईदृशेऽपि रत्ने न स्निह्यथ ? ।

---

१ ख—'सत्ये किमति०' । २ 'छूटाय छे' इति भाषायाम् ।

वरं प्रज्वलिते वह्नौ—पातय निहितं वपुः ।
न पुनर्गुणसम्पन्ने कृत स्वल्पोऽपि मत्सरः ॥१॥
वरं सा निर्गुणाऽस्त्वा यस्यां कोऽपि न मत्सरी ।
गुणपात्रे तु वैमुख्य माप शुभनसामपि ॥२॥

तस्मात् गतश्च नृपम् । गत्वा च एवं महाप्रबन्ध ग्रन्थेकं सम्मुख सम्मुख्य । तदा श्रीहर्षः प्राह यत्—

यथा यूनस्तद्वत्परमरमणीयाऽपि रमणी
कुमाराणामन्तःकरणहरणं नैव कुरुते ।
मदुक्तिश्चेदन्तर्मदयति सुधीभूय सुधिय
किमस्या नाम स्यादरसपुरुषानादरभरैः ? ॥१॥

इति श्रीहर्षेण पठिताः । सर्वे गृह गत्वा सन्तस्यानुलीय राजा च सम्मर्पिताः प्रहित श्रीहर्ष काशी(शी ?)'म् । चिन्तिते जयन्त चन्द्राय । ऊढ सर्वम् । तुष्टः सः । प्रसूत नैषधं काव्ये ।

अथान्तरे जयन्तचन्द्रस्य पद्माकरनाम्ना प्रधानवर श्रीभर्ग-हिकरपत्तनं गतः । तत्र शालापते रजकस्त्रीनाथ शालिकायां केतकमालिव मधुकरकुले निर्वापयमानं दृष्ट्वा विस्मितोऽस्थासीद् एव-मम्— यस्या युवतेरियं षष्टी तां न दर्शय । तस्य हि विधिना-स्त्रपयितीमे निर्णयस्य मनः । हर्षेन स्नाने यया तस्मै वस्तुं गत्वा समर्पयित्वा तत्स्वामिनी प्राप्तदेविनसी चाक्सरयिषया निपजा यौवनस्था रूपरूपा दर्शिता । तां श्रीकुमारपालनृप-पार्श्वभूपतेम्य तद्गृहपालीना सोमनाथयात्रां कृत्य 'काशीं' गत । तां पश्चिमी जयन्तचन्द्रोऽभिमानमकरोत् । प्राप्तदेवीमिति ख्यातिमगात् । सा च सगर्वा विदुषीति कृत्वा 'कलाभारती'ति

१ समुद्रम् २ रूपस्यानमे इति समानी । ३ कुमारपाल इति पकानी । ४ अकुररे । ५ क–'रूपस्पोरू' ६ ख–'मणरप्' । ७ विभारिणी । सभा–प–अतिरि' ८ ग 'अत्र' ।

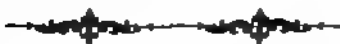
पाठयति लोके। श्रीहर्षोऽपि 'नरभारती'ति पठ्यते। तस्य तन्न सहते सा मत्सरिणी।

एकदा ससत्कारमाकारितः श्रीहर्षः। भणितश्च– त्वं कः[1]। श्रीहर्षः– कलासर्वज्ञोऽहम्। राज्ञाऽभाणि– तर्हि मामुपानहौ परिधापय। को भावः[2]। यद्यहं न वेद्मि इति भणति द्विजत्वात् तर्हि अज्ञः। श्रीहर्षेणाङ्गीकृतम्। गतो निलयम्। तरुवल्कलैस्तथा तथा परिकर्मिते सायं लोलाक्षः सन् दूरस्थ स्वामिनीमाजूहवत्। चर्मकारविधिनोपानहौ पर्यदीधपत। 'अभ्युक्षणं निक्षिपच्च चर्मकारोऽहमिति वदन्। राजानमपि तत्कृतां कुचेष्टां ज्ञापयित्वा खिन्नो 'गङ्गा'तीरे मन्यासममहीत्। सा च सूहवदेविः साम्राज्येशा पुत्रमजनयत्। सोऽपि यौवनमाससाद। धीरः, परं दुर्नयमयः[3]। तस्य च राज्ञो विद्याधरमन्त्री। स च चिन्तामणिविनायकप्रसादात् सर्वधातुहैमत्वकरणप्रख्यातमाहात्म्यस्पर्शपाषाणलाभात् ८८०० विप्राणां भोजनं दाता, इति 'लघुयुधिष्ठिर'तया ख्यातः। कुशाग्रीयप्रज्ञः। राजा तं जगदे– राज्यं कस्मै कुमाराय ददामि?। मन्त्र्याह– मेघचन्द्राय सुवंशाय देहि, न पुनर्धूर्तापुत्राय। राजा तु तया कार्मणितस्तत्पुत्रायैव दित्सति। एवं विरोध उत्पन्नो मन्त्रि-राज्ञोः। कथङ्कथञ्चिन्मन्त्रिणा राज्ञीवाचमप्रमाणीकार्य भूपो मेघचन्द्रकुमाराय राज्यदानमङ्गीकारितः। राज्ञी क्रुद्धा। धनाढ्यतया स्वच्छन्दतया निजप्रधाननरान् प्रेष्य 'तक्षशिला'ऽधिपतिं सुरत्राणं[4] 'कासी'भञ्जनाय प्रयाणे प्रयाणे सपादलक्षहेमदानेन चालितः आयाति। तत् तु विद्याधरेण चरदृशा विदितम्। राज्ञे कथितम्। राजा तत्कार्मणोद्दिङ्मूढः[5] प्राह–ममेयं वल्लभेश्वरी नैव पतिद्रोहं समाचरति। मन्त्री तु वदति– राजन्! अमुकप्रयाणे तिष्ठति शाखीन्द्रः[6]। राज्ञा हक्कितो गतो गृहम्। चिन्तितं च तेन— नृपस्तावन्मूढः।

१ ग-'पाठते'। २ सिधनम्। ३ ख-'दुर्णय०'। ४ 'सुल्तान' इति भाषायाम्। ५ घ-'दृढमूढ'। ६ ख-'साखीन्द्रः'।

राज्ञी सवन्ती स्वमप्रसरा जातिवेशिनी । मम मरणं यदि त्वमि-मरणादर्वाग् भवेत् तदा सम्पातु । प्राणसम्भितो मन्त्री त्वत्समगात् । पवि गच्छन्तं 'पिप्पार्क ग्राम समविप्रसिपत् । पुन पुरो गत । स्वस्तिकयनमपिठ्ठमजाकेनय तदद्वे गतोऽप्रयत् । तेन कुवेराख्य देवालको विविधैपरीत्यं निर्वाणोपरातं गत्वा व्यज्ञपयत्– देव । अहं 'गङ्गा तटे महत्वा प्रिये प्रयाविज्ञासि । राजाऽऽस्मत्—यदि प्रियसे तदा सुखेन यामाम । कर्णज्वरो निवर्तते । मन्त्री दून हृदितवमानावर्णयन्, बलये दृष्टि प्रियेणापि देव निज गुरुमनेऽप्यतथा, मृत्यो निज पूर्वरूपाणि । आगत्य रत्नो मर णम् । राजाऽऽनमपृच्छय गृहं गत्वा सर्वस्वं विप्रादिभ्योऽयच्छत् प्रवास नमनिरच्छे अहाणीपचमर्यं प्रविश्य कुलपुरोहितमाह— दानं गृहाण । निर्मेणापि करः प्रसारितः । एष स्पर्शयापाचः । तेनो-क्तम्– किं ते दानं मद् आपाय दत्से । इति कुवेराणदत्तव विदिते । सोऽप्यय गङ्गायमुना भवे । मन्त्री पथे सहसा मृतः । राजाऽप्यापो यातः । सुरत्राण आयातः । नगरे माध्य मास्येव स्फुटितम् । राजा सुराणामिमुखमयाचत् । '८४ एतान्यपि निस्वानानि निवद्धे पर एकस्यापि निस्वानस्वनं राजा न शृणोति । आपृच्छय तत्स्थाम् । तैर्भणे– मोक्षमनुयान्ति महाणि व्यना-न्तराणि । राजा मध्ये अहारयत् । ततो न ज्ञायते किं हतो गतो मृतो वा । ग्रन्थाग्रं पू ॥

॥ इति श्रीहर्ष-विद्याधर-जयचन्द्रप्रबन्धः ॥ ११ ॥

१ निस्वनम् ... इति नास्ति । ४ क मन्दाम्' ३ ग ... निस्वानस्व । ... क-ग 'तत्स्थानं' । ५ 'आपृच्छयतत्' इत्यधिकं प-प्रतौ ।

[१२]

॥ अथ हरिहरप्रबन्धः ॥

'श्रीहर्ष'वंशे हरिहरः गौडदेश्यः सिद्धसारस्वतः । स 'गूर्जर'-धरां प्रत्यचालीत् । अश्वशतद्वयं, मानवानां शतपञ्चकं, करभा' पञ्चाशत् । अनिवारमन्नदानं 'धवलक्कक'तटग्राममागात् । राणश्री-वीरधवल-श्रीवस्तुपाल-श्रीसोमेश्वरदेवेभ्यः पृथक् पृथक् आशी-र्वादं प्रागल्भबटुहस्तेन प्राहैषीत् । श्रीवस्तुपालो जहर्ष । उत्थाय बटुं सह नीत्वा श्रीवीरधवलाय पण्डितस्याशीर्वादमदीदृशत् । तद्-गुणांश्चावर्णयत् । राणकेनोक्तम्— किमत्र युक्तम्? । मन्त्र्याह— देव ! विस्तरेण प्रातः पण्डितस्य प्रवेशमहोत्सवः क्रियते । विपुलं देयं दीयते । राणकेनोक्तम्— न्याय्यम्, ततो निवृत्तौ मन्त्रिराजश्च बटुश्च । बटुना तृतीयाशीर्वादः पण्डितसोमेश्वरदेवायादर्शि । कवितया तस्य मात्सर्यमदीपिष्ट । स निश्वासमधोऽद्राक्षीत् । बटु-मालापीदपि न । आगत उत्थाय बटुर्हरिहरान्तिकम् । उक्तं राणक-मन्त्रिणोः सौमनस्यं, सोमेश्वरस्य तु दौर्मनस्यम् । कुपितः सोमे-श्वरदेवे हरिहरः । जातं प्रातः । राणकः समन्त्रिकः सचातुर्वर्ण्यः सर्वद्धर्या सम्मुखो गतः । मिलितो हरिहरः । तत्र वीरधवलं प्रति—

शम्भु'र्मानस'सन्निधौ सुरधुनीं मूर्ध्ना दधानः स्थितः
श्रीकान्तश्चरणस्थितामपि वहन्नेतां निलीनोऽम्बुधौ ।
मग्नः पङ्करुहे कमण्डलुगतामेनां दधन्नाभिभू-
र्मन्ये वीर ! तव प्रतापदहनं ज्ञात्वोल्बणं भाविनम् ॥ १ ॥
दृष्टस्तेन शरान् किरन्नभिमुखः क्षत्रक्षये भार्गवो
दृष्टस्तेन निशाचरेश्वरवधव्यग्रो रघुग्रामणी ।

१ ख–'अभगार०' । २ ग–'धवलक्कनट०' । ३ क–'देवयोः' । ४ ख–ग 'बटुमाला०' । ५ विष्णु । ६ ब्रह्मा । ७ शार्दूल०

प्रस्तरेण ... गनोविदं सुमनापगि
छयो येन रणाङ्गणे सरस्वतीमस्तकपूजामपि ॥२॥

भट्ट एष पण्डितेन—अत्र सदसि सोमधरोऽस्ति न वा ? । भट्टराज—स ... । पण्डितो ज्ञातोऽस्मात् । यात प्रेक्षा । रामचन्द्र ... -कुम्भ-... -परिजन-... । अत्र ... गताऽसौ । पुनः सभा । ... । उक्तं च—

सुधा मधु सुधा सीधु, सुधा सोऽपि सुधारसः ।
आस्वादितं मनोहारि यदि हारिहरं वचः ॥ १ ॥

पण्डितस्तूर्ण—देव ! ... ! विचारचतुर्मुख ! सरस्वती-कण्ठाभरण ! ... वयं पण्डिता अस्माकं माता भारती सा च त्रिभुवनचारिणी ।

एकदा भारत्या सह महेन्द्रस्य सभामगमाम । सा च 'सुधर्मा' नाम । ... श्रीमान् । ... सुराङ्गना । ८४ सहस्राणि सामानिका । तथा

'हिरण्याक्षे वसो'ऽसौ विबोधेराखेलोहस ।
षट्त्रिंशत् तुषिताश्चैव यस्तिमास्करा अपि ॥ १ ॥'
षट्त्रिंशदधिके ... —राजवितथा दशे अमे ।

---

१ ... । २ ... । ३ ... । ४ ... ।
५ "... ।
... ॥
... ॥"
६ "... ।
... ॥
... ।
... ॥"
प–'...' । ९ ... । प–'...' ।

रुद्रा [1]एकादशैकोनं-पञ्चाशद् वायवोऽपि च ॥ २ ॥[2]

चतुर्दश तु वैकुण्ठा, सुशर्माणः पुनर्दश।

साध्याश्च द्वादशेत्याद्या, प्रसिद्धा गणदेवताः ॥ ३ ॥[4]

[5]एतत्समृद्धिस्वरूपं विलोक्य वयं विस्मिताः स्थिताः । अहो! तपः-फलभोग [6]इत्यादि चिन्तयन्तो यावता स्म । अत्रान्तरे आगतस्तत्र [7]कश्चन [8]बुम्बां पातयन्नाह—

---

१ "अज-एकपादऽहिब्र(र्बु)ध्न-स्त्वष्टा रुद्रश्च वीर्य्यवान् ।
त्वष्टुश्चाप्यात्मजः पुत्रो, विश्वरूपो महातपाः ॥
हरश्च बहुरूपश्च, त्र्यम्बकश्चापराजितः ।
वृषाकपिश्च शम्भुश्च, कपर्दी रैवतस्तथा ॥
एकादशैते कथिता, रुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः ।"

इति गरुडपुराणे षष्ठेऽध्याये । अज, एकपात्, अहिब्र(र्बु)ध्न, पिनाकी, अपराजितः, त्र्यम्बक, महेश्वर, वृषाकपि, शम्भु, हरण, ईश्वर इति महाभारते दानधर्माधिकारे ।

२ "एकज्योतिश्च द्विज्योति-स्त्रिज्योतिर्ज्योतिरेव च ।
एकशक्रो द्विशक्रश्च, त्रिशक्रश्च महाबलः ॥
इन्द्रश्च मत्यदृश्यश्च, ततः पतिसकृत्परः ।
मितश्च सम्मितश्चैव, सुमितश्च महाबलः ॥
ऋतजित् सत्यजिच्चैव, सुषेणः सेनजित् तथा ।
अन्तिमित्रोऽनमित्रश्च, पुरुमित्रोऽपराजितः ॥
ऋतश्च ऋतवाहश्च, धर्ता च धरुणो ध्रुवः ।
विधारणो नाम तथा, देवदेवो महाबलः ॥
ईदृक्षश्चाप्यदृक्षश्च, एते दश मिताशिनः ।
मतिनः प्रसदृक्षश्च, समरश्च महायशाः ॥
धाता दुर्गो धितिर्भीम-स्त्वभियुक्तस्त्वपात् सह ।
धुतिर्वपुरनाम्योऽथ, वासः कामो जयो विराट् ।
इत्येकोनाश्च पञ्चाशन्-मरुतः पूर्वसम्भवाः ॥"

इति वह्निपुराणे गणभेदनामाध्याये ।

३-४ अनुष्टुप् । ५ ग-पुस्तके ' एतद्० विलोक्य ' एतदधिकम् । ६ ग-पुस्तके 'इत्यादि० स्म ' एतदधिकम्' । ७ ग-'कोऽपि' । ८ घ-'बुम्बानवकृत्' । ९ 'बूम पाडतो' इति भाषायाम् ।

देव । स्वजन । सर्वं मनु न इह प्रमाणमस्मा वस्मात्
सेन्नमन् न च देवान्तरद इव इमाः मानमत् सम्पूत ।
ईं स मानोन्नेमन् स्मि वचनात् मनवमो कदेव
मीनरुद्धेन्नमनु — त्रिजगदं । वस्तुपालस्य वे ॥१॥

सर्वे मयस्ते जना विस्मितास्ते पारस्या गत पञ्चषस्तुतं स्ता प्रवनम्य । एव विना शास्त्रं व्यवहाय विना पण्डितः । प्रश्नो नगर् कि दर्शन हरि विस्मरति नगर् 'वाईपांदेवपाल श्रीमद्वस जाता वस्तुपाले' चतुर्विंशतिप्रबन्ध च दिव्य दर्श प्रापनमर्थं गम् । तदेव पण्डितस्य सर्वं दत्तम् । गुरुश्री पञ्चम-कलानामसि हनुमता स्वयंवरकल्पत् ।

नगरे कदिरुप्रा विभिन्नयां सामर्थ्यां पुर च मामधर राजनेन षष्ठि-पुरीहर जता — पण्डित । तत्र गुर्जरमधिवीर मातापमाहेव भागर्नं कलितं दृष्टि । तस्याशरीरमाम्यवसायेन रामं सामधरदेवासनात् कलितम् । तत्र मस्मादेव तनु । यथा पुत्रस्ते निमषे सप्ति जनरो मम । महाशरणं प्रति रतौ जीवनधरीश्च मनः । हरिहरगाव गम् कल्पस्थानानि । उच्चानि सामधरस्य तानि । पुष्टा तानि हरिहर उत्ते—वत । इतु काम्यानि परिविधानि च न । यथा 'प्राणदेवे' प्रभवन्ती गीरस्तावि नरस्वतीसमभाष्य' प्रासादगर्भगृहे प्रतिमायां श्रीमोबिरदवर्धमानस्याभ्यसूनाह्न । यदि तु मास्ये मालिन तस परिपाठ्य कृतपन् । इतुमता सौम्य-स्मनिवासपराठ्य । निवा राणाय । सौम्यः गम्य । स्वविना श्रीवस्तुपालास्य समाना । हरिणा सभा । हन इव पुरा इव स्तम्भित इव जडित इव जाम सोमेश्वरः । गत स्वगृहम् । दिपा परम न दृष्टानि गृहेऽपि का कथा राजदरिद्रसमागमस्य ॥ ।

अथ सामधरो श्रीवस्तुपालसमन्दिर गतोवाच—मन्त्रिन् । अमेव तानि वस्त्राणि आम्यया; मम तानि जानासि त्वम् । हरिहरस्तेन

१ कस्यता । २ साधुं इति कस्यचम् । ३ क पूजनम् ।

मां व्यजूगुपत् । किमहं करोमि ? । मन्त्र्याह — तमेव शरणं श्रय । यतः — ' भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनुप्रवेशमथवा कुशले. ' इति न्यायात् । पण्डितः — तर्हि मां नय । तथा कृतं मन्त्रिणा । पण्डितसोमेश्वरं बहिरासयित्वा मन्त्री स्वयं हरिहरान्तिकमगात् । बभाण च–पण्डितसोमेश्वरदेवस्तवान्तिकमागतोऽस्ति विशीप्सुः । हसितो हरिहरः । आनीनयत् स्वसमीपम् । चकाराभ्युत्थाना-ऽऽलिङ्गन-महासनादिसत्कारम्। सोमेश्वरेणोक्तम्– पण्डित ! निस्तारय मामस्मात् परकाव्यहरणकलङ्कपङ्कात् । यतः –

आगतस्य निजगेहमप्यरे–गौरवं विदधते महाधियः ।
मीनमात्मसदनं समेयुषो, गीष्पतिर्व्यधित तुङ्गतां कवेः ॥१॥[1]

तुष्टो हरिहरो भणति स्म–मा स्म चिन्तां विधाः । पुनर्गौरवमारोपयिताऽस्मि त्वाम् । गतः स्वस्थानं मन्त्री सोमेश्वरश्च । प्रत्यूपे राणकसमासरे सोमेश्वर आह्वायितः । प्रस्तावना चारब्धा । यथा– जयति परमेश्वरी भारती यत्प्रसादादेव मम शक्तिः । श्रीवस्तुपालेनोक्तम्– किं किम ? । हरिहरः—देव ! मया 'कावे(वे?)री'नदीतटे 'सारस्वत'मन्त्रः साधितः । होमकाले गीर्देवी प्रत्यक्षाऽऽसीत् । वरं वृणीष्वेत्याह स्म । मया जगदे—जगदेकमातः ! यदि तुष्टाऽसि तदा एकदा भणितानां १०८ सङ्ख्यानां ऋचां षट्पदानां काव्यानां वस्तुकानां वृत्तानां[2] दण्डकानां वाऽवधारणे समर्थो भूयासम् । देव्याचष्ट– तथाऽस्तु । ततः प्रभृति यो यदाह १०८ तत् तु ब्रुवे, यथेदं सोमेश्वरदेवोपज्ञं काव्याष्टोत्तरशतम् । राणकेनोक्तम्— प्रत्ययः कार्यताम् । भणितान्यष्टोत्तरशतानि तत्तच्छन्दसा प्रतिभाणितानि च हरिहरेण तानि । जातो निश्चयः पण्डितहरिहरवचने । क्षुत्तृष्णातपप्रभृतिचिन्तानपेक्षं स्थितो

१ रथोद्धता' । २ घ–'वृत्तानां' ।

श्लोक । रेम्पकेवरोण भणम्—सर्हि पण्डित ! अवमर्षं दृनिः सामेश्वर ! । हरिहरः प्रभाषत—देव ! राजेन्द्र ! पण्डितेन मन्मथा यशे तन्मनमि दवे । यत—

श्रियं वा विविध वाऽपि सविशेषं पदार्पिनाद् ।

प्रकथयन्ति ये नैव तेभ्य स्याऽम्युर्वरा वरा ॥ १ ॥

एवम् प्राह तर्दसरोवम्, परं मिथ सरस्वतीपुत्रयाः स्नेहो पुष्कः । इत्युक्त्वा वन्म्यमस्यमवारयत् । भितो विभ्रमद् सामेश्वर । पतेन्नि निमन्त्रिण श्री । हरिहरः नैपधकाव्यमवसरोचितमपि पठति । श्रीवस्तुपाल श्रीयते अहो मधुनर्तूर्णमपि काव्यम्यवृत्ति ! ।

एकदाऽऽभाषित पण्डितहरिहरा—कोऽयं ग्रन्थः ? । पण्डितो भणति—नैषधं महाकाव्यम् । कः कविः ? । श्रीहर्षः । श्रीवस्तुपालेन गदितम्—तद्धस्तो दर्शय तर्हि । पण्डितो वृते मान्यतार्थं ग्रन्थ, चतुरो यामानर्पयिष्यामि पुस्तिकाम् । अर्पित पुस्तिका । रात्रौ सद्यो लेखकनियोगितिर्मिलिखिता नवीना पुस्तिका । मं गारम्भा(म्मनां) धृता । पावस्थ्यलेन वृत्तरीकृत्य मुक्ती । प्रातः पण्डिताय पुस्तिका दत्ता । गृहीता नरिर्द समयम् । गृहीत्वा पण्डितेन पुस्तिका । मन्त्रिणा न्यगादि—अस्माकमपि कोपे किमारण्यो यमकमिति स्मरामः । विलोकयन्तु केशा । यावद् विलोकेते कृत्वा नवीना प्रतिः पावस्थ्येप्यते तावद् "निपीय यस्य क्षितिरक्षिण कथा इत्यादि नवधुरपठित । एवं पण्डितहरिहरेणोक्तम्—मन्त्रिन् ! तवैव सांप्रतम् । "प्रतीकेषु सर्वेषु मान्यस्य कमते मतिः" । पुस्ते लब्ध हरिहरः प्रतिपन्नः, स्थापितमपि जैन वैष्णव-शैवतास्यानि उपरि च स्वामिनेयाः, यत्पैः प्रभा प्रकाशते ।

अथान्तरे वीरधवलप्रवितीर्णपण्डितेन महाराजमुख्य

---

१ ग 'पतैर्गतेष' । २ अस्तुर् । ३ घ—च्यारी हरिहरः पण्डितार्थ) । ४ क—ख 'पुन' । ५ घ करेण (?) लोष' । ६ ग 'पतैर्गतेष' ।

सपादकोटिहेमप्रमितो दण्डः प्रहितः । श्रीवस्तुपालेन तु तद् हेम चतुर्दिग्यात्रिकेभ्यो याचकेभ्योऽदायि विवेकात् । तद् दृष्ट्वा हरिहरो वर्णयति—

आः साम्यं न सहेऽहमस्य किमपि क्रोडीकृतैकश्रियो
याञ्चोत्तानकरेण खर्वितनिजाकारोष्मणा शार्ङ्गिणा[1] ।
येनैता पुरुषोत्तमाधिकगुणोद्गारेण युद्धार्णवा-[2]
दाकृष्यैव तथा श्रियः शकलशः कृत्वाऽर्थिनामर्पिता ॥३॥[3]

तदा वीरधवलस्य 'सपादकोटीकाञ्चनवर्ष' इति भट्टादिषु विरुदख्यातिमायातम् । अथ हरिहरः सोमेश्वरं नन्तुं गतो 'देवपत्तन'म् । पण्डितसोमेश्वरदेवस्य तत्र तद् दौर्जन्यं स्मृत्वा विषण्णेन काव्यं भणितम्—

क्व यातु क्वायातु क्व वदतु समं केन पठतु ?
क्व काव्यान्यव्याजं रचयतु सदः कस्य विशतु ? ।
खलव्यालग्रस्ते जगति न गतिः क्वापि कृतिना—
मिति ज्ञात्वा तत्त्वं हर ! हर विमूढो हरिहरः ॥४॥[4]

आरुक्षाम नृपप्रसादकणिकामद्राक्ष्म लक्ष्मीलवान्
किञ्चिद् वाङ्मयमभ्यगीष्महि गुणैः कांश्चित् पराजेष्महि ।
इत्थं मोहमयीमकार्ष्म कियतीं नानर्थकन्थी[5] मनः
स्वाधीनीकृतशुद्धबोधमधुना वाञ्छत्यऽमर्त्यापगाम् ॥२॥[7]

इत्युक्त्वा धनार्धं दत्त्वा शेषार्धं गृहीत्वा 'धवलक्क'मध्ये भूत्वा राणक-मन्त्रिणौ आपृच्छ्य 'कासीं' प्राप्य स्वार्थमसाधयत् ।

॥ इति हरिहरप्रबन्धः ॥१२॥[8]

१ ग 'शार्ङ्गिणा', ख–'शार्ङ्गिणा'। २ ग–'युद्धार्णवा–'। ३ शार्दूल०। ४ शिखरिणी। ५ घ–'कन्था' । ६ स्वर्गगाम् । ७ शार्दूल० । ८ 'समाप्त' इत्यधिको ग–पाठः।

[११]

॥ अथ अमरप्रबन्धः ॥

श्री[1]अणहिल्लपत्तना[2]सन्ने 'वायट' नाम महास्थानमस्ति चातुर्विद्यनिवासस्थानमस्त्यनघम् । तत्र परपुरप्रवेशादिविद्यासम्पन्नश्रीजीवदेवसूरिसन्ताने श्रीजिनदत्तसूरयो बभूवुः । तेषां शिष्योऽमरो नाम प्रज्ञाचूडामणिः । स श्रीजिनदत्तसूरिमुखात् कविराजात् अरिसिंहात् 'सिद्धसारस्वतं' मन्त्रमध्यैष्ट । तन्मन्त्रमाराधयितुं विवेकविलासे कोष्ठागारिकस्य पद्मस्य निर्मापितेऽनेकचैत्यके त्रिदशे एव [illegible]-ऽऽम्लयवन्‌[illegible]-[अष]कमारि[illegible] मन्त्रमजपत् । विलम्ब काल न चके । एकविंशतितमे रात्रौ मध्यप्रहरे [illegible] करकमण्डलुमध्यवर्त्यमृतमपाययत् परं च प्रादात्— सिद्धकविर्भव [illegible] । इति वर दत्त्वा गता भगवती । जातः कविशिरोमणिः । रचिता काव्यकल्पलता नाम कविशिक्षा छन्दोरत्नावली मुक्तावली च । कलाकलापाख्यं च शास्त्रं निर्मितं बालभारतं च । बालभारते (स. ११) प्रभातवर्णने (श्लो. ६)—

> "दधिमथनविलोलल्लोलदृग्वेणिदम्भा-
> दयमदयमनङ्गो विश्वविश्वैकजेता ।
> भवपरिभवकोपत्यक्तबाणः कृपाण-
> श्रममिव दिवसादौ व्यक्तशक्तिर्व्यनक्ति" ॥१॥

इत्यत्र वेण्याः कृपाणेन उपमानात् 'वेणीकृपाणामर' इति बिरुदं कविर्लेभे । [illegible] 'दीपिका[illegible]'वत् 'कल्पलता'वत् । कवीन्द्र-

---

१ प–'[illegible] श्री' । २ प 'पत्तनासन्ने' [illegible] प–'[illegible]' । ३ प– '[illegible]' । ४ प–'[illegible] वर्तिन' ५ प–'[illegible]' ६ प 'पीतवीवा' प– '[illegible]' प–'[illegible]' ७ [illegible] ८ प–'[illegible]समरेण [illegible]' ।

प्रसिद्धेश्व 'महाराष्ट्र'दिराजेन्द्राणा पूजा उपतस्थिरे । तदा 'वि(वी)-सलदेवो[1] राजा 'गूर्जरा'धिपति'धवलक्कके' राज्य शास्ति, तेनाऽमरकवेर्गुणग्राम श्रुत । ठक्कुरं[2] वइजलं प्रधान प्रेष्य प्रातराहूतः कवीन्द्र । आसनादिप्रतिपत्ति कृता । सभा महती । अमरेण पठितम्—

वीक्ष्यैतद्भुजविक्रमक्रमचमत्कार न(नि)कार मयि
 [3]प्रेम्णो नूनमिय करिष्यति गुणग्रामैकगृध्नाशया ।
श्रीमद्वीसलदेव ! देवरमणीवृन्दे त्वदायोधने
 प्रेक्ष्य प्रक्षुभिते विमुञ्चति परीरम्भान्न रम्भां हरि ॥१॥[4]

त्वत्प्रारब्धप्रचण्डप्रधननिधनतारातिवीरातिरेक-
 क्रीडत्कीलालकुल्यावलिभिरलमत स्यन्दमाकन्दमुर्वी ॥
दम्भोलिस्तम्भमास्वद्भुज ! भुजग[5]जगद्भर्तुराभर्तुरेनां
 तेनाय मूर्ध्नि रत्नद्युतिततिमिपत शोमते शोणभाव ॥२॥[6]

रञ्जिता सभा, प्रीणित पृथ्वीपाल । ततो राज्ञा प्रोक्तम्— यूय कवीन्द्रा श्रूयध्वे । अमरोऽभिधत्ते— सत्यमेव यदि गवेषयति देव । ततो नृपेण सोमेश्वरदेवे दृष्टि सञ्चारिता । तत सोमेश्वरेण समस्याऽर्पिता । यथा—

'शीर्षाणां सैव वन्ध्या मम नवतिरभूल्लोचनानामशीति' ।

अमरेण सद्य पूरिता —

'कैषा भूपा शिरोऽक्ष्णां तव भुजगपते ! [7]रेखयामास भूत्या
 द्यूते [8]मन्मूर्ध्नि शम्भु सैदशनवशतानक्षपातान् विजित्य ।
गौरी त्वानक्ष दृष्टीर्जितनखनवभूस्तद्विशेषात् तदित्य
 शीर्षाणा सैव वन्ध्या मम नवतिरभूल्लोचनानामशीति.॥१॥[11]

---

१ ख-'विम्वलदेवो' । २ घ-'ठक्कुरवइ०' । ३ क-'प्रेम्णा'। ४ शार्दूल० ५ ग-घ-'भुजगभुजजग०' । ६ स्रग्धरा । ७ 'रेपय.०' । ८ घ 'सन्मूर्ध्नि' । ९ ९१० । १० १९२० । ११ स्रग्धरा ।

केन शिरोऽपरमिति शिरसा पुच्छमावरणमिति मध्यमपदलोपी समासः कार्यः। इन्द्रे तु प्राण्यङ्गत्वादेकत्वं प्राप्नोति। ततो 'वाम' स्वकीयकनिष्ठोमादिरूपेण समस्या दत्ता—

'चतुर्भोऽपि मृगस्तदुपरि गिरिस्तत्र वह्निः' ।

अपरेणोक्तम्—

मन्वस्मृत् माके हिमकरकराभे गिरिसुता
कमठस्पर्शे हरिणमनुकुम्भ्यपरिस्थिते ।
नर्मदेवत्वापन्ने परमसरित् तत्र तदहो
चतुर्भोऽपि मृगस्तदुपरि गिरिस्तत्र वह्निः ॥२॥[1]

तत 'कुम्भ'नगरवास्तव्येन कमठादिरूपेण समस्या वितीर्णा—

पराग्निकन्यामध्ये हस्तिपूर्णं भविष्यम् ।

अपरेण पूरे—

तद्विपिनविहारोद्भूतं मम यशो-
मकरगामध्ये हस्तिपूर्णं भविष्यम् ।
देव ! मत न जानासि किं कुम्भोऽप्येव चार्थः
प्रतुष्टिमिमि तत्रे नापि मध्य कलेन ॥३॥

अथ 'श्रीसज्जमरी'येण नानारूपेण समस्या विन्यस्ता—

गीतं न गायतितरां युवतिर्निशासु ।

अपरेणोक्तम्—

कृष्णा मनोर्मधुरतां सहसाऽप्रतीतैं
भूमौ मृगो विगतलाञ्छन एव चन्द्रः ।
मा गन्धवीनिमदनस्य मुखानिलेन
गीतं न गायतितरां युवतिर्निशासु ॥४॥

---

१ 'मन' इत्यस्य 'मतीति' इति यावत् पाठः प्रतिरो नास्ति। इति सम्पादक वै-मतिकमात् । २ क- 'मम देवे' । ३ शिवकीर्ती । ४ क- 'मम दम ग' ५- 'दम कर ग' । ५ मतिकीर्ती । ६ दलम्य ।

एवं अष्टोत्तरं शतं बहुकविदत्ताः पूरिताः समस्याः श्रीअमरेण। ततो राज्ञाऽभिहितम्— सत्यं कविसार्वभौमः श्रीअमरः। तत्र दिने सन्ध्यावधि सभा निषण्णा स्थिता। राजा लङ्घितं सभ्यलोकोऽपि। 'रसावेशे हि कालो द्रैर्गच्छन्नपि न लक्ष्यते'। द्वितीयं दिनं सर्वं काव्यमयैः प्रमाणोपन्यासैः प्रामाणिका [2]जिता। तृतीयदिने राज्ञा पृष्टम्— अस्माकं सम्प्रति का चिन्ताऽस्तीति कथ्यताम्। अमरेण भणितम्— देव! कथं दूरं गतः स्वर्गे ऐरावणस्य दक्षिणकर्णे लुकिता। भूपतिः स्वसंवादेऽमोदत, शिरोऽधुनोत्। नित्यं गमनागमने जिनधर्मासन्नः कृतो राजा चैत्येषु पूजां कारयति।

एकदा नृपेण पृष्टम्— भवतां कः कलागुरुः? । अमरेण गदितम्— अरिसिंहः कविराज इति। तर्हि प्रातरत्रानेयः। अमरचन्द्रेणानीतः प्रातः कविराज उपराजम्। तदा राजा खड्गेन श्रमयन्नास्ते। राज्ञा पृष्टम्— अयं कविराजः? । कविराजेन व्याजह्ने— ओमिति। राजाऽऽह—तर्हि वद कालोचितं किञ्चित्। [4]अरिसिंहः कवयति—

त्वत्कृपाणविनिर्माण—शेषद्रव्येण वेधसा।
कृतः कृतान्तः सर्पस्तु, करोद्वर्तनवर्तिभिः ॥१॥[5]

[6]अच्छाच्छाभ्यधिकार्पणं किमपि यः पाणे कृपाणेर्गुणं
सञ्चक्राम स यद् ददौ घुपदवीं प्रत्यर्थिषु क्ष्मार्थिषु।
त्वत्सङ्गान्न स बद्धमुष्टिरभवद् येनारिपृथ्वीभुजां
पृष्ठेषु स्वमपि प्रकाममुदितं प्रोद्दामरोमोद्गमम् ॥२॥[8]

कलयसि किमिह कृपाणं, वीसल! बलवन्ति शत्रुषु तृणानि।
यानि मुखगानि तेषां, न चैष लङ्घयितुमसमर्थः ॥३॥[10]

---

१ 'मोदितम्'। २ ग-'जाता'। ३ घ -'अमरसिंहकवि०'। ४ घ -'अमरसिंह'। ५ अनुष्टुप्। ६ ग—'अत्यर्थाभ्यधिका०'। ७ क-'मतिप्रकाम'। ८ शार्दूल०। ९ घ-'सर्वेष'। १० आर्या।

देव! त्वं 'मलया'चलोऽसि भवतः श्रीखण्डशाखी भुज-
स्तत्र क्रीडति कज्जलाङ्कितसितप्रान्तासिरिह पन्नगी ।
एष त्वत्कृपणकर्णकं रिपुतरुस्कन्धेषु सञ्चेष्टते
दीर्घं व्योमविसारिनिर्मलयशो निर्मोकमुन्मुञ्चति ॥२॥[1]

इत्थं प्रस्तुतकविताप्रसादात् कवीराजो राजेन्द्रेण निजस्वेनकः कृत । मासे मासान् प्रसादश्च ।

एकदा श्रीवीसलदेवेन मालवान्तं दूतं प्रति कृत्वाऽरिसिंहोऽ भिहिते– इदं दूतं स्फुरं वर्णय । यदि कवितमेकया वर्णयसि तदा मालवगुम्फम्, अन्यथा सर्वमालवमापणम् । इत्युक्तिसमकाल-मेवागतमविसम्भया स ऊचे—

धारोऽयमिव 'दिग्विजयी नभस्तिमिरं धर्मं कुर्वन्दुर्मुखा-
प्युत्तम सुधामिवं तु स्तुजनस्तेव पीना दुग्धे ।
पीयूषमथो गतो वैदग्ध्यमान् दत्त्वा यशस्तं त्रिये
देव! मालवराजलक्ष्मीकुचो निर्याति चारित्रिणाम् ॥१॥

वनिता भूपाल । मालवीगुम्फं ददस्व । तैलगन्तरऽमरेण कोणापरिकत्समभिया पञ्चानन्दाऽऽलम्ब सात रचितम् । एवं कविना स्तोकेनाभाग्यं प्रतिहरिनम् ॥

॥ इति अमरचन्द्रकविप्रबन्धः ॥ ११ ॥

१ क–'दक्ष मौलिरि' २ ख–'तां बल ३ वर्णिक । ४ धातेन । ५ ख–ग–'मीसितो नर्त्त' । ६ क–'नवनीत(?) दत्त्व' । ७ ख 'स्तवपूर्ण । वर्णित । ८ ख 'मयतली घ । ९ ख–'मालवनरेव यमरेव'

[१४]

॥ अथ मदनकीर्तिप्रबन्धः ॥

'उज्जयिन्यां' **विशालकीर्तिर्दिगम्बरः** । तच्छिष्यो **मदनकीर्तिः** । स पूर्वपश्चिमोत्तरासु तिसृषु दिक्षु वादिनः सर्वान् विजित्य 'महाप्रामाणिकचूडामणि'रिति बिरुदमुपार्ज्य स्वगुर्वलङ्कृता'मुज्जयिनी'मागात् । गुरूनवन्दिष्ट । पूर्वमपि जनपरम्पराश्रुततत्कीर्तिः[1] स **मदनकीर्तिः** भूयिष्ठमश्लाघिष्ट । सोऽपि प्रामोदिष्ट । दिनकतिपयानन्तरं च गुरुं न्यगादीत्– भगवन् ! दाक्षिण्यात्यान् वादिनो विजेतुमीहे । तत्र गच्छामि । अनुज्ञा दीयताम् । गुरुणोक्तम्–– वत्स ! दक्षिणां मा गाः । स हि भोगनिधिर्देशः । को नाम तत्र गतो दर्शन्यपि न तपसो भ्रश्येत्[2] । तद् गुरुवचनं विलङ्घ्य विद्यामदाध्मातो जालकुद्दालनिश्रेण्यादिभिः प्रभूतैश्च शिष्यैः परिकरितो 'महाराष्ट्र'दिवादिनो मृदनन् 'कर्णाट'देशमाप । तत्र 'विजयपुरे' **कुन्तिभोजं** नाम राजानं स्वयं त्रैविद्यविदं विद्वत्प्रियं सदसि निषण्णं स द्वास्थनिवेदितो ददर्श तमुपश्लोकयामास––

देव ! त्वद्भुजदण्डदर्पगरिमोद्गारप्रतापानल–
ज्वालापक्त्रिमकीर्तिपारदघटीविस्फोटिनो बिन्दवः ।
शेषाहिः कति तारकाः कति कति क्षीराम्बुधिः कत्यपि
प्रालेयाचल[3]-शङ्ख-शुक्ति-करका-कर्पूर-कुन्देन्दवः ॥१॥[4]

कीर्तिः के कति कुन्तिभोज ! भवतः स्वर्वाहिनीगाहिनी
दिक्पालान् परितः परीत्य दधती भास्वन्मयं गोऽक्रम् ।
लङ्घित्वाऽम्बुधिसप्तमण्डलभुवस्त्वय्येकपत्नीव्रत–
ख्यात्यै[6] विष्णुपदं स्पृशत्यविरतं शेषाहिशीर्षाण्यपि ॥२॥[7]

---

१ घ–'परम्पराच्छुत०' । २ तत्त्वज्ञानी । ३ हिमालयगिरि० । ४ शार्दूल० ।
५ क्षारोदक-इक्षुरसोदक-सुरोदक-घृतोदक-दधि मण्डोदक शुद्धोदक-क्षीरोदक नामानः सप्त समुद्राः । ६ क–'स्यात्यैर्विष्णु०', घ–'ख्यात्ये विष्णु०' । । ७ शार्दूल० ।

चमत्कृतो राजा । स्थापिता दिगम्बर- श्वेताम्बरभेदो । राजाऽऽदिष्टम्– प्रत्यमेव कुरु असम्पूर्णजनर्णनप्रतिपन्नम् । तेनोक्तम्– देव ! अहं श्लोकपञ्चशतीं एकस्मिन् दिने कर्तुं क्षमः, तावत् तु वेश्मिन्तु न क्षमोऽस्मि । कविवृन्देभ्यः समर्पयताम् । राज्ञोक्तम्–अस्मत् पुत्री मदनमञ्जरी नाम शिक्षिष्यति जवनिकाऽन्तरिता सती । दिगम्बरेण ग्रन्थं कर्तुमारेभे । राजपुत्री पञ्चशती लिखति । एवं कत्यपयहानि यथुः ।

एकदा राजसुता तस्य स्वरं कोकिलस्वरविस्वरं शृण्वती सती चिन्तयति– अस्य रूपमपि सुन्दरं भविष्यति । जवनिकान्तरितं तदा रूपं दृश्यते ? । करोमि तदनुपायम् । रसरसां रचनाचातुर्यं वरयामि । अपरि राजपुत्री कादम्बिनी सुन्दरं दिदृक्षन् । तन्मानितवे दिगम्बर ऊचे— अहो 'रूपणिमा ! । राजपुत्र्याभिदधे— अहो निपुणता ! । जवनिकापटमपसार्य दृष्टे द्वे वदना अन्योन्यां ममदिरामयौ मदनमयौ च जनितौ । परस्परं दिगम्बरदर्शनम् । आयता दिग्म्बरेणोक्तम्—

निर्वर्तक अनगन्धे नलिन्या यथा न दृष्टे दृष्टिचोदनिमत् ।
राजसुतयाऽपि भणितम्—
दर्शितविन्तोसरि निम्बनैव देवा प्रभुत्वा नलिनी न चम ॥१०॥

तत्रानु प्रीतिमुद्रणस्नेहाऽररमणि सुरभवासवाराभ्यासीति प्रयाणाविरन्ति महते मम श्रीमारवेत तयोः । पतने दिवस । अन्ये निगदने प्रत्यः । आप राजा लिलोकयति राजानम् । को हेतुरत्र स्पर्धं निश्चयम्[१] । दिगम्बरमेतु त्रिनयुरानि विस्मृतानि पदानि विस्थिपने । ततो राजाऽपि भणति— देव ! मम प्रतिज्ञा—सदमनुप्रयम [illegible] देवेषु पार्थांश देवयाधि । तच तु पुत्र्या इदं स्थाने दृष्टेन वरम् । इति काश्चीश्वरात् प्रभावास्तत्र आप्ते । राजेन्द्री विग्

१. [illegible] २. [illegible] ३. [illegible] ४. [illegible] ५. 'पट्टे' । ६. [illegible]

शति– शठोत्तरमेवेदं दृश्यते। एकदा '[1]ईक्ष्यामि किमिमौ समाचरतः'। निशायां विभातायां एकदा राजा छन्नरूप एकाकी तयोर्ग्रन्थनिष्पत्तिप्रदेशकुड्यान्तरेऽस्थात्। तदैव दिग्पटो राजपुत्रीं प्रति प्रणयकलहानुनयगर्भमाह—

सुभ्रु ! त्वं कुपितेत्यपास्तमशनं त्यक्ता कथा योषितां
दूरादेव निराकृताः सुरभयः स्रग्गन्धधूपादयः ।
रागं रागिणि ! मुञ्च मय्यवनते दृष्टे प्रसीदाधुना
सत्यं त्वद्विरहे भवन्ति दयिते ! सर्वा ममान्धा दिशः ॥१॥[2]

एतत्काव्यश्रवणाद् द्वयोर्दौःशील्यं निर्णीय मन्दपदं निर्ययौ। स्थानं गतो वसुधाधिपः। क्रुद्धेन तेन तत्कालमाहूतो दिक्पटः, आगतो भाषितः, यथा– पण्डित! किमिदं नवीनं पद्यम्– 'सुभ्रु[3]! त्वं कुपितेत्यपास्तमशनम्' इत्यादि?। दिग्वसनेन विमृष्टम्– राज्ञा हेरितोऽहम्। अपराधी लब्धः। तथाप्युत्तरं ददामि यथातथा। इति चिन्तयित्वाऽवनिपतिमभ्यधात्— देव! दिनद्वयात् प्रभृति दृग् मे पीडाऽऽर्ता वर्तते। तदुपश्लोकायानुनयपरं पद्यमिदमपाठिषम्। इति प्रस्तावनां कृत्वा निक्षोभस्तथैव भङ्ग्या सद्यो व्याचचक्षे। तया प्रज्ञया तुष्टोऽन्तः क्षितिपः, अकृत्यकरणदर्शनात् तु रुष्टः। सभ्रूभङ्गं भृत्यानूचे– वध्यतां रे अमुं कुकर्मकारिणं घातयत च। बद्धस्तैः। तदाकर्ण्य राजपुत्री द्वात्रिंशता सखीभिः शस्त्रिकापाणिभिः[4] समं आगात्। राजदृष्टिमेत्य स्वयमकथयत्– यद्यमुं मे मनोरुच्यं मुञ्चसे तदा चारु, अथ न मुञ्चसे तदा चतुस्त्रिंशद्धत्या भवितारः – एका दिगम्बरहत्या त्रयस्त्रिंशद्युवतिहत्या इति। ततो राजा मन्त्रिभिर्विज्ञप्तः – देव! त्वयैवेयमस्यासन्नीकृता। यूनां स्त्रीसन्निधानं च मन्मथद्रुमदोहदः। कस्य दोषो दीयते?।

चित्रस्था अपि चेतांसि, हरन्ति हरिणीदृशः।
किं पुनस्ताः स्मरस्मेर–विभ्रमभ्रमितेक्षणाः? ॥१॥[5]

१ नररूपेण पश्यामि (?)। २ शार्दूल०। ३ ख घ 'सुभ्रू'। ४ घ–'पाणिरागात्'। ५ अनुष्टुप्।

पुष्पर्कं प्रसाद विभक्त । एष योऽस्यैव मवतु । इति श्रुत्वा तं श्रुत्वा तां तस्यैव पाणिमग्रहीत् । स च राज्यार्धमर्पयं कृतः । [1]विविधभयनानि च मधुरसान्यकार । सर्वं त्यक्त्वा मेने मात्र। तं तादृशं वृत्तान्तं विज्ञाय कीर्तिर्गुरुः[2]कल्पविल्या[3]समीपीत् अभ्यासीनस्य— अहो यौवनधनप्रभुत्वानां महिमा येनास्मेऽभिषोऽपि मती निरतः सखी योगहो मूला एवमिव उमर्युद्धिरसमूके कुपथ प्रपन्न । हा हा धिक् ।

परिच्छेदातीतः सकलवचनानामविषयः
पुनर्जन्मन्यस्मिन्ननुभवपथं यो न गतवान् ।
विवेकप्रध्वंसादुपचितमहामोहगहनो
विकारः कोऽप्यन्तर्जडयति च तापं च तनुते ॥१॥

एव विमृश्य चतुरोऽचतुरः शिष्यस्तद्बोधनाय प्राहैषीत् । तेनत गत्वोक्तोऽसौ—

निरस्य कुम्भं । योगिस्मरात् मुखात् भवभयतपस्य
कुरुष करुणाप्रभामित्यमित्र्नपसत्तमम् ।
न खलु नरके हाराक्रान्तं घनस्तनमण्डलं
भवति शरणं श्रोणीविम्बं [4]रणन्मणिमेखलं वा ॥१॥

इत्यादि गुरुभिर्बोध्यमानोऽसि । बुध्यस्व । मा मुह्य । सोऽपि विद्यपत्रस्य तेषां हस्ते गुरुभ्यः पत्राणि पत्रे विलिख्य प्रहिणोति । गतास्ते तत्र । वाचितानि पद्यानि गुरुणा—

'तर्कोऽप्रतिष्ठः श्रुतयो विभिन्ना नासौ मुनिर्यस्य मतं प्रमाणम् ।
धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां महाजनो येन गतः स पन्थाः' ॥१॥

विचारयन्निरपेक्षात्तु, किमर्थैर्व्वीसनान्तरैः ।
प्राप्यते येन निर्वाणं सरागेणापि चेतसा ॥२॥

---

१ ख– मानसीय २ ख– विपूत्तय ३ ख श्रीविम्बा (?) कुम्भ ४ ख 'ममा' । ५ विहारिणी ६ ख 'रणन्मणि हरिणी । मन्दाकीर्ति । ९ मधुरम् ।

सन्दष्टाधरपल्लवा सचकितं हस्ताग्रमाधुन्वती
मा मा मुञ्च शठेति कोपवचनैरानर्तितभ्रूलता ।
सीत्काराञ्चितलोचना सरभसं यैश्चुम्बिता मानिनी
प्राप्तं तैरमृतं श्रमाय मथितो मूढैः सुरैः सागरः ॥३॥[1]

इत्यादि दृष्ट्वा तस्थौ तूष्णीं गुरुः । मदनकीर्तिस्तु व्यलासीद् विविधम् ॥

॥ इति मदनकीर्तिप्रबन्धः ॥१४॥

१ शार्दूल०.

[१५]

॥ अथ सातवाहनप्रबन्धः ॥

इह भारते वर्षे दक्षिणखण्डे महाराष्ट्र'देशालङ्कारं श्रीमत्'प्रतिष्ठानं' नाम पत्तनं विद्यते । तत्र निजभुजाऽभिभूतपुरन्दरपुरश्रीः प्रस्तावान्तरेण द्विजकन्यायाममानवेन्द्रः । तत्र वैदेश्यौ द्वौ वैदेशिकद्विजौ सुरूपया विधवया स्वसा सार्धं कस्यचित् कुम्भकारस्य शालायां तस्थिवांसौ । कणवृत्तिं विधाय कणान् तद्गृहकर्मोपस्कारपरत्वेन सम्यक् कुरुतः स्म ।

अन्येद्युः सा तयोर्भगिनी स्वसा जलाहरणाय गोदावरीं गता । तस्याः रूपमप्रतिरूपं निरूप्य स्मरपरवशोऽन्तर्ह्रदवासी शेषो नाम नागराजो ह्रदाद्विनिर्गत्य विहितमनुष्यवपुस्तया सह बलादपि सम्भोगकेलिमकल्पयत् । भवितव्यताविशेषेण तस्याः सप्तधातुरहितस्यापि तस्य दिव्यशक्त्या शुक्रपुद्गलसञ्चारात् गर्भाधानमभवत् । स्वनामधेयं प्रकाश्य व्यसनसङ्कटे मां स्मरेरित्यभिधाय च नागराजः 'पाताल'मगमत् । सा च गृहं प्रत्यागच्छत् । व्रीडयाऽऽशङ्कितया च तन्मातरं वृत्तान्तं न कस्यचिदकथयत् । कालक्रमेण सहोदराभ्यां गर्भलिङ्गानि वीक्ष्य सा जातगर्भा इत्यज्ञायत । ज्यायसस्तु मनसि शङ्का जाता यदियं बत कनीयसोऽस्तु चेष्टितेति शङ्कनीयास्तदाभासात् । यवीयसोऽपि सममपि विकल्पः नूनमेषा ज्यायसा सह विलसितेति । एवं मिथः कलुषितात्मनौ विहाय तामेनामपि पृथक् पृथक् देशान्तरमभ्याश्रितम् । साऽपि मन्दभाग्यगर्भा परमन्दिरेषु कर्माणि निर्मिमाणा मन्दाक्षिमकरोत् । क्रमेण पूर्णेऽवसरे सर्वलक्षणलक्षिताङ्गं प्रासूत पुत्रम् । स च कस्माद् वपुषा गुणैश्च वर्धमानः समवयोभिः सह

---

१ ब-'प्रस्तावान्तरे' । २ ब-'वर्षे' । ३ ब- 'ज्ञातीय तत्र वृत्तान्तं' । कनीयस

रममाणो बालक्रीडया स्वयं भूपतीभूय तेभ्यो वाहनानि करि-तुरग-रथादीनि कृत्रिमाणि दत्तवान् । इति सनोतेर्दानार्थत्वाल्लोके सातवाहन इति व्यपदेशं लम्भितः । स्वजनन्या पाल्यमानः सुखमवस्थितः ।

इत'श्चोज्जयिन्यां' श्रीविक्रमादित्यस्या'ऽवन्ति'नरेशितुः सदसि कश्चिन्नैमित्तिकः सातवाहनं 'प्रतिष्ठान'पुरे भाविनं नरेन्द्रमादिशत् ।

अथैतस्यामेव पुर्यामेकः स्थविरविप्रः स्वायुरवसानमवसाय चतुरः स्वतनयानाहूय प्रोक्तवान्, यथा—वत्सा ! मयि परेयुषि मदीयशय्योच्छीर्षकदक्षिणपादारभ्य चतुर्णामपि पादानामधो वर्तमानं निधिकलशचतुष्टयं युष्माभिर्यथाज्येष्ठं विभज्य ग्राह्यं येन भवतां निर्वाहः सम्पनीपद्यते । पुत्रैस्तु तथेत्यादेशः स्वीचक्रे पितुः । तस्मिन्नुपरते तस्यौर्ध्वदैहिकं कृत्वा त्रयोदशेऽहनि भुवं खनित्वा यथायथं चतुरोऽपि निधिकलशास्ते जगृहिरे । यावदुद्घाट्य विलोकयन्ति तावत् प्रथमस्य कुम्भे कनकम्, द्वैतेयीकस्य कृष्ण-मृत्स्ना, तृतीयस्य बुशम्, तुरीयस्य त्वस्थीनि ददृशिरे । तदनु ज्यायसा साकमितरे त्रयो विवदन्ते स्म—तदस्मभ्यमपि विभज्य कनकं वितरेति । तस्मिंश्चावितरति सति तेऽ'वन्ति'पतेर्द्धर्माधिकारिणमुपा-स्थिषत । तत्रापि न तेषां वादनिर्णयः समपादि । ततश्चत्वारोऽपि 'महाराष्ट्र'जनपदमुपानसिषुः । सातवाहनकुमारस्तु कुलाल-मृदा हस्तिरथसुभटानन्वहं नवनवान् विदधानः कुलालशालायां बालक्रीडादुर्ललितकलितस्थितिरनयत् समयम् । ते च द्विज-तनुजाः 'प्रतिष्ठान'पत्तनमुपेत्य परतो भ्रमन्तस्तस्यामेव चक्रजीविनः शालायां तस्थिवांसः । सातवाहनस्तु तानवेक्ष्येङ्गिताकारकुशलः प्रोवाच—भो विप्राः ! किं भवन्तो वीक्षापन्ना इव वीक्ष्यन्ते ? ।

१ ग—'सानं ज्ञात्वा' । २ ग—'मयि मृते मदीय०' । ३ घ—'खात्वा' । ४ ग-'बुषाम्' । ५ घ—'नः कलित०' । ६ ख-'भेत्य' । ७ कुलालस्य । ८ ख—'वीतापन्ना' ।

तैरुक्तं नगरे—नगरेभ्यसुमन्त ! कथमिव वयं चिन्ताक्रान्तचेतसस्तथा जाताः ? । कुमारेण भण्यते—इङ्गितैः किमिव नाम गम्यते ? । तैरुक्तम्—युक्तमेतत्, परं भवतः पुरो निवेदितेन चिन्ताहेतुना किं स्यात् ? । बालः खलु भवान् । बाल आलपत्—यदि परं मम मनोऽपि साम्यं वः स्पृशति, तन्निवेद्यतां स चिन्ताहेतुः । ततस्ते तद्वचनवैचित्र्यचमत्कृताः सकलमपि स्वस्वरूपं निधिनिरूपणादि मातुर्मरणपर्यन्तमपि विवादनिर्णयान्तं तस्मै निवेदितवन्तः । कुमारस्तु स्मितविच्छुरिताधरो व्याहार्षीत्—भो विप्राः ! अहं यौष्माकं विवादं निर्णयामि । श्रूयतामवहितैः—यस्य पत्युः कलशस्याधःप्रदेशे तु तैलेन निभृतोऽस्तु । यस्य कलशे कृष्णमृत्तिका निरगात् स क्षेत्रकेदारादीन् गृह्णातु । यस्य तु तुषाः स कोष्ठागारगतधान्यानि सर्वाण्यपि स्वीकुरुताम् । यस्य चास्थीनि निरगुः सोऽश्व-महिषी-दासी-दासादिकमुपादत्ताम् । इति पुत्रकलशस्वरूपाः । इति वीरचरस्य श्रुत्वा द्विजन्मानः स्थितविवादा तद्वचनं प्रतिश्रुत्य तमनुज्ञाप्य प्रयातास्तु स्वां नगरीम् । प्रथिता सा तद्विवादनिर्णयकथा पुर्याम् । राजाऽप्याकर्ण्य तं पर्यनुयुङ्क्त—किं नु भो भवतां वादनिर्णयो जातः ? । तैरुक्तम्—ओम स्वामिन् ! । केन निर्णीत इति नृपेणाभिहिते ते सातवाहनस्वरूपं सर्वमपि निवेदयामासुः । तदाकर्ण्य तस्य शिरोऽपि धुनितैर्मन विस्मयं प्राप्तं दैवज्ञ तस्य प्रतिष्ठाने राज्यं च भविष्यतीत्यनुस्मरन् तं स्वप्रतिपन्थिनमाकलय्य कुपितमनास्तत्-मरणोपायमचिन्तयच्चिरं नरेश्वरः । अभिपातज्वरादिप्रयोगैर्व्यथिते चास्मिन्नशक्ताशुरितिकर्ता आत्मनामिमिति निश्चित्य समस्तचतुरङ्गचमूसमग्रो अवन्तीपतिः प्रयाय प्रतिष्ठानपत्तनं पर्यवेष्टयत् ।

१ ख 'सर्वस्वरूपमपि' । २ ख 'मां' । ३ ख—'निधिनिर्वन्धादि' । 'क्रमेणे' इति नास्ति । ४ ख 'श्रीशीनृपवर्णं' । ५ तमिव । विश । ख—अभिचारप्रयोगादि । ख—'अभिचारजातज्वरादि'

तदवलोक्य ते ग्रामाजस्त्ताश्चिन्तयन्ति स्म—कस्योपरि अयमेतावानाटोपः सकोपस्य 'मालवे'शस्य ? । न तावदत्र राजा राजन्यो वा वीरस्तादृग् दुर्गादि वा । इति चिन्तयत्सु तेषु 'मालवे'शप्रहितो दूत समेत्य **सातवाहन**मवोचत्— भो कुमारक ! तुभ्य नृप कुद्ध प्रातस्त्वा मारयिष्यति । अतो युद्धाद्युपायचिन्तनावहितेन भवता भाव्यमिति । स च श्रुत्वाऽपि दूतोक्तीर्[1]निर्भय निरन्तर क्रीडन्नेवास्ते ।

अत्रान्तरे विदितपरमार्थौ तौ तन्मातुलावितरेतर प्रति विगतदुर्विकल्पौ पुन 'प्रतिष्ठान'मागतौ । परचक्र दृष्ट्वा ता स्वभगिनीं प्रोचतु —हे स्वसर्येन दिवौकसा तवाय तनयो दत्तस्तमेव स्मर यथा स एवास्य साहाय्यक विधत्ते । साऽपि तद्वचसा प्राचीन नागपतेर्वच स्मृत्वा शिरसि निवेशितघटा 'गोदावर्या' नागह्रद गत्वा स्नात्वा च तमेव नागनायकमाराधयत् । तत्क्षणान्नागराज प्रत्यक्षीभूय वाचमुवाच– ब्राह्मणि ! को हेतुरहमनुस्मृतस्त्वया ? । तया च प्रणम्य यथावस्थितमभिहिते बभाषे शेषराज – मयि [2]पत्यौ कस्तव तनयमभिभवितु क्षम ? । इत्युदीर्य तद्घटमादाय ह्रदान्ते निमज्ज्य पीयूषकुण्डात् सुधया घट प्रपूर्य च तस्यै दत्त । त्व चानेनामृतेन **सातवाहन**कृतमृन्मयाश्व-रथ-गज-पदातिजातमभिषिञ्चे, यथा तत्सजीव भूत्वा परबल भुनक्ति । त्वत्पुत्र च 'प्रतिष्ठान'पत्तनराज्ये अयमेव पीयूषघटोऽभिषेकयिष्यति । प्रस्तावे पुन स्मरणीयोऽहम् । इत्युक्त्वा स्वास्पदमगमद् भुजङ्गपुङ्गव । साऽपि सुधाघटमादाय [3]स्वसद्मोपेत्य तेन तन्मृन्मय [4]सैन्यमदैन्यमभ्युक्षामास । प्रातर्दिव्यानुभवतः सचेतनीभूय तत्सैन्यसम्मुख गत्वा युयुधे परानीकिन्या सार्धम् । तया **सातवाहन**पृतनया भग्न'मवन्ती'शितुर्बलम् । विक्रमनरपतिरपि पलाय्य ययाववन्ती'म् । तदनु

---

१ ख-घ–'दूतोक्तीर्निरन्तर' । २ ख– 'प्रतिपतिकस्तव,' घ– 'प्रतपतिकस्तव' । ३ ख– 'सद्योपिरपतेन तन्०' । ४ सैन्येन ।

सातवाहनो राज्येऽभिषिक्तः । 'प्रतिष्ठानं' च निजनिजधीवृत्तिपरिकल्पितसौधप्रासादाभिरामं चतुष्क-देवगृह-हट्टश्रेणि-राजपथ-प्राकार-परिखादिभिः पुनर्निवेशमनीत पत्तनम् । सातवाहनोऽपि क्रमेण दक्षिणापथमखण्डं विधाय 'तापी'तीरपर्यन्तं चोत्तरापथं साधयित्वा स्वकीयसंवत्सरं प्रावीवृतत् । जैनश्च समजनि । अतीवरम्यजिनभवनकलापोज्ज्वलानि चैत्यानि पञ्चाशद् वीरा अपि । प्रत्येकं स्वस्वनामाङ्कितानि अन्तर्नगरं कारयामासुरिति जनश्रुतिः । एवं सनप्ताकप्रसिद्धं सातवाहनचरितं शरमपि किञ्चिद्दृश्यते—

श्रीसातवाहने दिविषयाति सति पञ्चाशद् वीराः 'प्रतिष्ठान' नगरस्तत्र वसन्ति स्म पञ्चाशत्परम् अपि । तत्र तत्रैव पुरे एकस्य द्विजस्य सूनुर्देवगुरुः शूद्रकाख्यः समजनि । स च पुत्रस्य दर्पात् दुर्नीतः पिता स्वकुटुम्बचिन्तनस्थितिः प्रतिपित्साऽपि नासीत् । अन्यत्र सातवाहनदर्शनार्थं पञ्चाशत्परम् ... पुनस्तत्पत्रीतीर्थपत्तनाभिगामी द्विपञ्चाशत्पर्यन्तं शिलां समक्ष-मुत्पाटयन् तत्र पिता सम गच्छत् ग्रामान्तरे शस्त्रेण शूद्रकम् । केनापि वीरस्योद्धुर्मनुष्यं कदाचित् पञ्चगुरून्तरेण सदृशम-न्यदा दिनं सदृश सम्पतिता ... त्वावासु सीता । इतश्चैतस्य शूद्रकः गर्वगर्भितमभाषीत् । मा मो ममतु मन्ये किं शिलामिमां मम्नक वाक्य ऋषिर्दूरवर्तुमीये । तेऽपि सर्वेऽमरा-दिपुर्वा— नरकोत्तरात्य यदि समर्थमस्योऽपि । शूद्रकस्त्वदाधर्ष [illegible] मिर्व विधवि तथाप्याकपयाकार यथा पुनर्गगनम् । पुनरपरि शूद्रकं— मो ममतु अवपूर्णा स तत्र इमं निपतन्ती त्वम्मातु । सातवाहनादिभिर्वीरैर्भयाद् आत्मक्षेत्रतैरुत्ते स एव सद्गुणसम्— यथा मो महासत्त्व । रक्ष रक्ष अस्मान्-मान् मान्यम् इति । स पुनस्तां पतन्तीं तथा मुष्टिप्रहारेण

१ ख-'रतसर्व' । २ ख-'पुष्पोजाति ... 'त्यक्तवानि' । ३ ख ... [illegible]

प्रहृतवान्, यथा सा त्रिखण्डमन्वभूत् । तत्रैक शकल योजनत्रयोपरि न्यपतत्, द्वैतीयक च खण्ड नागह्रदे, तृतीय तु प्रतोलीद्वारे चतुष्पथमध्ये निपतितमद्यापि तथैव [1]वीक्ष्यमाणमास्ते जनैः । तद्बलविलसितचमत्कृतचेता· क्षोणिनेता शूद्रकं सुतरा सत्कृत्य पुररक्षकमकरोत् । शस्त्रान्तराणि प्रतिषिध्य दण्डधारस्तस्य दण्डमेवायुधमन्वज्ञासीत् । शूद्रको बहिश्चरान् वीरान् पुरमध्ये प्रवेष्टुमपि न दत्तवान्, अनर्थनिवारणार्थम् ।

अन्यदा स्वसौधस्योपरितले शयान सातवाहनक्षितिपनिर्मध्यरात्रे शरीरचिन्तार्थमुत्थितः । पुराद् बहि· परिसरे करुण रुदितमाकर्ण्य तत्प्रवृत्तिमुपलब्धु कृपाणपाणि पर्दु खदुं [3]खितहृदयतया गृहान्निर्[4]रगमत् । अन्तराले शूद्रकेणावलोक्य सप्रश्रय प्रणत· पृष्टश्च महानिशाया निर्गमनकारणम । धरणीपतिरवदद् यदय बहि पुरपरिसरे करुणक्रन्दितध्वनि श्रवणाध्वनि पथिकमानमनुभवन्नस्ति तत्कारणप्रवृत्ति ज्ञातु व्रजन्नस्मि । इति राज्ञोक्ते शूद्रको व्यजिज्ञपत्—देव ! प्रतीक्ष्यपादं [5] स्वसौधालङ्करणाय पादोऽवधार्यताम । अहमेव [6]तत्प्रवृत्तिमानेष्यामि । इत्यभिधाय वसुधानायक व्यावर्त्य स्वय रुदितध्वन्यनुसारेण पुराद् बहिर्गन्तु प्रवृत्त । पुरस्ताद् व्रजन् दत्तकर्णो ' गोदावर्या ' स्रोतसि कञ्चन रुदन्तमश्रौषीत् । तत परिकरबन्ध निधाय शूद्रकस्तीर्त्वा यावत् सरितो मध्य प्रयाति तावत् पय पूरप्लाव्यमान नरमेक रुदन्त वीक्ष्य बभाषे— भो कस्त्वम् ? किमर्थं च रोदिषि ? । इत्यभिहित स नितरामरुदत् । इति निर्बन्धेन पुन स्पष्टमाचष्ट— भो साहसिकशिरोमणे ! मामितो निष्कास्य भूपते समीप प्रापय येन तत्र स्ववृत्तमाचक्षे । इत्युक्त· शूद्रकस्तमुत्पाटयितु यावदयतिष्ट तावन्नोत्पटति स्म स । ततोऽधस्तात्

१ क– 'वक्ष्यमाण॰ । २ ख–'न चेत् शूद्रको' । ३ घ-- 'दुःस्थितहृदय॰' ४ ग– 'रगात्' । ५ पूज्यपादे । ६ ग–'अहमपि प्रवृत्ति॰' ।

कमटीं पयसा पिपृताऽर्थं मोचिन्दाराधकस्य धनः [illegible] शान्तिकपयो [illegible] मुकुट । तदनु शिरोमात्रेण मुकुटकल्पेऽर्ध्य सह तत्सन्दोहात् । अनुपदा शिरः प्रभृत्युपरिसमस्तत्वेन मुकुटा निरस्तनकवित्सयमी स्व— किम् मममहदरि प्रदर्भत शत्यागमनाय च । [illegible] तिमिरम् [illegible] इव मूर्ति मूर्तिमन्तमी । तदनु सन्धिकारैरन्यधिरमवीक्यम्— कर्पवि-तैस्तुयुक्तेरिनमवनीपाय विपदुपिण्डी । इति कमिनकालेनैव कर्ष्टिचिन्तं विचाय्य तत्र जाजम प्रभाम्य दीप्तिः सह गुर्वीना यतपुरस्मिति प्रोवें प्रवृत्त नापन् तेन मनागम विषयरे—मो महानुभ्व ! किमर्थमिमं करोषि ? । कह शिरामत्स्मेमारिव किंचिद् यपन् सन्। तद् गुरुमा विधीह । मर्म र मां राज सर्वोऽनुगरणय इति तदूचनं निशम्य चमत्कृतचित्त 'प्रतिपद्यमिति' प्रोक्त मुकुटमस्थिर पादोगुलयोरिव निधाय प्राणः सातवाहनमुद्दम्मीत् । अनुष्ठन् पुनिर्कजन —मुकुट । किम्भिन् ? । सऽम्पयोषाद् दव । सोऽप समय कन्दिमयनिर्देशि गतो कुरुप । तत्तुल्या तस्य प्रमुख पूत सहस्र पिरयत् । पुना राजा तस्यैव मन्त्रकम्ल-वीस्-कन्य मो दिन्यं नाम महामत्स्यमिति ? । तेनमित्ये—महाराज मदनः कीर्तिमुमानार्दि(?) सन्तानस्य [illegible] सन्तिका-निश्चा नामनुपरत्नम्। तस्य मतान्। इत्यर्थे नेऽप चतुर्थी जात इति । का कथा मदनकम्यमीति राज अनपत्य निरपेन्यं [illegible] । अमन्त तडागकया मोहिता [illegible] गुरुभि-प्रमुख परिषद् । स च मायामुरम्मकाऽमुरम्य रुषा निर्दय महीन [illegible] महनीयरूपनदामनिहार्दुकरणा बभूव । न च निरिनवरस्मेनत् करतानि । कामेषु दर्शिनवर्त्मनन् तस्य प्राप्त मनसा मीमुना इति [illegible] इत । तदनु प्रतिदिन [illegible]-

म °वस्तमीह-ज्ञ । १ ख °मतरापो अनया [illegible] भिरी
१ म- °णुहर [illegible]

तितुम्बरौ मधुरस्वर गायति सति श्रुत तत्स्वरूप महादेव्या दासीमुखेन । भूप विज्ञाप्य तच्छीर्षं स्वान्तिकमानायितम् । प्रत्यह तमजीगपत् राज्ञी । दिनान्तरे रात्रौ प्रस्तावमासाद्य सद्य एवापहरति स्म ता मायासुरः । आरोपयामास च ता 'घण्टावलम्बि'[1]-नामनि स्वविमाने । राज्ञी च करुण क्रन्दितुमारेभे— हाऽह केनाप्यपह्रिये । अस्ति कोऽपि वीर पृथिव्या यो मां मोचयति ? । तच्च खुन्दलाभिख्येन[2] वीरेण श्रुत्वा व्योमन्युत्पत्य च तद्विमानस्य घण्टा पाणिना गाढमधार्यत । ततस्तत्पाणिनाऽवष्टब्ध विमान पुरस्तान्न प्राचालीत् । तदनु चिन्तित मायासुरेण —किमर्थं विमानमेतन्न सर्पति ? । यावदद्राक्षीत् त वीर हस्तावलम्बितघण्टम्[3] । तत खड्गेन तद्धस्तमाच्छिदत् । पतित पृथिव्यां वीर । स चासुर पुर प्राचलत्[4] । ततो विदितदेव्यपहारवृत्तान्त क्षितिकान्त पञ्चाशतमेकोनां वीरानादिशद् यत् पट्टदेव्या शुद्धि क्रियतां केनेयमपहृतेति । ते प्रागपि शूद्रकं प्रत्यसूयापरा प्रोचु —महाराज ! शूद्रक एव जानीते । तेनैव तच्छीर्षकमानीतम् । तेनैव देवी जह्रे । ततो नृपतिस्तस्मै कुपित शूलारोपणमाज्ञापयत् । तदनु देशरीतिवशात् त रक्तचन्दनानुलिप्ताङ्ग शकटे शाययित्वा तेन सह गाढ बद्ध्वा शूलायै यावद् राजपुरुषाश्चेलु तावत् पञ्चाशदपि वीराः सम्भूय शूद्रकमवोचन्— भो महावीर ! किमर्थं रण्डेव[5] म्रियते भवान् ?। अशुभस्य कालहरणमिति न्यायात् मार्गय नरेन्द्रात् कतिपय-दिनावधिम् । शोधय सर्वत्र देव्यपहारिणम् । किमकाण्डे एव स्वकीयां वीरत्वकीर्तिमपनयासि ? । तेनोक्तम्—गम्यतां तर्हि उपराजम् । विज्ञाप्यतामेनमर्थं राजा । तैरपि तथाकृते प्रत्यानायित शूद्रकः क्षितीन्द्रेण । तेनापि स्वमुखेन विज्ञप्ति कृता— महाराज ! दीयतामवधि येन विचिनोमि प्रतिदिश देवीं तदपहारिण च ।

१ ख– 'घण्टाविलम्बि०' । २ ख– 'लवृदलाभिख्यखून्दला०' । ३ घ– 'विलम्बित०' । ४ ख– 'प्रचालीत्' । ५ 'रांडीरांड' इति भाषायाम् ।

राजा विमलयशमनमवीवदत् । शूद्रकगृहे च सारमेयद्वयमासीत् तत्सहचारि । तमनिरवदत्—एतद् मेयद्युगलं प्रतिभूमापन्नस्मत्पार्श्वे मुञ्च । स्वयं पुनर्भवान् देशमुरस्थापकमये विणस्तां महीकरसम् । सोऽप्यन्येद्यः प्रमाणमित्युक्त्वा प्रतीर्णनानुपतस्थे । भूपस्तत्र स्वयं कीर्तिकलाऽर्धं शूद्रकमावसं सम्यावीद्ग्नेश्यवात् । शूद्रकस्तु परितः पर्यटत् । भ्रममाणोऽपि यावत् प्रत्युपवार्तामात्रमपि क्वापि नोपलेभे तावदचिन्तयत्— अहो ममेदवस्था प्रादुरभूत् यस्य स्वामिद्रोही भूत्वा देवीमपाहरदिति । न च क्वापि शुद्धिर्लब्धा तस्याः । तस्मान्मरणमेव मम शरणम् । इति निश्चित्य दारुभिश्चितामरचयत् । ज्वलनं चाज्वालयत् । यावन्मध्ये प्रविशति तावत् ताभ्यां शुनकाभ्यां वस्त्राञ्चलेष्वाकृष्य धृत्वा परस्परं निपतितैर्विलम्बं धम्मन्तमस्मीति । ततो दैवगत्या शूद्रकेण सहचरौ निर्विलम्बौ गतौ तौ तत्र यत्रासीत्पतञ्जलिरपि चिता । ततस्तैः कराग्राकृष्य शूद्रकं बहिर्निष्कासयामासतुः । तेनापि अद्य स्मृतं तौ विलोक्य विस्मितमनसा चिन्तयते—रे पापीयांसौ ! किमेवम् अप्यास्माकमनुग्रहणम् ? । राजा यावत् विचारसमितरसे भविष्यति यत् प्रतिभुवामपि तेनाप्यत्र सह 'भाग्यै' । भवनमाय्या वमार्य— धीरो भव । अस्मदर्शिता दिशमनुसर सत्वरम् । मम चिन्ता तव[1] । इत्यभिधाय पुरामुष्य प्रस्थितौ तेन सार्धम् । क्रमात् प्राप्तौ 'पठेचपुरम्' । तत्रस्थं महाराक्षसीभवनं प्रविष्टौ । तत्र शूद्रकस्तां देवीमभ्यर्च्य कुमारसिंहासीनामुपासत । ततः प्रसन्नीभूय भगवती महाराक्षसीत्यभाषत—वत्स ! किं कृतसे[2] । शूद्रकेणोक्तम्—स्वामिनि ! सातवाहनमहीनाथमहिष्या शुद्धिं मम । वार्त्ता केनेयमपहृता ? । श्रीरित्यभणित्—सर्वान् यक्षराक्षस-

१ अनुस्वर । २ क 'सरमनार्थे' । ३ सम्यग् । क 'सत् जाते' । ४ अनुस्वर । ५ ख– 'कारियतीत्' । अतिष् । क ख– 'प्रतिभेद्' । ६ क ख– 'पतयनमतीश्रि' । क–'चतियापी (?)' ।

भूतादिदेवगणान् सम्मील्य तत्प्रवृत्तिमह निवेदयिष्यामि, पर तेषा कृते त्वया वल्युपहारादि प्रगुणीकृत्य धार्यम् । यावच्च ते कणेहत्य वल्याद्युपभुज्य प्रीता न भवेयुस्तावत् त्वया विघ्ना रक्षणीया । तत **शूद्रको** देवताना तर्पणार्थं कुण्ड विरचय्य होममारेभे । मिलिता सकलदैवतगणा । स्वा स्वा भुक्तिमग्निमुखेन जगृहिरे । तावत् तद्धोमधूम प्रसृमर प्राप तत्स्थान यत्र **मायासुरो**ऽभूत् । तेनापि परिज्ञातलक्ष्म्यादिदृष्टशूद्रकहोमस्वरूपेण प्रेषित स्वभ्राता **कोल्ला-सुर**नामा होमप्रत्यूहकरणाय । समागतश्च वियति **कोल्लासुरः** स्वसेनया समम् । [2]दृष्टस्तद्दैवतगणै । चकित च, तै । ततो भषणौ दिव्यशक्त्या युयुधाते दैत्यै सह । क्रमान्मारितौ च तौ दैत्यै । तत् **शूद्रकः** स्वय योद्धु प्रावृतत् । क्रमेण दण्डव्यति-रिक्तप्रहरणान्तराभावाद् दण्डेनैव वहून् निधन नीतवानसुरान् । ततो दक्षिणबाहु दैत्यास्तस्य चिच्छिदु । पुनर्वामदोष्णैव दण्ड-युद्धमकरोत् । तस्मिन्नपि छिन्ने दक्षिणांह्रिणोपात्तदण्डो योद्धु लग्न । तत्रापि दैत्यैर्लूने वामपादात्तयष्टिरयुध्यत । तमपि क्रमादच्छिदन्न-सुरा । ततो दन्तैर्दण्डमादाय युयुधे । ततस्तैर्मस्तकमच्छेदि । अथाकण्ठतृप्ता दैवतगणास्त **शूद्रकं** भूमिपतितशिरस्क दृष्ट्वा अहोऽस्मद्भुक्तिदातुर्वराकस्य किं जातमिति परितप्य योद्धु प्रवृत्ता **कोल्लासुर**ममारयन् । तत श्रीदेव्याऽमृतेनाभिषिच्य पुनरनुसहिताङ्गश्चक्रे **शूद्रकः** प्रत्युज्जीवितश्च । सारमेयावपि पुनर्जीवितौ । देवी च प्रसन्ना सती तस्मै खड्गरत्न प्रादात् । अनेन त्वमजय्यो भविष्यसीति च वर व्यतरत् । ततो **महालक्ष्म्यादि-**दैवतगणै सह **सातवाहन**देव्या शुद्ध्यर्थं समग्रमपि भुवन परि-भ्रम्य प्राप्त **शूद्रको** महार्णवम् । तत्र चैक वटतरुमुच्चैस्तर निरीक्ष्य विश्रामार्थमारुरोह यावत् तावत् पश्यति तच्छाखायां लम्बमानमध -शिरस काष्ठकीलिकाप्रवेशितोर्ध्वपाद पुरुषमेकम् । स च प्रसा-

१ तृप्तिपर्यन्तम् । २ ग– 'दृष्ट स्वर्देवत०' । ३ हस्तेन ।

रितविहोऽन्तर्गतं पिदधता चन्द्रमासीन् मनसम् पीडितस्यैः । पृच्छ शुद्रकेण—कार्यं किमयं येन कथितास्ति¹ । तेनोक्तम्—यदं मायासुरस्य कन्यिका भवता । स च महात्मान्धरिपुर्मरसभ² प्रविष्टाऽपि सामराहस्य भुवर्णदिशी ³रिपुरपालयत् संतान्यि देववदना । सा च पतिव्रता तपोव्रती । तत्पुत्रेच्छोऽ-प्रमादा—न दुम्मने परदारारतान् चन । विद्याधरान्दीपोऽपि परवीषु रिरंसया । इत्या दुर्भाग्य प्राप नरक दुर्गकुन्दरात् ॥१॥ इत्यादिवाग्भिर्निवारित दुर्वा मम मायासुराऽन्वां पत्नाकर्थं ⁴रहिता नश्चित्य व्यवत्वसत् । अहं च मद्वीरवस्यां सदुत्राप्त सखत्तो मत्वारसीनन्यवहरत् प्रावपर्यं करोमि । इति श्रुत्वा शुद्रकाऽभ्यमणीत्—अहं तस्य महीमध्ये मया शुद्रकनाम्न सोमेन देवीमन्वेषुमागतोऽस्मि । तेनोक्तम्— एव चेत् तर्हि मां येनाप यथाऽहं सह दृष्टा न दर्शयामि तां च देवीम् । तेन तस्यार्थं परितो ⁵आमुख दुर्गे कल्पितमस्ति । तत्र निरन्तरं प्रमत्तदेवास्ति । सबलं शूद्रकस्य सम्यक् प्रविश्य तं निपात्य देवी प्राप्यहर्तव्या । इत्याकर्ण्य शूद्रकस्य इपायेन तत्रसप्तम्यायपि छित्वा तं पुरोभाग देवप्रमन्नरचित प्रस्थाय प्रासादमुत्तमस्य तस्यायान्तः प्राविशत् । देवगन्धर्वामादेश्य मायासुरः स्वसैन्य सुचारु प्रविशत् । तस्मिन् पिशाचाधिष्ठिते स्थाप मायासुरमस्थी । तत्र अस्मिन् शूद्रकस्येवापश्चिमा समर्पयत् । तत्र ⁶कण्ठीकन्धि⁷विमानमारोप्य देवी देवनामि सह प्रस्थितः ⁸प्रतिष्ठानं प्रति ।

इतश्च रवाम दिवसवाधीर्घविकर्तनमयाग समस्तपिपतिव्यत-चम्—अहो मम न महादेवी न च शूद्रकवीरः, ⁹न चापि तौ.

क ¹न वा पुनरा । २ ग जान्यमय । ३ रायच ४ मधुर् । ५ नृत्य. ⁵दृष्टी इति व्यवम् । ६ आप्तवम् । ७ ग पेपी हर्षेण स्थाने कनुं यो ८ घ चलें ख-गोविन्द ९ क—ख किमस्मात १ क—न नि च तौ

रसनालिहौ, सर्वं मयैव कुबुद्धिना विनाशितम्। इति शोचनात् सपरिच्छद एव प्राणत्यागचिकी पुराद् बहिश्चितामरचयच्चन्दनादिदारुभि । यावत् क्षणादाशुशुक्षाणिं क्षेप्स्यति [1]परिजनश्चितायां तावद् वर्धापक एको देवगणमध्यात् समायासीद् व्यजिज्ञपच्च सप्रश्रयम्— देव ! दिष्टया वर्धसे महादेव्यागमनेन। तन्निगम्य श्रवणरम्य नरेश्वर स्फुरदानन्दकन्दलितहृदय ऊर्ध्वमवलोकयन्नालुलोके नभसि दैवतगण शूद्रकं च। अयमपि विमानादवतार्य राज्ञः पदोरपतत् महादेवी च। अभिननन्द सानन्द मेदिनीन्दु शूद्रकम्। राज्यार्धं तस्मै प्रादिशत्। सोत्सवमन्तर्नगर प्रविश्य श्रुतशूद्रकचारुचरित सह महिष्या राज्यश्रियमुपबुभुजे महामुज ।

तस्य च सातवाहनस्य चन्द्रलेखाद्या पञ्च शतानि पत्न्य. सर्वा अपि षड्भाषाकवित्वविद । राजा पुनरनधीतव्याकरण । आगत उष्णकाल । आरब्धा जलकेलि । चन्द्रलेखा तु शीतालु शीत न सहते। नृपस्तु प्रेम्णा शृङ्गकजलैस्तामनवरत [2]सिञ्चति। तत सा संस्कृतेन प्राह— देव ! मा मोदकैः पूरय। हालस्तु तत्संस्कृततत्त्वमनवगच्छन् मोदकनाम श्रुत्वा दास्या पार्श्वान्मोदकपटलिकामानीनयत्। चन्द्रलेखा ता दृष्ट्वा पतिमति[3]भ्रमदर्शनादहसीत्-अहो महाराजस्य शास्त्रोत्तेजितमतिव्याप. ! । राज्ञाऽप्युपहासो ज्ञात । पृष्टा राज्ञी — किमर्थं वयमुपहस्यामहे ! । राज्ञी जगाद —अन्यार्थस्थानेऽन्यार्थावबोधाद् हसितोऽसि प्रिय ! । लज्जितो राजा। सन्ध्या [4]विधार्य भारतीं त्रिरात्रोपवासेनाराध्य प्रत्यक्षीकृत्य तद्वरान्महाकविर्भूत्वा सारस्वतव्याकरणादिशास्त्रशतान्यचीचरत्। तस्येश्वरस्य [5]गुणकृत्वो भारती देवताऽवसरेऽघतीर्यह । एकदा भारतीमभ्यर्थयत्—सकलमपि पुर आद्ययामार्धं

१ भानौ। २ अभिम्। ३ क- 'पर्जय०'। ४ घ- 'जनश्च तौ तावद्। ५ क- ख- 'सिञ्चते'। ६ ग- 'भ्रम०'। ७ क- 'विधावर्षं'। ८ क-घ- 'चीश्पत् ख- 'चीपश्चत्। ९ ग- 'गण०।

ततः कलिकर्म भवतु । तथैव कृतं देव्या । एकस्मिन् दिने तस्य वेश्मनो न्यायाः सम्पन्ना । सातवाहनकथार्थं तत्कृतम् । तेन गोदावरीपार्श्वे खरमुखो नाम वणिग्माप सुरो मल्ल प्रायः पुष्पाख्य वा-रम्भेऽस्थित । एकदा हास्यमाविर्भूय खरमुखमाप—'मथुरां व्रज' । आदेशः प्रमाणमित्युक्त्वा बहिर्व्यापारिण पार्श्वमेत्य राजादेशमचीकथत् । व्यापारिभिः प्रोक्तम्—खरमुख ! हे 'मथुरे' स्त । एका 'दक्षिण मथुरा' पाण्ड्यदेशे अपरा 'पूर्वमथुरा' यत्राहं कृष्णः समुत्पन्न यत्र 'वृन्दावना'दीनि वनानि । द्वयोर्मध्यात् क्व 'मथुरां' याहीति पृच्छ । खरमुखेनोक्तम्—प्रतापमार्तण्ड स च प्रभुर्मीतो ! । कस्यचित् हि रे मम चेतो न जानीथ ! । तस्य च प्रकोप एव प्रसादः । द्वे अपि 'मथुरे' यास्यामि । तेन्य द्विगुणं कृत्वा द्वे 'मथुरे' एक स्मिन्नेव मध्याह्ने खरमुखेन पश्यते । तत्पुरीद्वयमध्यगमर्पपनिषद-मुखौ द्वौ नरौ आगमताम् । यावत् प्रमोदाय तौ नृपतिराकरत्ति तावत् तृतीय एक आगात् । स उवाच—देव ! समस्तराज्यमार्गोऽयमासाद्य भूमिमेकोऽन्यो निधि प्रमुर्मभून निष्पा । यावत् तदभिमुखमीक्षते तावदेव दासी प्रेममञ्जूषा प्रसन्नवदना स्वमासीत्—स्वामिन् । देव्या चन्द्रलेखया सर्वाङ्गलक्षण सुतो जात । चतुर्थोऽपि वर्षा-पनिका दत्वा क्षमापालेन । तेन प्रमोदेनास्य महोन्माद उत्पन्न । ततो मेकस्थिता लोके हास्यको 'गोदावरी तीरमुपेत्य तां जगाद तारतरस्वरम्—

इदं मम 'गोदावरि !' पूर्वसमुद्रेण सादिता सती ।
सीताहरणकुम्भसरिस जा ते कूले कुलं अस्ति ! ॥१॥

प्र--'तत्र गौदी' । ३ ख 'सुरमुखो' । ४ ख नीमिि । ५ ग 'काश्मीरी'। मन्त्रापुरम्

१ छाया--इदं मम गोदावरि ! पूर्वसमुद्रेण सादिता सती ।
साभिसारिकगुणकारं यदि ते कूले कुलमस्ति ! ॥

७ प सीताहरण । आर्या ।

उत्तरओ हिमगिरी दाहिणओ सालिवाहणो राआ(या) ।
समभारभरक्कन्ता तेण न पल्हत्थए पुहवी ॥२॥

[illegible] गृहीतभाषा [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] । [illegible] —

[illegible] ।
[illegible] ॥३॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] सातवाहन [illegible] सातवाहनः [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] सातवाहनो [illegible] । [illegible] सदा [illegible] । [illegible] । [illegible] सातवाहनः । [illegible] राजा । [illegible] ।

अन्यदाऽसौ 'गोदावर्यां' नद्यां [illegible] । [illegible] जलाद् बहिर्मुखं निष्काश्य [illegible] । [illegible] । राज्ञी [illegible] आज्ञी [illegible] — देवि ! [illegible] हसति ? । आह स्माह — [illegible] ! प्राग्भवे [illegible] अत्रैव पुरे काष्ठभारवाहक आसीः । स च मध्याह्ने काष्ठभारानितभग्नाद् [illegible] सक्तून् उष्णोदकविलोडितान् मासक्षपणिकाय मुदा ददे । तेन पुण्येन त्व

---

१ छाया-उत्तरतो हिमवान् दक्षिणतः सालिवाहनो राजा ।
समभारभराक्रान्ता तेन न पर्यस्यति पृथ्वी ॥
२ ग-'सालवाहणराया' । ३ ग-'पल्हत्थए' । ४ आर्या । ५ ख-घ-'तादृश' ।
६ अनुष्टुप् ।

सेवाऽभावतरी । तदेकतत्तमस्मो व्यन्तरो यदि । तेन मंत्रे सद्स्य दर्शितं त्वया छलम् । राजाऽऽह—वामस्य को भाव ? । भारती वदति अय भाव – यथं रामाद्यासर्हि पुनरपि मन्दारर । चिन्तयत्यमयमूद्दं श्रीजकोकम्मिति । सातवाहनो जल्पति—तस्य व्यन्तरस्य मत्वर्थाय किं कार्यम् ? । भारत्याह – प्रागमेऽत्र तेन सत्वाऽभूत् । तेन कृपणत्वात् किमपि न दत्तम् केवलं मारव मेव किंचिद्धुमोचितम् । तेन पुण्येन व्यन्तरत्वे नागतोऽस्म् । तत्कल्पमपि हितार्थिनमस्य । मां च त्वन्मन्त्रशक्तिस्मात्प्रभक्ता त्वन्मान्त्रस्त्वा जानाति । ततस्तथाऽनुसर्देनि विधि । तदुद्दत्त्व प्रसादत्वनीशो व्यन्तरस्य सुखमदे । भारतीभरिच्छन्दपेयरस सिवेरिच्छातावी मानी यौन । इत्याहारं नानाविधान्यक्षरत्वापि हारुमिविस्थान्तस्य किमपि नाम वर्णयितुं पार्यन्ते ? । स्थापित धानेन 'गोदावरी'तीरे महालक्ष्मीः प्रासादे । अन्यान्यपि च पवाई दैवतानि निवेशितानि तत्पत्तनेषु ।

इतश्च प्रागेव निरे मुखाने वगतीयामी कन्यका कश्चिद् दारुमरहारक कस्यचिद् वाणिजस्य वीथी प्रसरं चारुमाणि दारुम्या हुम्य विक्रीणीति स्म । दिनान्तरे च तस्मिन्नपुरेऽपि वणिजा दाक्षिणी पूपा—चिन्तयं महद्भावाऽस्य नागतो मद्यापास ? । तथा चक्ने—प्रेषितेन । मत्सोवयं सर्वेषु सम्प्रति प्रविष्टसति । वणिगन्तराद्—कल्पितम् ? । साऽवदत्—काष्ठभारवाहरस्य विषयप्रसङ्गे दिनचतुष्टय भर सर्वेषु पातुरगमन मत्यये तद्गुत्तरम्लोकत्र मौद्याज्ञात । तन्मान्तर्वं राजाऽभ्यापीत्नापत्—अहो अहं सर्वेषु किं न वसामि । चतुर्ष चतुर्ष विनेषु अनवरत विषयोऽस्मिन्नेव एव स्थास्यामि । इति विचार्य चातुर्वर्ण्ये या यां कन्यां युवति रूपशालिनी पश्यति शृणोति स्म च तां तां सोत्सवं पर्यणैषीत् ।

१– 'पूर्विमार' २ 'पुण्य हलाचिमि' ग–पाठ । ३ च 'कश्मी मनाई' । ४–'चारकाणि'

एवं च भूयस्यनेहसि गच्छति लोकैश्चिन्तितम्– अहो कथं भाव्यमनपत्यैरेव सर्ववर्णैः स्थेयम्। सर्वाः कन्यास्तावद् राज्ञैव विवोढा। योषिदभावे च कुतः सन्ततिरिति। एवं विषण्णेषु लोकेषु 'विवाहवाटिका'नाम्नि ग्रामे वास्तव्य एको द्विजः **पीठजा** देवीमाराध्य व्यजिज्ञपत्– भगवति! कथं विवाहकर्माऽस्मदपत्यानां भावीति। देव्योक्तम्–भो वाडव! त्वद्भवनेऽहमात्मानं कन्यारूपं कृत्वाऽवतरिष्यामि। यदा मां राजा प्रार्थयते तदाऽहं तस्मै देया, शेषमहं करिष्ये। तथैव राजा तां रूपवतीं श्रुत्वा विप्रमयाचत। सोऽपि जगाद– दत्ता मया, परं महाराज! स्वयमत्रागत्य मत्कन्योद्वोढव्या। प्रतिपन्नं राज्ञा। गणकदत्ते लग्ने क्रमाद् विवाहाय प्रचलितः। प्राप्तश्च तं ग्रामं श्वशुरकुलमवनिपतिः। देशाचारानुरोधाद् वधूवरयोरन्तराले जवनिका दत्ता। अञ्जलिर्युगन्धरीलाजैर्भृतः। लग्नवेलायां [2]तिरस्करिणीमपनीय यावदन्योन्यस्य शिरसि लाजान् वितरितुं प्रवृत्तौ तदनु किल हस्तमेलापो भविष्यतीति तावद् राजा तां रौद्ररूपां राक्षसीमिवैक्षिष्ट। ते च लाजाः [3]कठिनकर्करपाषाणरूपा राज्ञः शिरसि लगितुं लग्नाः। क्षितिपतिरपि किमपि विकृतमिदमिति विभावयन् पलायितः। तावत् सा पृष्ठलग्नाऽश्मशकलानि वर्षन्ती प्राप्ता। ततो नरपतिर्नागह्रदे प्राविशन्निजजन्मभूमिम्। तत्रैव च निधनमानशे। अद्यापि सा **पीठजा** देवी प्रतोल्या बहिरास्ते निजप्रासादस्था। शूद्रकोऽपि क्रमेण कालिकादेव्याऽजारूपं विकृत्य वाप्यां प्रविष्टया करुणरसितेन विप्रलब्धस्तन्निष्कासनार्थं प्राविशत्। पतितस्य तस्य कृपाणस्य कूपद्वारे तिर्यक्पतनाच्छिन्नाङ्गः पञ्चतामानशे। महालक्ष्म्या हि वरवितरणावसरेऽस्माद् देवैकौशेयकात् तव दिष्टान्तावाप्तिर्भवित्रीत्यादिष्टमासीत्। ततः **शक्तिकुमारो** राज्येऽभिषिक्तः। [6]सात-

१ घ–'भीलप्ये'। २ जवनिकाम्। ३ घ–'कठिनपाषाणकर्कररूपा'। ४ ख–'रति किमपि'। ५ ग 'तस्मात् तव मरणं भावीत्या॰'। ६ ख–घ–'शातवाहनाय'।

वाहनस्य निसूदनान्तरमद्यापि राजा न कश्चित् प्रतिष्ठाने प्रविशति [१]वीरक्षेत्रत्वात्। अत्र च [२]मद्यसम्भाव्य कश्चित् गर्भे तत्र परसमय एव सम्भाव्यो हेतुः यथासङ्गतपारम्परीणो पैशः। श्रीवीरे शिवं गते ४७० (वर्षे) विक्रमार्को राजाऽभवत्। तस्याभियोऽयं सातवाहनः, तस्यवि-पक्षत्वात्। यस्तु कालिकाचार्यपार्श्वात् पर्युषणामेकेनाह्ना अर्वाग् आनाययत् सोऽन्यः सातवाहन इति सम्भाव्यते, अन्यथा

> [३]नवसयतेणउएहिं समइक्कंतेहिं वीरमुक्खाओ ।
> पज्जोसवणचउत्थी कालयसूरीहिं तो ठविया ॥१॥

इति चिरन्तनगाथाविरोधप्रसङ्गात्। न च सातवाहनकमिदं, सात-वाहन इति नियमम्, नामपदे बहूनां मौक्तिकेन धनकस्य बहूनां धनकस्येव स्यात्।

॥ इति [४]सातवाहनचरित्रम् ॥ १५ ॥

---

१ ग 'वीरक्षेत्रे इति' २ ग मद्यसम्भ [illegible] ।
३ ख नवसयतेणउएहिं समइक्कंतेहिं वीरमुक्खाओ ।
पर्युषणचतुर्थी कालिकसूरिभिस्तदा स्थापिता ॥ आर्या ।
४ ख 'सातवाहनचरित्रम्' ।

[१६]

॥ अथ वङ्कचूलप्रबन्धः ॥

'पारेत'जनपदान्त–'श्चर्मण्वत्या'स्तटे महानद्या. ।
नानाघनवनगहना, जयत्यसौ 'ढीम्पुरी'ति पुरी ॥ १॥[1]

अत्रैव 'भारते' वर्षे **विमलयशा** नाम भूपतिरभूत्। तस्य **सुमङ्गला**-देव्या सह विषयसुखमनुभवत क्रमाज्जातमपत्ययुगलम् । तत्र पुत्र **पुष्पचूलः** पुत्री **पुष्पचूला** । अनर्थसार्थमुत्पादयत पुष्पचूलस्य कृत लोकैर्**वङ्कचूल** इति नाम। महाजनोप(पा?)लब्धेन राज्ञा रुषितेन नि सारितो नगराद् **वङ्कचूलः** । गच्छश्च पथि पतितो भीषणायामटव्या सह निजपरिजनेन स्वस्रा च स्नेहपरवशया । तत्र च क्षुत्पिपासार्दितो दृष्टो भिल्लै नीत स्वपल्लयाम् । स्थापितश्च पूर्वपल्लीपतिपदे । पर्यपालयद् राज्यम्। अलुण्टयद् ग्राम-नगर-सार्थादीन् ।

अन्यदा **सुस्थिताचार्या** 'अर्बुदा'चला'दष्टापद'यात्रायै प्रस्थितास्तामेव ' सिंहगुहा ' नाम पल्लीं सगच्छा प्रापु । जातश्च वर्षाकाल । अजनि पृथिवी जीवाकुला। साधुभि सहालोच्य मार्गयित्वा वङ्कचूलाद् वसतिं स्थितास्तत्रैव सूरय । तेन च प्रथममेव व्यवस्था कृता— मम सीमान्तधर्मकथा न कथनीया, यतो युष्मत्कथाया अहिंसादिको धर्म , न चैव मम लोको निर्वहति । एवमस्तु इति प्रतिपद्य तस्थुरुपाश्रये गुरव । वङ्कचूलेनाहूय सर्वे प्रधानपुरुषा भणिता —अह राजपुत्रस्तन्मत्समीपे ब्राह्मणादय आगमिष्यन्ति। ततो भवद्भिर्जीववधो मांसमद्यादिप्रसङ्गश्च पल्लीमध्ये न कर्तव्य । एव कृते यतीनामपि भक्तपानमजुगुप्सित कल्पत इति । तैस्तथैव कृत यावच्चतुरो मासान् । प्राप्तो विहार-

---

१ आर्या । २ ग–'मृतपूर्व०' । ३ ग–'पल्ल्या मध्ये' ।

मयप । अनुशासिनो बहुधूला सूरिभि —

समगामं सउमाग मम्मणुसार्म गोकुलाणं च ।
अभिभावा बसहीओ माराधार्म च मेहाण ॥ १ ॥

इत्यादि वचोभिः । तस्मै सह चलिता बहुधूला । तस्मै प्रयुक्ता तेन विज्ञसम्—नयं परकीयपल्लीमं न प्रविशाम इति । सूरिभिर्भणित — वयं गीतार्थास्तसुन्नेताः तद् विभक्तुपरिशाम-स्तुम्यं देशितव्याद् । ननावस्—यस्यापि निर्वहनि बहुपदोलाम् गृह्णन्त्यप जन । तन सूरिभिधभ्यारो नियमा दत्ताः, तथा— अज्ञातस्यादीनि न भाव्यानि १ पत्रादीनि पराम्यस्तस्य देय २ गुर्वी नाभिलम्भाभ्या ३, ककर्माणि न मञ्जरीममिति ४ । प्रतिपन्नस्तेन त । गुरून् प्रणम्य स्वगृहमगमत् ।

अन्यदा तत्र मायाप्रोगीरि चास्यम् । गतुभपरएणाश गत स्प । क्रुटिन च ताव पञ्चरत्नम् । पीठिका छुरा दत्तस्या । तत्र नै त्रिगरगणस चलित । गृहीतानि बर्गाति । न जानन्ति न नमसर्पीमिति तत्र न मुञ्चन्ति । हेरि मर्वेष्वपि । गृहन ते छिन्नासपीड । तत्र धिन्नेन तेन—अहो नियमानां फलम् ! । तत्र एकाग्रेणाग पदीम् । रजन्यां प्रविश्य तगृहम् । तत्र पुष्पचूला देवि तेन पुरवत विज्ञसा सह प्रसुप्ता । भासनं भल्लमपनहारि । ताम्रश्री सहगप्रदरण छिपिः । इति बादर विमृश्य तत्र स्मरण नियम । तत पश्चात् पश्चात्कृत्य खर्न दत्त तत्तपुरुषीमनुगत । भगुर्भ प्राता—पीठ बहुधूला ।

जह— अप्पणो पञ्चणी बाहुप्पणी [illegible] ।
[illegible] शरीरं [illegible] ।

१ [illegible] । २ [illegible] । ३ [illegible] । ४ [illegible] ।

तद्वच श्रुत्वा लज्जितोऽसावपृच्छत्— किमेतदिति[2] । साऽपि नटवृत्तान्तमचीकथत् —भ्रातरत्र प्रतिभूपतेर्नटवेषधराश्चरा आगच्छन् । यदि पल्ल्या वङ्कचूलोऽस्ति तदाऽस्माकं नृत्य पश्यतु इत्यब्रुवन् । तदा मयाऽचिन्ति— साम्प्रत भ्राता वङ्कचूलो नास्ति गृहे । तदा मया तव वेषधारिण्या नृत्यमकारि तेषां पार्श्वात् । दानमदायि तेभ्य. । गताश्च ते स्वस्थानम् । [3]ततो बहुनिशागमनेन निद्रापरवशा [4]तेनैव वेषेण भ्रातृजायापार्श्वे अस्वपम् । इति वृत्तान्त श्रुत्वाऽतीव मनसि खेदो दध्रे तेन ।

कालक्रमेण तस्य तद्राज्य शासतस्तत्रैव पल्ल्या तस्यैवाचार्यस्य शिष्यौ धर्मऋषि-धर्मदत्तनामानौ कदाचिद् वर्षारात्रमवास्थिपाताम् । तत्र तयोरेकः साधुस्त्रिमासक्षपण विदधे, द्वितीयस्तु चतुर्मासक्षपणम् । वङ्कचूलस्तु तद्व्रतनियमानामायतिशुभफलतामवलोक्य व्यजिज्ञपत् —हे भदन्तौ ! मदनुकम्पया कमपि पेशल धर्मोपदेश दत्त, ततस्ताभ्या चैत्यविधापनदेशना पापनाशिनी विदधे । तेनापि '[5]शैराविका'पर्वतसमीपवर्तिन्या तस्यामेव पल्ल्यां 'चर्मण्वती'सरित्तीरे कारितमुच्चैस्तर चारु चैत्यम् । स्थापित च तत्र श्रीमन् महावीरबिम्बम् । तीर्थतया च रूढ तत् । [6]तत्रायान्ति स्म चतुर्दिग्भ्य सङ्घा । कालान्तरे कश्चिन्नैगमः समार्थ सर्वद्धर्या तथात्रायै प्रस्थित' प्राप्त क्रमेण '[7]रन्ति'नदीम् । नावमारूढौ च दम्पती चैत्यशेखर व्यलोकयताम् । तत सरभस सौवर्णकच्चोलके कुङ्कुमचन्दनकर्पूर प्रक्षिप्य जल क्षेप्तुमारब्धवती नैगमगृहिणी । प्रमादात् निपतित तदन्तर्जलतलम् । ततोऽभाणि वणिजा—अहो इद कच्चोलक नैककोटिमूल्यरत्नखचित राज्ञा ग्रहणकेऽर्पितमासीत् ।

---

१ घ-'कथत् कथ भ्रात०' । २ 'ततो बहु' इत्यारभ्य 'परवशा'पर्यन्त पाठाधिक्य ग-पुस्तके वर्तते । ३ ख-घ-'तेन वेषेण' । ४ ख घ 'दत्तम्' । ५ ख--शिरोनामिदविका(?)पर्वत०', घ - 'शिरानामदविकापर्वत०' । ६ ख-घ -' तत्र यान्ति ' । ७ घ--'रतिनदीम्' ।

तस्य राज्ञः सर्वं स्फुटितम्मम् ! । इति चिरं चिन्तय पद्मपृष्ठस्य पट्टीस्तलीविहारान्ति वद् यथा— अस्य राजर्षेरस्माकुलो विविधि-कार्यम् । तथापि धीवर आदिश्य तन्मोचयितु प्राचीनान्मानतीम् । विधिवन्मा 'चान्द्रस्पर्श इव तेन 'हिरण्यमयरूपस्त्वं वीक्षस्वामि-श्रीपार्श्वनाथबिम्बं यावत् पश्यति स्म स बिम्बस्य हृदये तन्मोऽरुतम् । धीवरेणोक्तम्—अभ्यन्तिर्मे दृश्यते यद् भगवतो वक्षसि पुष्पपत्र[illegible]स्थाने विनिश्चितम् । तस्य गृहीत्वा तद्दिने नगमस्य । तेनापि दत्तं तस्य बहु द्रव्यम् । सर्वं च बिम्बस्यान्ते अधिगतम् । ततो पद्मपृष्ठेन महायुना तमेव प्रश्नस्य निष्कासितं तद् बिम्बम् । [illegible] 'तथैव मुख्य । पिधेहिते हि सर्वे प्राग् स्मातना अपने —यत्र क्षिप्ता सती पुष्पमाला तथा तिष्ठति तत्र बिम्बं नोत्पतिति । तत्पुष्परेण विस्मयतीव रातदिनं राज्ञ पद्मपृष्ठस्य । तदपि स्वाधीन श्रीवीरबिम्बस्य परिश्रेणे यावत् किल मध्ये पैशाख्यमे कारयामि इत्यभिप्रायेणिना । प्रतीतं च पैशाख्यः यावत् तत्र स्पानस्पानपुष्पपचितुष्यन्तामन्ते पावनीयाः पुष्पसारश्चयन् बिम्बं नोभिमति स्म । देवपत्विनमत् तथैव स्थित मपति नरमाने । धीवरे पुष्पवित्या पर्यवतितः—यत् तत्र देव ! मया सर्वो प्रतिस्य ति [illegible] स्वम् । तदपि वदरा मेनुष्पविभिन्नानि । पुष्पान्तर हि भवति । तत पद्मपृष्ठेन पृष्ट स्नाविरत्—आ अर्थेन कोऽपि मनयोनिनिस्त्ये [illegible] ! । तेन गच्छेः मयस्तार्थनातः पश्ये ! । [illegible] पुरोहित [illegible]तेन विज्ञप्त—

देव ! [illegible] पूर्वं [illegible] । स च पत्तनेन [illegible] मर्त्यो [illegible] । [illegible] मतिरिं च नित्य [illegible] बिम्बस्य [illegible]

१ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] [illegible]

जलदुर्गमिति कृत्वा 'चर्मण्वत्यां' कौटिम्बिके प्रक्षिप्य स्थिता । चिरं युद्ध्यतस्तस्य कोऽपि खलः किल वार्तामानैषीद् यदयं नृपतिस्तेन परचक्राधिपतिना व्यापादित इति । तच्छ्रुत्वा[1] देवी तत्कौटिम्बकमाक्रम्यान्तर्जलतलं प्राक्षिपत् । स्वयं च [2]परासुतामासदत् । स च नृपतिः परचक्रं निर्जित्य यावन्निजनगरमागमत् तावद् देव्याः प्राचीनवृत्तमाकर्ण्य भवाद् विरक्तः पारमेश्वरीं दीक्षां कक्षीचक्रे । तत्रैकं बिम्बं देवेन बहिरानीतं पूज्यमानं चास्ति । द्वितीयमपि चेन्निःसरति तदोपक्रम्यतामिति । तदाकर्ण्य वङ्कचूलः परमार्हतचूडामणिस्तमेव धीवरं तदानयनाय प्रावीविशत् । स च तद् बिम्बं कटीदघ्नवपुर्जलतले तिष्ठमानं बहिःस्थशेषाङ्गमधोवलोक्य निष्कासनोपायाननेकानकार्षीत् । न च तन्निर्गतमिति दैवतप्रभावमाकलय्य समागत्य च [3]विशामीशाय न्यवेदयत् तत्स्वरूपम् । अद्यापि तत् किल तत्रैवास्ते । श्रूयते ह्यद्यापि केनापि धीवरस्यचिरेण नौकास्तम्भे जाते तत्कारणं विचिन्वता तस्य [4]हिरण्मयरथस्ययुगकीलिका लब्धा । तां कनकमयीं दृष्ट्वा लुब्धेन तेन व्यचिन्ति यदिमं रथं क्रमात् सर्वं गृहीत्वा ऋद्धिमान् भविष्यामीति । ततश्च स रात्रौ निद्रां न लेभे । उक्तश्च केनापि अदृष्टपुरुषेण यदिमं तत्रैव विमुच्य सुखं स्थेयाः, नो चेत् सद्य एव त्वां हनिष्यामीति । तेन भयार्तेन तत्रैव मुक्ता युगकीलिका इत्यादि । किं न सम्भाव्यते देवताधिष्ठितेषु पदार्थेषु ? । श्रूयते च सम्प्रत्यपि काले—कश्चिन् म्लेच्छः पाषाणपाणिः श्रीपार्श्वनाथप्रतिमां भङ्क्तुमुपस्थितः स्तम्भितबाहुर्जातः । महति पूजाविधौ कृते सज्जतामापन्न इति ।

श्रीवीरबिम्बं महत् तदपेक्षया लघीयस्तरं श्रीपार्श्वनाथबिम्बमिति महावीरस्यार्भकरूपोऽयं देव इति 'भेदाश्चेल्लण'

१ घ-'तत श्रुत्वा' । २ मृत्युत्वम् । ३ नृपाय । ४ क-घ-'हिरण्मय'

हृत्वास्थां प्राचीकरत् । श्रीमच्चेल्लणपार्श्वस्य महीयस्तममाहात्म्यनिधेः पुरस्तान्यां महर्धिभ्यां सुवर्णगुरुत्वाभास साधितः । प्रकाशितश्च सर्वेभ्यः । सा च 'सिवगुरा'पल्ली कालक्रमात् 'श्रिपुरी'त्याख्या प्रसिद्धा नगरी संजाता । अद्यापि स भगवान् श्रीमहावीरः स च चेल्लणपार्श्वनाथः सकलसङ्घेन तस्यामेव पुर्यां यात्रोत्सवैराराध्यते इति ।

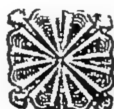
अन्यदा वङ्कचूल 'उज्जयिन्यां कालपालनाय चौर्यवृत्त्या कस्यापि श्रेष्ठिन सदनि गतः क्लेशकारकं कृत्वा चलितः । ततो देवदत्ताभ गणिकाया गृहं प्राविशत् । तत्र सा कुष्ठिना सह प्रसुप्ता । ततो निःसृत्य गतः श्रेष्ठिनो वेश्म । तत्रकर्मचेष्टोपलब्धे कुप्यतीति परस्पराभिमर्शकलहे निःसारितो गेहात् पुत्रः श्रेष्ठिना । विरराम च यामिनी । यावद् राजकुलं यामीत्यचिन्तयत् तावद्गुणगण धामनिधि । पल्लीपतिश्च निःसृत्य नगराद् गोधां गृहीत्वा तस्यां दिने नीत्वा पुनः राजप्रासादगवाक्षं रात्रावागात् यदि । गोधापुच्छे विलग्य प्राविशत् कोशम् । ततो राजपत्न्या दृष्टः । पृष्टश्च—कस्त्वमिति । तेनोचे—चौर इति । तयोक्तम्— मा भैषीः । मया सह सङ्गं कुरु । सोऽभाषीत्– का त्वम् ? । साऽभ्यधे— पट्टमहिष्यहमिति । चौरोऽभाषीत्— तर्हि ममाम्बा भवति अतो यामि । इति निषिद्धे तया स्वाङ्गे नखैर्विदार्य पूत्कृतिपूर्वमाहूता आरक्षकाः । गृहीतस्तैः । राज्ञा वातायनपार्श्वागतेन सर्वं श्रुतम् । राज्ञोक्ताः स्वपुरुषाः — मैनं मारयत कुर्वीथामिति । ते रक्षितः । प्रातः पृष्टः क्षितिपतिना । तेनाप्युक्तम्— देव ! चौर्याय प्रविष्टः पश्चात् देव भाण्डागारे देव्या दृष्टोऽस्मि । यावदन्यत् कथयति तावत् तुष्टो विदितवेद्यो नरेन्द्रः स्वीकृतः पुत्रतया स्थापितश्च सामन्तपदे । देवी विडम्ब्यमाना रक्षिता वङ्कचूलेन । अहो निपतन्ती सुभे प्रकम्पिति जनपरम्परमपम्यासीत् ।

---

१ पूर्व

प्रेषितश्चान्यदा राज्ञा **कामरूप**भूपसाधनार्थं गतः । युद्धे घातैर्जर्जरितो विजित्य तमागमत् स्वस्थानम् । व्याहृताश्च राज्ञा वैद्याः । यावद् 'रोगोऽपि घातव्रणो विकसति तैरुक्तम्—देव ! काक-मांसेन शोभनो भवत्ययम् । तस्य च **जिनदास**श्रावकेण सार्धं प्रागेव मैत्र्यमासीत् । ततस्तदानयनाय प्रेषित पुरुष पुरुषाधि-पतिना येन तद्वाक्यात् काकमास भक्षयतीति । तदाऽऽहूतश्च **जिनदासो**'ऽवन्ती'मागच्छन्नुमे दिव्ये सुदत्यौ रुदत्यौ अद्राक्षीत् । तेन पृष्टे—किं रुदिथ ? । ताभ्यामुक्तम्—अस्माक भर्ता 'सौधर्मा'च्च्यु-त । अतो राजपुत्र **वङ्कचूलं** प्रार्थयावहे, पर त्वयि गते स मास भक्षयिता, ततो गन्ता दुर्गतिम्, तेन रुदिव । तेनोक्तम्—तथा करिष्ये यथा त[२] भक्षयिता । गतश्च तत्र राज्ञोपरोधाद् **वङ्कचूल**म-वोचत्— गृहाण वलिभुक्पिशितम् । पटूभूत सन् प्रायश्चित्त चरे । **वङ्कचूलो**ऽवोचत्— जानासि त्व यदाचर्याप्यकार्यं प्रायश्चित्त ग्राह्यम् । तत प्रागेव तदनाचरण श्रेय इति 'प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शन वरम्' इति वाक्यान्निषिद्धो नृपति । विशेषप्रतिपन्नव्रतनि-र्वहश्चा'ऽच्युत'कल्पमगमत् । वलमानेन **जिनदासेन** ते देव्यौ तथैव रुदत्यौ दृष्ट्वा प्रोक्तम्— किमिति रुदिथ ? न तावत् स मास प्राहित । ताभ्यां अभिदधे— स क्षाविकाराधनावशा'दच्युत' प्राप्त । ततो नास्मवदस्मद्भर्तेति । एव जिनधर्मप्रभाव सुचिर विभाव्य **जिनदासः** स्वावासमाससादेति । अस्य 'ढिम्पुरी'तीर्थस्य निर्मापयिता वङ्कचूलः ।

॥ इति वङ्कचूलप्रबन्ध ॥ १६ ॥

१ घ—'रौद्रोऽपि' । २ काकस्य मांसम् ।

[१७]

॥ अथ विक्रमादित्यप्रबन्धः ॥

विक्रमादित्यपुत्रं विक्रमसेननामानं प्रति पुरोधसाऽऽवेदितं यत् एवं पितुर्विक्रमादित्यस्याभिषेको भूया । तेन द्वात्रिंशत्पुत्तलिकाभिः सिंहासनस्याधिवासनमपि यत्पुत्तलिकाभिर्निषिद्धम्। तदा विक्रमसेनेन पृष्टाः पुत्रिका — किमिति रुद्ध्यते ? । ता प्राहुः — तेन सह समत्वमपि न कुरुषे कुतो नामाधिरूढम् ? । आकर्णय—

अवन्त्यां[१] विक्रमो राजा अपूर्वकथावार्तारसिकाय दीनारलक्ष दत्ते । एवं श्रुत्वा कैश्चित्[२]वीरेण दीनारपञ्चशती याचिता । वार्ता चैवं कथिता यथा—

गोदावर्याः[३] श्मशानसमीपे पाताललिङ्गरूपं मया दृष्टो देवी हरसिद्धिप्रेरित पतन् दृष्टः । मयाऽपि तत्पुरो गम्यानिवम् । पश्चात् तत्र दिव्यं तीर्थं दृष्टम् । तत्र [illegible] कन्या दृष्टा । तत्पार्श्वे पतितो मया दृष्टः पुरुषः— किमत्र त्वमिह ? । तेनोक्तम्— अत्र तीर्थे पातालभवा दिव्यकन्याऽस्ति । सा ब्रूते— यः लोककष्टार्थं कार्यं सम्यग् करोति स मे भर्ता पतिर्भविता । अतोऽहमेतस्मिन् कार्ये सिद्धामि परं साहसं नास्ति । इति वार्तया पञ्चशती लब्धा । तेन नरवीरेण समं राजाऽपि तत्र गतो विवरेण । तेन सत्य-प्रतिज्ञया कन्या दत्ता । अन्यथा सोऽनृतेन जीवितः । यावत् सा राजानं वृणुते तावद् राज्ञोक्तम्— अमेनं नरं वरय । वृतः स तथा । एवं च परोपकारी तदधिकोऽयं वाचं भावी ? ॥१॥

द्वितीययोक्तम्—

क ख 'यथा चतुर्विंशतिप्रबन्धोक्तम् [illegible]' । २ ख-ग 'कार्पटिकवीरेण' । ३ ग ग 'गोदावर्या' । ४ ग 'पाताल-विवरं (?) दृष्टं' ।

'कासी'तो द्वौ द्विजो आयातौ । विक्रमार्केण पृष्टौ राजस्व- रूपम् । ताभ्यामूचे— अस्मद्देशे पाताल विवरमस्ति । तत्रान्धो [1]राक्षसो वर्तते । अस्मद्देशस्वामी [2]तिलकटाहे झम्पा दत्त्वा स्वमांसेन राक्षसस्य पारण कारयति स्म । राक्षसोऽपि त पुनर्नवीकरोति । सप्त अप- वरिकाः स्वर्णसम्पूर्णाश्च कुरुते । प्रत्यह प्रात सप्ताप्यपवरिकास्त्या- गेन रिक्तीकुरुते । श्रुत्वेद विक्रमोऽपि तत्र गत । कटाहे [4]झम्पां दत्त्वा रक्षसा भक्षितो जीवितश्च । पुनर्भक्षितो जीवितश्च । रक्षस- शापेनान्ध्यमस्ति तच्छापान्तोऽभूत् । दृग्भ्यां पश्यति । दृष्ट्वा चाह— कस्त्व साहसी [5] । [6]तेनोक्तम्— विक्रमोऽहम् । तुष्टोऽह ते, याचस्व । राज्ञोक्तम्— [7]तुष्टश्चेत् तदाऽस्य राज्ञो नित्य सप्ताप्यपव- रिका स्वर्णपूर्णा भूयासु । तथाऽस्य पुनरेव कटाहझम्पापातादि- यातना मा भूत् । रक्षसोक्तम्— एवमस्तु । अत कथ विक्रमार्का- दधिको भावी [8] । समोऽपि न, अतो हसितम् ॥ २ ॥

तृतीययोक्तम्—

एकदा विक्रमार्को निजपूर्वास्तव्यखल्वाटकुम्भकारयुक्तो देशान्तर गत । परकायप्रवेशविद्यावेदी योगी [10]मिलित । स आवर्जित तुष्टश्च विद्या दातुमारेभे । राज्ञोक्तम्— प्रथम मम मित्रस्य (देहि) । तेनोक्तम्— न योग्योऽसौ । निर्बन्धात् तस्यापि दत्ता [11]गुणराशितेन योगिना, नृपस्य पश्चाद् बलाद् दत्ता । 'अवन्तीं' गतो राजा राज्य करोति । एकदा पट्टाश्वो मृत । विद्यापरीक्षार्थं राज्ञा स्वजीवस्तत्र क्षिप्त । कुम्भकारेण स्वजीवो नृपदेहे । कुम्भ- कारो राज्य करोति । तेनाश्वमारणाय चिन्तित । नृपजीवस्तु पूर्व- मृतशुकदेहे प्रविष्ट । शुकोऽपि सोमदत्तश्रेष्ठिभार्याप्रोषितभर्तृका-

[1] ग–घ–'राक्षसस्य० । २ घ–'राक्षसोऽस्ति' । ३ क- 'तैलकटाहे', ख-घ- 'तेन(?)कटाहे' । ४ ग–'झम्पा दत्ता' । ५ ग–'राक्षसस्य शापे०' । ६ 'तेनोक्तम्' इत्य- धिको ग–पाठ । ७ 'तुष्टश्चेत्० राज्ञो' इत्यधिको ग–पाठ । ८ ग–'हसितः' । ९ विगतक्लेश०। १० ख–'मीलितः'। ११ 'गुण० बलाद् दत्ता' इत्यधिको ग–पाठ. ।

कामसनागारं गत । सा तथानुपूर्वेण तथा राज्ञीसमीपं न गच्छति । मेधी समागत । सा राज्ञीसमीपे गता । तदागमनकारणं पृष्ट । शुकचातुर्यकारणं प्रोक्तम् । तया आनायित शुकः । स रक्षित तेन यथा राजा पूर्वम् ।

एकदा शुकेन राज्ञीविषयपरीक्षार्थं गृहगोधिकादेहे गतम् । राजस्य तद्विपागमेन कायमक्षम पर्यु[illegible]म् । नृपजीवेन शुकश्च जीवा- पित । सा राज्ञी व्याकुला । शुकेन सर्वोऽपि वृत्तान्तो राज्ञ्यै कथित । गतया कुम्भकारस्याजया हता । तेन कुम्भकारजीवेन शुकेन विश्वासदर्शनाय मृतबोकरदेहे स्वजीव क्षिप्त । नृपो निजं देह गत । अजो मयात् कम्पते । राजा उक्तः—न भेतव्यम् माद् मत्समो मायी समप्योऽपि त्वं सुख याहि चर पिब । ततः कथ तेन समो भविष्यति ? ॥ १ ॥

चतुर्थोक्तम्—

एकदा विक्रमार्केणोत्तम तीर्थं कारितम् । राजा तत्र गत निरीक्षणाय । तत्र घटकुम्भमुपविष्टमस्ति । घटकेनोक्तम्- सुष्ठु शोभनमस्ति । घेटिकयोक्तम्—यादृशं कीदृश्च छीलादेव्या वास- गृहमस्ति तादृशमेतत् । राजा तच्छ्रुतम् । तत्स्त्रीसुन्दर्यै जातम् । परं स्थानं तु न वेत्ति । तेन सचिन्तो जातः । महस्सत्रो नृपादेशं प्रत्वा तत्स्थानकज्ञानाय चचाल । तत्मार्गे श्रमणं समुद्र तटे शून्यं समुद्रमुत्तीर्य तत्र राज्ञी महास्थाने स्थित । सिद्धार्थ सप्त- देवपरमसमन्वितं दिव्याभरणभूषितं दिव्यस्त्रीवृन्दमागमत् । तास्या- भिन्या कामः पूजित । व्याघ्रकामा तासां मध्ये कन्या

प-चातुर्यं कार्यं । प-शुकेन मृता राजा तीर । १ क-सर्व [illegible] [illegible] इति नास्ति । ५ प सुखस्थित । ६ क तत्र स्थानं तु न वेत्ति सचिन्ता [illegible] । [illegible] । क- तिर्थं सी । ९ क- [illegible]

तत्र गतः । दासीभिर्दृष्टः स्वामिनीपार्श्वे नीतः । तया स्नानादि कारितः । रात्रौ तद्गृह एव स्थितः । तया स्वपत्या उक्तम्—मम विक्रमादित्यो भर्ता भूयात्, किं वा यो मां चतुर्भिः शब्दैर्जागरयति । इत्युक्त्वा सुप्ता । तेन चिन्तितम्—किं चतुर्भिरपि शब्दैर्न जागर्ति तर्हि एनामहमेव जागरयिष्यामि । [1]चत्वारः शब्दाः कृताः । यदा न जागर्ति तदा पादाङ्गुष्ठश्चम्पितः । तया पादेनाहतः यत्र विक्रमादित्यः सुप्तोऽस्ति तत्र पतितः । राज्ञा पृष्टम्—किमिदम् ? । तेन सर्वोऽपि वृत्तान्तः प्रोक्तः । ततो राजाऽग्निसञ्ज्ञवेतालमारुह्य तत्र गतः । वेतालः प्रच्छन्नो जातः । राजा दासीभिस्तत्र नीतः । तया भक्तिः कृता । तद्रूपदर्शनात् सरागा जाता, परं शयानया प्रतिज्ञा कृता । तथैवोक्तम् । राज्ञा दीपस्थितो वेतालः उक्तः — भो प्रदीप ! कामपि कथां कथय । स वक्तुमारेभे—

कश्चिद् विप्रः । तस्य पुत्री । सा चतुर्णां वराणां दत्ता पृथक्पृथग्ग्रामे । चत्वारोऽप्यागताः । विवादो जातः । [4]तया महान्तमनर्थं दृष्ट्वा काष्ठभक्षणं कृतम् । [5]स्नेहादेकेन वरेणापि चितामध्ये झम्पापितम् । एकोऽस्थीनि गृहीत्वा [6]'गङ्गा'यां गतः । एकस्तत्रोटजं कृत्वा स्थितो भस्मरक्षार्थम् । एको देशान्तरं गतः । भ्रमता च तेन सञ्जीवनी विद्या शिक्षिता । पुनरपि तत्रागतः । अपरेऽप्यागताः । सा जीवापिता । पुनर्विवादो जातः । तर्हि चतुर्णां मध्ये कस्य सा पत्नी ? । राज्ञोक्तम्—अहं न वेद्मि[7], त्वमेव ब्रूहि । स आह—यथ्थितायाः सहोत्थितः स भ्राता । योऽस्थिनेता स पुत्रः । येन जीवापिता स पिता, उत्पत्तिहेतुत्वात् । यो भस्मरक्षकः स भर्ता, पालकत्वात् ।

---

१ 'चत्वार' इत्यधिको ग-पाठः । २ ग-'मन्त्र' । ३ दत्ता' अस्यानन्तरं 'पृथक् पृथग् ग्रामे' इति ग-पुस्तके आधिक्यम् । ४ क-ख-'एकेन सह काष्ठ०' । ५ ग-पुस्तके स्नेहादेकेन० झम्पापितम्' एतदाधिक्यम् । ६ घ-गङ्गां गतः' । ७ घ-'वेद्मि' ।

राजा तास्पृहस्वमिव त्रिर्गावत्कर्या पृष्ठ । वेतालोऽपि द्वारात् साऽप्याह—

कुत्रापि ग्रामभगुर्व ब्राह्मणी बभूव । तस्या ब्राह्मण सह सुता जाता । तां शर्मा परिरक्षन्तु गता । तत्र तत्र कोऽपि वृक्षाविशता चोपचालि । तस्य पार्श्व रुदन्ती । तयोक्तम्—कपर्दी दुःखितोऽपि दुःखमनुभावयसि ? । तयोक्तम्— किं दुःखम् ? । सोऽप्याह—वशीतावितम् विजयता शिशुत्वं कथितम् । पुनरपृच्छ्योक्तम्—त्वमपि कथय । का त्वम् ? । निखमचरित तस्यकथम् । तन्निशम्य तेनाप्युक्तम्—पुत्र इव भूमिष्ठितं अस्मान् प्रथमं तं मर्यापिमद्याप सुतं मम मह विपत्स्य । ब्राह्मणी प्राह—त्वमितरसी मरिष्यसि, पुत्रा न लप्स्यसि; कथं पुत्रान्तरपि ? । तेनोक्तम्—अनुपकथ्यापि अन्ये दत्वा पुत्रमुत्पादये । तथा तथैव सर्वं कृतम् । पुत्रा नाममात्रो राजद्वार क्षिप्त । राज्ञ केनाप्यर्पितः । कालेन निर्गुणस्य नृपस्य राज्ये स प्रापणितः । श्राद्धदिवसे गङ्गायां पितरदान कर्तुं गतः । करत्रयमपि निर्गतम् । स दृष्ट्वा विस्मितः । कस्य करस्य पिण्डं ददामि ? । वद भो राजन् ! वद कस्य देयः पिण्डः ? । राज्ञोक्तम्— चौरहस्तस्य ॥

राजा वर्त्मप्रक्रम अन्वितम् । तथापि कथामाह—

अस्मिन्नपि ग्रामे कश्चित् कुलपुत्र स परिणीतैवान्यमार्गे वर्तन्ती नगरगृहे वासन्तसि । स त्वमनैर्निर्गुण इति हसन्ते । एकदा सर्वजनपरितो मित्रपुत्रो तत्र गतः । मार्गे तस्य शिरो नामितम् । तत्प्रभावात् सम्पत्ता जाता भास्वत् मङ्गला । पितृमर्ते सर्वोपमागन स एकाकी धर्म मन्तुमगच्छत् । पथेन चौरमये तस्य शिरश्छेदितम् । महान्तो मेऽभवत् विनयमानम् । तत्पत्नी

'मपूर्' इत्यधिको ग–पाठः । २ 'हे चिरम' इत्यधिको ग–पाठः । ३ ग 'पपु — — मा) बाल । ४ ग 'नाकवई' — — घ 'पुं सायन्ती । ५ क–घ 'भवे स्तीर ।

जातो धनिको दृष्ट । चिन्तित च तेन— जनप्रवादो भविष्यति यथाऽनेन स्त्रीहितोर्हत[1], तर्हि ममापि मर्तुं युक्तम् । इति विचिन्त्य तेनापि स्वशिर छिन्नम् । महति वेलायां साऽप्यागता । द्वावपि तदवस्थौ प्रेक्ष्य चिन्तित तया— जनोऽग्रेऽपि द्वेषिणीं कथयन्नास्ति, सम्प्रति पतिघ्नीमिति कथयिष्यति, तर्हि म्रियेऽहम् । इति ध्यात्वा गले शाखिका लगापिता । तावता यक्षेण करे धृता । मा साहस कुरु । तयोक्तम्— द्वावपि जीवापय । यक्षेणोक्तम्— शिरसी निज-निजकबन्धे योजय । तयोत्सुकयाऽन्यान्यकबन्धयोर्न्यस्ते । तयो-र्भार्याविवादो जात । एको वदति—मदीया, द्वितीयोऽपि तथा । तर्हि कस्य सा ? । राज्ञोक्तम्— यस्य कबन्धे शिर स भर्ता, 'सर्वस्य गात्रस्य शिर प्रधानम्' इति वचनात् ॥

कर्पूरसमुद्गकोऽपि कथामाह—

कुतोऽपि ग्रामात् स्वस्वकलाविदश्चत्वार सुहृदो देशान्तर चेलु, एक काष्ठसूत्रधार, द्वितीय स्वर्णकार, तृतीय शालापति, तुर्यो विप्र । क्वापि वने रात्रावुषिता । प्रथमयामे सूत्रधार प्राहरके स्थित । तेन काष्ठपुत्रिका तरुणीसदृशी कृता समग्राऽपि । द्वितीयप्रहरे स्वर्णकारो यामिक । तेनाभरणैर्विभूषिता । तृतीये शालापति । तेन क्षौमाणि परिधापिता । चतुर्थे विप्रेण सजीवा कृता । प्रात सजीवां दृष्ट्वा सर्वेऽपि तज्जिघृक्षया मिथो विवदन्ते । तर्हि कस्य सा भो **विक्रमादित्यनरेन्द्र** ! । सा नाम श्रुत्वा चुक्षोभ । राज्ञोक्तम्— तदय[2] न वच्मि तयोरकथयतोश्च तया जल्पितम्— भो राजन् ! कस्य सा ? । राज्ञोक्तम्— स्वर्णकारस्य । अधुनाऽपि य स्वर्णं घटापयति स एव भर्ता भवति ॥ ४ ॥

सा पप्रच्छ- के यूयम् ? । दीपस्थेन वेतालेनोक्तम्—असौ स **विक्रमादित्य** । सा हृष्टा व्यूढा च । तां गृहीत्वा'ऽवन्ती'मा-

---

१ 'इति विचिन्त्य' एतदधिको ग पाठ । २ क-ख-घ-'तदहं न वेद्मि' ।

गमत् । यदीदृग् तस्य [illegible] आशिषो तु मा कदेति इसितम् । विक्रमसेनेन पर्यस्तम् ॥

ततो विक्रमसेनः पुरोहितमप्राक्षीत्— यदि किल यतः [illegible] पुत्रिका मम पितरमद्भुतगुण वर्णयन्ति तर्हि स एव कारः तस्य [illegible] मयि यदि । तत आह तु न कोऽपि तादृ गुणवान्ऽभूदिति मम । पुरोधा प्राह— राजन् ! अनादिरिव रत्न गर्भा । अनादिश्चतुर्युगी । पुरा पुंसां नररत्नानि [illegible] । [illegible] प्रथमजिति नर्मो न [illegible] न च निर्धारत । [illegible] मादित्यस्य [illegible] एवमभूद् यथा रामेण [illegible] सुर्वोदत तथाऽहमपि करिष्ये । ततो रामायणं व्याख्यापितम् । तेन यथा रामस्य दान [illegible] वर्णितम् [illegible] गुरुभक्ति-स्तथा सर्वमाख्यातम् । तेन अभितो राम इत्यस्य पाठयति । तद् [illegible] मन्त्रिभिरभिमन्त्र्य स— अनुचितकारी असत्यमुखो मर्यादास्त्यज [illegible] । अथ नर्मोऽस्योपायमोचारयितव्यः प्रस्तावे ।

इत्थं स्थापिता विक्रमादित्येन पृष्टम्— अरे स कोऽपि [illegible] योऽद्भुतपूर्वं रामस्याचरणं ज्ञापयति मे ? । तत एकेन [illegible] मन्त्रिणाऽपरमन्त्रिप्रेरितेन कथितम्— राजेन्द्र ! 'कोप्तरम' यां किल एवम् वृद्धाऽस्ति । स कश्चित् श्रीरामस्य वार्ताः पारम्पर्यमागताः सम्यग् वेत्ति । आहूय पृच्छ्यते । राज्ञा आहूत स । [illegible] पृष्टश्च— विप्र ! यत् किञ्चित् रामकथं जानासि । विप्रो जगाद— पृथ्वीनाथ ! यदि 'कोप्तरमा'यमानयसि तदा रामस्य कमपि प्रबन्धं साक्षाद् दर्शयामि । इह स्थितस्तु वक्तुं न पारयामि । तदा राजा राज्यभारो मन्त्रिषु न्यस्त । [illegible] [illegible] सहितो पृथ्वीं [illegible] अयोध्यां परम्परया ययौ । [illegible] सरयू-तीरे स्थितौ । तत्रैव स एव सचादिशं इत्यमी विप्रो मानितो [illegible]—

[illegible]

[illegible]

दर्शय रामदेवचरित्रम् । ततो विप्र स्थानमेकं दर्शयित्वा भूपालमाल्पत्– इदं भूखण्डं खानयत । ततः खानयति क्ष्मापालः । खनयत्सु खनकेषु प्रथमं हेमकलशः । ततो हैमी मण्डपिका प्रकटीभूय । उपरितनं रजोऽपसारितम् । पश्चानुपूर्व्या प्रथमद्वितीयतृतीयक्षणा हैमा दृष्टा महीभुजा । चतुर्थे क्षणे नीरजे कृते [2]विपुला उपानदेका हैममूत्रकृता ज्योतिर्जालजटामाणिक्यखचिता दृष्टा । भूपेन विस्मितेन च गृहीत्वा हृदि शिरसि निहिता । अहो मान्या रत्नजातिरियम् ! । ततो विप्रेण विज्ञप्तम्– देव ! चर्मकारपत्न्या उपानदेषा न स्प्रष्टुमर्हति नव विष्टपपते । विक्रमेणोक्तम्– सा चर्मकार्यपि धन्या यस्या ईदृगुपानत् । वद केयं कथा[3] । ततो विप्रो ब्रूते– विश्वेश्वर ! श्रीरामे राज्यं कुर्वति सति अत्र चर्मकारसदनादि आसन् । इदमेकस्य चर्मकारस्य सदनम् । तस्य पत्नी [4]लाडवहुला । अतो गर्वमुद्वहति । विनयं न करोति । [5]ततः सा तेन हक्किता हता च । याहि रे दुःख गृहीत्वा इत्युक्ता च । ततो रुष्टाऽस्यामेकस्यां उपानहि तटपतितायां अपरिहिताया द्वितीयस्यां तु परिहितायां निजतातस्य सदनं जगाम । गत्वा पत्युः कठोरभाषितं पित्रे बभाण । पित्रा दिनद्वयं स्थापिता आवर्जिता च । अथोक्ता– वत्से ! कुलस्त्रिया पतिरेव शरणम् । तत्रैव याहि । सोचे– न यामि, मानक्षयात् । द्विस्त्रिरुक्तिप्रत्युक्तयो भणिता । पितृभ्यां भाणिताऽपि यदा पतिगृहं न याति तदा पित्रा भाषितम्– वत्से ! अहमेव मन्ये– यदा श्रीरामः सीता-लक्ष्मणसहितः स्वयमत्रागत्यानुनीय त्वां श्वशुरकुले प्रहिता तदा तत्र गन्त्री त्वम् । साप्यलीकाभिमानिनी प्रवदति– इदमित्थमेव, राम एवागते यामि तत्र, नापरथा । इमं वृत्तान्तं चरत्वनियुक्ता प्रच्छन्ना सुरा गत्वा रामं व्यजिज्ञपन्– देव ! अयं वृत्तान्तश्चर्मकारपुत्र्या । ततो देव

१ घ-'उपरि हेम०' । २ ख-घ-'विपुले उपा०' । ३ घ-'यथा' । ४ 'बहु लाडकी' इति भाषायाम् । ५ ग 'अत कारणे मा' ।

श्रीरामः प्रजापालक प्राप्तः समीतः सहस्रमाणः साम्प्रतमस्तवर्म कारमवनमगात्। तन्मध्य प्रविष्टः। पृष्टिवत 'कारभिर्विस्मितो विक्रमः— देव! अयमस्मात् कोटात् प्रति किमान् प्रसाद कृत ?। स्योऽपि मेरं सम्मान्यते यत् देवोऽस्यनुपतिष्ठते। किं कारणस्यगमनस्य?। श्रीरामः प्राह— स्वसुन्या मथुराकुले प्रन णायायता स्मः। तस्या हि वराभ्यासतयाविधा सन्ध्याऽऽस्ते। तयो ग्रहणमतक अपवर्क गत्वा दुहितरमाह स्म— पुत्रिके! तव प्रतिज्ञा पूर्णा। श्रीरामस्त्वाऽभ्यागतः स्वेर्षव। एवि सन्त स न जनपनिम्। ततस्तया रामान्तिकमागता। नमन्दे तम्। आगमपितः मजायामेन— वत्से! गच्छ श्वशुरमन्दिरम्। तया भणि तम्— कारेण प्रमाणम्। तन्ते गत्वा पनिगृहम्। रामः स्वस्थान मानासीद्। श्रीविक्रम! अस्य द्वितीया उपानद् तत्र पितृगृहे जन्ममाने कल्प्यते। स्वामिन्! आम्याहि तद् यान्यते। गतो राजा तत्र। आनीतं तद्। कन्या द्वितीयाऽभ्युपागत्। एवं हैमं गृहम्। एकमन्यदप्यपि तेन विक्रम आनयितानि कार्ये तक्षेम। राजा विप्रः पृष्ट— विप्र! कल्पमीदृशं सम्यग् जानासि?। विप्रेण गदितम्— पूर्व-मपारम्पर्योपदेशावगतं गुप्तमुक्त च। परं गर्व मा धा। स रामः स एव। तस्य हि राज्ये लक्ष्मणवानी स्थापते स्म। पतन्तो नियमो हस्तार्थं तदाज्ञार्थं न पेतु। यथा हिमवार्ह सदा अन्यगता सम्निषेधि स्फोटिता अयोध्यायां विपुराणि होमाय सर्वे व्यवेशन्। या तु तदेवी सीता ये गगनस्था ये तद्भ्रात्रा हनू-मद्-सुग्रीवादयस्तेषां महिमानं कर्णेनापि वाक्पतिरपि वक्तुं न प्रभु। इति कृत्वा विक्रमेण गर्वो मुक्तः। निर्दर्त्य निःस्विम्— अभिमतराम' इति। पुन'रुक्तिश्री'मागात्। यथाशक्ति लोक-मुद्धरत्। तस्य हि अग्नि(?)नाथ-पुरुषकसिद्धिम्या सुवर्णसिद्धया

चोपकारैश्वर्यं तदा निरुपममासीत् ततो विक्रमो धन्य एव । ततोऽधिकास्तु पर कोट्योऽभूवन् । इत्याकर्ण्य विक्रमसेनो विवेकी अभूत् ॥

॥ इति विक्रमादित्यप्रबन्धः ॥ १७ ॥

[1]अथ विक्रमचरित्रम् ।

जैनतत्त्वशास्त्रमुग्धजनचित्तरागार्थं विक्रमादित्यप्रबन्धमेकं ब्रूमः । 'उज्जयिन्यां' राज्यं शासति विक्रमादित्ये [2]आसन्ने ग्रामे विप्रेणैकेन हलं [3]खेटयता दिव्यं ज्योतिष्मद्रत्नमेकं भूगर्भपतितं जगृहे । तन्मूल्यप्रश्नार्थं 'उज्जयिन्यां' रत्नपरीक्षकनगरपार्श्वमागमत् । दर्शितं तद् रत्नम् । विस्मितास्ते ऊचुः—न वयमस्य रत्नस्य मूल्यकरणे क्षमाः, ईदृशस्य पूर्वमदृष्टत्वात् अनीतमूल्यकरणे तीव्रदोषाच्च, केवलं देवः श्रीविक्रमादित्यो यदि वेत्ति मूल्यमस्य, स हि रेखाप्राप्तो रत्नमूल्यज्ञाने । विप्र उपविक्रमं जगाम । रत्नमदीदृशत् । विक्रमेण पृष्टम्—क्व लब्धमिदम्? । विप्रेणोक्तम्—देव ! हलं खेटयता स्वक्षेत्रभूमौ लब्धम् । राज्ञा भणितम्—तर्हि दिनद्वयेन वक्ष्यामः । रत्नमस्मद्धस्त एवास्तु विप्र ! मा भैः, न वयं परधनस्पृहाभिलाषाः । वीरा दत्त्वा स्वसौधमध्य एव स्थापितः सः ।

अथ रात्रौ विक्रमेण विमृष्टम् रत्नपरीक्षकाः संसारे । बलिमनु स च पाताले । तत्रापि गन्तव्यम् । कुतूहली ह्यलसो न भवेत् । ततोऽग्निवेतालमारुह्याशु पाताले गतः बलिभुवनद्वारेऽस्थात् । तत्र नारायणो द्वास्थः प्रणतः । नारायणेन पृष्टम्— किं कार्यं तेऽत्रागमने? । विक्रमेणोक्तम्—उपबलि गतः विज्ञापय राजा कार्यगौरवादायातोऽस्ति । यथादेशः स्यात् तदा दर्शनं लभेत । गतः कृष्णः । उक्तं बलये—राजा समागतोऽस्ति द्वारे । बलिना निवेदितम्—राजा चेद् युधिष्ठिरः? । पृच्छ कृष्ण ! । गतः कृष्णः पप्रच्छ—

१ इदं चरितं नास्ति ग–पुस्तके । २ ख–'आसन्नग्रामे'। ३ 'खेडता' इति भाषायाम् ।

किं युधिष्ठिरोऽसि? । विक्रमेणोक्तम्— राजानं युधिष्ठिरं मन्यते स तस्मात्स्थाद् गच्छत्यम् । गच्छ कुष्ण ! मण्डपैक आगतोऽस्तीति भद । मतः स । विसर्ग तत् । बलिरूचे— मण्डपैक किं रावणः? । पुनरागतः कृष्णः । मण्डपैकरूपेण किं रावण इति पृष्टोऽसि । विक्रमेणाभाणि— तर्हि गत्वा वद कुमार आगतोऽस्ति । गत्वा तथोक्तम् । बलिराह—किं कार्तिकेयः? किंवा कन्दर्पः? किंवा पाताळवासी नागकुमारः चक्रवर्ती? किं वालिपुत्रोऽङ्गदो रामदूत इति पृच्छ ? । पुनर्द्वारेस्थापितः कृष्णस्य । विक्रमेण पुनरभाणि—वरेण्य वप्र आगतोऽस्ति । पुनर्गतः । बलिर्जगाद— वप्रोऽयं किं हनुमान्? । पुनः कृष्णो नागरिते । मण्डित बलिना । पुनर्विक्रमः प्रोचे—गत्वा वद तकार आगतोऽस्ति । उक्तं तेन तत् तथा तत् । बलिर्जगाद—किं विक्रमार्कः? । कृष्णेनैव पृष्टम्— किं विक्रमादित्यः? । ओमित्युक्तम् । मत्स्यावेषात् पातालि नीतः । पृष्टो बलिना रे विक्रम! रत्नमूल्यं प्रयुञ्जानोऽसि? । विक्रमादित्यो वदति—हन्मिन । दत्त विंस रत्नम् । बलिर्बभाण—ईदृशानि चतुरशीति सहस्राणि रत्नानि नित्य युधिष्ठिरो निर्मूल्यानि अददत पात्रेभ्यः । तेषा मध्यादिदं मह(ग ?)च्छत् । विभेप ऽस्यम् । प्रायो भूमि गतानि सर्वाणि रत्नानि कालस्य बहुत्वात् । ततो राजा युधिष्ठिर एव त्वं कः ? । विक्रमेणोक्तम्—देव ! सत्यमेतत् तुष्ट इत्थमि रत्नसम्पत्तिर्युधिष्ठिरस्य युक्ता । बलिराह—दिग्जयपचनानि तस्मै भ्रातृभिश्चतुर्भिराहृतानि । पूर्वं 'मरु(रु)त्त'नाम्ना चक्रवर्तिना वारिधिमध्ये सुवर्णमयराज । तेन तुष्टेन तस्मै भगवान्दत्ता कैलासा'स्या आमूलचूडं हेमरत्नमयी पूर्णिपात्र दत्ता । सा तेन भुक्ता । तस्मिन् मृते स्वर्णं पांसुरूपा सा जिरपे । यथा युधिष्ठिरवन्धन सहदेव उत्तरां दिशं साध

---

३ 'चम्प मत्' । २ ब—'वीर्यं वर्जितं' । ३ प—'चन्द्रचूडक (?)मि रिद' । ४ ब—'पराक्रमण्या' ।

यितुमुपतस्थे तदा रुद्रस्तां पुर स्वैर्गुणैरुद्घाट्य सर्वां तद्धेमादिविभूतिं युधिष्ठिरगृहप्रतिष्ठामचीकरत् । ततो युधिष्ठिरस्य दानेच्छासिद्धि । तत स राजा । मण्डलीकस्तु रावण इति लोके तादृग्बलविद्यादर्पायोगात् । कुमारस्तु कार्तिकेयो वक्तु युक्त सप्ताहवया सन् यस्तारकं जघान । लक्ष्मणोऽपि कुमार यो मेघनादं ममर्द । तथा धवलचन्द्रोऽपि पीहुलिपुत्र कुमारो यो विषेण जगद् हर्तुं(न्तु ?) क्षम । विषममपि निषममृतता नेतु समर्थ । अङ्गदोऽपि समर्थ ।

सन्धौ वा विग्रहे वाऽपि, मयि दूते दशाननी ।
अक्षिता वा क्षिता वाऽपि, क्षितिपीठे लुठिष्यति ॥ १ ॥

इत्यादि ख्यातश्च वण्ठस्तु सत्यो हनूमान् य स्वामिन राम प्रियावियोगज्वरजर्जराङ्ग सन्धीरयामास मध्येसभम् ।

देवाज्ञापय किं करोमि ? किमह 'लङ्का'मिहैवानये ?
'जम्बू'द्वीपमितो नये ? किमथवा वारानिधिं शोषये ? ।
हेलोत्पाटित'विन्ध्य'पर्वतहिमस्वर्णत्रिकूटाचल—
क्षेपक्षोभविवर्धमानसलिल बध्नामि वा वारिधिम् ? ॥१॥[3]

इत्यादि चमत्कारिस्वामिकार्यसिद्धिसारतया वण्ठो हनूमानेव । तलारक्षस्तु भवसि । गच्छ मूल्यं नास्ति रत्नस्येति द्विजाय वदे । तदाकर्ण्य विक्रमः स्वपुरीं ययौ । रत्न दत्त्वा वल्युक्तमुक्त्वा स्वग्रामाय विप्र विसृष्टवान् । चिर राज्य चक्रे ।

इति विक्रमार्कः ॥ ग्रन्थ १४० ॥

१ इन्द्रजितम् । २ अनुष्टुप् । ३ शार्दूल० ।

[१८]

॥ अथ नागार्जुनप्रबन्धः ॥

'ढङ्क'पर्वते 'सुराष्ट्र(ष्ट्रे) भूषण'शत्रुञ्जय'गिरिशिखरैकदेशरूपे राजपुत्ररणसिंहस्य भोपालनाम्नी पुत्री रूपलावण्यसम्पूर्णा यस्त्वतो वासुकिनागस्य सेव्यमानस्य वासुकिनागस्य पुत्रो नागार्जुननामा जातः । स च पित्रा पुत्रस्नेहमोहितेन सर्वासां महौषधीनां फलानि मूलानि दलानि च भोजितः । तत्प्रभावेन स महासिद्धिभिरलङ्कृतः । सिद्धपुरुष इति विख्यातः । पृथ्वीं विचरन् 'प्रतिष्ठान'पत्तने सातवाहनस्य राज्ञः कलागुरुर्जातः । स च गगनगामिनीविद्याध्ययनार्थं 'पादलिप्तक'पुरे श्रीपादलिप्ताचार्यान् सेवते । अन्यदा भोजनावसरे पादप्रलेपबलेन खान् गगने उत्पतितान् पश्यति । अष्टापदादितीर्थानि नमस्कृत्य स्वस्थानमुपागच्छतां तेषां पादौ प्रक्षाल्य सप्तोत्तरशतमहौषधीनां आस्वादेन वर्णगन्धादिभिर्नामानि निश्चित्य गुरूपदेशं विनापि पादलेपं कृत्वा कुर्कुटपोत इवोत्पतन्नवटतटे निपतितः । व्रणजर्जरिताङ्गो गुरुभिः पृष्टः—किमेतदिति । तेन यथास्थितं प्रोक्तं तस्य कौशल्येन चमत्कृतचित्ता आचार्यास्तस्य शिरसि पद्महस्तं दत्त्वा प्रोचुः— षष्टिकतन्दुलधावनेन तान्यौषधानि घर्षयित्वा पादलेपं कृत्वा गगने गरुड इव स्वैरं व्रज । ततस्तां सिद्धिं प्राप्य परितुष्टोऽसौ ननर्त । पुनरपि कदाचिद् गुरुमुखाच्छ्रुतवान् यथा रससिद्धिं विना हेमसिद्धिर्न भवति । ततो रसं परिकर्मयितुं प्रवृत्तः स्वेदन-मर्दन जारण-मारणादि चक्रे । रसस्तु स्थैर्यं न बध्नाति । ततस्तु गुरून् पप्रच्छ—कथं रसः(स) स्थैर्यमाप्नोति ? । गुरवः प्राहुः यथा सर्वलक्षणसम्पूर्णा श्रीपार्श्व

---

१ क 'ढङ्क' । २ क—'सातिविता' । ३ क 'वनिता' । ४ क- 'प्रतिष्ठाने' ।
५ क- 'नते' । ६ क 'वनिताः' ।

नाथस्य दृग्गि साध्यमानः सर्वलक्षणोपलक्षितया महासत्या योषिता च मृद्यमानो रसः स्थिरीभूय कोटिवेधी भवति । तच्छ्रुत्वा स **पार्श्वनाथ**प्रतिमां समहिमामन्वेषयितुमारेभे । [1]परं तादृशीं न क्वापि पश्यति ।

इतश्च **नागार्जुनेन** स्थापिता **वासुकि**र्ध्यात्वा प्रत्यक्षीकृतः, पृष्टश्च– श्री**पार्श्वनाथ**स्य दिव्यकलानुभावा प्रतिमा कथय । तेनाबोचि– 'द्वारवत्यां' **समुद्रविजय**दशार्हेण श्री**नेमिनाथ**मुखान्महातिशयसम्पन्नां ज्ञात्वा श्री**पार्श्व**स्य प्रतिमा प्रासादे स्थापयित्वा पूजिता । 'द्वारवत्या' दाहान्तरं समुद्रेण प्लाविता सा प्रतिमा तथैव समुद्रमध्ये स्थिता । कालेन 'कान्ती'वासिनो **धनपति**नामकस्य सांयात्रिकस्य यानपात्रं देवताऽतिशयात् स्खलितम् । अत्र जिनबिम्बं तिष्ठतीत्यदृष्टवाचा निश्चित्य नाविकास्तत्र निक्षिप्य सप्तभिः रामसूत्रतन्तुभिर्बद्ध्वोद्धृता प्रतिमा निजनगर्यां नीत्वा प्रासादे स्थापिता । चिन्तितातिरिक्तलाभप्रहृष्टेन पूज्यते स्म प्रतिदिनम् । ततः सर्वातिशायि तद् बिम्बं ज्ञात्वा **नागार्जुनो** रससिद्धिनिमित्तमपहृत्य 'सेढी'नद्यास्तटेऽनिक्षिपत् । तस्य पुरतो रससाधनार्थं **सातवाहन**स्य राज्ञश्**चन्द्रलेखा**भिधां महासतीं देवीं [2]सिद्धव्यन्तरसान्निध्येनानाय्य प्रतिनिशं रसमर्दनं कारयति । एवं तत्र भूयो भूयो गतागतेन तया बान्धव इति प्रतिपेदेऽसौ । सा तेषामौषधानां मर्दनकारणं पृच्छति । स च कोटिवेधस्य रसस्य वृत्तान्तं सत्यं कथयति । अन्यदा द्वयोर्निजपुत्रयोस्तया निवेदितम्, यथा– 'सेढी'-नदीतटे **नागार्जुन**स्य रससिद्धिर्भविष्यति । तौ रसलुब्धौ निजराज्यं मुक्त्वा **नागार्जुना**न्तिकमागतौ । कैतवेन तं रसं जिघृक्षू प्रच्छन्नवेषौ यत्र **नागार्जुनो** जेमति तस्य गृहस्य परिसरे भ्रमतः ।

---

१ 'परं॰ पश्यति' इत्यधिको ग-पाठः । २ घ–'सव्यन्तर॰' ।

ईश्वरीमाराध्य — एवं नागार्जुनाय रसवती समयम् कुर्याः। यदा त्वं रसवतीं सारां कल्पयसि तदाऽस्मभ्यं वदेः । तथाऽस्त्विति प्रतिशुश्राव । अथ सा गन्धानार्थं तस्मै सन्ध्यायां रसवती स्थापयति । पश्चात्तस्यामभिकाङ्क्षायां रसवती तेन धारिता दूषिता । एतस्या च राजपुत्रस्य गदितम्— अथ धारितं यत् नागार्जुनेन । तस्यामपि तस्य रससिद्धिर्निश्चिक्ये । अथ तौ तस्य यथार्थं ज्ञात्वा पृष्टवन्तौ तत्त्वम् । पृष्टाऽस्या ज्ञातम् यथा— वासुकिना ज्ञातस्य दर्भाङ्कुरात्मृत्यु कथितोऽस्ति । नागार्जुनेन सिद्धस्य सुवस्य रसस्य कुम्पी द्वा भवेते 'कटु'पर्वतस्य गुहायां क्षिप्ते । पृष्टवन्तौ तस्यौ ज्ञाती । सुतस्य पक्षमानो नागार्जुन स्तस्मा सम्मुखतो दर्भाङ्कुरेण जघ्ने । एवं तथ ।

> आयस्ये चित्रसम्मिते दृते च मधुसूदन ! ।
> ज्ञायेय जिष्णु विनाश-माधुर्ये भोगकम्पसे ॥१॥[1]

तौ कुम्पी देवतया समुद्धृतौ । राजपुत्री नरकर्मकृद्येभरतां गतौ । देवतया सुरक्षा हतौ । स रसकामो न च धर्मलभ्यो । नाद्यपि राजपुत्री मरणकाले पश्चात्तापेन दैन्यौ — हा हा येन कटिनाशिशिरयशात् सार्वमण्डपाभिवर्धिनानि दैवयोः पञ्चकार्यं कृतानि येन रसो कोऽक्षेपस्तारस्य स्थापितः तस्य प्राणद्रोहे मायायां कि ख्यातिनम् ! । एक तावत् कल्पगाम्प्रोढः, अपरं च मनुष्य द्रोह । एव तु वार्ता भूगौ । रसस्तम्भनात् स्तम्भन नाम तीर्थं तद् ग्रामस्य[4] चन्य । कालान्तरे तद् विश्व तथा स्थानात् 'स्तम्भन'पुरे पूज्योऽधुना ॥

॥ इति नागार्जुनप्रबन्धः ॥१८॥

---

१ 'दोषाटे' इति पाठान्तरम् । २ ग 'तथा वदे' । ३ मधुर । ४ — पञ्चमीतर । ५ क-ख-'अर्जी' । ६ 'प्रथम' इत्यधिकं क-ख-प्रत्यः ।

[१९]

॥ अथ वत्सराजोदयनप्रबन्धः ॥

पूर्वस्यां 'वत्सो' जनपदः । तत्र 'कौशाम्बी' पूः । श्रीऋषभवंश्यशान्तनु-विचित्रवीर्य पाण्डु-अर्जुना-ऽभिमन्यु-परीक्षित्-जनमेजयकुले सहस्रानीको राजा । तत्पुत्रः शतानीकः । तस्य पत्नी महासती चेटकराजनन्द(न्दि)ना मृगाक्षी मृगावती नाम। तयोर्नन्दन उदयनः यः किल 'नादसमुद्रो' विख्यात , यो गीतशक्त्या 'उज्जयिन्या' 'अनलगिरि'भं 'विन्ध्या'ऽभिमुखं गच्छन्तं पुनरालाने निवेश्य चण्डप्रद्योतराज्यमद्योतयत् । स सुखेन राज्यं शास्ति यौवनस्थो भोगी कलासक्तो धीरललितो नायकः ।

इतश्च पाताले 'क्रौञ्चहरण' नाम पत्तनम् । तत्र वासुकिः सर्पराजः श्वेतो नीलसरोजलाञ्छितफणः । तस्य नामलदेवी नाम दयिता। विपुलो देशः । तक्षको नाम तस्य प्रतीहारो विषमादेवीप्रियः यस्य फणामण्डपे त्रयोदशभारकोटयो विषस्य वसन्तीति श्रुतिः । वासुकेः पुत्री दिव्यरूपा कन्या वसुदत्तिनामा । तस्याः सख्यश्चतुर्दश, तद्यथा— धारू(.) १ चारू( ) २ चम्पकसेना ३ वसन्तवल्ली ४ मोहमाया ५ मदनमूर्च्छा ६ रम्भा ७ विमलानना ८ तारा ९ सारा १० चन्दनवल्ली ११ लक्ष्मी( ) १२ लीलावती १३ कलावती १४ । सा ताभिः सह वीणा-मृदङ्ग-वंश-सूक्तादिभिः क्रीडति ।

एकदा तासां मध्यादेकयोक्तम्— स्वामिनि ! वसुदत्तिके ! अहं सपरिच्छदा सध्रीची नरलोके 'कौशाम्ब्यां' दिव्यरूपं महोद्यानं क्रीडितुमगाम्। दृष्टा तत्र बकुल-विचकिल-दमनक-चम्पक-विरह-

---

१ पुत्री । २ ख–'कस्यपसी' । ३ सखी ।

कसिद्रुमाणां सारणीनां कुसुमकाननानां नालिकेर(नारिकेल ?)स्थ ली । यदि स्वामिनी समर्थ कल्पयति तदा तत्र गन्तुमवधारयतु । इदं श्रुत्वा सा वासवदत्ता तरवि सर्वापि १४ सखेभ्योऽसिता सहसा तद् वनं प्राप्ता । तत्र केलिं कुर्वन्ति ता । कुसुमानि चिन्वन्ति । दोलाम् पूरयन्ति । पक्षिणानुचाटयन्ति । हारान् सारान् रचयन्ति । एव केलन्तीना तासा वने कोकिलकुहूकारवकल कोलाहल उच्छलित । तदाऽऽकर्णनाकुल भयाकुल चलो वा अग्राक्षीत् । अहो अनङ्गो सरोऽसौ प्रभृति विसिष्मिय । मत्स्या चीउदयनं वा समाकृष्टमावृणुमगमत् । उदयनोऽपि कुसुमकलम्बपरिष्वक्तो वनमगमत् । वासुदत्तां ससखीकामालोकितव । अन्यासीच्च— मनोजन्मन महाम्याये परमरसायनमेतत् । अस्या रूपसम्पद् विहाय कोविदोऽपि तानिर्णयितुमशक्या ।

अस्या सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रद
शृङ्गारैकरस स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकर ।
वेदाभ्यासजड कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलो
निर्मातुं प्रभवन्मनोहरमिदं रूपं पुराणो मुनि ? ॥१॥

यद् पश्यन्ति कणिकापाकुसुमविदारितीकृत चक्षुषा
गच्छन्ति कार्मेषितोमयमुख यात्रा न वामभुव ।
मारस्ते च यदुक्तिभि सुचरितै वैराग्यसूत्रात्मभि–
स्तद् देवस्य रसायन रसनिधेर्मन्ये मनोजन्मन ॥२॥

त यथा सा पश्यति । नृपोऽप्यनन्यत् कृत कृतम् । अन्यार्थेन सखा सत्याऽन्या उपपत्तस्त । साऽपि पाताकविरलप्राये गर्ते एकस्मिन् प्रविष्टा । राजाऽपि ज्ञातम् कामस्यार्थी गमिष्यस्येव

१ च 'मिता ग 'रम्युर्ती' २ ग पुस्तके 'बलाध्यक्ष' अवश्य कृतपरिवर्तन' विक्रमोर्वशीये (-१) ५ ककचतो । ६ सदा । गर्तेषु ग कथितो । ९ कापुल

इति तावत् करे धृत्वा तस्या वेणीदण्डो 'यमुना'जलप्रवाहप्राय कृपाणिकयाच्छिन्न । गता सा मृगशावलोचना । वेणी करेऽस्थात् । तां वेणीं पश्यस्ता चमत्कृतचकोरचलाचलाक्षीं स मुहुरस्मार्षीत् ।

नेत्रेन्दीवरिणी मुखाम्बुरुहिणी भ्रूवल्लिकल्लोलिनी
बाहुद्वन्द्वमृणालिनी यदि पुनर्वापी भवेत् सा प्रिया ।
तल्लावण्यजलावगाहनजडैरङ्गैरनङ्गानल-
ज्वालाज्जालमुचस्त्यजेयमसमा प्राणच्छिदो वेदना ॥१॥[2]

ततो हत[3]प्रारम्भ उद्वाप्य सखेद पू परिसरमेत्यामात्यानाहूयावादीत्— मया एव एव बालिकाया कस्याश्चिद् वेणी '[4]छिन्ना । सा तु श्वभ्रमूलमगात् । अतो मम राज्येन न कार्यम् । इमामेव वेणीं राज्य कारयत । तेऽपि तथेति प्रतिपद्य पूर्वह्निर्मण्डपे सोत्सव वेणीं राज्य कारयन्ति रामपादुकावत् ।

इतश्च सा वसुदत्तिका खिन्ना गत्वा स्वसौधेऽस्वाप्सीत् । तस्या सद्यस्तत्कतरीं छिन्नामाक्षिस्था नामलदेवीमाकार्याऽदीदृशत् । जागरिता पुत्रीं नामलदेवी वत्से [1] किमेतत् [2] तवापि परिभवपदमित्यप्राक्षीत् । तनयाऽपि यथास्थित मात्रे आख्यत्, साऽपि नागपतये स्वपतये । क्रुद्ध सयोऽसौ तक्षकमाकार्य कथामुक्त्वाऽऽदिक्षत्, यथा— गच्छ, सराष्ट्र उदयनं भस्मीकुरु । सोऽपि तदादेशादचालीत् । 'कौशाम्बीं' प्रापत् । तत्परिसरे उत्सवान् दृष्ट्वा नररूप क्वाश्चित् पप्रच्छ— किमेतदुत्सवसाम्राज्यम् [5] । तत्रत्येन जनेनोक्तम्— एव एत्र राज्ञा दिव्यकन्यावेणी छिन्ना । उत्पन्नानुतापेन राज्य तदायत्त कृतम् । अतो वेणी राज्ञीह । राज्ञाऽत्रैव एकदेशे तपस्तप्यते । तक्षकेणोत्सवो दृष्ट । मध्ये भ्रमता राजाऽप्या-

१ घ-'वापे । २ शार्दूल० । ३ ग-'प्रारम्भोद्बाष्प' । ४ ख-घ-'छिन्ना'
५ क-घ-- 'क्विचित्' ।

कोकिलः । कुसुमास्तरणः पयासमौ जपमालापाणिः तप आमः मिलत्सामाप्याम मौनी । पृष्टश्च वत्सकेन नृरूपेण— कस्त्वम् ! किमर्थं तपश्चरसि ? । तेनापि दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य गदितम्— भो पुरुषसिंह ! किं पृच्छसि मां मन्दभाग्यम् ? । अत्र मयैका पुष्पवती मृगनेत्रा । तामनुसर्पता मया पातकिना पाश्चात्यस्तस्याः कश्चित् स्वामिकत्या विश्वपुण्यतराया सह दृष्टा । सा मनोभित्ते स्वान्तं सदर्प । अह तु तद्गतमनो राज्यं राज्यं तत्स्मृत्वा स्वयं तपः कुर्वाणोऽस्मि । एवं श्रुत्वा कर्णे स्थित्वा अपारमनस्त्वा पार्श्वे गत्वा नागेन्द्रमाकरुप— निष्पापमतिः देव ! इतो मया वत्सराज वैनीपुरस्य तथा राज्योत्सव । स पुण्यात्मा प्रद्युम्ना स्वयं परित्यज्यते । मिमपी भानमर्दानि । तन्तुस्तपाश्चतुस्तरापीर्षिरेव । तर्हि किं युक्तमिति तत्प्रकृते । तत्पत्रे समाने— देव ! स एव वसुदत्त विवाहार्थः कुलेन शीलेन विनयेन रूपेण पराक्रमेण रूपेण च । किं बहुना सः ! ।

अमुमन्यत्र कस्तु जनो न वेत्ता स खलु यशस्वितपस्विना प्रमाणं ।
वियगमनि कथमन्यथा कथापि स्मृत... तपसां पदं कमेत ! ॥१॥[1]

पिता-कन्या-कान्तौ हि कुलाने निवेशिता विवाहविस्तर घटन्ति । नामसङ्केतोक्तं वनमिव च कृत्वा तत्प्रकृतेन वत्सराजमाहूयत् । प्रवेशमङ्गमनीकरत् । विवाहः प्रारब्धः । प्रथमायां दक्षिणायां सकला गौः कामधेनुर्ददौ द्वितीयस्यां विशिष्य नागमल्ली तृतीयस्यां सोपधाना कन्या सत्पुरुषिणी चतुर्थ्यां रत्नोद्योतो दीप । एवं रत्नचतुष्केण सत्कृत्य सभाय जामातरं 'कौशाम्बी' पुरी प्रति प्रेषयत् । तत्र स्वपुर तत्र तस्य राज्यं भुनक्ति ।

असुकाधीन नाम व्ययभरस्य आपन्निवह
सप्तमा वामाक्षी सुखमपि निवेद्यात्मस्वरूपः ।

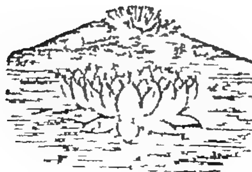
1 क-पन्नाया (?) । पाण्डित्याहिते पदौ ग-पुस्तके न स्तौ ।
2 मुनिहस्तम् ।

गुणानामन्वेष्टा प्रभुरपि च शान्त्यमनिता(त ?)
पुराऽऽचीर्णस्यैतत् फलमलघु तीव्रतपसः ॥१॥[1]
यदेतत् स्वच्छन्दं विहरणमकार्पण्यमशनं
सदाऽऽर्यैः संवासः श्रुतमुपशमैकाश्रमफलम् ।
मनोमन्दस्पन्दं बहिरिति चिरस्यापि विरसन्
न जाने कस्यैषा परिणतिरुदारस्य तपसः ॥२॥[2]

क्रमेण स एव वासवदत्तां चण्डप्रद्योतपुत्रीं गुणकीर्तिं पर्यणैषीत् 'डहाल'देशाधिपपुत्रीं पद्मावतीं च[3]। 'पञ्चाल'देशाधिपेनाक्रान्तं 'कौशाम्बी'राज्यं मन्त्रक्षात्राभ्यां पुनरग्रहीत्। इति उदयनप्रबन्धः[4]।

इयं च कथा जैनानां न सम्मता, देवजातीयैर्नागैः सह मानवानां विवाहासम्भवतः। विनोदिसभाऽर्हेति नागमतादुद्धृत्यात्रोक्ता।

॥ इति उदयनप्रबन्धः ॥ १९ ॥

१-२ शिखरिणी। ३ घ-'पुत्रीं पद्मावतीं च'। ४ घ-'उदयनश्रीप्रबन्धः'।

[१०]

॥ अथ लक्ष्मणसेनस्य प्रबन्धः ॥

मन्त्रिणः कुमारदेवस्य च प्रबन्धः लक्ष्मणावत्यां पुरि । तत्र लक्ष्मणसेनो नाम प्रतापी स्वामी नृपः । तस्य त्रिनीतिमति नीतिनिं प्रतापविक्रमसाहसिकसारो मन्त्री कुमारदेवः । निष्कण्टकं राज्यम् । अपारं सैन्यम् । अत्रान्तरे वाराणस्यां गोविन्दचन्द्रराजसुतो जयन्तचन्द्रो राजा । तस्य विद्याधरो मन्त्री । म्लेच्छानां बन्दिदातृणां सप्तशतानि च प्रधानः ।

एकदा जयन्तचन्द्रसभायां वार्त्तेयमभूद् यल्लक्ष्मणावती दुर्गं दुर्ग्रहम् । राजा अवादीत्–अमुमस्माकं वा वशमानयाम्यहं स्वदेशानि प्रतिज्ञा समाहूतमभ्रमम्–तन्निधनार्थमस्माभिर्लक्ष्मणावती दुर्गं ग्रहीतव्यम् । यदि न गृह्णामि तदा यावन्ति दिनानि दुर्गतटे तिष्ठामि तावन्ति हेमसहस्राणि दण्डे गृह्णामि; अन्यथा न निवर्ते । इति मत्वा निर्बन्धं प्रयाणमकाकरोत् । मिलितं समग्रं राजसैन्यम् । जाता गजघटाः सज्जीकृताः । मदान्धमारुह्य च ययौ । प्रकम्पयन् जगत् । निर्गतो सैन्यं याति । अश्वान्विधैः प्रथमैः तान् परतरान् खानयन् सरांसि पातयन् नदीः सर्वाङ्कुशान् निरस्यत् चूर्णयन् शिखराणि वेष्टयन् शासनानि शोषयन् सानुमेरुकान् लक्ष्मणावतीं प्राप । अगाधनदीपूरजलमसह्य गत्वाभ्यान् वाप-यामास । लक्ष्मणसेनस्तु दशापि दिनानि पूर्वमेव तत्र यातः । सु(धा)-शिला पुरी । सार्द्रगिरिकमालकलम-वापी-वन-चैत्य-भवन-र्हर्म्यमवि दर्शनम् । स्थाने स्थाने वार्ता जने प्रवर्तते । वारांनिधिस्तु सुरकण्ठ परिवेषा प्रजा । सा च परिखावारिणा दुर्गेऽस्ति शुनिरुद्धमत्र मम् ।

१ क ख ग घ । २ क ख ग ....। ३ क-ख 'सर...' । ... 'सम्पूर्ण-...' क-ख ... । ५ ' ... ' इति ...

नव्यानि कूपादीनि खानितानि[1] । विचरन्ति स्वैरं सैनिकाः । वर्धन्ते व्यवसायाद् स्त्रियः[2] । लुट्यन्ते ग्रामाः । द्वयोर्नृपयोर्स्पर्धमुखैर्योधैर्मुखैः शौर्ययुद्धानि । गतानि दिनान्यष्टादश । तस्मिन् दिने सायं लक्षणसेनेन कुमारदेवो मन्त्री न्यगादि—मन्त्रिन् ! इदमस्माभिरनुचितमाचरितं यत्र रिपुदेशं प्रविशन्नेव न प्रतिस्खलित । अधुना दुर्गरोधे लोको दुःखी, म्लानग्लानिर्न, तस्मात् प्रातर्योद्धव्यम्, दण्डं न ददामि । आहूय सामन्ता-ऽमात्यादीन् । कुमारदेवः प्राह—देव ! युक्तमेवेदम् ।

मृगेन्द्रं वा मृगारिं वा, द्वयं व्याहरता जनः ।
तस्य द्वयमपि व्रीडा, क्रीडाकलितदन्तिनः ॥ १ ॥[3]

त्वयि धृतायुधे वनायुधोऽपि[4] कातरः एव । तत्काल मिलिताः प्रधानयोधाः[5] । उक्तो युद्धाभिप्रायः । प्रीतास्ते पीतामृता इव । ऊचुश्च—

मित्रस्नेहभरैर्दिग्धो, रूषितो[6] रणरेणुभिः ।
खड्गधाराजले स्नातो, धन्यस्यात्मा विशुध्यते ॥१॥[7]

उत्तम्भिता नेत्रवैजयन्त्यः[8] । निष्पन्ना वीरकरम्बकाः । सम्पन्नानि पल्याणादिमुत्कलापनानि । एवं सति कुमारदेवो राजान्तिकाद् गृहं गत्वा मन्त्रयते स्म— अस्माकं प्रभुर्युद्धार्थी, जयन्तचन्द्रस्तु बली । 'अस्थाने[9] बलमारम्भो, निदानं क्षयसम्पदः[10]' । तस्मात् किं कर्तव्यम्? । आँ ज्ञातम्[11]— जयचन्द्रमन्त्री विद्याधरोऽनुसरणीयः । स हि प्रतिपन्नशूरः सकृपो निष्पापो दानी । इति विमृश्य पत्रामेकां स्वलिखितां सहादाय प्राकारान्नगरस्थोनाद्वारेणैकाकी निर्गत्य मध्यरात्रे बहिः सैन्ये मन्त्रिगृहद्वारेऽस्थात् । तत्र द्वाःस्थमध्ये मन्त्रिप

---

१ ख–'खातानि' । २ ख-घ-'व्यवसाय...य' । ३ अनुष्टुप् । ४ क–'चक्रायुधोऽपि' । ५ ख–'प्रासन(?)योधा' । ६ ख–'रूक्षितो०' । ७ अनुष्टुप् । ८ क–'तास्तत्र वैजयन्त्यः' । ९ क-ख-'अयथा' । १० घ–'अप्यधी(?) बलमारम्भा(?)' । ११ ग–'आ ! ज्ञातम्' ।

विद्याधरं [illegible]मभिजग्राह् । मम आहूतस्तेन । [illegible] समसीर पुरुष– [illegible] मदन्त ! । मन्त्रिणोक्तम्– अहं तदेव सनाऽस्मात् कुमारदेवस्त्वां मन्त्रयामि[illegible] । किंचित् [illegible]स्ति । तत् तु मर्तुं न शक्यते । [illegible] तु [illegible] [illegible]ति । इत्युक्त्वा विद्याधरस्य त [illegible] । तत्र श्लोको यथा —

[illegible] निजान् [illegible] पुरः ।
[illegible] न त्वां [illegible] गिरा ॥१॥

[illegible] चिर परिभाव्य विद्याधरोऽभिलपत्– [illegible] महीपान् [illegible] । जयन्तचन्द्रा[illegible] न [illegible] । [illegible] । तस्मा[illegible]द्योऽसौ [illegible] सन्नाद ।

स एव पुरुषः [illegible], स एव [illegible] ।
[illegible] यस्मिन् [illegible] शेरते ॥२॥[1]

इति [illegible] कुमारदेवं [illegible]— मा भैषीः [illegible] मा दाः, [illegible] न [illegible] गच्छ । इत्युक्त्वा कुमारदेवं [illegible] । तत्र स [illegible]सेनसचिवत् ।

इतश्च विद्याधरः जयन्तचन्द्रान्तिके गत्वा विज्ञपयत्— राजन् ! [illegible] क्षिप्र[illegible] गतम । कुमार[illegible] समस्त[illegible] प्रविशितोऽस्मि 'यतोऽस्मि यदि [illegible] न गच्छ [illegible] मुक्तो [illegible] नास्ति [illegible] च कुरुष । इति [illegible] सदा [illegible] नरित [illegible] मिति [illegible] पट्टकुटीभि । [illegible] । [illegible]सनेन कुमारदेवं पृष्ट – [illegible] जयन्तचन्द्रः' । मन्त्रिणाक्तम्– देव ! त्वां

[illegible]

[1] [illegible]

युद्धोद्यत श्रुत्वा 'कार्मी'न्द्र सुभीत प्राणत्राणार्थं गत । अन्येन तस्य पिण्डशक्ति ।

> गतिरन्या गजेन्द्रस्य, गतिरन्या खगेन्द्रयो ।
> गतिरन्यैव सिंहस्य, लीलादलितदन्तिन ॥१॥[2]

> क सिंहस्य चपेटपाटितमहामातङ्गकुम्भस्थल-
> स्थूलास्थिस्थपुटीभवत्परिसरा लीलागुहा गाहते[1] ।
> क्व काकोदरभर्तुरुद्धतविषज्वालानलीस्फुरत्-
> फूत्कारानलघोरमास्य कुहर साटम्बरक्षुम्बति[4] ॥२॥[3]

अथ चापल्याङ्गीकृते काश्चित् तयो तथापि क्षेम कृत[5] । अत स्वकीयमन्तुक्षमणोपायोऽय तस्य । कात्यायनेन गत 'काश्या'ऽधिपोऽपि विद्याधरमादिशत्- 'लक्षणावती'शदण्डधन चतुर्दिग्मिलितेभ्योऽर्थिभ्यो देहि येन यशासि प्रथन्ते । विद्याधरोऽपि स्वामिन निगदति- देव ! कुमारदेवेन मम रत्नमेक दण्डपदे [6]दत्तम् । तेन सद्य कथ हेम निष्पद्यते[7] । राजोचे- तर्हि रत्न दर्शय । अथ तेन पत्रीगत श्लोकोऽदर्शि, कुमारदेवागमनवृत्तान्तश्च प्रोक्त । विद्याधरमुवाच तदवगार्य जयन्तचन्द्रो जजल्प अनल्पधी - मन्त्रिन् ! तदैव किं नेय पत्री दर्शिता येन तेभ्यो विशिष्टा कृपा कुर्मस्तदैव । त्वया स्वधनार्पणाङ्गीकारेणात्र वय तत उत्थापिता । प्रापितो दण्डोऽस्मभ्य किल तेन । अथ हेमाष्टादशलक्षाणि कोशादाकृष्यार्थिभ्यो देहि । अष्टादश हेमलक्षास्तु कृपाप्रसादपदे लक्षणसेनाय, अष्टौ हेमलक्षा कुमारदेवाय प्रेषय । तथैव कृत विद्याधरेण । प्रतिष्ठौ 'कार्मा' तौ । स्फीत राज्य भुक्त । षड्विंशतिहेमलक्षेषु तत्र गतेषु लक्षणसेनेन कुमारदेव: पृष्ट —

---

१ 'अर्थेव' इत्यारभ्य 'क्षमणोपायोऽय तस्य'पर्यन्त पाठ ग-पुस्तके नास्ति । २ अनुष्टुप् । ३ शार्दूल० । ४ घ-'अपचापल्या०' । ५ ग-'स्मार' । ६ क-'दत्त-मस्ति' । ७ ख-घ-'तेन' ।

विजितवान् । कुमाराः [illegible] ततो [illegible] मुनी
[illegible] । तत प्रभृति [illegible] । [illegible] पूर्ण [illegible] । [illegible]
मजा । [illegible] महात्मन । एवं [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] कार्यं कुर्यु ॥

॥ इति श्री [illegible] प्रबन्धः ॥ २ ॥

क- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[२१]

॥ अथ मदनवर्मप्रबन्धः ॥

'चौलुक्य'वंश्यो मूलराज-चामुण्डराज-वल्लभराज-दुर्लभराज-भीमान्वये कर्णदेवजन्मा मयणल्लदेविकुक्षिभूः 'द्वादशो रुद्रः' इति विदितविरुदः श्रीजयसिंहदेवनामाऽभून्महापतिः। सोऽणहिल्लपत्तनान्निर्गत्यामितैः सैन्यैः 'मालव'देशराजधानीं 'धारां' द्वादशभिर्वर्षैर्जग्राह। प्रतोलीत्रयं स्फोटयित्वा यशःपटहकुञ्जरेण लौहीमर्गलामन्वभञ्जत्। साऽद्यापि 'देवपत्तने' सोमनाथाग्रे दृश्यते। यशःपटहो मृत्वा व्यन्तरोऽभूत्। जयसिंहो मध्ये पुरं प्रविष्टो मालवेन्द्रं जीवग्राहमग्रहीत्। द्वादश वर्षाणि जयसिंहस्य खड्गो निष्प्रत्याकारोऽस्थात्, नरचर्मघटितमेव प्रत्याकारं करोमीति प्रतिज्ञावशात्, अत एव हस्त्यारूढं नरवर्माणं भूमौ पातयामास। वितस्तिमात्रं चर्माहिसत्कमुदतीतरत्। अत्रान्तरे प्रधानैर्विज्ञप्तम्—राजन्! राजाऽवध्य एव इति नीतिवचः। तस्मान्मोक्तुमर्होऽयम्। ततो मुक्तः सः। काष्ठपिञ्जरे क्षिप्तः। नरवर्मचर्माऽन्यचर्मभ्यां सिद्धराजेन निजकृपाणे प्रत्याकारः कारितः। ततः कवीश्वरैर्विविधं स्तूयते सः ——

एक'धारा'पतिस्तेऽद्य द्विधारेणासिना जितः।
किं चित्रं यदसौ जेतुं शतधारामपि क्षमः ॥१॥[4]

क्षुण्णाः क्षोणिभृतामनेन कटका भग्नाऽस्य 'धारा' ततः
कुण्ठः सिद्धपते कृपाण इति रे मा मंस्त क्षत्रियाः।
आरूढप्रबलप्रतापदहनः सम्प्राप्तधारश्चिरात्
पीत्वा मालवयोषिदश्रुसलिलं हन्त समेधिष्यते ॥२॥[6]

१ ग–'राजदुर्लभराज०'। २ ग– 'नामा महीपतिरभूत्'। ३ लोहमयीम्। ४ अनुष्टुप्। ५ ग–पुस्तके इदं पद्यं नास्ति। ६ शार्दूल०।

तदा दक्षिणापथे महाराष्ट्र[1]-तिलङ्ग-[2]कर्णाट-पाण्ड्या[3]दि राष्ट्राण्यसाधयत्। अनन्तं धनं समुपार्जितम्। ततो[4] गूर्जरधरां प्रति व्याघुटत्। यावद् देशसीमसन्धौ सैन्यनिवेशं कृत्वा स्थितस्तावत् तत्र एकदा सिद्धराजस्य सभायामुपविष्टोऽस्ति प्रकाश इव सुरपतिरिन्द्रः। तावत् कश्चिद् वैदेशिको भट्ट एत्याशीर्वादं भणित्वा सभां प्रत्युपाविशत्, यथा—अहो 'परमार'वंशप्रभवो श्रीसिद्धराजस्य सभा मदनवर्मण [..] सभानिभसमप्रभसभा। तच्छ्रुत्वा सिद्धेन्द्रस्तेनैव भट्टं पुर उपवेश्य पप्रच्छ—भट्ट! कोऽसौ मदनवर्मा? क नगरं? क राज्यं करोति?। भट्ट आह—देव! पूर्वस्यां महोबक नाम पत्तनं रम्यम्। तत्र मदनवर्मा नाम पृथ्वीपालः प्राज्ञस्त्यागी भोगी धर्मी नयी नरः इव पुरन्दरो इव वरसुरतरुः इव पुनरवतीर्णः पृथ्व्याम्। न राजानं तत् पुरं च नगरं नित्यं पश्यति सोऽपि यः किन्तु न पारयति केवलं पश्यन्नन्तर्मनसि मूक इव स्वदते तद्गुणं जानाति। अस्माकं वचसि प्रायो कोऽप्यस्य विश्वासो नास्ति यावत् स्वनयनाभ्यां परं प्रेक्षन्ते। कश्चित् परमार्थं निजं मन्त्रिणं च येन स तत्पार्श्वे गत्वाऽऽगत्य देवपादेभ्यो निवेदयति। एवं भट्टोक्तिं श्रुत्वा सिद्धराजो मन्त्रिणमेकं कतिपयजनपरिवृतं लघु च तेन भट्टेन [11]महोबक सह प्रैषीत्। गतौ तौ भट्ट-मन्त्रिणौ। 'महोबक'पत्तनं दर्शितं भट्टेन मन्त्रिणा। दृष्ट्वा विस्मितमना उपराजकेभ्य पश्चात्सिद्धसमानायत्—अवधारय स्वामिन्! पत्तनमाहात्म्यम्। दर्शितं [12]महोबकं तत् पत्तनम्। तथा यस्योद्यानानि तत्र प्रवर्तितानि। शोभन्ते यस्योद्यानानि प्रतिवर्षं रात्रिंदिवानि। भ्रमन्ति लिम्पद्कुङ्कुमा मार्गाः। मकरध्वजध्वजभ्रान्ति-मुत्पादयन्तो विलसन्ति युवानः। दिव्यन्ते प्रतिरथ्यं चत्वराणि

यक्षकर्दमैः । प्रासादे प्रासादे सङ्गीतकानि । देवे देवे महापूजा । भोजनवारासाराः प्रतिसदनम् । राजकीयसप्ताकारे तु दाम्भिकगवक्षायणानि मुत्कलानि न मुच्यन्ते, किन्तु गर्तायां नियन्त्र्यन्ते तदा सघण्टो हस्ती निमज्जति । राजाऽश्ववारः परितः पुरं भ्रमन्तो नीटकानि ददते रोकाय । कर्पूरैर्धूलिपटोदयः । रात्रौ विपणान् वणिजो न मुद्रयन्ति, उद्घाटान् विमुञ्चन्ति, प्रातरागत्योपविशन्ति । एवं नीतिव्यवसायोऽप्याचारमात्रेणैव निस्तार्थं यात् । तत्र देशे लोहखानिवत् सुवर्णरूप्यखानीः खनन्ति तेन सर्वं कोऽपि । राजा तु कीदृगप्यास्ते मया स न दृष्टः । इदं तु श्रुतं यत् नारीकुञ्जरः सभायां कदापि नोपविशति । केवलं रतिकल्लोलानि तनोति प्रत्यक्ष इन्द्रः ।

एवं वचः श्रुत्वा सिद्धराजो सैन्यरक्षायां सैन्यं नियुज्य स्वल्पेन सैन्येन 'महोबक' प्रति प्रतस्थे । तस्यां तदासन्न भूप्रदेशे क्रोशाष्टकेन । क्षु(क्षो?)भितो देशः । स्थानास्थाने 'महोबक'म् । प्रधानैः मदनवर्मा विज्ञप्तः—उद्यानस्थ मीमत्स्यमगावृत्त एवमूचे—स्वामिन् ! सिद्धराजो गौर्जर उपनगरमागतोऽस्ति, स कथं पश्चान्निवर्तनीयः ? । मदनवर्मणा स्मित्वा भणितम्—सिद्धराजः सोऽयं 'धारा'या द्वादश वर्षाणि निग्रहाय अस्थात् । स 'कबाडी' राजा वाच्यो भवद्भिः—यदि न पुरं भुवं च जिघृक्षति तर्हि युद्धं करिष्यामः । अथार्थेन तृप्यसि तदाऽर्थं गृहाणेति । ततो यद् याचते गुर्जरस्तद् देयं भवद्भिः, न वयं धने दत्ते क्षीणाः । सोऽपि जीवतु चिरं यो वित्तार्थं कृच्छ्राणि कर्माणि कुर्वाणोऽस्ति । राज्ञो वचोऽनुगृह्य मन्त्रिणः परचक्रमगुः । तावता सिद्धसेनेन ज्ञापितम्—दण्ड

१ 'कर्पूरगुरुकस्तूरीकक्कोलैर्यक्षकर्दमः' इत्यमरकोशे द्वितीये काण्डे षष्ठे श्लोके । २ ख–'पञ्च वर्णान्' । ३ ग–पुस्तके 'तत्र० नमः कोऽपि' इत्यधिकः पाठः । ४ 'क्रमेण गच्छन्' इत्यधिको ग–पाठः । ५ ग–'सोऽयं यद्धारायां' । ६ ख–घ–'परमगुः' ।

दत्वा मन्त्रिभ्यो राजदौस्थ्यं मृतकुलेन भाणितम्– यदि कर्णाटदेशे वदाऽर्थं याहि; भूमिं चेत् तर्हि पुनरागच्छ क्षमम्। मदनवर्मदेवाय ज्ञापितमत्र मन्त्र्यागमनम्। तेन अस्मत्प्रभुणा उक्तम्– कलादी राजाऽर्थेन तर्पणीय स। सिद्धराजस्तन्नीत्या निश्चितः पञ्चषाणि कोटी कलकम्पायाचीत्। दत्तास्ताः प्रधानैः। सुधः देशा इति तस्थौ। तथापि पश्चात्र याति। तत्र प्रधानैर्भणितम्–राजन्! अर्थो लब्धस्तथा कथमथ न प्रतिगच्छसि?। 'सिद्धश्रम भणित मन्त्रि-पुरः–च वीक्षामिपि मनमर्षु दिरक्षे। तच्छ्रेय मदनवर्माण-मम्यगात्– अनेन तामिन स कैसी राजा पर स्मणति राजेन्द्र प्रभुमहि। ततो मदनवर्मणा निगदितम्–तर्हि एतु स। ततः सैन्य तत्रस्थमेव मुक्त्वा मितसैन्यस्तत्रोपाये आगत सिद्धराजः यत्र महाप्राकारस्ये सौधे मदनवर्माऽस्ति। प्राकाराद् बहिर्योऽ स्थानस्थितस्तिष्ठन्ति। प्रतोल्यां यावदागत्य मध्ये अनीकमद् द्वास्थैः आगच्छन्तमामि 'मध्येऽनुमु'प्रभुणा भणितम् यत्र प्रभुणोत् साक्षादागच्छन्त। आगतो मध्ये सिद्धराजः। यावद् पश्यति मायन तोरणानि सप्तभेदप्रासादानि नाम ददर्श रचतमहारत्नमयीर्मपी नानादेशभाषाविचक्षणा शशाङ्कमुखीर्विलासिनीतम्भस्तम्भसत्पुण्य पुण्यानवधा स्त्री 'पञ्च-वेणु-वीणा-मृदङ्गादिवादनसदर्थं परिजय यमम्। रसीतानि गीतानि शृणुन। मन्दरोऽम्भानाविकस्पृश्यं हिमगृहाणि हंससारसादीन् खगान् उपवनानि रम्याणि कस्तूरीकश्मीरजकर्पूराणि बमनानि चणितप्रमनागराणन् बहुजनान् पुष्पकरण्डकेशेषत। एवं पश्यन् पश्यन् पुरः पुरो गच्छन् सापि-दिव मदन मधुरे वयसि वर्तमान मितमुक्ताभरणप्रायपूर्णं सर्वाङ्ग्यापाय मरकतप्रभ मधुरस्वर तामरसाक्षं हेमाभरण वरभितगात्रं

१ तथापि याति इत्यधिको प–पाठ। २ प प सिद्धसैन्यस्थितिं प्रतिपुष्यत्पान्त्व(?)। ३ प 'पर्जन्य'। ४–प 'मानादेशदेश(?)भाषा। ५ अधिकेन पाठं यमाव। ६ प 'शशाङ्क'।

मदनवर्माणमपश्यत् । **मदनवर्मा**ऽप्यभ्येत्याश्लिष्य हैमासन दत्त्वा तमभाणीत्–**सिद्धेन्द्र** ! पुण्यमद्यास्माक येन त्वमतिथि सम्पन्नोऽसि । **सिद्धराजः** प्राह– राजन् ! आवर्जनावचनमिद मिथ्या, यत् तु मन्त्रिणामग्रे 'कत्राडी' इत्युक्त तत् सत्यम् । **मदनवर्मा** जहास–**सिद्धेश** ! केन वा विज्ञप्तमिदम् ? । **सिद्धेशः** प्राह– तैरेव मन्त्रिभिस्तावकै । कोऽभिप्रायो मन्निन्दामणने देवस्य ? । **मदनवर्मा** आह–देव ! कलिरयम्, अल्प जीवितम्, मिता राज्यश्री, तुच्छ बलम्, तत्रापि पुण्यै स्फीत राज्य लभ्यते, तदपि चेत् न भुज्यते, रुल्यते विदेशेषु, तत् कथ न कत्राडिकस्त्वम् । **सिद्धेशे**नोक्तम्–सत्य सत्यम्, एतादृश कर्पटिक एवाहम् । त्वमेवाथ धन्यो यस्येत्थ शर्माणि । त्वयि दृष्टेऽस्माक जीवित सफलम् । चिर राज्य भुङ्क्ष्व । इत्युक्त्वा तस्थौ । **मदनवर्मणो**त्थाय निज परिजनकोशदेवतावसरादि सर्व दर्शितम् । प्रेमाऽवृधत् । विंशत्युत्तर पात्रशत स्वाङ्गसेवक **सिद्धराजाय** व्यतरत् । तेन प्रीतो **जयसिंहदेव** सैन्य गृहीत्वा 'धारा' जित्वा पत्तन 'अणहिल्लपुर' प्रविष्ट । तेषा १२० मध्यादर्ध पथि मृत मार्दवात्, शेष पत्तने प्रविष्टम् । पत्तनप्रवेशोत्सवे **श्रीपालकविना सिद्धराजो**पश्लोकना—

काव्यम्—

हे विश्वत्रयसूत्रधार ! भगवन् ! कोऽय प्रमादस्तव
न्यस्यैकत्र निवेश यस्य परतस्तान्येव वस्तूनि यत ।
पाणि पश्य स एप य किल बलेर्वाक् सैव यस्य या
चारित्र च तदत्र यद् **रघुपते**'श्चौलुक्य'चन्द्रे नृपे ॥१॥

पुन —

मान मुञ्च 'सरस्वति' ! त्रिपथगे ! सौभाग्यभङ्गीं त्यज
रे 'कालिन्दि' ! तवाऽफला कुटिलता ' रेवे' ! रयस्त्यज्यताम् ।

१ विवेक (?) । २ घ–'कर्पटिकत्वम्' । ३ 'सर्व' इत्यधिको ग–पाठ । ४ ख–'धारामध्ये' । ५ ख–राजा वर्णित' । ६ शार्दूल० ।

[२२]

॥ अथ रत्नश्रावकप्रबन्धः ॥

उत्तरस्यां दिशि 'काश्मीरेषु'[1] देशेषु 'नवहुल्ल' नाम महर्द्धिमत् पत्तनम् । तत्र विक्रमाक्रान्तभूचक्रो **नवहंसो** नाम भूपाल । तस्य राज्ञी रूपश्रीहसितरम्भागर्वा **विजयादेवी**नाम्नी । तत्रैव पत्तने **पूर्णचन्द्र** श्रेष्ठिराजोऽभूत् । तन्नन्दनास्त्रय. **रत्नः**, **मदनः**, **पूर्णसिंह**श्च । त्रयोऽपि जैना श्रीमन्त प्रियंवदा सात्त्विका प्राज्ञा राजपूज्या प्रारम्भसिद्धा । **रत्न**स्य पत्नी **पउमिणि**रिति ख्याता । पुत्रस्तु **कोमल** इति नाम बालो वर्तते । तदा श्री**नेमिनाथ**निर्वाणादष्टसहस्री वर्षाणा व्यतीताऽस्ति । अस्मिन्नवसरेऽतिशयज्ञानी **पट्टमहादेव**नामा[2] 'नवहुल्ल'पत्तनपरिसरे समवासार्षीत् । देवैर्भूमि शोधिता । उदकैश्छोटिता । कनकपद्म मण्डितम् । तत्र **पट्टमहादेव** उपविष्ट । मध्ये नगरस्य तदागमन ज्ञापितमुद्यानपालेन लोकाय नृपाय च । प्रथममागतो नृप सान्त.पुरपरिच्छद **सरत्न-मदन-पूर्णसिंह** । अपरोऽपि लोकस्तथैव । श्रेष्ठिनी **पउमिणि**रपि संपुत्रा[3] तत्रागता । एव समाया देव-दानव मानव-विद्याधरादिवृन्दसुन्दरायां गुरुर्देशना प्रारेभे—

यास्यामीति जिनालये स लभते ध्यायश्चतुर्थं फल
षष्ठ चोत्थितमुद्यतोऽष्टममथो गन्तु प्रवृत्तोऽध्वनि ।
श्रद्धालुर्दशम बहिर्जिनगृहात् प्राप्तस्ततो द्वादश
मध्ये पाक्षिकमीक्षिते जिनपतौ मासोपवास फलम् ॥१॥[4]

सेय पमज्जणे पुन्न, सहस्स च विलेवणे ।
सयसाहस्सिया माला, अणत गीयवाइअ ॥२॥[5][6]

---

१ घ–'कस्मीरेषु नव०' । २ क–ख–'महादेवनामा' ।
३ ख–घ–'तत्र सपुत्रा' । ४ शार्दूल० ।
५ छाया– शत प्रमज्जने पुण्य सहस्र च विलेपने ।
शतसाहस्रिका मालाऽनन्त गीतवादितम् ॥ ६ अनुष्टुप् ।

पूजाकोटिसमं स्तोत्रं स्तोत्रकोटिसमो जपः ।
जपकोटिसमं ध्यानं ध्यानकोटिसमो लयः ॥१॥[1]

इदं सामान्यतः सर्वजिनसेवाफलम् । 'शत्रुञ्जये' तु विशेषेण नेव असङ्ख्यानां यतीनां सिद्धत्वेन सिद्धक्षेत्रत्वात् ।

पुव्वं एक्कोवासो मासक्खवणं मसूरनूणमि ।
कत्तियमासक्खवणं साहू पडिलाभिए लहइ ॥१॥

इति वचनात् । 'उज्जयन्ते'ऽपि 'रैवत'स्थित्या महाफलम् । यतो हि सत्यार्थे 'कन्ये'शात्वात् शत्रुञ्जय एव श्रीनेमिवर्ज्यत्रयोविंशति-मान्यदसिदिशाभिनमप्रमाणश्च । नेमिनाथस्य माहात्म्यं मिथ्यादृशोऽपि प्रभासपुराणे एवं प्रकटमेव श्रूयते—

पद्मासनसमासीनः श्याममूर्तिर्दिगम्बरः ।
नेमिनाथः शिवेत्याख्यो नाम चक्रेऽस्य वामनः ॥१॥

वामनावतारे हि वामनेन 'रैवते' नेमिनाथाग्रे बलिबन्धसामर्थ्यार्थं तपस्तेपे इति तत्र कथा ।

कलिकाले महाघोरे सर्वकल्मषनाशनः ।
दर्शनात् स्पर्शनाद् देवि ! कोटियज्ञफलप्रदः ॥२॥

इत्यादयोऽपि प्रभासपुराणे श्लोकाः, तस्माद् येन नेमिनाथो वन्दितो 'रैवत'गिरिमारुह्य तेन किं परमपदं नावाप्तम्? गृहीतमेवेति तत्त्वम् । इत्येवं देशनां श्रुत्वा रत्नः श्रावक उत्थाय गुरोरग्रे प्रतिज्ञां चक्रे— मया ससङ्घेन यदा 'रैवते' नेमिः नमस्कृतो भविष्यति तदा द्वितीया विकृतिर्ग्राह्या । तावत् एकभक्तं मासक्षपणम् । तावत् च काल यावद् भूमौ भूमिशय्या ब्रह्मचर्यं कार्यं । वर प्राणत्यागोऽपि परं नेमिनाथं नमस्येयमेवेति । ततः स्वगृहमायातो राजा

१ ख पुष्प जप । अनुष्टुप्
२ यथा—पुव्व एक्कोवासो मासक्खवणं मसूरनूणमि
कत्तियमासक्खवणं साहू पडिलाभिओ लहइ ॥ ४ ॥
३ क नइत्ररु, ख 'नैवत'

लोकश्च । रत्नश्रावकोपरोधात् पद्ममहादेवस्तत्रास्थात् । रत्नस्तूपायनं दत्त्वा राजानमूचे—राजन् ! मां नेमियात्रायै 'रैवत'-गमनाय विसृज । राज्ञोक्तम्—स्वैरं धर्मः समाचर्यताम् । अस्माकं मतमेतत् । यद् विलोक्यते तद् गृहाण । रत्नो जहर्ष । सङ्घममेलयत् । गज-रथ-तुरग-पदातिरूपं महत्तमं सैन्यं नृपाल्लेभे । यस्य यन्न्यूनं तस्य तत् पूरयामास । अमारि-चैत्यपरिपाटि-शान्तिक-भोजनवार-प्रतिलाभना-बन्दिमोक्ष-लोकसत्कारांश्चकार । गणितं मुहूर्त्तम् । चलितो देवालयः । राजा महोत्सवकरः परमसखा । करभशतैर्धनानि चेलुः । श्रेष्ठिनी पउमिणिर्नृपपत्नीं विजयदेवीं बालवयस्यां भेटयितुं जग्मुषी, पादयोस्तस्याः पेतुषी आपृच्छे—स्वामिनि ! यात्रायै यान्त्यस्मि । भवद्वियोगदुःखं दिनकतिपयानि धर्मलोभतः सोढुमर्हेऽहम् । राज्ञी अपि सास्रुमूचे—सखि ! तत्र गता धनकृशतया³ कार्पण्यं कृत्वा मा लज्जापात्रं मा कृथाः । स्वैरं ददीथाः । अमूनि धनानि भूषणानि वसनानि च गृहाण । इत्युक्त्वा भूरि ददे । पदानि कतिपयानि सम्प्रेषयत् । निवृत्ता राज्ञी । श्रेष्ठिनी सङ्घमध्यमध्यास्त । श्रीपद्ममहादेवो गुरुः सह व्यवहरत् । तेन सनाथः सङ्घः । नित्यं धनस्य स्वैरं व्ययः । कोटीश्वराः साधर्मिकाः परःसहस्राः । चन्द्रहासव्रणाङ्का भटाः शतसहस्राः । कं भीः⁷ । एवं पथि तीर्थानि वन्दमानो रत्नः सङ्घपतिर्बान्धवद्वययुतः सपुत्रः सपत्नीकस्तावद् ययौ यावद् 'रोला'-'तोला'ख्यौ द्वौ पर्वतौ स्तः । तत्र प्राप्तः । इह किल 'शत्रुञ्जय'मध्ये भूत्वा 'रैवतं' गच्छतां लोकानां 'रोला'-'तोलौ' गिरी न स्तः, परं 'भद्रेश्वर'पथे गच्छतां स्तः । तत्र 'रोला'-'तोल'-योरद्रयोर्मुखे मिलित्वा तोडकद्वयमिव जातमास्ते । तत्र परिसरे

१ सखीम् । २ क- 'साश्रुमूचे' । ३ ग- 'धनकृच्छ्रतया' । ४ घ- 'धनपतिधनानि' । ५ ग- 'यथेच्छं गृहाण' । ६ ग- 'तेन वव' । ७ ग-पुस्तके 'पर' इत्यधिकः पाठः । ८ 'तोडो' इति भाषायाम् ।

सह आयासिन । [illegible] सर्वे [illegible]-[illegible]-स्नान-पूजा-भोजना-दीनि चैरं समभूमिरे । रात्रौ सुखं स्थितम् । प्रातः पुरो गमनाय समुत्थाय चलन् सह । यावदग्रयाण गिरिगुहासङ्कटपथेन चलितु प्रवृत्तं तावता कश्चिदेको मनीषयामो व्याघ्रवक्त्रो नरसिंहवपुरा-कृतिर्बहुगम्भूतो [illegible] नखैर्दर्शयितु प्रवृत्ते । भक्षयामि भक्षयामि च ऊचे । तद् दृष्ट्वा भीतो लोकः पश्चा-न्निवृत्य गच्छति । तद् राजकुमारेणिनम् । तेनाथ स [illegible] प्र-बभाषे—कस्त्वम् ! कथं जनमुपद्रवसि ! । देवो वा दैत्यो वा राक्षसो वा [illegible] तथा पूजयाम । [illegible] स्वाम्यभिवदति—किं रे बहु जल्प ! । यदि पुरः पदमेकं भविष्यथ तदा सर्वान् एकैकशो भक्षयिष्याम्येव । इति गदति सति तस्मिन् सकलसार्थोऽपि [illegible] रत्नो [illegible]—देव ! पश्यैवं वृत्तान्तं । पुरो गन्तुं न लभ्यते [illegible] । एवं सम्प्रार्थितो लोकः पुरः चलिता प्रेक्षन्तास् । तदाकर्ण्य कर्णकटुकं [illegible] रत्नः । क उपायः ? । का गतिः ? । का मतिः ? इति [illegible] सह । विशेषतः [illegible] । स्थाने स्थाने वृन्दशो वार्ताः । केचिद् वदन्ति—पश्चान्निवृत्य गम्यते । अन्ये सर्वे भक्षयिष्यत्येव । [illegible] भक्षयामि पश्यन्तीति । अपरे त्वाहु—निवर्ते चेद् विमताम्, गम्यते पुरः नेमिरेव शरणम् । केचिद् [illegible] । अन्ये योगिनम् [illegible] । इतरे [illegible]मुर्भक्तामरमभीप्सितु । इत्येव विषये कर्णकेन [illegible] महा प्रभाषितः—[illegible] न घोरं धरं त्वं कथं प्रतीरसि, येन तद् दुर्गं पुरो [illegible] । गता [illegible] । मार्पितं रत्नचर्म लक्षे । तेनोक्तम्—अहमेतस्ता गिरिगुहोऽधिष्ठाता । एवं सा प्रयाणमसुनं भक्षयामि नाताल्प्स्यामि; अन्येषां मोचयामि; प्रतिज्ञां

१ क [illegible] 'रुज' २ 'दद् दृष्ट्वा' इ [illegible] । ३ 'रजत' [illegible] । ४ 'तत्तथा' [illegible] । ५ क [illegible] । ६ [illegible] । [illegible] 'पूर [illegible]' [illegible]

घ न लब्धे । [1]तेन भट्टास्तत् सम्यग् निर्णीय तदालाप रत्नाय [2]ऊचु । रत्नेनैकत्रोपवेशिता सर्वे लोकास्तथा सन्नद्धा एव भाणिताश्च ते लोका –पुण्य मे महद् येनासौ कोऽपि घोरपुरुष एक मानुष जिघृक्षति । तद्भक्षणात् तृप्तश्चेच्छेप न भक्षयति, तस्माद् यूय याता नेर्मि वन्दध्वम् । मयाऽस्मै [3]खाङ्ग देयम् । अहो लाभोदय ।। इयत्काल विविधयत्नपालित देह सद्धार्थे उपकृतम् । एवमुक्त्वा तूष्णीके सद्धेशे राजपुत्रा प्रभणन्ति— नररत्न ! रत्न ! त्व चिर जीव । अस्माक मध्ये एकतरेण स धायतु (?) । वय हि सेवका । सेवकाना च धर्मोऽय यन्मृत्वाऽपि प्रभुरुद्धरणीय., अन्यथा धर्म-यशो-वृत्तिक्षयात् ।

[4]ते मुग्गडा हराविया ये (जे) परिविद्धा ताह ।
अवरप्परजोय [5]तह सामिउ गजिउ जाह ॥१॥

सङ्घप्रधानसाधर्मिका ऊचु —हे रत्न ! त्व चिर जीव । युवाऽसि राजपूज्योऽसि, सहस्रलक्षजनपोषकोऽसि, वय विनश्वरकलेवरव्ययेन स्थिर धर्म जिघृक्षामहे ।

[6]जंई [7]रखिज्जइ तो कुहइ, अह डज्झइ [8]तउ च्छारु ।
एयह [9]दुट्ठकलेवरह ज वाहियह त सारु ॥१॥

मदन-पूर्णसिंहभ्रातरौ जगदतु —आवयोस्त्व ज्येष्ठो भ्राता, ज्येष्ठो भ्राता पिता यथा । पितुरायत्तश्च पुत्रप्रायो लघुभ्राता । किं रामाग्रे युद्ध्वा लक्ष्मणेन न प्राणास्तृणीकृता ? ।

---

१ ग–'ते भट्टा०' । २ क– 'भोचु' । ३ ग– 'स्थान' ।

४ छाया– ते मुग्धा हारिता ये परित्रिद्धास्तेषाम् ।
अपरप्रयोग तथा स्वामी गर्जितो येषाम् ॥

५ घ– 'तय हसामि' ।

६ छाया–यदि रक्ष्यते तर्हि कथ्यते अथ दह्यते तर्हि भस्म ।
एतस्य दुष्टकलेवरस्य यद् वाह्यते तत् सारम् ॥

७ घ–'जइ उद्भुप्पइ तो कहइ' । ८ घ–' तउ बारु ' । ९ घ–' दद्दुठकले० ' ।

स्नेहो न ज्ञायते येन । प्रणाशस्य मृदुत्वितः ।
ज्ञायते तु क्वचित् कार्ये, सद्यः प्राणप्रयाणतः ॥१॥

पञ्चभिर्विभूतिः—कुक्कुटस्य पक्षपीना प्राणा । पक्षो कोपस्य रिते यौवनस्यपि मताः, शून्यस्यायमाभावात् । यथा—

शशिना सह याति कौमुदी, सह मेघेन तडिद् विलीयते ।
प्रमदा पतिवर्त्मगा इति प्रतिपन्नं हि विचेतनैरपि ॥१॥

भर्तरि मृते भार्याऽनुमर्तव्यम्—तावद् यदि मयि मृतायां त्वं जीवसि तदा किं न कर्म मया ? । कोमलत्वं प्राह—यावत् ।

एकदेशविनिर्मुक्ता—हयमर्थीक्ते सुधीः ।
यशोधर्ममय देह—धर्मं पित्रोर्विनिर्मितम् ॥१॥

इत्थं वदतस्तान् सर्वान् युक्तिभिर्बोधं निषेध्य स्वयं मर्तुं स्थितः । सद्यो वचम् कृतः । कापुरुषस्योपद्रवो न कृतः । गते तु सर्वे रत्नः श्रीनेमिपरायणः स्थिरः स्थितः । पञ्चभिर्विभूतिर्गता । परम् स्थिता कण्ठेस्वधर्मभावात् कोमलोऽपि स्थितः । कापुरुषेण रत्नो गिरिगुहायामेकस्या क्षिप्तः । द्वारि शिला दत्ता पुनर्वा नाम्भेदयति । सिंहनादैः भीषयति । तथापि रत्नो न बिभेति । इति स्थिरो जिनराग ।

अत्रान्तरे कूष्माण्डी अम्बिका 'रैवत'शिखरे क्षेत्रपालान् सप्त कालमेघ १ मेघनाद २ गिरिविदारण ३ कपाल ४ सिंहनाद ५ खोटिक ६ रैवत ७ नामानो निमन्त्रिता । ते देवीं अम्बिका ऊचुः—इति । कापि धर्मिणो कदर्थ्यन्ते । ईदृशं क्वापि पूर्वं न दृष्टं यावत्तुमा वर्तते । तत्र परम विस्मितम् ! । कापि पुरुषो महाभक्त उपद्रूयमाणोऽस्ति केनापि क्रूरेण । अस्माकं

मद्गुण६ । २ गिरीविधी वैताळीमहकालीयनरसुता । ३ क 'गिरिवरे' ख 'गिरीवरे' घ 'गिरीवरे' सङ्ग्रहम् । ५ ख 'युक्तिभिर्निषिध्य' । ६ ख- 'उक्त' ग- 'मर्तुं' ।

ज्ञात ज्ञानेन । ते मह तत्र गता । पउमिणि-कोमलौ दृष्टौ तथा कायोत्सर्गस्थौ । कृपाभक्ती ताते । गुहाद्वारं गत्वा स आक्षिप क्रूर । रे किमिद करोषि²। युध्यस्व चेत् समर्थोऽसि । रत्न रक्षामो वय क्षेत्रपाला । अह अम्बा जगदम्बा । तथोक्ते घुर्घुरित स । युद्ध ववृते । यावता सोऽम्बया पादे धृत शिर परितो भ्रामयित्वा स्फालयिष्यते प्रावण्युग्रे तावत् प्रत्यक्षो दिव्यमूर्ति पुरतो नरो ददृशे । रत्नश्च पुर दिव्याभरणाङ्गरागी सप्रिय सपुत्र सुखी। ऊचे च स दिव्याङ्ग —अम्बे ! क्षेत्रपा ! श्रीरत्न ! शृणुत । यदा 'रैवत'महिमान गुरुर्जगौ तदाऽनेन रत्नेन प्रतिज्ञा कृता—मया प्राणव्ययेनापि नेमिर्वन्दनीय एवेति, तदाऽह वैमानिक सुर शङ्करो नाम तत्र उपगुरु विषण्ण आसम् । मया न सोढा साऽस्य सन्धा । ¹तेनात्रागत्य एवमुपद्रुतोऽय रत्नः महासत्त्व । धन्याऽस्य जाया, पुण्यवानङ्गज , श्लाघ्या यूय सङ्घभक्ता साहाय्यकराश्च । अह यदि सत्येनैव युध्येय तदा भवद्भिर्न जायेय, पर क्रीडामात्रमेतदमर्षिनमनसा कृतमिति । रत्नर्वृष्ट्वा रत्नमालिङ्ग्य सङ्घमध्ये मुक्त्वा स्वय द्या ययौ । अम्बाया गिरिमगु । सङ्घो 'रैवतक'-मारुरोह । नेमिं ननाम । लेप्यमूर्तौ नेमौ तथा स्नात्र जलस्तेने यथा विम्ब घटीद्वयेन गलित्वा मृद्भूय भूम्या सह मिलितम् । विषण्णा सर्वेऽपि । विशेषतस्तु रत्नः । अचिन्तयच्च धिग् मामाशातनाकारिणं येन एवविधतीर्थस्य सर्वाजिनभाजन जातोऽस्मि। अथ तदा मोक्तव्य यदा तीर्थं पुन स्थापित भविष्यति । इत्युक्त्वा बान्धवौ सङ्घरक्षाय नियुज्याऽम्बा ध्यात्वा तपस्तेपे । षष्ठ्युपवासान्ते अम्बा प्रत्यक्षीभूय त 'काञ्चनवलाना'ख्ये इन्द्रनिर्मिते निशि निनाय । तीर्थे तत्र द्वासप्ततिजिनविम्बानि महाकायान्यदीदृशत् । तत्राष्टादश हैमानि, अष्टादश रत्नानि, अष्टादश राजतानि, अष्टा-

१ 'सुर ' इत्यधिको ग- पाठ । २ घ- 'अत्रागत्य' । ३ पत्नी । ४ ग- 'तीर्थबिम्बम०' । ५ ग- पुस्तके 'अथ' इत्यधिकः पाठ. ।

दश दिवसानि एवं व्यत्यगमन् । तत्रैकस्मिन् रात्रिसमये बिम्बे रत्नः समाधिमाम्भाषिक्ष तुष्टो विनमन् । इदमर्पय मे त्वद्बिम्बमिति । येन तत्र स्थाने एवकार्मेत्यभ्यापृच्छ । अम्बाऽप्याह स—वत्स ! तीर्थमिदं महत् । आगमिष्यन्ति इतः परं कलौ । तत्र लोका हीनसत्त्वाऽल्पबुद्धयः पापकारी सर्वधर्मनाशो मानी । तदमनो रत्नं बिम्बं न द्रक्ष्यति । महत्यावाततमा म्लानिनी तत्र तस्मादिदमात्मनगृहाण । रत्नेन तदभ्युपगतम् । उदितं च— माता ! कथमिदं महन्मयाऽऽनयम् ? । देव्योक्तम्—आमसूत्रतन्तुभिरेभिर्वेष्टय । इत्यनुज्ञयैव यत्र ॥ पश्चाद् विलोकयिष्यसि तत्रैव स्थास्यति । इत्थं शिक्षितोऽसौ आदिष्ट रत्नो बिम्बं गृहीत्वा चलन् किंयदन्तमपि सुखपुरा चलति तावद् विस्मितः पश्चादवलोकत् किमम्बाऽऽयाति न वेति । तत्रैव तस्थौ बिम्बं शृङ्गस्योपरि । न चलति स्थानात्स्तम्भ-कीलितमिव । तत्र पश्चिमस्य द्वारस्य प्रासादस्य रचना कृता । साऽद्यापि तथैव लक्ष्यते । एवं प्रतिष्ठां सम्पूर्ण रत्नः सङ्घो रैवताद् व्यावृत्य शत्रुञ्जये ऋषभं प्रणम्य अन्यान्यपि तीर्थानि वन्दित्वा 'नवहुल'पत्तनं प्रविष्टः । राजा सम्मानयाञ्चक्र । गृहे गत्वे मनसि साधर्मिकवात्सल्यानि चकार । अनन्तरार्ते त्यागि यशो लेभे । रत्नस्यापि नेमिभक्तिमिदं परं समस्तमारतेऽद्भुता । तस्य तु स्तुतिरेव प्राह् कविना—

न वाग्मिनोऽप्यग्रतः प्रति सुधै-र्मेत्रिणि टीहरमर्ति नैव ।
अपोऽस्य न योतमनेकनारी—रधात् योऽप्यनिश न सिरमन्नी ॥१॥[1]
अनादिरव्यक्तमनुपमेव प्रभावपोऽनन्तक छविः ।
तरीस्तरीतु मकिना मधापि स नेमिनाथः दपाऽनिरनेश्यात् ॥२॥

॥ इति रत्नश्रावकप्रबन्धः ॥ २२ ॥

---

1 'चरणमौर्' । द्वारस्य' इत्यादि नास्ति वा पाठ: । 'न अवर्तितमपि' । पद्मवा (?) । तीर्थस्थाः ।

[२३]

॥ अथ आभडप्रबन्धः ॥

'अणहिल्ल'पुरे 'श्रीमाल'वश्य श्रेष्ठी **नृपनागः**। तत्पत्नी **सुन्दरी**। तज श्री**आभडः**। तस्मिन् दशवर्षदेश्ये मातापितरौ द्या गतौ। श्रीर्नष्टा तथाऽप्याभडः सुजनाश्रितो व्यवसायज्ञ इति ववृधे। [1]पूर्वजकीर्त्त्यां कन्या लब्धा। परिणीत। वृत्त्यर्थं मणिकारकाराणां गृहे घुर्घुरान् घर्षयति। लोष्टिकान् पञ्चोपार्जति। [2]तेषामध्ये लोष्टिकमेक धर्मे व्ययति। द्वौ कुटुम्बवृत्तिकार्ये। द्वौ सञ्चये विधत्ते। चतुर्दशेऽब्दे पुत्रो जात। तस्य स्तन्यप्राप्तिरल्पा। अतश्छागीगवेषणाय **आभडो** बहिर्ग्राम गत। तत्र आवाहे प्रातर्दन्तपावन कुरुते। अत्रान्तरे आगत अजायूथम्। ता आवाहे सर्वा पय पातु लग्ना। पय कम्बुधवलमपि महमा नागवल्लीदलच्छाय जातम्। विस्मिन **आभडः**। छागीषु पय पीत्वा निवृत्तासु यावद् गवेषयति तावदेकस्या कण्ठे [3]टोकरक तन्मरकतरत्नगर्भं ज्ञात्वा तेन सहसा [4]विक्रिये। वालोऽजीवत्। [5]रत्न तु शिराणे उद्द्योतित महातेज पुञ्जमयम्। परीक्षकाणा दर्शितम्। तैरमूल्य भणितम्। तदनु **जेसिङ्गदेव**नृपायार्पितम्। तुष्टेन राज्ञा एका स्वर्णकोटी दापिता। नखपृष्ठमात्र हि तल्लक्ष लभते। **आभडो**ऽपि तेन महर्द्धिर्जात। सुभिक्ष च तदा। व्यवहारी जात। श्री**जयसिंह**राज्य तदा ऋद्धम्। **आभडस्य** वहिकास्तिस्र — एका रोक्यवही, अपरा विलम्बवही, तृतीया पारलौकिकवही। [6]को भाव ?। धरणबन्धनयातना कस्यापि न करोति कृपाम्भोधि। ३६ वेलातटेषु धनर्द्धि महालाभा। पूगहट्टिका १ निजसदन २ श्रीहेमसूरिपौषध-

---

१ ग— पुस्तके 'पूर्वजकीर्त्या' इत्यधिक पाठ। २ घ–'तत्र लोष्टिक०'। ३ घण्टिकाम्, 'टोकरी' इति भाषायाम्। ४ ग–'विक्रीता'। ५ 'रत्न तु० स्वर्णकोटी दापिता' इत्यधिको ग–पाठ। ६ ग–'एतावता को भाव ?'।

धारय २ मातापित्रोरुपकारिताऽजनि। अमारिकारकश्रीकुमारपालदेवसमये महाम्यापरस्तस्य।

एकदा श्रीहेमसूरिभिः साधर्मिकवात्सल्यं महाफलमिति राज्ञे व्याख्यातम्। राजा आमडं उक्त—त्रुटितश्च श्रावककुलं दीनारसहस्रं दत्त्वोद्धार्यम्। वर्षान्ते कोटयः कनकस्य धारया। आमडेन वर्षान्ते राज्ञे लेख्यकं दर्शितम्। एका कोटिरुत्पन्ना। राजा यावत् दापयति तावदामडेन विज्ञप्तम्— देव! मूलगां कोटी दिशा—सामतो चतुर्मेख। तत्र स्थापरो हेमाद्रिप्पाणमार चतुर्गन्धे वणिग्जन। वणिग्जनमपि स्वामिधनमेवेति। राजोवाच—एव मा वादीः। श्रीमपिशाचा मां ग्रसयति। तावन्मात्र तत्काल-प्रदानात्म्य दापितम्। राजा तुष्ट। एवं भवति काले राजा कुमारपालदेवः श्रीहेमस्य पट्टे जातः। श्रीहेमसूरिगच्छे विरोध। रामचन्द्र-गुणचन्द्रादिरेकमेकत्र एकत्र बालचन्द्र। तस्य च बालचन्द्रस्य राजभ्रातृजेन अजयपालेन सह मैत्री। एकदा प्रस्ताव राज्ञो गुरूणामाम१९३ च राज्ञी मन्त्रारम्भ। राजा पृच्छति— भगवन्मम पुत्र। क स्थापये राज्यपदे? गुरवो बुव न—प्रतापमल्लं दौहित्र राजान कुरु धर्मस्थैर्याय। अजयपालात् तु त्वत्प्रतिनिधर्मक्षयो भावी। अनन्तरं आमडः प्राह— मन्त्र! स्वार्थ रक्षणीय स्वकीयस्त्वोपवरी। पुन श्रीहेम—अजयपाले राजान मा कृथा। एव मन्त्र हृदयार्थ स्तावक। स मन्त्रा बालचन्द्रेण श्रुत। अजयपालाय च कथित। हैमं गन्त्रिपरामचन्द्रादिषु द्वेष। आमडे तु प्रीति। श्रीहेमसूरेः स्वर्गगमनम्। ततो दिनद्वात्रिंशता राजा कुमारपालोऽजयपाल दत्तविषेण परलोकमगमत। अजयपालो राज्ये निषण्ण। श्री

---

२ वा स्थानाभ्य राजी बर्धन वाणार्थिनः वा पुनर्देशनिः च वस्तुषु पृच्छा प्रश्न। विधि वा नव। वा 'व श्रीमे भव ५ बर्धन हस्तीभिः ता-नाय। ६ य-नवति अतो देव

हेमसूरिपाद् रामचन्द्रादिशिष्याणां तप्तलोहविष्टरासनयातनया मारणं कृतम्[1]। राजविहाराणां बहूनां पातनम्। लघुक्षुल्लकानाहूय प्रातः प्रातर्मृगयां कर्तुं अभ्यासयति, पूर्वमेने चैत्यपरिपाटीमकार्षुरित्युपहासात्। बालचन्द्रोऽपि स्वगोत्रहत्याकारापक इति सुबद्भिर्लक्षणैर्नृपमनस्य उत्तारितः। लज्जितो 'मालवा'न् गत्वा मृतः। पापं पच्यते हि सद्यः। प्रासादपातनं दृष्ट्वा श्रावकलोकः खिद्यते। आम्भडः पूर्वप्रतिपन्नत्वान्मान्योऽपि वक्तुं न शक्नोति, उग्रत्वाद् राज्ञः। परं[3] तेन प्रपञ्चेन तु रक्षा कारिता[4]। कथम्?

एकदा आम्भडेन नृपवल्लभः कौतुकी सीलणो[5] नाम भूरिहेमदानेन प्रार्थितः—तथा कुरु यथा ऽपप्रासादा उद्धरन्ति। तेनोक्तम्—निश्चिन्तैः स्थेयम्, रक्षिष्याम्येव। सीलणेन साण्ठकर्सा[6]मेकं कृतम्। धवलितं चित्रितं च। पुत्राः पञ्च कर्णे एवमेवमुपराजं कर्तव्यम् इति शिक्षिताः। गतो नृपान्तिकं सीलणो वदति—देव! जरा मे शिरसि स्थिता। पुत्रपौत्रवान् जातः। अधुना तीर्थयात्रार्थं निदेशान् यामि यथादेशं स्यात्। राज्ञोक्तम्—यथा रुचि तथा चेष्टस्व। तदनु तत्सौधं पुत्रांश्चादाय महासभास्थे नृपे आगतः। पुत्राः मण्डापिताः क्षितिपतये। पुत्राश्च भाषिताः राज्ञि पश्यति सति—एतन्मे सौधं यत्नतो[7] रक्ष्यम्। मम यशःशरीरमेतत्। यत्ननिष्पादितमिति। तैस्तथेति प्रतिपेदे। नृपादि[8] सर्वं आपृच्छ्य पुरस्तात् कियतीमपि भुवं यावत् सीलणो याति किल तावत् तैस्तत् सौधं लकुटैरास्फाल्य सद्यो भग्नम्। खटत्कारं श्रुत्वा सीलणो व्याघुटितो वदति—रे हताशाः! अस्मादपि कुनृपात् कुपुत्रा यूयम्। अनेनात्मीये पितरि मृते सति तद्धर्मस्थानानि

---

१ ग–पुस्तके 'जातः' इत्यधिकः पाठः। २ क–घ–'लघुत'। ३ ग–पुस्तके 'परं तेन' इत्यधिकः पाठः। ४ क–'कारापिता, तदा हा कथम्?'। ५ घ–'सीलणो भूरि०'। ६ 'सांठानो' इति भाषायाम्। ७ ग–'बहुयत्न०'। ८ 'नृपादि सर्वं' इत्यधिको ग–पाठः।

पालितानि भवन्ति पुनरह पदशतकमपि गन्तुम् न प्रतीक्षित । राजा प्रपन्नो । चैत्यागमपातनमादिशति स्म । तस्य ङ्सिनस्य राज्ञो मातापुत्रयोर्भयात् विद्वर्ग कारयितुं कर्तु-रूपया । षण्डासतया कारयति । एकदा एकेन वाक्येन प्र-स्ताद्वनकालप्रस्तावेनाऽ(ऽि)रूपा गत । दिगन्तं पश्यति कीर्तिपाल मात्र राजपुत्रे गूर्जर धरायां कोऽत्रपालकरोत् । तत्र चामरा-दीनि न तस्य । तस्मिन् मालव सैन्ये मृते 'गूर्जर'धरायां मीम देवो राजाऽऽसीत् । स दीर्घजीवी धर्मं निरूप पुण्याधिक । तस्य सोढ् मोढ् द्वे गृहिके । ते द्वे रूपवति । सर्वांसुखावपनमिमूर्ति कारयति । सुखासने उपवेशयति । ग्रामेषु सर्वेभ्यो भ्रमति । ग्रामाः सैन्यकर्मकमस्ते । एव बहुकालो गतः ।

एकदा देशपाल्यै अम्भूम राजा विज्ञप्त —देव ! निरपत्य किमिति त्वमेवा महाप्रमथसि ? । अथ-पुत्र-वसनादिभ्यो गृहाऽभव । तदा राजा आह—कथामेकां शृणुत ।

कश्चिद् वेणाकूले पूर्वं नकस्नेयसतो मीनवत्के जना । तदा तत्र दुर्भिक्ष घोरम् । जनासमान क्षुधार्तो लोकः । अत सर्वोऽपि जना कुम्भमत्स्येषु छेद तं मीनं मत्स्यितु गृह्णाति तथापि ॥ न म्रियते महाप्रमथत्वात् । अन्यत्रावरे क्षुधित पत्नीप्रेरित कोऽपि विप्र-स्तन्मीनमास महाद्भुमगमत् । त अपरजोऽकिञ्चित्समथव पत्स्वकरण-समामकपालोर्मिप्रस्य वपाऽऽसीत्— न छिनत्ति । तदा मत्स्यराजु-प्रवेशात् स मत्स्यो विप्रमाह—भो छिन्धि माम् । अन्येऽपि बालम-सन्ति । तपोपहतो मम । विप्रः प्रोचे—त्वया मे न छिनत्ति । मीनो वदति—नहिं शृणु, अथ पापी कोऽपि मा छिद्यमान मार यति । अथ तु मृताऽत्र तट राजा भविष्यामि पुरन्दरो नाम । राजकुलेऽवतरिष्यामि । त्व ममोपाध्यायो भविष्यसि । अत्र प्रागु

१ क 'नर्तकि' । २ क 'गूर्जरधरा' । ३ 'धर्म' शब्दस्थितौ क-पुस्तके ... न न छिनत्ति'

वैरादमु लोक नवनवभङ्गीभि कदर्थयिष्यामि। त्वया कस्याप्यर्ये विज्ञप्तिर्नैव करणीया। त्वां तु सत्पुरुप अह गुरुबुद्ध्या पूजयिष्यामि। इति जल्पन् मृत. स मीन यशोक्तो राजा पुरन्दरो नाम समभूत्। विप्रस्तु गुरु । त लोक कृतपरमागस स राजाऽपीपिडत्। विप्रस्तु तदुक्त स्मरन् न ऊचे किञ्चित्। तस्माद् भो ग्रामण्योऽहमपि तद्विध कोऽप्यवतीर्णोऽस्मि। क्रीडया पीडयामि लोकम्, तस्माद् भवद्भिर्न वाच्यम्। वक्ष्यथ चेद् तदा रसना छेत्स्यामि। एव श्रुत्वा स्थितस्तूष्णीं लोक । देशोऽपचीयते।

एत्र राज्ये आभडस्तथैव ऋद्धिमान्। आभडस्य च चाम्पलानाम्नी[1] वालविधवा वाग्मिनी उचितज्ञा सर्वशास्त्रविदुरा तनया गृहव्यापारान् करोति कारयति। एकदा लोभात् किञ्चिच्चोरयन् भाण्डागारिको रुष्टेनाभडेन निष्कासित। स कोपादुपभीमभूप गत ऊचे च —राजन्! आभडस्य अनन्ता ऋद्धि, एवमेव ता गृहाण। राजाऽऽह—कोऽप्यस्याप्यन्यायोऽस्ति[2]। भाण्डागारिक ऊचे नास्ति। तर्हि परधन कथ वृथा गृह्यते[2]। भाण्डागारिक प्राह— छल किमपि क्रियते। राजाऽऽह—तथाऽह करिष्यामि। इति विचार्य[3] भाण्डागारिक स्वसौध एव स्थापयित्वा छगीमांस दासीशिरसि स्थालस्थ कृत्वा प्राहैषीत्। आगता सा दासी मध्याह्न आभडसदनद्वारम्। तदा आभडो ध्यानेन जिनमर्चयति। [4]चाम्पलया स्वय द्वारमुद्घाटि। दासी मध्यमागता। स्थाल दर्शितम्। चाम्पलया[5] माम दृष्ट्वा तदैव भाण्डागारिकविक्रिये यमित्यूहाञ्चक्रे। मध्ये आनीता सगौरव सा पृष्टा—किमेतत्? दास्याह—राज्ञा[6] उत्सवे गौरवाय व प्रस्थापितमद। एतन्मांस चाम्पलया स्थालान्तरे न्यस्तम्। सपादलक्षमूल्यहारे गङ्गेऽर्पित।

---

१ ग-'चाम्पलदेनाम्नी'। २ क-'न कापि०'। ३ 'इति विचार्य' इत्यधिकः ग-पाठ। ४-५ ग-'चाम्पलदेव्या'। ६ ग-'राज्ञा महिणीमोत्सवे'।

दास्ये कन्याभरणम् । मन्ते मैत्रिकैवदन्निष् । दासी इत्ता का- गर्व कन्या । मोजनान्तु आमट पुष्पा जाते—नाम । निषा- भिनयज्ञानीवज्ञामिभूतकर्मिप्यवनेत् । मया दर्पे ठीड़ा न हुना । पाम्नी कौ पी उत्पन्न पुष्ट । मत भावन टिप्पिता ताड़े दर्शन करण च—गुरात मासिन् । वरि न दृविरोमि । मवर चाके ८ । हृता विग्मिनो नश्मो हृदय । मनडलगारिव न भन्त राते चे- रे म । मये वि उदन्वे दत्त नमी मठभागपुदिमरि दद । तना न्डअ दृष्ट ममती स्थ । पुमाव आमहत्पर्यर्जिन म । तूनमरि मस्तर्क गाढ़ा म गुरौनम्य । एवं वनी बलमदमाम्य विप्रहु मौकहु आमहार मण्यालकर पुनरपदराप स्वस्त्रन चतुष्कर्षो निभिचतुर्थं स्यास्पन् । पुन स्वय ममाविना । धामननाअपि दौ न्या । पुर्गमद्धे कन पते सनि न विषय सम्य स्थितः, पर न सम्पन्न । अभ्रम च दापितम् । मवुर्नी मपाति- कऽपि भामाता मुद्रराणपाऽपि न्या वर्म भवन्ति । किं मुधा क्रियन्ते । । ताम विना— सपामपरांगीतोऽवलन् । तस्मात् पुण्यवां पुण्यादय एव धनर्वृद्धिरिवरण न कृषम् ।

॥ इत्यामन्तप्रबन्ध ॥ २१ ॥

म स्थापनमोत्मपि

[२४]

॥ श्रीवस्तुपालप्रबन्धः[1] ॥

श्रीवस्तुपाल-तेजः-पालौ मन्त्रीश्वरावुभावास्ताम् ।
यो भ्रातरौ प्रसिद्धौ, कीर्तनसङ्ख्या तयोर्भूम ॥१॥[2]

[3]पूर्वं गूर्जरधरित्रीमण्डनायां 'मण्डली'महानगर्यां श्रीवस्तुपाल-तेजःपालाद्या वसन्ति स्म। [4]अन्यदा श्रीमत्'पत्तन'वास्तव्य'प्राग्वाट'ऽन्वयठक्कुर[5]श्रीचण्डपात्मजठक्कुरश्रीचण्डप्रसादा[6]ङ्गजमन्त्रि[7]श्रीसोमकुलावतंसठक्कुरश्रीआसराजनन्दनौ कुमारदेवीकुक्षिसरोवरराजहंसौ श्रीवस्तुपाल-तेजःपालौ श्री'शत्रुञ्जय'-'गिरिनार'ादितीर्थयात्रायै प्रस्थितौ। 'हडालक'ग्रामं गत्वा यावत् स्वां भूतिं चिन्तयन्तस्तावल्लक्षत्रयं जातं सर्वस्वम्[8]। ततः 'सुराष्ट्रा'त् स्व मौस्थ्यमाकलय्य लक्षमेकमवन्यां निधातुं निशीथे महाश्वत्थतले खानयामासतुः। तयोः खानयतोः कस्यापि प्राक्तनं कनकपूर्णं ताम्र[9]कलशो निरगात्। तमादाय श्रीवस्तुपालः तेजःपालजायां अनुपमादेवीं मान्यतया अपृच्छत — क्व एतन्निधीयते[2]। तयोक्तम् — गिरिशिखरे एवैतदुच्चैः स्थाप्यते यथा प्रस्तुतनिधिवन्नान्यसाद्भवति। तत् श्रुत्वा श्रीवस्तुपालः तद्द्रव्यं श्री'शत्रुञ्जय'-'उज्जयन्त'ादौ अव्यययत्[10]। कृतयात्रौ व्यावृत्तौ 'धवलक्क'पुरमगात्।

अत्रान्तरे महणदेवी[11] नाम कन्यकुब्जेश्वरसुता जनकात् प्रसन्नाद् 'गूर्जर'धरां कञ्चुलिकापदे लब्ध्वा सुचिरं भुक्त्वा कालेन मृत्वा तस्यैव 'गूर्जर'देशस्य अधिष्ठात्री महर्द्धिर्व्यन्तरी जाता। सा

---

१ अस्य सारांश श्रीवस्तुपालचरित्ररूपकीर्तिकौमुदीप्रस्तावनायामाङ्ग्लभाषाय निबद्धोऽस्ति। २ आर्या। ३ ख-'पूर्वं'। ४ ग-'एकदा'। ५ ग-'चण्डपस्तदात्मज०' ६ ग-'प्रसादस्तदङ्गज०'। ७ ग-'श्रीसोमस्तत्कुलावतंसमन्त्रिश्रीआसराज तन्नन्दनौ कुमरादेवी०'। ८ ग-'सर्वं स्व'। ९ ताम्रमयः। १० ग-'अव्ययत्'। ११ ग-'महणलदेवी'।

'धवलक्क' राज्याधां गुणविश्रान्तं गणना शीरभवनं प्राप्तं भूप मगद्–राणक। इयं गूर्जरधरा वनराजप्रभृतिभिर्नरेन्द्रैः मग्नि-भार्गोन्नतं'वंश पण्यावसायिक धर्मं धर्माणां मुख्य तस्तु मूल राज-चामुण्डराज वल्लभराज दुर्लभराज-भीम कर्ण जयसिंह देव-कुमारपालदेव अजयपालदेव-लघुभीम-अर्णोराजैः श्रीकृष्ण समाधीकृता। सम्प्रति पुनः सिंहा-पुरी लवणप्रसाद्-वीरधवलौ स्त। इयं गूर्जरधरा राज्यशास्त्राधारैः पाति नान्यमयान् 'महत्त्व'मयापन पतर्व्यमाना ऽऽन्ये मन्त्रीश्वर गी। यदि पुनः वस्तु-पाल-तेजःपालौ मन्त्रिणौ पुंसि नरा राज्यमयापन्नबुद्धिर्भवति। अहं महल्लदेवी सर्वधार्मिकैर्बहुरत्नैराकृता बहुच्चारिम। इति सहन्मेव निपुणिम सहसाऽस्य बभूव। राजकमौर्वीरधवलः पधासनस्थलम्यापविशिष्टतमनि— अहो देवगुणेशः साक्षात्॥। धर्मस्यैव तस्मात्तिहृये यद् देव्योक्तम्। यतः—

रुम्रभुजाः त्रिमिभुजाः त्रियपर्वतानि

गौला समुपयाति मन्त्रिवरा पुनस्तम्।

स्त्रामतो अजयो जनयन्ति किन्तु

सम्भवरमत्र मन्त्रिवरणेन करोति॥१०॥'

इत्यादि चिन्तयन् प्राप्तवानिव। पूर्वोक्तमेवोपन्येऽर्थं महल्लदेवी श्री लवणप्रसादादाय्यस्य। तत्प्रसादात्मनी मिलितौ सिंहा-पुरावेक्ष। कथितं रतिभूपचन्द्रोपम्। तथा तदापि। तदैव च तेषां कुलगुरु पुरुषसरस्वती सोमप्रभश्च त्रिम राजस्थपयोगम्। आपि येऽस्तौ तद् पुत्रान्ते तम्याम्। सेऽसुराच–देवी। पुत्रयोः प्राचीनपुण्य प्रेरिता देवता अपि साक्षात् तस्मात् तत्पुत्रयोरचरताम्। मन्त्रि-र्क विना न सिद्धिर् राज्यपरीक्षणम्। मन्त्रिणौ च यौ भवतोरमे प्रतिपादितौ देव्या राजगामिनी स्त। यम मिलितौ राजसेनार्पितो

न 'राज एव श्रीकृष्णः' च 'कुमीन' सकल। च 'स्वरचीपा ५ च–'मनमर्'।

द्वासप्ततिकलाविदुरौ न्यायनिष्ठौ जैनधर्मज्ञौ स्त । यथादेश स्यात् तदाऽऽनीयते। राणकादेशात् पुरोहितेन हि तेन सद्य आनीतौ नमस्कारितौ आसनादिप्रतिपत्त्या गौरवितौ । उक्तौ च— श्रीलवण-प्रसादादेशाद् वीरधवलेन स्वयम्—

आकृतिर्गुणसमृद्धिशासिनी, नम्रता कुलविशुद्धिसूचिका ।
वाक्क्रम कथितशास्त्रसङ्क्रम, सयमश्च युवयोर्वयोऽधिक ॥
श्लाघ्यता कुलमुपैति पैतृक, स्यान्मनोरथतरु फलेग्रहि. ।
उन्नमन्ति यशसा सह श्रिय, स्वामिना च पुरुषैर्भवादृशै ॥२॥
यौवनेऽपि मदनान्न विक्रिया, नो धनेऽपि विनयव्यतिक्रम ।
दुर्जनेऽपि न मनागनार्जव, केन वामिति नवाकृति कृता[4] ॥३॥
आवयोश्च पितृ-पुत्रयोर्महा—नाहित क्षितिभर [3]परद्रुहा ।
तद् युवा सचिवपुङ्गवावह, योक्तुमत्र युगपत् समुत्सहे ॥३॥
येन केन न च धर्मकर्मणा, भूतलेऽत्र सुलभा विभूतय ।
दुर्लभानि सुकृतानि तानि यै—र्लभ्यते पुरुषरत्नमुत्तमम् ॥५॥

अथ वस्तुपाल प्राह—

देव! सेवकजन स गण्यते, पुण्यवत्सु गुणवत्सु चाग्रणी ।
य प्रसन्नवदनाम्बुजन्मना, स्वामिना मधुरमेवमुच्यते ॥६॥
नास्ति तीर्थमिह पार्थिवात् पर, यन्मुखाम्बुजविलोकनादपि ।
नश्यति द्रुतमपायपातक, सम्पदेति च समीहिता सताम् ॥७॥
सप्रसादवदनस्य भूपते—र्यत्र यत्र विलसन्ति दृष्टय ।
तत्र तत्र शुचिता कुलीनता, दक्षता सुभगता च गच्छति ॥८॥
किन्तु विज्ञपयिताऽस्मि किञ्चन, स्वामिना तदवधार्यतां हृदि ।
न्यायनिष्ठुरतरा गिर सता, श्रोतुमप्यधिकृतिस्तवैव यत् ॥९॥
सा गता शुभमयी युगत्रयी, देव! सम्प्रति युग कलि पुन ।
सेवकेषु न कृत कृतज्ञता, नापि भूपतिषु यत्र दृश्यते ॥१०॥

---

१ अत पर दशमपर्यन्तानां पद्यानां छन्दो रथोद्धता । २ क—ख—'स्वामिन' । ३ घ—'पुरद्रुहात्' । ४ ख—घ—'हृदा' ।

धरित्र्यामद्य मर्त्यानां तमोभि–र्न लोमान्धान् मन्मम पुण्येऽप्ये ।
तेर्षीयस्ते दर्शना नेत्र यत्र व्यामस्याप्यु प्याप्युद्यम्योऽपि तेऽपि॥११॥[1]
न सर्पता कथन लोभदर्शिन , वराति मयामनुपालरं विभो ।
तथापि कार्य स तथा मर्मापरमि परत्र बाधा न यथाऽत्र कम्प्यम ॥
॥१२॥

पुरस्कृत्य न्याय स्वजनमनुतापस्य सम्या-
मतीम् निर्मित्य श्रीपान्थाद्राम्बादल न यदि ।
समुत्सर्पं पाशीमपमिकामपि तत् सत्र धिषणा
कृतो दत्तादेश: स्तम्भनपथा रक्षित मनन ॥ १३ ॥

किञ्च सम्प्रति वार्धे 'मण्डली'नगरात् सेवार्थिनी च समीप-
मागतौ [illegible] बहुनुत्री । तत्रापी प्रयमस्य नो गुहेऽस्ति । यदा
दर्शी सिद्धनपथम दयान तत्र एतन्मातस्यासदेवपक्षितिंते निम्न
प्रारब्धित्वा आर्या भोजनमयीति । अत्र कथादन्धिर्ने सपार्थीवस्य परि
महस्य धीरा देवस्वाम मनात इति राज्यकाम्यां धीरा दत्ता दाप-
यित्वा प्रयत्नमुद्राभिनेतासेवनापालस्य कोटे कृता । सम्प्रति लोभ-
'मयन्द'वास्तव्याधिपत्य वस्तुपालस्य निवेदितम्। एवं श्रीकराण-
मुद्राया वस्त्राया अन्येव तया स्फूर्तिकवृत्तासीत् देवमुखप्रतिम्माद
सत्यबुद्धिश्चन्तयाम । सगुरुमायातां वस्तुपालः श्रीजिनराम
पूजयामास । अथ तत्रे भावयविस्मयत्—

उर्व्यामेव समारोप्य नर श्रीराष्ट्र नन्दति ।
देवानन्दप्रवासोऽय स तस्मादवरोहति ॥१॥
अन्या एव यमान्या स्तु–निति सत्य तथा हि ते ।
कम्पोपेमापामता गच्छ-न्नम्य वस्त्रापथमिव ॥२॥
धनी धमास्पदे भाले दूर तु येन दृश्यते ।
'दीपहस्ता प्रदीपोऽसौ तमसा बाध्यतेऽधिकम् ॥३॥

मत्रिणी । २ प–पुस्तके पद्यमिदं नास्ति । ३ पोतस्तथितम् । ४ दिवसीनी
५ अत्र पर दत्तमर्पेवाली पयान सभी'मयूर' । ६ प–'दीपहस्तमदीपस्ते ।

[1]छत्रच्छायाच्छलेनामी, यात्रा चक्रे निवेशिता ।
भ्रमन्तोऽपि स्वमात्मानं, मन्यन्ते स्थिरमीश्वराः ॥४॥
कालेन सौनिकेनेव, नीयमानो जनः पशुः ।
क्षिपत्येव धियामन्ते, मुखं विषयशाड्वले ॥५॥
कायः कर्मचरोऽयं तन्-मात्रकार्याऽनिलालना ।
भृतिमात्रोचितो ह्येष, प्रपुष्टो विचिकीर्षति ॥६॥
प्रयोजकान्यकार्येषु, नश्यन्त्याशु महापदि ।
दुर्मित्राणीव खान्येषु, बन्धुबुद्धिरधीमताम् ॥७॥
विषयामिषमुत्सृज्य, दण्डमादाय ये स्थिताः ।
समारसारमेरोऽसौ, बिभ्यत् तेभ्यः पलायते ॥८॥
दुःखाग्निर्वा स्मराग्निर्वा, क्रोधाग्निर्वा हृदि ज्वलन् ।
न हन्त शान्तिमायान्ति देहिनामविवेकिनाम् ॥९॥
विश्वं विश्वाति सक्रोधे, [2]धर्म धर्मं शरीरिणाम् ।
स एव केवलं तस्मा-दस्मात् जायतां गतिः ॥१०॥

इत्यादि ध्यात्वा वस्त्राणि परावृत्य श्रीवस्तुपालः सपरिजनो बुभुजे । गृहीतताम्बूलो राजकुलमगमत् । एवं दिनसमके गते प्रथमं तद्राज्यजीर्णाधिकारी एक एकविंशतिलक्षाणि बृहद्द्रम्माणां दण्डितः । पूर्वमविनीतोऽभूत् । तदनु विनयं ग्राहितः । तद्द्रव्येण कियदपि हयपत्तिलक्षणं सारं सैन्यं कृतं तेजःपालेन । पश्चात् सैन्यबलेन 'धवलक्क'प्रतिबद्धग्रामपञ्चशतीग्रामण्यधिरं मार्गितं धनं हक्कयेन दण्डिताः । जीर्णव्यापारिणो [3]निश्चोतिताः । एवं मिलितं प्रभूतं स्वम् । ततः सबलसैन्यसङ्ग्रहपटुतेजसं श्रीवीरधवलं सहैवादाय सर्वत्र देशमध्येऽभ्रमत् मन्त्री । अदण्डयत् सर्वम् । ततोऽद्भुतऋद्धिर्वीरधवलः । तेजःपालेन जगदे-देव ! 'सुराष्ट्र'राष्ट्रेऽत्यन्तधनिन-

१ ख–'यशश्छाया०' । २ ख–'धर्मव्रमशरी०', ग–'धर्मधर्मशरी०' । ३ 'नीचोवाया' इति भाषायाम् ।

प्रभुरास्ते ण्णवयन्ती । तनोऽवस्तरयम् । 'तस्मात्' पुमान् यत्र तत्रासक्तिं न मुञ्चति ।

अथ 'कर्मभ्रम'पुर'गोहिक'ग्रामानिप्रभम् दण्डपन्ती प्रभु-मन्त्रिणौ 'मामनसवी' आगतवाम् । तत्र चतुरकम् दत्त्वा स्थितो वीरधवलः । 'मामनसम्पत्' तत्रागतौ यौ प्रभुसन्देशौ तौ सात्रप-चाटुप राजनामानौ उपरामस्पामानो राजश्रीवीरधवलस्य सेवकौ । इति सौजन्यमर्यादौ पाण्पथभगिनी निजभार्या भार्या सपत्नीभी बहुपरिजनपरिवृता मध्ये मार्गे गीता या गत्वा सखोत्री असाधिर-मानरी । मरत्वा भगिनीपनिरवन्दण्डन चमत्कृतेन 'भूर्धर' परायां प्रतिग्रामं प्रतिपुरं दण्न्यन् मध्योर्दण्डपाषाणागतोऽस्ति । दीयन्य भगा अवाड़ि सारम् । एतद् भगिनीवच श्रुत्वा सन्तेऽस्त्यती तौ प्रभात्र —मन्त्र सससतन कन समयपाना सम्यपम् । यतो माऽस्तद् मान्यमया समप्रस्तगारद निर्भयाऽमूत्सम् । यदा मा स्म चिन्तां कृथा । वयं त्वत्तनि दत्ताऽपि न चात्र गृहान्तरं करिष्याव । न च मिनिराऽसौ निज राजपुत्रकुलव्रतस्यमासनात् । तत्रे जयपत देव्याड—समागतोऽन्यौ । नाह पतिनयमीना च समीपमागात् । किन्तु मिन्त्रिगृहस्थमीना । तैरपि मास्ति नो मध्य यत्नं चक्रेऽचारौ 'ठ पटवटा'स्पहयात्मत्' नगाकाम् भिपग्न पुत्र वेष्टनस्य वर्द्धे सेवकन वा प्रभुश्रीनिष्यन । तत्र नाभावरांपां स अस्यपर शक्ति सर्वोऽपि मन ने यत्नान् । इतन नरम्बेव तत्रो निर्भय सा सती पतिसविध गत्वा तो पानापुर्वरन पपत् । तामिरास्य वीरधवल-श्रीकमराज्ञात्र प्रकुटीमहमीनयमानुकूलमीमः सम् सद्मामय-मण्डपम् । तौ द्वावपि वीरौ ग्वीरौ ससैन्यौ आगतौ । सद्भटिता एव । पतितानि पौरुसन्ताणि पक्षपेऽपि । रजसाऽऽच्छादितं गगनम् ।

'तस्य' इति अनायाम १ क-प- ५९ ३ ते अतीव चतुर्विंशन्तनि वार्ता १ क 'च' । ४ प 'नाम' । प-'नाम' ।

गत. स्वपरविभाग । वीरधवलो हत इति सैन्यद्वये [1]व्याचक्षे । क्षणार्धेन वीरधवलो दिव्याश्वाधिरूढ [2] सारसुभटयुक् साङ्गण-चामुण्डराजयोर्मेलापके गत्वा प्रसृत । ऊचे च— रे सौराष्ट्रौ ! [3]गृहीत करे गञ्ज यद्यस्ति तेज । इत्युक्त्वा तच्चक्रे यद् देवैर्दिवि गिरो ध्वनित कुर्वद्भिर्ददृशे । हतौ साङ्गण-चामुण्डराजौ । असि-मुखे [4]शोधित रणक्षेत्रम् । पालिता स्वे परे च पालनार्हा । प्रविष्टो वीरधवलो 'वामनस्थली'मध्यम् । गृहीत श्यालकयो कोटिसङ्ख्य पूर्वजगतसञ्चित कनकम्, चतुर्दश शतानि दिव्यतुरङ्गमाणाम्, पञ्च सहस्राणि तेजस्वितुरङ्गमाणाम्, अन्यदपि मणिमुक्ताफलादि । जित जितमित्युद्घोष समुच्छलित । स्थितस्तत्र मासमेकम् । ततो वाजामा-नगजेन्द्र-चूडासमा-[5]वाला कादिस्वामिन प्रत्येक गृहीतधना कृता । द्वीपवेटपत्तनपु प्रत्येक बभ्राम । धनमक्रश मिलितम् । एव 'सौराष्ट्र'जय कृत्वा समन्त्री राणो 'धवलक्क' प्राविक्षत् । उत्सवा उत्सवोपर्यपुस्फुरन् । तत्र प्रस्तावे चारणेन दोधकपादद्वय पठितम्—

[6]जीतउ छहिं जणेहिं, साभलि समहरि [7]वाजियइ ।

एतावदेव पुन पुनरपाठीत्, नोत्तरार्धम् । गतश्चारण स्वस्थानम् । तत्र राजवश्या षण्णा जनाना मध्ये आत्मीय नाम न्यासयितु रात्रौ तस्मै प्रत्येक लक्षामदु । सोऽपि समग्रहीत् । एव ग्राह ग्राह परिपारिते एकदा प्रात सभाया बहुजनाकीर्णाया [8]राणकाग्रे उत्तरार्धमप्यपाठीत्—

[9]बिहु भुजि वीरतणेहिं चहु पगि ऊपरवट तणे ॥ १ ॥

---

१ ख–घ–'व्याचक्र' । २ घ–'श्वारूढः' । ३ ख–'गृहीत' । ४ ग–'योधित' । ५ ख–वाडाकादि०' ।

६ छाया—जित षड्भिर्जनै श्रुत्वा सभेर गर्जति (?) ।

७ ग'वाजतइ' । ८ ख–'राणाग्रे' ।

९ छाया—द्वाभ्यां भुजाभ्यां वीरस्य चतुर्भि पादैः ऊपरवटस्य ।

'इति श्रुत्वा सर्वेऽपि चमत्कृता राजन्यकाः'। ततः प्रधानेनाभे-मात्मम् भाषिता निर्मासे तस्मैनोक्तम् । प्रभ सविशेषं दृढ 'स्वामिभक्तत्वात् । तदा 'मोयर'वेलाकुले भीमसिंहो नाम मण्डा-हारपितकृति । ॥ भारमपरी करणाभ्यां न सम्पन्न धनी च । तस्मै वीरधवलो राजा आदेशमदीदपत्–सम्पन्ना भव । सोऽपि प्रत्य-दीदपत्–सेवको भव । पद् दीयते तद्गृह्यते इति न्याय । यदि पवलत्वमित्याय गूर्जर धराराजपुत्राणमेकमपद् चतुर्थं च । भीमसिंहोऽपि बलेन प्रबल । उभयपक्षेऽपि बलवत्ता ।

अनन्तरं जाबालिपुरे 'चाहमान'कुलमिव्यक्त श्रीउदयराज राज्यं कुमारसमरसिंहनन्दन श्रीउदयसिंहो नाम राज कुलमे राज्यं भुनक्ति । तस्य राज्यस्थानस्य समीपवर्ता सामन्तपालो अनन्तपाल-त्रिलोकसिंहनामानो दातारो शूरा तदत्यमाक्रम्य दक्षिणदपतौ 'धवलक्क'मागत्य श्रीवीरधवलं राज्येनाबभाषन्–देव ! वय असुकस्थानाय आलिपा सेवार्थिनरा आगता स्म । यथादेश स्यात् तथा आगच्छाम । राज्ञोक्तम्–आहूयध्वे । तेन भालकी-भनयिमि सोमना । रचितास्तत्र । पर पुत्र–भो प्रसो न कल्पते ! । ते प्रोचु –देव ! प्रतिपुरुष 'द्रम्माः' पुरीप्रत्यायां लक्ष लक्ष मास । राज्ञोक्तम्– इयता भनेन शतानि मद्यता सङ्गच्छते । किमधिक यूयं करिष्यथ ! । न गृहस्थास्माकम् । इति कथयित्वा ते वीटकलाभपूर्वं निसृष्टा । तथा मन्त्रिवस्तुपाल-तेजःपालाभ्यां विज्ञप्तम् स्वामिन् ! न एते विसु-ष्टव्यो । पुरुषलक्ष्यम्यम् धनं न बहु मन्तव्यम् ।

वाजि-वारण-लोहाना काष्ठ-पाषाण-वाससाम् ।
नारी-पुरुष-तोयानां अन्तरं महदन्तरम् ॥ १ ॥

एव विज्ञप्तमपि राज्ञा मानमारितम् । मुक्ता एव ते भटाः प्रति-

'इति श्रुत्वा' इत्यादिको ग–पाठः । १ 'स्वामिभक्तत्वात्' इत्यादिको ग–पाठ । ३ ग–'अन्वदीदपत्' । ग–'पुत्रत्वं' । ५ बहुः ।

भेटतटम्[1]। श्रीभीमसिंहप्रतीहारेण भेटितास्ते[2]। उक्तो वीरधवलकृत कार्पण्यव्यवहारः। तुष्टो भीमसिंहः। कृतं तदिष्टवृत्तिद्विगुण्यम्। तस्योक्तम्—देव! शीघ्रमेव कथय[3] वीरधवलाय अस्मद्वचनेन, यथा—यदि क्षत्रियोऽसि तदा शीघ्रं युद्धायागच्छेः, अन्यथा अस्मदीयो भूत्वा जीव। प्रहितो भीमसिंहेन भट्टः। उक्तं समेत्य वीरधवलस्तत्। [4]एतत् श्रुत्वा वीरधवलः ससैन्यश्चलित। भट्टः पुरः प्रहितः। 'पञ्चग्रामा'[5]ग्रे युद्धमायया। तत्र क्षेत्रं कारयन्नस्मि। शीघ्रमागच्छेरित्याख्यापयत्। सोऽपि तत्र ग्रामे संगतः सैन्येन सबलः। संघटिते सैन्यद्वयम्। वर्तन्ते भटानां सिंहनादाः। नृत्यन्ति पात्राणि। दीयन्ते धनानि। [6]पूज्यन्ते शस्त्राणि। रच्यन्ते महावीराणां टोडराणि। त्रिदिनान्ते युद्धं प्रतिष्ठितम्। उत्कण्ठिता [7]योधाः। 'नदीयानिह माहना—माहनो हि महामहः'। सङ्ग्रामदिनादर्वाग् मन्त्रिवस्तुपाल-तेजःपालाभ्यां स्वामी विज्ञप्तः—देव! त्रयो भ्रातरः सुभटास्त्वया न सत्कृतास्ते परबले मिलिताः। तद्बलेन भीमसिंहो निर्भीर्गर्जति। इति अवधार्यम्। चरैरपि निवेदितमेतन्ना। राणकेनोक्तम्—यदस्ति तदस्तु, किं भयम्? 'जयो वा मृत्युर्वा युधि भुजभृतां क्व परिभवः?'। मन्त्रिणा व्यायसोक्तम्—स्वामिन्! कार्मुककरे दवे के परे परोलक्षा अपि? यदुक्तम्—

काले केलिमलङ्करोतु करिणः क्रीडन्तु कान्तासखा
[9]कासारे वत कासरा सरभसं गर्जन्त्विह स्वेच्छया।
अभ्यस्यन्तु भयोज्झिताश्च हरिणा भूयोऽपि झम्पागतिं
कान्तारान्तरसञ्चरव्यसनवान् यावन्न कण्ठीरवः ॥ १ ॥[10]

---

१ घ-'भटम्'। २ घ-'प्रतीहार भेटित स उक्तो'। ३ घ-'पते। ४ 'एवं श्रुत्वा' इत्यधिकः ग-पाठः। ५ घ-'ग्रामाग्रामे'। ६ 'पूज्यन्ते० टोडराणि' इत्यधिकः पाठो ग-पुस्तके वर्तते। ७ ग-'योद्धा। ८ मरुभूमिजाताः। ९ ख-'साक्षा(कासा)रे कनकासराः। १० शार्दूल०।

ऊपरवटाऽश्वात पातित । ऊपरवटस्तैर्मार्गे स्त्रोत्तारके वन्धित प्रच्छन्न । रजसाऽन्ध जगत् । तदा राजश्रीवीरधवलो भुवि पातितो भट्टैरुत्पाट्य लले । तावता पतिता सन्ध्या । निवृत्त सैन्यद्वयम् । रात्रौ भीमसिंहीया सुभटा सर्वेऽपि वदन्ति । अस्माभिर्वीरधवलः पातित पातित । ततो मारवैरभिहितम्– युष्माभि पातित इति किमत्राभिज्ञानम् ? । तैरुक्तम्- किं भवद्भि पातित ? । मारवैरभिदधे–अस्माभिरेव पातित । ऊपरवटो वदिष्यति । उत्तरकादानीय ऊपरवटो दर्शित । तुष्टा भीमसिंह । उक्तवाश्च 'शुद्धराजपुत्रेभ्यो दत्त धन शतधा फलति, इत्येव प्रमाणम् । रिपुहयहरण क्षत्रियाणा महान् शृङ्गार । एव वार्ता कुर्वता भटाना रात्रिर्गता । प्रातर्वीरधवलो व्रणजर्जरोऽपि पट्टभूयाक्षान् 'दातुं प्रवृत्त. । भीमसिंहसैन्यैर्वैरिकैर्ज्ञात । तज्ज्ञात्वा तत्रोक्तम्–वीरधवलः कुशली वर्तते । एव सति यज्जानीथ तत् कुरुथ । अथ भीमसिंहाय तन्मन्त्रिभिर्विज्ञप्तम् देव ! अय बद्धमूलो वैरी । अनेन विरोधा दूरायति, तस्मात सन्धि श्रेष्ठ । भीमसिंहेन मानित तद्वचनम्, पर सन्धानाडम्बर कृत । अन्योन्यमपि यावद् मिलितौ द्वौ । तावत् अभ्यन्तरा प्रविश्य मेल कृत । ऊपरवटाश्वो राणाय दापित । भीमसिंहेन 'भद्रेश्वर'मात्रेण धृतिर्धरणीया । विरुद्धानि न कार्याणि । इति व्यवस्थाऽऽसीत् । एव कृत्वा श्रीवीरधवलो दान तन्वन 'धवल्लक'मागात् । शनै शनै प्राप्तपरमप्राणो भीमसिंहमपराध्य त मूलादुच्छेद्य एकवीरा धरित्रीमकरोत् । एव 'धवल्लके' कुर्वतस्तस्य क्षुभितै प्रभूतं परराष्ट्रनृपतिभि स्व दत्तम् । तेन स्वेन सैन्यमेव मिलितम् । चतुर्दश शतानि महाकुलानि राजवश्याना राजपुत्राणा मेलितानि ।

---

१ ख–'सिद्धराज०' । २ क–'दत्रितु', ख–'षादितु', ग-'काडितुम्' । ३ घ–'सैयकैईरिर्कि०'। ४ 'एव सति' इति ग–पुस्तकेऽधिक पाठ । ५ क–ख–घ-सेनेन मत' ।

तानि सममोसल-मसल-भाग-भाजनानि प्रतिसाधपालस्य सहचारिणी अभ्यावत् समजीवितमरणत्वेन स्थितानि । तद्वेन सैन्यत्वेन स्वमुखावलेन च सर्व जीयते ।

इतश्च 'महीतटा'स्यदेशे गोध्र(धरा')'नाम नगरं वर्तते येन तत्कार्येषु सद्भावे पूतानां राजपुत्राणां एकैकशतसहस्राणि स्वन्तु विज्ञानि तदभूवन् । तत्र घूघुलो नाम मण्डलीक । स 'गूर्जर'धरासपागम्मुकसार्थान् गृह्णाति । राणश्रीवीरधवलस्याज्ञां न मन्यते । तस्मै मन्त्रिभ्यां वस्तुपालतेजःपालाभ्यां भट्ट प्रेषित । असमत्प्रभोराज्ञा मन्यस्व अन्यथा सालुक-चालुक्यराजादीनां मध्ये मिल इति कथापितम् । उच्चारणात् क्रुद्धेन तेन तनैव भट्टेन सह स्वमा प्रस्थापित । तेनागत्य राजश्रीवीरधवलाय कज्जलगृह शाटिका चेति द्वय दत्तम् । उक्तं च—समान्त पुर सर्वोऽपि राजलोक इति न प्रभुणा स्थापितमस्ति । राणेन स महः सत्कृत्य प्रहित गत स्वस्थानम् । राणेन भाषिता सैर्वे नियमस्य । उक्त च—घूघुलनिग्रहाय बीटक को ग्रहीष्यति ? । कोऽपि नाङ्गीकुरुते । तदा तेजःपालेन गृहीतम् । चलित प्राज्यसैन्यपरिच्छद । गत्स्तदेशाद्वर्गागुमार्गे । कियन्मामपि भुवि स्थित्वा सैन्यं कियदपि स्वस्पमपि प्रास्थापयत् । तत्र गत्वति मेलपक गुमस्तस्थौ । अन्येन सैन्येनाग्रे गत्वा गोध्रा गोकुलानि चालितानि । गोपाला श्रान्ता विना । तैरुक्त 'गोध्रक' पुरद्वारम्—गावो ह्रियन्ते गैधित् । धावं धर्म पुरस्तत्र ततः प्रारब्ध धावन । इति श्रुत्वे क्रुद्धे घूघुलो विविधलपति-मर्षितमिदम् । केनास्मत्पादमागत्य गावो ह्रियन्ते ? ।

पृथ्वीछेदविधौ त्रिधाभिमतया स्वामिनि गोपते

सम्प्राप्ते मागणे पराजयदशा सिंहापदा वारणे ।

ग बौथिर्वा 'तत्र दशायामन्य अद्भुतपर्वते । ४ काबी त्यजेत ग पुस्तके ।
१ ग-घ सो ये घूघुल ग गोघ्रके । ५ ग अत्रैव्यम् ।
६ 'धवरा' इति भाषायाम्

आर्तत्राणपरायणैकमनसां येषां न शस्त्रग्रह–
स्तानालोक्य विलोकितुं तृणमन गर्भोऽपि मर्यान्तरम् ॥१॥

इति पद्येनैव समैन्यस्तुल्यमगमत्। गतोऽनुपदं गोहर्तॄणाम् । गोहर्तारोऽपि घूघुलाय दर्शनं दत्त्वा शरान् सन्दधते । न च स्थित्वा युध्यन्ते । इतश्च गोदयाद्रिस्थितेनार्यमणेव घूघुलः पञ्चमन्त्रिणो महति वृन्दे प्रविष्टः । ततो ज्ञातवृत्तान्तेन उक्तं मन्त्रिणा । भवतु तावत्, घूघुलोऽस्मि । निजाः सुभटाः तत्रैव प्रेरिताः । तत्र सविशेषमभियोगं दधौ । ततो न्यग्र संवर्तम । मन्त्रिपृतनाऽपि ढुढौके । चिरं रणरसभरोऽभूत् । अथ घूघुलेन मन्त्रिसैन्यं कान्दिशीकं दिशो दिशं गच्छति । तदा मन्त्रितेजःपालेन स्मरं अक्षरियतेन तटस्था सामन्ता शुभटाश्च पुनः भाषिताः — अस्ति तावद् वयो । आत्मीयं तु मम सकलं बलम् । मदायानां का गतिः ? । किं यशः ? । यशो विना जीवितव्यमपि नास्ति । तस्मात् कुर्म समुचितम् । तैरपि सामन्तैरसाऽभिहितम् । पाटुटिताऽपि घ्नन्ति नाराचादिभिः परसेनाम् । नायकारण्यवृन्दं मद्यटितं दृष्ट्वा अपरेऽपि सत्त्वं धृत्वा वलिताः । तदा तेजःपाल एकत्र निवासिऽम्बिकादेवीं अपरत्र कपर्दियक्षं पश्यति । अतो नाथ निधित्य 'प्रहरस्तावद् पयो यावद् घूघुलः । गत्वा भाषितं — मण्डलिक ! येनास्मत्स्वामिनाय कज्जलगृहादि प्रहीयते तद्भुजदण्डं दर्शय । घूघुलोऽपि प्रत्याह— इदं तद्भुजदण्डं पश्य । इत्युक्त्वा निविडं युयुधे । द्वन्द्वयुद्धं मन्त्रिमण्डलीकयोः सञ्जातम् । अथ मन्त्री सहसा द्यतरं भुजानलाभ्यां तमश्वादपीपतत् । जीवन्तं बद्ध्वा काष्ठपञ्जरेऽविक्षिपत् । स्वसेनान्तर्निनाय । स्वयं बहुपरिच्छदो 'गोधा'नगरं प्रविवेश । अष्टादश कोटीर्हेम्नां कोशः, अश्वसहस्राणि चत्वारि, मटकं शुद्धमुक्ताफलानां,

१ शार्दूल० । २ ख घ-'जातोऽनुपदं गो०' । ३ ग-'मन्त्रिकटकेनापि' । ४ ग-'दिशोदिश' । ५ 'बल' इत्यधिको ग-पाठः । ६ ख घ-'प्रमर०' । ७ घ-'स्वसैन्यान्त०' ।

विम्बयुगानि विम्बयुगानि इमानि सर्वं पापात् । घूघुलभागे आ-म्बीर्थं सेवक न्यायपथ् । चलितो मन्त्री गतो 'भवनस्तक'म् । दर्शिता घूघुलमी श्रीवीरधवलाय । तत्कालकण्ठ वाथे नवं शाटिका च कण्ठेः परिधापिता । तदा घूघुलः लज्जितां दन्ती भक्षयित्वा मृतः । जात पर्वापने 'भवनस्तक' । श्रीवीरधवलेन महत्वां समाप्तमा-कार्य श्रीतेजःपालस्य परिधापित । प्रसादपदे स्वर्णे भूरि दत्ते । तदवसरे कवीश्वरसोमेश्वरे च एक् सत्कारिता श्रीवीरधवलेन । तत सोमेश्वरदेवः प्राह—

मार्गे कर्दमदुस्तरे जलमये गताशातीपथुके
विमे श्रीकरटिके मरेऽपितिमिरे दूरं गते रोषसि ।
शम्भनैत्वरं मनीषि महता कष्टोऽन्धकार्त तर्जनी—
मौद्दको ग्रहने विहाय चपलं योग्य सर्व क. क्षमः ? ॥१॥

वितुवा सभा । मिलितौ वस्तुपाल-तेजःपालावेकत्र । इतः कथा-विरम् । इदमी वौ 'मन्त्रमेव रम—धर्मे एव धनासिद्धं पुण्यकर्म्यं भव-नीयम् । ततः सनिधेये तथैव कुरुतः । ततः कविना केनाप्यु-क्तम्—

पञ्चाननमेवो न कदापि गच्छे—दिति स्मृतिमेतमित्र स्मरन्तौ ।
तौ भ्रातरौ सस्मृतिमोहवीरे सम्भूय धर्मेऽथमति सम्प्रवृत्तौ ॥२॥[1]

अथ श्रीवस्तुपालः शुभे मुहूर्ते 'स्तम्भ'तीर्थं गत । तत्र नि-र्मित चातुर्मास्यम् । ततेन तोषितं सर्वम् । तत्र च सदीकनामा नौवित्तिको वसति । स च सर्विकामूलेषु प्रसरमाणाविभवो महा-बलात्मा महसून अधिकारिण नमतु नायाति । मन्त्रीस्त तस्योपेऽपि कपरिणा गन्तव्यम् । एवं बहुः कालो गत । पूर्वं सन्धीप्लस मो

१ क-'पुरी २ गाहल्य वौ' । २ क-'पुलतोऽश्रितिवें' । ३ कानम्बे[क] मेव च क्षिवें' । मार्ग । ५ क 'सनवीतां सत्वात् वर्षे' । ६ मयपाठि- । प-वैदिमानो क- 'महानको हति भावाकम् । ९ क-क-'एवं' ।

नोवाच—अस्मान् नन्तु किमिति नागच्छसि [1]। स प्रतिवक्ति—तव नवेय रीति.।प्रागपि नागच्छामि। यत् तु स्यान्न्यूनं तष तदा तत् पूरयामि स्थानस्थ.। तच्छ्रुत्वा मन्त्री रुष्ट. कथापयामास—पुरुषो भूत्वा तिष्ठ । शास्मि त्वा दुर्विनीतम्। ततस्तेन 'वङ्ख'आद्यवेला-कूलस्वामी राजपुत्र पञ्चाशद्वंशमध्यस्थखादिरमुशलस्य एकखड्ग-प्रहारेण छेदने प्रभु प्रभूतसैन्यत्वात् 'साहणसमुद्र' इति ख्यात. शङ्खाख्य उत्थापित.। तेन [3]भाणित मन्त्रिणे—मन्त्रिन्। मदीयमेक नौवित्तक न सहसे [4]। मदीय [5]मित्रमसौ। तस्माद् वचनात् क्रुद्धो मन्त्री त [6]प्रत्यवोचत्—श्मशानवासी भूतेभ्यो न बिभेति। त्वमेव प्रगुणो भूत्वा युधि [7]तिष्ठ'। इति श्रुत्वा सन्नद्धबद्धो भूत्वा सोऽभ्यागत । [8]मन्त्रिवस्तुपालोऽपि 'धवलक्क'द् भूरि सैन्यमानाय्याभ्यपेण-यत्। रणक्षेत्रे मिलितौ द्वौ। प्रारब्ध रणम्। शङ्खेन निर्द-लित मन्त्रिसैन्य पलायिष्ट दिशो दिशि। तदा श्रीवस्तुपालेन स्वस्य राजपुत्रो माहेचकनामा भाषित'—इद अस्मन्मूलघट्ट वर्तते त्व च वर्तसे। तत् कुरु येन श्रीवीरधवलो न लज्जते। ततोऽसौ राज-पुत्र' स्वैरेव कतिपयैर्मित्रराजपुत्रै सह तमभिगम्योवाच—शङ्ख! नेयं 'वङ्ख'आख्या तव [10]ग्रामटिका क्रीडा, क्षत्रियाणा [9]स ग्रामोऽ-यम्। शङ्खोऽप्याह—सुष्ठु वक्तु वेत्सि। नाय तव प्रभो पट्ट, किल परिपन्थिन प्रदेश'। किं नु सुभटस्य क्रीडाक्षेत्रमिदम् [2]। इत्येव वादे जाते द्वन्द्वरणे माहेचकेन मन्त्रिणि पश्यति मन्त्रिप्रता-पाच्छङ्ख पातित । समरे जातो जयजयकार । मन्त्रिणा तद्राज्य गृहीतम्। 'वेला'कूलर्द्धीना क्व सङ्ख्या [11]। तत 'स्तम्भ'तीर्थ-

१ ख-घ—'स शक्ति—न न नय रीति । २ ग—पुस्तके 'तदा' इत्यधिक पाठ । ३ ख-घ—'सप्तैन छन्ने'। ४ क ग—'भणित। ५ 'अग' इत्यधिको ग-पाठ । ६ घ—'प्रत्यवीवचत् । ७ घ—'तिष्ठेश । सन्नद्ध० स । मन्त्रि०' । ८ ग—'मन्त्रिणा वस्तु-पालेनापि। ९ ग—घट्ट स्वमय वतम। अथ तत्'। १० ग—'ग्रामसीम आखेटकक्रीडा, किन्तु'। ११ ख—'कूलनृपकर्द्धीनां'।

मुखेरमुत्पन्नपरीगत् । ततो मन्त्री प्रविश्य [1]सूरीन्प्रणनाम । तस्य भाग्यात् सर्वगुणीनानानि समभवान् । तदा तं श्रीमतं जगाद । विचार्य तत् पुरतोऽपि अयाम । ततो गुरुं तपीस्यपूर्व पूर्वं ते निर्मितं पर्वतं च । दर्शितवानां धर्मस्य न । तथा मन्त्री मुक्तापतनाभानां प्रथमं वैमानि न कल्पम् । कश्चित् द्रुता वन्दिनि—अत तेजस्विनी [illegible] श्रीमन्दीकरम् । आत्मानां मन्त्री राजतरम्पुरम् । मानेन तत्सामी वीरं सहिता देवस्य । तत्र वर्णीयता स्तुति –

श्रीमन्तुपान । प्रतिरूपकाः । तथा प्रागं पुरस्तात् । तं प्रति कर्पोतरमपि भाग्य मन पातमित पत गुरुः ॥१॥

सत्कुलपर्वनिर्मितं तत्सर्वनिर्माणि–
न्यागत् श्रीमत्तनिपुणमन्मथसमीथ ।
मारत् विद्ययम् [illegible] रमिन्धु–
गौरमुखानमन्यरजस्वी न चापत् ॥१॥[2]

तनप्रकाशनीतिविविधस्वाम्या दर्शनस्य हनत् । मन्त्रिना मा महागरीय स्वभिमा मू । [3]अत्र पूर्वावबोधयां परेतान्तरायम्यभावानां मन्त्री प्रतिमहप्रवरम स्वभिम कृत्वा जगमित जल्पनि । इति कृपापात् तपुत्रा मन्त्रिणामि भारतपुराणानि प्राप्त प्रविष्टमपि । अम्बिकामपावृत्तिनी निष्कामपुर राजो समागत्य नमस्त । ते निषया मन्त्रिणा नाम कार्यं पृष्टन्त । तदनन्तरं दुर्भिक्षस्य नाम च जातम् । विद्वत्तानि दूरे गतानि । मुख्यवस्तूनि नगराणामपि नहि जनता पुनर्नीताः । पक्षीषु कुटुम्बानि गणावस्थिते च सतानि । मदीया कोऽपि न । मये मये

---

१ प सिरकरम् २ म–ध 'तम । ३ प–'तैत्तत सर्वतप्रतिबोधम । [illegible] ४ [illegible] ५ म–'म्ली' ६ [illegible] । [illegible] ।

मण्डितानि सत्राणि । सत्रे सत्रे मिष्टान्नानि । उपरि ताम्बूलानि च । तत्र ग्लानार्थं वैद्या विविधाः प्रस्थापिताः । मन्त्रिव्यवस्थया दर्शनद्वेषो न । वर्णद्वेषो न । प्रतिवर्षं स्वदेशे सर्वनगरेषु वारतिस्रस्तिस्रः श्वेताम्बरेभ्यः प्रतिलाभना शेषदर्शनानामप्यर्चा । मन्त्रिश्रीवस्तुपालस्य पत्न्यौ द्वे ललितादेवि(वी)-सोखूनाम्न्यौ कल्पवल्लिकामधेनू इव । ललितादेव्याः सुतो मन्त्रिजयन्तसिंहः सूहवदेवि(वी)जानिः प्रत्यक्षचिन्तामणिः । तेजःपालदयिताऽनुपमाऽनुपमैव । पठितं च कविना—

लक्ष्मीश्चला शिवा चण्डी, शची सापत्न्यदूषिता ।
गङ्गा न्यग्गामिनी वाणी, वाक्साराऽनुपमा ततः ॥१॥

श्री'शत्रुञ्जया'दिषु 'नन्दीश्वरे'न्द्रमण्डपप्रभृतिकर्मस्थाया प्रारम्भिषत । आरासणादिदलिकानि स्थलपथेन जलपथेन च तत्र तत्र प्राप्यन्ते । तपसामुद्यापनानां च प्रकाशः ।

एकदा तौ भ्रातरौ द्वावपि मन्त्रिपुरन्दरौ महर्द्धिसङ्घोपेतौ श्रीपार्श्वं नन्तुं 'स्तम्भनक'पुरमीयतुः । प्रथमदिने ससङ्घौ तौ श्रीपार्श्वस्य पुरः श्रावकश्रेणिपुरःसरौ स्थितौ । तदा गीतगानरासादिमहारसः प्रवर्तते । तदवसरे तत्रत्यसङ्घोपरोधात् तत्रत्याध्यक्षाः सूरयो मल्लवादिनः समाकारिताः । ते यावद् देवगृहं प्रविशन्ति तावत् पठन्ति—

अस्मिन्नसारे संसारे सारं सारङ्गलोचना ।

मन्त्रिभ्यां श्रुतं चिन्तितं च—अहो मठपतिगृहवद् देवगृहेऽपि शृङ्गाराङ्गारगर्भं पदद्वयं कथयन्नस्तीति । देवनमस्कारादिकमुचितमिह तन्नाधीते, तस्माददृष्टव्योऽसौ । उपविष्टः सूरिः सः । अन्येऽपि सूरयः शतशः पङ्क्तौ निषण्णाः । मङ्गलदीपान्तेऽपरसूरिभिर्मल्लवादिन एवाऽऽशीर्वादाय प्रेरिताः । मन्त्री पुरस्तिष्ठति । 'अस्मिन्नसारे संसारे सारं' इत्यादि पादद्वयं भणितं तैः व्याख्यातं च तदेव ।

---

१ घ-'ताम्बूलानि वैद्या दर्शन०'। २ घ-'सखी'। ३ क-'गत'। ४ अनुष्टुप् । ५ ग-'तैरेव पठितम्'। ६ ख-'पथ प्रस्तौति'। ७ ग-'तत् किं ना०'।

मन्त्री इत्येन वन्दित्वा निरगमो गत्वा [illegible] । एवं [illegible] यथार्थपीठस्य । मत्स्यवाहा [illegible] प्रजर्गे । [illegible] रात्रौ मन्त्री [illegible] वस्तु देवराजमण्डपे निविष्टः । पुरो [illegible] [illegible] । कोऽपि कविराह—

श्रीवस्तुपाल ! तव [illegible] [illegible]
वाणी मुखे हृदि कृपा करपङ्कजे श्रीः ।
देहे [illegible] [illegible] कीर्ति
[illegible] [illegible] नाम [illegible] नाथ ॥१॥

अपरस्तु—

[illegible] [illegible] कीर्तिं [illegible] वदन्ति ।
[illegible] वस्तुपाल ! [illegible] सन्ति तु ॥२॥[1]

इतरस्तु—

[illegible] [illegible] तव दानकीर्ति
[illegible] समन्तात् ।
[illegible] [illegible] न [illegible] यत्
[illegible] वस्तुपाल ! ॥३॥

[2]कश्चित्तु—

[illegible] [illegible] च [illegible] ।
[illegible] [illegible] वस्तुपाल ! ॥४॥[3]

तेभ्यः कविभ्यः [illegible] ददिरे । एवं [illegible] प्रातरेव तथा [illegible] नियुक्ताः । एवं द्वारे [illegible] एव च [illegible] । [illegible] मन्त्री [illegible] । [illegible] वस्तुपालो [illegible] [illegible] यावत् तावता [illegible] सुरपाः समागत्य [illegible]

म [illegible] । [illegible] । २ [illegible] । ३ [illegible] । [illegible] ५ प– [illegible] । ६ [illegible] । ग–[illegible] ।

स्थिताः । मन्त्रिणा रीढया भ्रूप्रणाम इव कृत[1] । आचार्यैरभिहितम्—

दूरे कर्णरसायन निकटतस्तृष्णाऽपि नो शाम्यति ।

विजीयताम् । तीर्थानि पूज्यन्ताम् । मन्त्री कौतुकात् तथैव तस्थौ, किंपर्यवसानेय प्रस्तावनेति ध्यानात् । ऊचे च— न विद्म परमार्थं किमेतदभिधद्ध्वे । आचार्यैरुक्तम्—पुरो गम्यता गम्यताम् । भवता कार्याणि भूयासि । मन्त्री सविशेष पृच्छति । सूरयो वदन्ति— सचिवेन्द्र ! श्रूयताम्—

'मरु'ग्रामे क्वचित् ग्रामाराः स्थूलबहुला लोमशा पशवो वसन्ति । पर्षदि निषीदन्ति । कपोलझल्लरीं वादयन्ति । तत्रैकदा 'वेला'कूलीयचर पान्थ आगमत् । नवीन इति कृत्वा ग्राम्यैराहूत । पृष्ट —त्व क. ? क्वत्य ? । तेनोक्तम्—अह समुद्रतटेऽत्रास्सम् । पान्थ पुरो यामि । तै पृष्टम्—समुद्र केन खानित ? । तेनोचे—स्वयम्भू । पुनस्तै पृष्टम्—कियान् स ? । पान्थेनोक्तम्— अलब्धपार । किं तत्रास्ति[3] इति पृष्टे पुनस्तेनाचख्ये—

ग्रावाणो मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्मी[2] पयोमानुषी
मुक्तौघा सिकता प्रवाललतिका सेवालमम्भ सुधा ।
तीरे कल्पमहीरुहा किमपर नाम्नाऽपि रत्नाकर[4]

इति पादत्रय पठित्वा व्याख्याय पुरो गत पान्थ[5] । तेषु ग्राम्येष्वेक सकौतुकः पृच्छ पृच्छ समुद्रतटमगात् । दृष्ट कल्लोलमालाचुम्बितगगनाग्र समुद्र । तुष्ट स । अचिन्तयच्च—इतो ऋद्धय सर्वा लप्स्यन्ते । प्रथम तृषित सलिल पिबामि । इति गत्वा पीत तत् । दग्ध कोष्ठ. । तैत पठति इति—

दूरे कर्णरसायन निकटतस्तृष्णाऽपि नो शाम्यति ।

---

१ ग–'प्रभुप्रणाम' । २ ग–'लक्ष्मीं (?)' । ३ क–'तत्रास्ते' । ४ शार्दूल० । ५ ग–'तेन' ।

मैरि विपरा(रता ?) जहिं जणु पिवइ घुट्टइ घुट्टइ घुअएहिं ।
सायरि अत्थि बहुत्तु जलु छइ खारं किं तेण ? ॥१॥

तेनैव पौर्वोक्त तात्पर्यं गतः । तथा वयमपि स्मः । मन्त्रिमो- मनस्य—कार्यं तथा यूयं यथा स भाव्य ? । सुरपद्धारमनु— महासत्त्व ! वयमत्र श्रीपार्श्वनाथसेवक श्रीविपाधिदः सर्वथैव अमात्याः पृष्टम्, यथा—'भवत्कृत श्रीवस्तुपालो मन्त्री सरस्वतीकण्ठाभरणो भारतीप्रतिपन्नपुत्रो विज्ञजनमधुकरसहकार सारासारविचारवेधाले । इति तत्सुकृतकीर्तनमात्रमनुम् । ईश्वरस्थाप न गच्छसम कापि । पुनश्चिन्तितं च कदाचिदेव तीर्थानामे एताश्च मन्त्री । तस्य पुरो भवतामं चिर सूक्तानि । इति व्याख्यातमस्मार्क मन्त्रिस्थिता वैरागत्ता । यावत् पठन्त्र तिष्ठपि वानरसस्यम्भानमयऽ- ध्यापरा यूयं स्थिता । ततः किं पठ्यते ? । गच्छत गच्छत; अस्त्र भवति । मन्त्री प्राह— मम मन्युः सम्पर्व्य विवेकात् पठितुमर्हमे भवितुं ? । आचार्या जगदु—देव ! यदा पुर्वा सत्त्वती आवकवैमुखे राजराजेश्वरी विम्बभूतमी श्रावकश्च जनाश्च तदा गर्भिस्तुष्टूषुश्च तदा एतन्मन्त्रिबे सभूत—समति श्रीयशोवीरेव कन्या यद्रूपमें जिनचतुर्थं चंचालिनस्य-कन्य-युधिष्ठिर विक्रम-सातवाहनान्ये यान्त । सम्प्रत्यपि ईदृशा सन्ति । तस्मात् श्रीसाम्ब-श्रीशान्ति-प्रद्युम्नाग- मायदच-नागरजनमश्रीआयुमन्त्रिणी कुमारा देवी अम्बा यथा एतौ कलियुगमहाम्भकारमञ्जनिमनिषिपवनप्रदीपौ ईदृशौ सम्पन्नौ जातौ । इत्येवं विस्तपतामस्मार्क पयपाकदर्यं परमागुर गतम् । जिनमतप्रकाशादि निस्तुषम् । पश्यते ॥ सुकृत ।

एवमुद्दिश्यमवा एते वस्तुपाल ! मचारथा ॥ १ ॥

छाया—यत्र बहुजलानाम (?) जनः तत्र पिबति घुट्ट घुट्ट (घूंटे) इत्यर्थः ।
सागरेऽस्ति बहु जलमस्ति क्षारं किं तेन ॥

१ ग-पुस्तके 'भारत्या' इत्यधिक पाठम् । ३ क-'सम्पातकाः' । ४ ग 'समागतम्' । ५ ख-'सम्पत्तमत्रैः' । ६ सत्त्वाए ।

सविस्तरतरं व्याख्यानं कृतम् । लज्जितः सचिवेन्द्रः । पादौ लगित्वा सूरीन् क्षमयित्वा 'चलितः' । क्रोशान्ते ग्राममेकमागात् । तत्र स्नातभुक्तविलिप्तः । तदनु स्वभृत्यं सचिवमेकमाकार्य आदिक्षत् । इयं वाहिनी हेमसहस्रदशबद्धरकयुक् सूरिभ्यो मठे देया । गतो मन्त्रिसेवकस्तत्र । भाषिताः सूरयः । मन्त्रिदत्तमिदमवधार्यताम् । आचार्यैर्दृष्टम् । अश्वमारुह्य भटशतोल्लालितकृपाणजलप्लावितरवास्तत्र गता यत्र श्रीवस्तुपालः । उदितश्च तैः—मन्त्रिन् ! किमहमुचितभाषी ? किं चारणः ? किं वा बन्दी ? किं नु सर्वसिद्धान्तपारगः सम्यग् जैनसूरिः ? । मया मनःप्रमोदेन यद् वः उपश्लोकनमुक्तं तन्मूल्यभूतामिमां वो दत्तिं कथं गृह्णामि ? । न मयेदं वित्ताया-भिहितम् । किन्त्विदं अन्तर्मनसं ध्यात्वा भणितं यथाऽद्यापि जयति जिनपतिमतम् । मन्त्री प्राह—भवन्तो निःस्पृहत्वान्न गृह्णन्ति । वयं तु दत्तत्वान्न प्रतिगृह्णीमः । तर्हि कथमनेन हेम्ना भवितव्यमिति शिक्षां दत्त । ततः सूरिभिर्जगदे जगदेकदानी मन्त्री—स्वगृहाय सम्प्रति गस्यते भवद्भिस्तीर्थाय कस्मैचिद् वा ? । मन्त्री आह—प्रभो ! 'भृगुपुरे' श्रीसुव्रततीर्थवन्दनार्थं गच्छन्तः स्मः । आचार्या प्राहुः—तर्हि लब्ध इदहेमव्ययोपायः । तत्र लेप्यमयी प्रतिमाऽऽस्ते । तत्र स्नात्रमुखासिका न पूर्यते श्रावकाणाम् । तस्मादनेन हेममयीं स्नात्रप्रतिमां निर्मापयत । मन्त्रिणो ध्वनितं मनः । तत् तथैव च कृतम् । ततः समायातः स्वसदनं 'गूर्जर'मन्त्री ।

अन्येद्युरादर्शे प्रातर्वदनं पश्यता सचिवेन पलितमेकमालोकि अपाठि च ।

अधीता न कला काचित्, न च किञ्चित् कृतं तपः ।

---

१ 'चलितः' इत्यधिको ग-पाठः । २ युष्माकम् । ३ 'तीर्थकृद्वारकसदृश एवं-विध पुरुषरत्ने धर्म' इत्यधिको ग- पाठः । ४ ग- 'दानवीर ! मन्त्रिन् !' । ५ घ-'निपूर्यते' । ६ ख-घ-'गूर्जरेन्द्रमन्त्री' ।

दर्शं न निश्चित् पापमन्दे दर्शं च मधुरं मम ॥१०॥

आनुर्वीर्य विधातु लक्ष्मीदेवीषु पा म ने ।

सिद्ध काम्यपद्य पूर्व, न दूर पापं परम् ॥२०॥

करारहणे। नि र पापमा-द वर्ष लघु र प्राग ।

निरय स्वामयपाप्ने दि न मोचनी पुन ॥३०॥

छाज पुन्यर्थि मे कथा अपि पुण्डै तम ।

कुल कुपाचन्यक-मानुर्वीन दिन नि म ॥४॥

तत्राप्युदित विमर्शे तम ।

अथैकदा तावनि अमारो राजश्रीअरिबलसंकेतं व्यविज्ञपयत्—
देव ! देशदेशेषु पूर्वं भरा सर्वेषा राजन्यादि करदानि
कृतानि; अधुना स्वपन् तत्र राज्याधिकारस्मभवः क्रियते । राजसे-
मोदम्-मन्त्रिणो । कम् मन्त्रिमणे पुरम् ।

अपि च तायापुर्व-समिद्ध दिग्दिशेषणे ।

सन्नद्धा पार्थिवेषिना आयं पार्थिव बलम् ॥११॥

ततो राजसभागमनम् । [पुरा] सम्पुरब द्धा ।

एकदा मन्त्रिणा श्रीसोमेश्वरं करीम्या निपुण इति कृत्य
सम्पादिताने । तत्र प्रश्न सामयरत—

मूल इति कृत्य पूर्वे दुर्गमिदन पीमना ।

सिद्धे नु कृताऽस्याय, सम्पुषालेन सम्मिता ॥१॥

श्रीनीरघरनाऽपि सेवकान् तत्र परसीम्यरापन् चाऽकिंचिदाऽभूत् ।
मिथुष्यने तम्य । । परस्पर परस्पर श्रीनीरघरठो श्रीपे मम
याम्यां मुखाऽपि । कण्ठघरणौ सम्यपक्षः । राजन पदी-
निहितवदना जापकरि कष्टेन मुग्धा मेन । तत्र रलाप्युनिता
गाढा मुग्धा अपाह । मुमे च निविष्ट । राजन विमति
मोक्षम् । तपिनो राज । माम्यगाधिकार्याद् गृहीताऽप्य मुग्धा

१-६ अङ्कानू। अ-पाठेन।

तादृगेव पादाङ्गुलौ स्थापिता । द्वितीयदिने पुन' राणस्तत्रैव चन्द्रशालाया प्रसुप्त । वण्ठश्चरणौ चम्पयति । राणकस्तथैव पटीस्थगितवदनोऽस्ति । वण्ठ पुन पुन मुद्रामालोकते । अहो प्राक्तनी चेयम् । ततो राणेन्द्र प्राह—भो वण्ठ ! इमा तु मुद्रां मा ग्रही, या कन्ये गृहीता सा गृहीता । एतद्वचनाकर्णन एव वण्ठो भीत्या वज्राहत इवास्थात् । यत.—

हसन्नपि नृपो हन्ति, मानयन्नपि दुर्जन ।
स्पृशन्नपि गजो हन्ति, जिघ्रन्नपि भुजङ्गम' ॥ १ ॥[2]

ता तस्य दीनता दृष्ट्वा [3]राणेन भणितम्—वत्स ! मा भैषी । अस्माकमेवाय कार्पण्यजो दोषो येन तेऽल्पा वृत्ति । इच्छा न पूर्यते । ततो वह्वपाये चौर्ये बुद्धि । अत पर हय आरोहाय दीयमानोऽस्ति, लक्षार्धं वृत्तौ । इत्याश्वासित स ।

अतो वीरधवलः क्षमापरत्वाज्जगद्वल्लभ सेवकसदाफलत्वेम पप्रथे । स सहजदयार्द्र इति कारणान्मन्त्रिभ्या रह कथान्तरे 'शान्ति'-पर्वणि द्वैपायनोक्तभीष्मयुधिष्ठिरोपदेशद्वारायात द्वैपायनोक्तद्वात्रिंशदधिकारमयेतिहासशास्त्रीयाष्टाविंशाधिकारस्थ शिवपुराणमध्यगत च मासपरिहार व्याख्याय व्याख्याय प्रायो मास-मद्य-मृगयाविमुखकृत । पुन'मलधारि'श्रीदेवप्रभसूरिसविधे व्याख्या श्राव श्राव सविशेष तेन तत्त्वपरिमलितमतिर्विरचित ।

अन्येद्युर्वस्तुपालो ब्राह्मे मुहूर्ते विमृशति—यद्यर्हद्यात्रा विस्तरेण क्रियते तदा श्री फलवती भवेत् ।

[4]वञ्चयित्वा जनानेतान्, सुकृत गृह्यते श्रिया ।
तत्त्वतो गृह्यते येन, स तु धूर्तधुरन्धर ॥ १ ॥[5]

१ ग- पुस्तके ' स एव ' इत्यधिकम् । २ अनुष्टुप् । ३ ग- ' राणकेन ' ।
४ ग-पुस्तके तु पद्यमिदम् –
'श्रीणां स्त्रीणां च ये वश्या-स्तेऽवश्य पुरुषाधमा ।
स्त्रिय श्रियश्च यद्वश्या-स्तेऽवश्य पुरुषोत्तमा ॥१॥' ५ अनुष्टुप् ।

नृपप्र्यापारपापेभ्यः, मुक्तं स्वीकृतं न वै ।
तान् मुक्तिपाथेभ्योऽपि मन्ये मूढतरान् नरान् ॥ २ ॥[1]

इत्यादि विमृश्य सप्तप्रासन विवमवेन साम्मर्स्यं त्वरया 'मलधारि' श्रीनरचन्द्रसूरिपादपद्मपृष्टम्—भगवन् ! या मे चिन्ताऽधुना सा निष्पत्स्यते न वा ? प्रभुभिः शास्त्रानिरीक्ष्यकम्—निष्क्रमा चिन्ता वर्तते सा सेत्स्यति । वस्तुपालेन गदितम्—तर्हि देवाश्च 'वासनिक्षेपः क्रियताम् । श्रीनरचन्द्रसूरय प्राहुः—मन्त्रीश ! वयं तै मातृपक्षे गुरव न पितृपक्षे । पितृपक्षे तु 'नागेन्द्र'गच्छीय श्रीअमरचन्द्रसूरिश्रीमहेन्द्रसूरिपट्टे श्रीविजयसेनसूरय उदय प्रभसूरिसत्काष्टीयप्रमुखो विजयन्ते 'पाटन'देशे वर्तन्ते ते वासनिक्षेप कुर्वन्तु, परं न वयम् । यदुक्तम्—

जैं जस्स ठिई जा जस्स सत्ते पुव्वपुरिसकयमेरा ।
सो तं ऐइक्कमंतो अणंतसंसारिओ होइ ॥१२॥[2]

अथ मन्त्र्याह—अस्मामिर्भवदन्तिके जैनविचारसमयः धर्मप्रवृत्त्या पर्यालितम् । यूयमेव गुरवः । प्रभुभिरुक्तम्—नैव वाच्यम् लोकेऽपि-वाच्यप्रसंगत्वात् । ततो मन्त्रिणा 'मरु'देशात् गुरवः श्रीमता नायिता । मुहूर्तप्रतिष्ठायां चाम्यप्रस्तावसमं वासनिक्षेपणं कुलगुरुभि कृतम् । साधर्मिकवात्सल्यं शान्तिकं मारिवारणं स्वामिनोऽश्च वैकरचना चैत्यपरिपाटीपर्यटनं च विहितम् । अथ प्रतिष्ठाम्मा । तत्र मिलिता कर्णीश्वरा नरेश्वरा सङ्घेश्वरा । दत्तानि कौशेय-कटक-कुण्डल-हारादीनि लोकेभ्य । यतिपतिभ्यश्च तदुचितानि वस्त्र-कम्बल-भोज्यादीनि । तदा श्रीनरचन्द्रसूरिभि सङ्घमन्त्रस्तैर्ध्येया कृता ।

---

१ अन्यत्र । २ क-'नागेन्द्र' ।

३ यथा—जा जस्स ठिई जा जस्स सन्तई पुव्वपुरिसकयमेरा ।
सो तं अइक्कमंतो अणंतसंसारिओ होइ ॥ ४ आर्या

५ ग श्रीवस्तुपाल ।

चौलुक्यः परमार्हतो नृपशतस्वामी जिनेन्द्राज्ञया
निर्ग्रन्थाय जनाय दानमनघं न प्राप जानन्नपि ।
स प्राप्तस्त्रिदिवं स्वचारुचरितैः सत्पात्रदानेच्छया
त्वद्रूपोऽवततार 'गूर्जर'भुवि श्रीवस्तुपालो ध्रुवम् ॥१॥[1]

श्वनितः सङ्घः । अथ चलितः सुशकुनैः ससङ्घो मन्त्री । मार्गे सप्तक्षेत्राण्युद्धरन् श्री'वर्धमान'पुरासन्नमावासितः । 'वर्धमान'पुरमध्ये तदा बहुजनमान्यः श्रीमान् रत्ननामा श्रावको वसति । तद्गृहे[2] दक्षिणावर्तः शङ्खः पूज्यते । स रात्रौ करण्डान्निर्गत्य स्निग्धगम्भीरं घुमघुमायते[3] नृत्यति च । तत्प्रभावात् तस्य गृहे चतुरङ्गा लक्ष्मीः । शङ्खेन रात्रौ रत्न आलेपे—तव गृहेऽहं चिरमस्थाम् । इदानीं तव पुण्यमल्पम् । मां श्रीवस्तुपालपुरुषोत्तमकरपङ्कजप्रणयिनं कुरु । सत्पात्रे मद्दानात् त्वमपीह परत्र च सुखी भवेः । [4]व्यक्तं तज्ज्ञात्वा रत्नो विपुलसामग्र्याऽभिमुखो गत्वा मन्त्रीशं ससङ्घं निमन्त्र्य स्वगृहे बहुपरिकरं भोजयित्वा परिधाप्योचे— एवमेवं शङ्खादेशो मे । गृहाणेमम् । मन्त्र्याह—न वयं परधनार्थिनः । पिशुनाच्छङ्खसत्तां ज्ञात्वा तं ग्रहीष्यति स्वयं मन्त्री, तस्मात् स्वयमेव ददामीत्यपि मा शङ्किष्ठाः, निर्लोभत्वादस्माकमस्मत्प्रभूणां च । इत्युक्त्वा विरते मन्त्रिणि रत्नेन गदितम्—देव ! मद्गृहावस्थानमस्मै न रोचते । ततः किं क्रियते ?, गृहाणैव । ततो गृहीतो मन्त्रिणा शङ्खः । तत्प्रभावोऽनन्तः । शनैः शनैः सङ्घः श्री'शत्रुञ्जय'तलहट्टिका[5]माट[6] । तत्र ललितासरःप्रासादादिकीर्तनानि पश्यन् प्रमुदितः ससङ्घः सचिवः । आरूढः 'शत्रुञ्जया'द्रिं विवेकं च भावं च । तत्र मन्त्री प्रथमं ऋषभं वन्दते । तदा काव्यपाठः —

१ शार्दूल० । २ ग–'गेहे' । ३ ख–'घुमुघुमा०', घ–'घुलघुमा०' । ४ ग–'मम तस्याभिप्रायं व्यक्तं' । ५ 'तळेटी' इति भाषायाम् । ६ ग–'हट्टिकां प्राप्तः' ।

आस्यं कस्य न वीक्षितं ! कः न कृता सेवा ! न के वा स्तुताः !
तृष्णापूरपराहतेन विहिता केषां न नाभ्यर्थना ! ।
तद् यस्य विमल[?]श्रियस्तलभता कर्मैकतातकल्पद्रुम !
त्वामासाद्य कृता कदर्थनमिदं भूयोऽपि नाहं सहे ॥ १ ॥

अथास्यापरिवसतमेरुप्रभारोपणनप्रासादप्रतिष्ठापनादीनि कर्माणि विहितानि । देवेभ्यो हैमानि कालशिखरतिलकप्रभाणि दत्तानि । कुङ्कुम-कर्पूर-अगुरु-मृगमद-चन्दन-कुसुम-परिमलमिलन्मधुकरमालाभारद्रितमिव गगनमभवत् । गीतरासवादित्रनिर्मितिभिर्भुवनानि अभिपन्न । पूर्वं मन्त्रिणः श्रीवस्तुपालस्य सर्वेऽपि सन्निवेशाः कृताः । देवनमनायतनिवेशार्थं चत्वारि आवकसत्कानि अष्टौ गृहाणि । अनुपमा दानाभिलाषिणी । तस्याः साधुभ्यो दानानि ददत्या नित्य महति चन्द्रे पतता पुनःपुनरपरेण वीणायन्त्रसमुत्थानि । तदा पाठिकेन कपर्दकशते साधवे पवित्रहस्तकेशो दत्तः । मन्त्रिणस्तु देवनिर्वाहस्य समाविष्टम् । भाविन च—रे न वेत्सि यथाहं तैलिकपत्नी तैलदानिकपत्नी चाऽस्मि । तदा मन्त्रिणः तैलकसामिप्यभ्राम्यद्भिः नान्येन चराचरमविश्वम् । एवं तु वस्तुपालो मान्यकस्य दर्शन प्रसादादेव स्यात् । य इदं ■ मन्यते तेन न चर्येण च । इत्युक्तं च । अहो दर्शनमतिविरिति भणितं सर्वैः ।

एकदा मन्त्रीश्वरो नामेयपुर आरात्रिके स्थितोऽस्ति चिन्तयन्मासाद्यान्तनतिमत्तो विम्बप्रकारमुकितोऽस्त्यतः । सूरीश्वरचर्चितो आवकमाणिक्यणा च मैत्रिः । तिलकं तिलकोपरि । पुष्पवत् पुष्पवदुपरि । तत्र सूत्रधारेणैकेन दारवी कुमारेभ्य मातुर्मूर्तिर्मातुः(?)कमलनीलपट्टिका कृती कृता । उक्तं च देवमातुर्मूर्तिरियम् । तदा मन्त्रीश्वरेणाभिलाषात्सर्वं दत्वा मूर्ति । तत्र च

म भुव — ख-'भुवन' २ कार्य । ३ ख-'आवकानाम् तिलक । ४ ग- 'व्यन्त्री' । ५ 'हस्ताञ्चित कुलवितो ग-पाठः । ६ ख-'मातृदेवी' च' । म 'भाट' । कलमानी

रुदितं प्रथममश्रुमात्रं, ततोऽव्यक्त इतरो ध्वनिः, ततो व्यक्ततरः । सर्वे तटस्थाः पृच्छन्ति–देव ! किं कारणं रुद्यते ? । हर्षस्थाने को विषादः ? । श्रुतशील इव नलस्य, उद्धव इव विष्णोः, अभय इव श्रेणिकस्य, कल्पक इव नन्दस्य, जाम्बक इव वनराजस्य, विद्याधर इव जयन्तराजस्य, आलिग इव सिद्धराजस्य, उदयन इव कुमारपालस्य त्वं मन्त्री वीरधवलस्य । विपद्भीताः पर्वता इव सागरं त्वामाश्रयन्ति भूपाः । तार्क्ष्येणेव पन्नगास्त्वया हताः सपत्नाः पृथिवीपालाः । चन्द्राय इव चकोरास्तुभ्यं स्पृहयन्ति स्वजनाः । हिमवत इव गङ्गा त्वत्प्रभवति राजनीतिः । भानोरिव पद्मास्तवोदयमीहन्ते सूरयः । विष्णाविव त्वयि रमते श्रीः । तन्नास्ति यन्नास्ति ते । एवं सति किमर्थं दुःखं ध्रियते ? । ततो मन्त्रिणोक्तम्–इदं दुःखं यन्मे भाग्यं सङ्घाधिपत्यादिविभूतिर्मातृमरणादनन्तरं सम्पन्ना, यदि तु सा मे माता इदानीं स्यात् तदा स्वहस्तेन मङ्गलानि कुर्वत्यास्तस्या मम च मङ्गलानि कारयतः पश्यतश्च लोकस्य कियत् सुखं भवेत् ? । परं किं कुर्मः ? । धात्रा हताः स्म, एकैकन्यूनीकरणेन । ततः श्रीनरचन्द्रसूरिभि'र्मलधारि'भिरभिहितम्–मन्त्रीश्वर ! यथा त्वं सचिवेषु तथाऽत्र देशे प्रधानराजसु सिद्धराजो [3]ऽव्यजीयत । स मालवेन्द्रं जित्वा 'पत्तन'मागतो मङ्गलेषु क्रियमाणेष्वपाठीद्, यथा–

मा‌ऽस्म सीमन्तिनी कापि, जनयेत् सुतमीदृशम् ।
बृहद्भाग्यफलं यस्य, मृतमातुरनन्तरम् ॥१॥[4]

तस्मात् हृदयं अधः कृत्वा स्थीयते विवेकिभिः । न सर्वेऽपि नृणां मनोरथाः प्रपूर्यन्ते । इत्याद्युक्त्वा मन्त्री बलादारात्रिकमङ्गलदीपादि कारितः । ततो चैत्यवन्दना गुरुवन्दनं च । तदा श्रीनरचन्द्रसूरिभिराशीर्दत्ता–

---

१ घ–'कल्पक' । २ 'एवं० ध्रियते' इति ग–पाठः । ३ घ–'व्यजयत' । ४ अनुष्टुप् ।

तयोरुपकुर्वतो धर्मे तस्य त्वामुपकुर्वत: ।
वस्तुपाल ! द्वयोरस्तु युक्त एव समागमः ॥१॥

इत्यादि । अथ रात्रौ तन्मण्डपा नाभेयपूजाप्रमहापूजाः । तत्र जनाः पठन्ति । एकः कश्चित्—

ये पापप्रवणाः स्वभावकृपणा त्वामप्रियास्तावकेस्वना-
स्तेऽपि प्राप्यजनाय मर्त्यमपरा सिद्धे ममता स्तुत्याः ।
तस्मात् त्वं तदवापतलाविषये महाप्रा सम्प्रति
श्रेयःस्थानविधानविहृतकर्थी श्रीवस्तुपालं स्तुहि ॥१॥

अपरस्तु—

सूरो रणेषु चरणप्रणतेषु सोमो
वक्रोऽतिवक्रचरितेषु बुधोऽर्थबोधे ।
नीतौ गुरुः कविजने कविरक्रियासु
मन्दोऽपि च ग्रहमयो न हि वस्तुपालः ॥२॥

अन्यस्तु—

श्रीमोजवदनाम्भोज वियोगविधुरं मनः ।
श्रीवस्तुपालकमलेन्दौ विनोदयति भारती ॥३॥

इतरस्तु—

श्रीमाद्यम्बुजप्रमनं परिमल पद्मास्युगिन्नमतो
यमुर्द्धिनपद्मराजमयतो वैवापि देवयुगः ।
ताम्रपूरप्रकारयं प्रणयिना विश्वेव चिन्तामणि-
र्गीता यस्य निमग्न शाल्यमपरं श्रीवस्तुपालस्य तत् ॥४॥

सर्वत्र व्यवहारम् । अवसरिकायां मन्त्रा अपयदेवं महोत्सव मन्त्री आहूयता—

त्वयपात्रयते नरि मसन् पृच्छन् गुणास्तव ।

चतुर्मि' । आहार । ३ सर्वं । एतेः । ५ च 'मावे प्रमोद' । ६ नाच । कुत्र । वसि । ९ वस्त । १ आहत । १ अधार गतिनालस-स्थान-बन्ध-दरिश्चमिति ।

सङ्घदर्शनतुष्टात्मा, भूयास विहगोऽप्यहम् ॥५॥
यद् दाये द्यूतकारस्य, यत् प्रियाया वियोगिन ।
यद् राधावेधिनो लक्षे, तद् ध्यान मेऽस्तु ते मते ॥६॥[2]

इत्याद्यकथयत् । एव सङ्घोऽपि चलित. । ससङ्घ सचिव मरुदेवा-शिखरादग्रे यावत् कियदपि याति तावत् श्रमवशविगलत्स्वेदक्लिन्न-गात्रवसनान् कत्यपि मालिकान् पुष्पकरण्डकभारितशिरसो-ऽपश्यत् । पृष्टास्ते—कथमुत्सुका इव यूयम् ? । तैर्विज्ञप्तम्—देव ! वय दूरात् पुष्पाण्याहार्ष्म । सङ्घ किल 'शत्रुञ्जय'शिखरेऽस्ति । प्रकृष्ट मूल्य लप्स्यामहे । तत् पुनरन्यथा [3]वृत्तम् । सङ्घश्चलित । तस्माद-भाग्या वयमिति । तेषा दैन्य दृष्ट्वा मन्त्रिणाऽभाणि—अत्रैव स्थीय-तामूर्ध्वं क्षणम् । तावता पाश्चात्य सर्वमायातम् । श्रीवस्तुपालेन स्वकुटुम्ब सङ्घश्चाभाण्यताम्, यथा—भो धन्या ! सर्वेषा पूर्णस्तीर्थ-वन्दनपूजाभिलाष ? । लोकेनोक्तम्—भवत्प्रसादात् पूर्ण । मन्त्र्याह—किमपि तीर्थमपूजित स्थितमस्ति ? । लोक प्राह— प्रत्येक सर्वाणि तीर्थानि पूजितानि ध्यातानि । मन्त्रिमहेन्द्र प्राह—यद् विस्मृत तन्न जानीथ यूयम्, वय स्मारयाम । सङ्घो वदति—किं विस्मृतम् ? । मन्त्री [4]गदति—भो लोका ! पूर्वं तीर्थमय पर्वत यत्र स्वयमृषभदेव: समवासार्षीत् । ततो नेमिवर्जिता द्वाविंशतिर्जिना समवासार्षु । असङ्ख्या सिद्धाश्च यत्र सोऽद्रि कथ न तीर्थम् ? । लोकेऽ-प्याह—सत्य तीर्थमय पर्वत । तर्हि पूज्यताम् । पुष्पादीनि क्वेति चेदकथयिष्यन् तदा इमे मालिका इमानि पुष्पाणि व पुण्यैरुपा-स्थिपतेति । तत सङ्घेन तानि पुष्पाणि गृहीत्वाऽद्रिपूजा कृता । द्रम्मेण पुष्प जातम् । नालिकेरास्फालनवस्त्रदानादिकेलयश्च । तुष्टा मालिका । एव पराशाभङ्गपराङ्मुख आसराजभू । तत शनै शनै पशुतुरङ्गगरिष्ठाघपीडया सङ्घो 'रैवतक'मारुरोह च । नेमिनि

१–२ अनुष्टुप् । ३ ग–'जातम्' । ४ ग–'वदति' । ५ क–'त्रयोविंशति०' । ६ 'द्रम्मे० जातम्', इत्यधिको ग–पाठ । ७ बालकप्रमुख० । चतुर्विंशति ३०

स्थे मन्त्री मनर्त । पपाठ च आनन्दमुनिनिर्मितिमिदम्—

कल्पद्रुमस्तरुरसौ तरवस्तथाऽन्ये
चिन्तामणिर्मणिरसौ मणयस्तथाऽन्ये ।
किंतु यातिमेव ददते तत्र तत्र नेमिः
श्रीरैवतं स गिरिरसौ गिरयस्तथाऽन्ये ॥१॥[1]

अन्यत्रैकान्यपरतरवृक्षे चित्ते स्वदीये वद्धं वंशरत्न ! ।
कर्णं च राजरोऽपि हि मास्तु तन्व यस्मादन्यथोऽपि पद न कैमे ॥२॥[2]

तथाऽन्यदपि चित्रविधि प्रगीत । नाभेयभवन-कल्याणत्रय-गजेन्द्रपदकुण्ड अनिरुद्धप्रसाद अम्बिका-शाम्ब-प्रद्युम्नशिखरयोर् गादिकीर्तनवृत्तसैन्मन्त्री सहस्रस्य मथनयोः स्यादुरुकल्पार्पितवान् (?)। आरात्रिकमर्पितां सहस्रस्य मन्त्रिमध्ये शम्पालनं प्रभु श्रीसोमेश्वर कवि कवितं चकार—

इन्द्रपरिकिरिसमुजने सुरगणे कल्पद्रुमैः स्पर्धने
प्रस्तावे पवमानमोजनजने कर्वं प्रगतो शाठि ।
गीरपन्नगमन्द् मुनीन् सुरन्यापिन्तामणिः स्थाप्यमाद्
तस्मादर्पितसर्पिता विमलता श्रीवस्तुपालः क्षितौ ॥१॥

अथः सपास्तोऽस्य हरी मन्त्रिण । गुनमणापिवार्य निम्नो निरर्गले ददद् एवं तत्र केनापि कविना—

पीयूषादपि पेशलाः शशधरज्योत्स्नाकलापादपि
स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युल्लसत्सौरभाः ।
वाग्देवीमुखसामसूक्तविशदोद्गारादपि प्राञ्जलाः
केषां न प्रथयन्ति चेतसि मुदं श्रीवस्तुपालोक्तयः ॥१॥[7]

वस्तुपाल ! तव पर्वपर्वरी—पर्वतिन्दुकरविस्तरं यशः ।
सौरभैरविभिवासस्य किमे—रम्यरीकृतमा विषयते ॥२॥

---

१ गान्त । २ च पूर्वे । ३ रम्यमौ । ४ च क-गाढीमरे । ५ प-'मार' । ६ सर्वेत्र । च-च-'वादन । सर्वेत्र । ९ रैरस्त ।

एव भाव सम्पूर्य देवोत्तम श्रीनेमिमापृच्छ्य सर्वास्तीर्थचिन्ता कृता[1]। निर्माल्यपद दत्त्वा पर्वतादुदतारीत्, न सतां हृदयात्, नापि महत्त्वात् । अथ खङ्गारदुर्गादि-देवपत्तनादिषु देवान् ववन्दे । तेज पालं ' खङ्गारदुर्गे ' स्थापयित्वा स्वय ससङ्घो वस्तुपालः श्री'धवलक्कके' श्रीवीरधवलमगमत् । स्वागतप्रश्न स्वामिना कृत । आरम्भसिद्धिप्रश्नश्च । ततो मन्त्र्याह—

काम स्वामिप्रसादेन, प्रेष्या कर्मसु कर्मठा ।
तद् वैभव वृहद्भानो, फचिदूष्मा जलेऽपि यत् ॥१॥[3]

राणकेन ससह्[2] मचिव सुमदने भोजित परिधापित स्तुतश्च । तेजःपालस्तु 'खङ्गारदुर्ग'स्थो भूमिं विलोक्य 'तेजलपुर'ममण्डयत्, सत्रा-ऽऽराम-पुर-प्रपा-जिनगृहादिरम्यम् । प्राकारश्च ' तेजलपुर ' परित कारित । पाषाणबद्धस्तुप्त ।

अथ वस्तुपालः[4] श्रीवीरधवलपार्श्वे सेवा विधत्ते । देश सुस्थ । धर्मो वर्तते । एव सत्येकदा 'ढिल्ली'नगरादेत्य चरपुरुषै श्रीवस्तुपालो विज्ञप्त — देव ! 'ढिल्ली'त श्रीमोजदीन-सुरत्राणस्य सैन्य पश्चिमां दिशमुद्दिश्य चलितम् । चत्वारि प्रयाणानि व्यूढम्, तस्मात् सावधानै स्थेयम् । मन्ये 'अर्बुद'-मध्ये भूत्वा 'गूर्जर'धरा[5] प्रवेष्टा । मन्त्रिणा सत्कृत्य ते चरा राणपार्श्वं नीता । कथापित स प्रबन्ध । ततो राणकेनाभाणि—वस्तुपाल ! म्लेच्छैर्गर्दभिल्लो 'गर्दभी'विद्यासिद्धोऽप्यभिभूत । नित्य सूर्यबिम्बनिर्यत्तुरङ्गमकृतराजपाटीक शिलादित्योऽपि पीडित । सप्तशतयोजनभूनाथो जयन्तचन्द्रोऽपि क्षय नीतः । विंशतिवारबद्धसहावदीनसुरत्राणमोक्ता पृथ्वीराजोऽपि बद्ध । तस्माद् दुर्जया अमी । किं कर्ताऽसि ? । वस्तुपाल उवाच—स्वामिन् ! प्रेषय मां यदुचित तत् करिष्यामि । तत सारांश्च-

१ ग–'सर्वासां तीर्थचिन्ताकृता' । २ अमे । ३ अनुष्टुप् । ४ ग–'पालोऽपि' । ५ क-ख–व–'अर्बुददिशा गूर्जर०' ।

क्रमेण सह चलितो मन्त्री । तृतीयप्रयाणे सहचरदेवी कर्पूराणि महापूजापूर्वं सस्मार । सा तदाकर्ण्यात् प्रत्यक्षीभूयोवाच—वत्स ! मा भैषीः । अर्बुद'गिरिं यवना प्रवेक्ष्यन्ति । तत्र दश सहस्रा-णी प्रविशन्ति सर्वेताभीत्य घण्टिकाः स्वरावध्यै रोधयेथाः । तेऽप यवनाश्वान् गृह्णन्ति तत्र स्थिरचित्त सर्वैस्त्वं युद्धं सरभस दीक्षेथा । पथ्यमीत्सव कल्पवृक्षे एव । इदं श्रुत्वा धारावर्षोण अर्बुद'गिरिमापन्नाय स्वसैन्यमव धरान् प्रैष्यत् समरुपायपत्न— सोऽप्यशौर्य'मर्बुद'मध्ये भूत्वा अभिमुखमित्याप्ते 'स्वसैन्यप्रमाणतो मुक्त्वा पश्चात् घण्टिका रुन्ध्यां । तेन तथैव कृतम् । प्रविष्टा यवना । पश्चात्स्मरन् प्रहरन्ति समन्त् पतितो वसुपालस्य वाक्ष । हन्यन्ते यवना । हस्त्यश्वो दुर्धारणः । केचिद् देवास्पर्शं(?) मनसुणी गृह्णन्ति । अपरे तेषां कुर्वन्ति । तथापि मे न्यूहन्ति । एवं तान् हत्वा तत्सैन्यर्थम्य स्कन्दानि सन्ना 'धवलक'मिव मन्त्री 'स्वस्थानमिवं प्रसदर्शयत् । कवितश्च तेनापम्—

> न ध्याम तनुते न यासि विकटं नोधीयहस्त्यागमं
>
> दर्पान्धोऽभिलाससि क्षिति वसुधैर्नापध्य धीस्मसे ।
>
> किन्तु त्व मधुपालकैकमवसस्तत्पापिसत्ते मरे
>
> 'वीर्यन्मधुचळत्पिशत्रुनिपमाभ्युपरस्तनन् धरन्से ॥१॥

तत्र परिभ्रमिन । मिसूक्त. स्वगृहाय । तत्र मङ्गलपरत्याय कोक्त गम । इत्येण पुष्प कल्पते । एव पुष्पवत्पुष्पयो कोने धनाः ।

इतश्च 'नागपुरे' साधुदेवसाधुतः सा पूनडः श्रीमोवदीन सुरत्राणसेनानीनिमीपरिपवनानाभा । अश्वपति-गजपति-नरपतिमध्ये निवसते । तत्र प्रथम 'सत्पुरायें' यात्रा त्रिसहस्रारिकद्वादशशत-

1 क–'सहचरकर्षणी' २ ग 'सर्वेताणा' । ३ क प 'पञ्चावतुर्णी' । ४ क–'ग तु प्रविन्ति' । ५ क–क–'कातिवयम' । ६ क 'वीर्योगुपलितढी' । सर्वेषु । 'इरवरीसपि इत्यादिर्यो ग–क्क' । ७ प–'पत्नीनीतिप्रेमसपरमसाधुती' ।

[1]वर्षे विक्रमात् १२७३ वर्षे [2]'वम्भेर'पुरात् कृता । द्वितीया सुरत्राणादेशात् पडशीत्यधिके द्वादशशतसङ्ख्ये १२८६ वर्षे 'नागपुरा'त् कर्तुमारब्धा । तत्सङ्घेऽष्टादश शतानि शकटानि । वहवो [3]महाधरा । [4]'कुमार' तेन सहितो 'माण्डल्य'पुर यावदायात तत सङ्घसम्मुखमागत्य [5]तेजःपालेन 'ववलक्क'मानीत । श्रीवस्तुपालः सम्मुखमागात् । सङ्घस्य धूली पवनानुकूल्याद् या यां दिशमनुधावति तत्र तत्र स गच्छति । तटस्थैर्नरैर्भणितम्—मन्त्रीश ! इतो रज. । इत पादोऽवधार्यताम् । तत सचिवेन वभणे– इद रज स्पृष्टु पुण्यैर्लभ्यते । अनेन रजसा स्पृष्टेन पापरजांसि दूरे नश्यन्ति । यतः—

श्रीनाथपान्थरजसा विरजा भवन्ति
तीर्थेषु वम्भ्रमणतो न भवे भ्रमन्ति ।
द्रव्यव्ययादिह नरा स्थिरसम्पद स्यु.
पूज्या भवन्ति जगदीशमथार्चयन्त. ॥ १ ॥[6]

तत. सङ्घपतिपूनड-मन्त्रिणोर्गाढा[7]लिङ्गन-प्रियालापौ सवृत्तौ । सरस्तीरे स्थित सङ्घ । पूनडः कुलगुरुमलधारिश्रीनरचन्द्रसूरिपादान् ववन्दे । रात्रौ श्रीवस्तुपालेन कथापित पूनडाय पुण्यात्मने–प्रात सर्वसङ्घे[8]नास्मद्सवत्स्यतिथिना युष्मता च भवितव्यम्, धूमो न कार्यः । पूनडेन तथेति प्रतिपन्नम् । रात्रौ मण्डपो द्विद्वारो रसवतीप्रकारश्च । सर्वं निष्पन्नम् । प्रातरायान्ति नागपुरीया । सर्वेषा चरणक्षालन तिलकरचनां च श्रीवस्तुपालः स्वहस्तेन करोति । एव लग्ना द्विप्रहरी । मन्त्री तु तथैव निर्विण्ण[9] । तदा तेजः-

---

१ ख– ' वर्षे वत्सरे पुराद् विहिता । द्वितीया ' । २ ग– ' विम्भर० ' । ३ घ– 'महामधराः' । ४ ग–'तदनुमारेण शेप परिवार । माण्डलिग्रामासन्नो यावदायात स सङ्घ तावत् सन्मुख०' । ५ घ–'मह तक्तेज पालेन' । ६ वसन्त० । ७ ग– 'गाढमालिङ्गन०' । ८ ग–'नास्मदावासे भोक्तव्यम्, धूमो' । ९ घ–'आदष्टम्' ।

पाठेन विज्ञप्तम्—देव्योऽपि देव । वयं सदृक्षाण्याहारादि करिष्यामः, यूयं भुङ्ग्ध्वम् तथा मार्गाः । मन्त्री भणति—मैवं वादीः । पुनरप्यमत्सरो सम्पन्नो । गुरुभिरपि कथापितम्—

यस्मिन् कुले च पुरुषः प्रधानः, स एव यत्नेन हि रक्षणीयः ।
तस्मिन् विनष्टे हि कुलं विनष्टं, न नाभिभङ्गे ह्यरका वहन्ति ॥११॥

तस्माद् भोक्तव्य भवद्भिः । तथैव कृतम् । मन्त्रिणा गुरून् प्रति पुनरिदं काव्यं प्रहितम्—

अद्य मे फलवती पितुराशा मातुराशिषि शिखाङ्कुरिताऽद्य ।
यद् युगादिजिनयात्रिकलोकः, पूजितः स्वयमशेषतयाऽपि ॥१२॥

भोजनस्य मन्त्रिणा मागपुरीयाणामनुपरिवेषणे दक्ष इति भूमि-तम् । नवो युवा भोजन एव ॥ । एवं भोजयित्वा परिधाप्य च रक्षितो मागपुर सङ्घः । गतौ वस्तुपाल-पुत्रकौ श्रीशत्रुञ्जयं सङ्घौ । मन्त्रिणः श्रीजयमाः । एकदा तत्रैव सति देवाधिदेवे देवस्य मालां विमले पुष्पैः विना कनकेन मालां च पौराणिस्य-रामस्य । तदा मन्त्रिणा चिन्तितम्—यदि किञ्चिद् दैवाद् देवाधिदेवस्य कलशादिना पतनकाले वज्रघातसमं भवेत् तदा मम गति सङ्घस्य इति चिन्तयित्वा पुनरागत्य—आह । सङ्घोऽप्येवं मे सदृश — यदि निर्मान्तरमनन्यगामीर्य क्रियते तदा सुन्दर तरम् । तद् तु सुरत्नं गमोअहीनमिति त्वयि पतमाने स्वयमन्यथा । पुनश्चोक्तम्— तत्र भौतिकानि चिन्त्यानेऽभूवः । इत्यादि मन्त्री रैवता द्रिं प्रति चलित्वा स्थानुज्ञी तौ । गतः पुनरपि मागपुरं प्रति । मन्त्री धवलक्कके राज्यं शास्ति ।

एवं स्थितेऽन्येद्युः सुरत्राणमोजदीनमाता मुग्धा हज्जयात्राधिनी

[१] देव अन्यत्रापि पदुकानि करामि ते । २ ख सभोजनविधिरपि तथा मे कल । ३ ख 'भवन्' । ४ अन्यानि । ५ ग-ख-'मन्त्रिणा सर्वे प्रति मैत्री सम करयत्' । ६ तत्र ख-'मल' घ 'कृतार्थ' । ७ ग-ख ८ ग 'तत्र भवानी'

'स्तम्भपुर'मागता । नौवित्तगृहेऽतिथित्वेनास्थात् । सा समागता सचिवेन चरेभ्यो ज्ञाता । चरा प्रोक्ता श्रीमन्त्रिणा— रे यदा इय जलपथेन याति तदा मे ज्ञाप्या । गच्छन्ती ज्ञापिता तै । मन्त्रिणा निजकोलिकान् प्रेष्य तस्या सर्वं कोटीम्भकस्य वस्तु ग्राहितम् । सुष्टु रक्षापित च क्वचित् । तदा नोवित्ते पूत्कृतमुप- मन्त्रि– देव ! जरत्येकाऽस्मद्यूथ्या हजयात्रायै गच्छन्ती त्वत्पद्रे तस्करैर्लुण्टिता । मन्त्रिणा पृष्टम्— का सा जरती ? । तैरुक्तम्— देव ! किं पृच्छसि ? । सा **मोजदीन**सुरत्राणमाता पूज्या । मन्त्रिणा भणित मायया—अरे वस्तु विलोकयत विलोकयत । दिनद्वय विलम्ब्यानीयार्पित सर्वम् । जरती तु स्वगृहे आनिन्ये । विविधा भक्ति क्रियते । पृष्टा च किं हजयात्रेच्छा व ? । तयोक्तम्— ओमिति । तर्हि दिनकतिपयान् प्रतीक्षध्वम् । प्रतीक्षाञ्चक्रे सा । तावताऽऽरासणाऽऽश्मीय तोरण घटापितम् । आनायित च । मेलयित्वा विलोकित च । पुनर्विघटितम् । रूतेन बद्धम् । सूत्रधारा सह प्रगुणिता । मन्त्रिणश्च मार्गश्चान्तरे त्रिविधोऽस्ति—एको जलमार्ग, अपर. करभगम्य, इतरस्तु अश्वलङ्घ्य । यत्र ये राजानोऽयोध्या(?) यथोल्लङ्घ्यन्ते तथा सूत्र कृतम् । राज्ञा उपदायै द्रव्याणि प्रगुणीकृतानि । एव सामग्र्या सा प्रहिता तत्र । रचित तोरण 'मसीति'-द्वारे । तत्र दीपतैलादिपूजाचिन्ता तद्राजपार्श्वाद् शाश्वती कारिता । दत्त भूरि भूरि तत्र । उदभूद् भूरि यश । व्यावृत्ता जरती । आनीता 'स्तम्भपुर'म् । प्रवेशमह कारित । स्वय तदङ्घ्रिक्षालन चक्रे । एव भक्त्या दिनदशक स्थापिता स्वगृहे । तावता धवलकिशोरशतपञ्चक अन्यदपि दुकूलगन्धराजकर्पूरादि गृहीतम् । वृद्धा प्रोक्ता—मातश्चलसि ? । यथादिशसि तत्र मान च दापयसि तदाऽहमप्यागच्छामि । तया भणितम्— तत्राहमेव प्रभु । स्वैरमेहि । पूजा

१ ख–' काटीमकस्य '। २ ' स्वय सह भूत्वा ' इत्यधिको ग–पाठ । ३ घ–'मसीति'० । ४ 'मसीद' इति भाषायाम् । ५ घ–'दापससि' ।

ते तत्र चतुर्नरी । श्रीगिरिनारतले सुमत्या वसिता अपि सम्मेलः । तत्र दिल्ली नगर गतममनुपचनात् । कान्यकुब्ज गुरुभ्यो । पुरतम सम्मुखमागच्छ तु । तत्र प्रगुण पृष्ठ च सुप्रणतात् । यस्मात् प्रच्छन्न—नाच नन अत्र यस्मा "रूपा" स पुत्र तु श्रवार्ता तु वस्तुपाल" । राजा पृष्टम्—नाप्यर्थ । न त पृथान सान्ध नहि अपमर्यादिगत । राजाऽऽऽ—म क्ति न भावर्त न । । वृद्धाऽऽप्र—वर्गानुद्रमि । स्पष्ट तर्हि । तदागतन् प्रविश भाराम्ब दर्शित वस्तुपाल" । स्वगता मण्डप । भागदि च राजा—मत्रा सर्वभव्य पुरो मत्र तम मम वस्तदर्शनम् । अस्मन्न-त्वां स्थान । "एवं सुरत्राण" इत्या गृहमीम्यम अपानुगामस्य" इत्या श्रीवस्तुपालः "दिल्लीपुरं नीत अर्चनिमाण साधु पुलकम्पमानः । तत्सुरत्राण सुरत्राणन निमन्त्र्य मातुपूलत सदस्र भोजयित्वा नेजगजलगृहे आवासित मधिनेन्द्र । मन्त्रिणस्य सुवृत्त परिभाविता । सुवर्णस्फटिकस्थ पञ्चपदं दत्ता उपकण्ठे निविष्ट् पावन । वस्तुपालेनाभिहितम्—देव । 'पूर्वा'वरस्य मार्ग दक्षस्य समाधीर सुखि स्यात् । तस्करपक्ष 'समस्तपी'र्मनोरा दारय । राजा मत्त तत् । दत्त पीता । सप्तनवतिनाक वैपारेशात् पूर्वतन प्रतिनि 'मधुमधा'री । तैनैव प्रथमरत्नहो द्वितीया पुण्डरीकाक्षहो तृतीया कपर्दिना, चतुर्थी चक्रधरा, पञ्चमी 'निजपुर' सोपारस्थ रुद्रही । वस्ति पञ्चाशन्मयीरच पुरुं गत । प्रथम स्वतन्त्री तत्र चिरन्तनानामप्यविच्छिन्न । पूर्वमपि कर्णार्दनिकस्य सुष 'विग्री'गमनप्रशासनम् । पुत्र सविशेष मन्त्रिण पयन्त । साम्प्रति निरपरोधस्मृतगुरु प्रेक्षणी । गुरुं वीरधवल" । तत्र दस-

---

म 'रवेग' ग—'चर्चा' ३ ग—'भार्द' । ४ 'पुरं त्वर्याय' इति यावी ग—पत्रा म वर्जि ५ ग—५ पुत्रजन भरी' । ६ ग—'मधुमध्वी' । ७ ग ग—'मन्त्रर्थी'

लक्षी हेम्नां प्रसादपदे सा तु गृहादर्वागेव दत्ता बहुमिलितयाच-केभ्य॰ । मिलितो मन्त्रिगृहे सर्वोऽपि लोक । स सत्कृत्य प्रेषित. । कवयस्तु पठन्ति—

श्रीमन्ति दृष्ट्वा द्विजराजमेक, पद्मानि सङ्कोचमहो भजन्ति ।
समागतेऽपि द्विजराजलक्षे, सदा विकासी तव पाणिपद्म ॥१॥[1]

उच्चाटने विद्विपता रमाणा—माकर्षणे स्वामिहृदश्च वश्ये ।
एकोऽपि मन्त्रीश्वर ! वस्तुपाल !, सिद्धस्तव स्फूर्त्तिमियर्ति मन्त्र॰ ।२।[2]

एव स्तूयमान उत्तमत्वाल्लज्जमानो वस्तुपालोऽधो विलोकयामास । ततो 'महानगर'वासिना नानककविना भणितम्—

एकस्त्व भुवनोपकारक इति श्रुत्वा सतां जल्पित
लज्जानम्रशिरा "स्थिरातलमिद यद् वीक्षसे वेद्मि तत् ।
वाग्देवीवदनारविन्दातिलक ! श्रीवस्तपाल ! ध्रुव
पातालाद् वलिमुद्दिधीर्पुरसकृन्मार्गं भवान् मार्गति ॥३॥[4]

तदैव 'कृष्ण'नगरीयकविकमलादित्येन भङ्ग्यन्तरमुक्तम्—

लक्ष्मीं चलां त्यागफलां चकार यां
साऽर्थिश्रिता कीर्तिमसूत नन्दिनीम्[6] ।
साऽपीच्छया क्रीडति विष्टपाग्रत-
स्तद्वार्त्तयाऽसौ त्रपते यतो महान् ॥४॥[8]

तेषां कवीनां भूरि दान दत्तम् ।

अथ कदाचन मन्त्रिणा श्रुतम्, यथा—'रैवतका'सन्न गच्छतां लोकाना पार्श्वतो भरटका पूर्वनरेन्द्रदत्तं करमुद्ग्राहयन्ति । पोट्टलिकेभ्य कणमाणकमेक १ कूपकात् कर्प एक, एव उपद्रूयते लोक । तत आयतिदर्शिना सचिवेन ते भरटका 'कुहाडी' नामान ग्राम दत्त्वा त करमुद्ग्रहयन्तो निपिद्धा । 'अङ्केवालिया'ख्यो ग्रामस्तु ऋषभनेमियात्रिकाणां क्षीणधनानां स्वगृहासियोग्यपाथेय-

१ ख घ-'प्रसादेन' । २ उपजाति । ३ इन्द्रवज्रा । ४ पृथ्वीतलम् । ५ शार्दूल० । ६ घ-'नन्दमीम्' । ७ ख-'सा पीच्छया' । ८ इन्द्रवज्रा ।

र्म्यस्ते स्थ । पानुपाप 'रैवतक'तन्मुख्यगिरिनगरयोः शुभान्यपि कृत्य सुभानि कल्याणत्रितयादीनां मलिकत्वया तीर्थोद्धारणार्थम् । ठेकुरपाटकनगराणां तु प्रासादं शाखोबेल्लागि प्रतिष्ठितानि । सर्वेषु सर्वेषु देवेभ्यो रत्नखचितानि हैमभूषणानि कारितानि । गिरे शाश्वतस्मृतिभूतार्थे स्नानमण्डपाम्यो नियुक्त । पुन श्रीगिरिनारे च कल्पमपि स्वस्वामित्वनार्थम्, न मलस्य तस्य तु सम्पादितानि । एव तस्योलसता विषयस्युष्यन्ते विवेकशिरोमण्योः ॥

एकदा देवपत्तनं पुरं गतो मन्त्री 'भरुकच्छ'त् । तत्र सद्गुरोर् पानपात्रात् गृहीत्वा उत्तरन्त साम्ति । तत्र सोमेश्वरः कवीन्द्र आसन्नवर्ती । मन्त्रिणा समस्या पृष्टा—

मासद्वयाके पयोराशि–राशीर् गर्भितवार्तिक ।

सोमेश्वरः पूरयति स्म—

कन्दःमुखमयाप–नियम्य्यमपादिव ॥१॥

पुरस्समयोत्कर्षभुपितवमेऽस्य स्वयम् । पुन व्याख्यानमि-मीयस्य—कामः किं वा कालेकृत ? । सोमेश्वरेण पूरितं पद्यम्—

मेनायाम्भम्मयमायो मेनायात्तथ मल्पति ।

प्रथमं सहि ! कः पूर्णः कामः किं वा कालेकृत ? ॥२॥

अत्रापि योग्यासत्त्वा प्रभावं ददिः ।

एवं कौशलं तस्य ।

एकदा वृद्धेभ्यः श्रुतमेतत्कथम् यथा—

'प्राग्वाट'वंशे श्रीविमलोदण्डनायकोऽभवत् । वेद-शास्त्रियो-वीतोऽभवत् । स चिर'भर्तृका'विपक्षमस्तु‌गम्, पूर्वैस्तत्पस्ये । तस्य विमलस्य विमलमोघार्जितमनमभूत्—पुरनाम्नि प्रासाद कल्पय च । तस्मिन्नपि लक्षपेशलम्बा अम्बिकामुपवासमेवारराध । प्रत्यक्षीभूय सा प्राह—वत्स ! कामं वृणि । विमलो वरौ—पुत्रेभ्य

१ क–'चर्दनपरे' । २ क–ख–'शिलोपलमयमलो' । ३ ख 'पहुम(?)मय ४ क–'तत्र तानि' । ५ क–'कामसीर्थेषु' । ६ क 'एकी कलम् कीर्ति' । ७–८ अवहृत् । ९ क–'जलितकीर्मतानुप

प्रासादनिष्पत्तीच्छा चा'ऽर्बुदशृङ्गे मे वर्तते । अम्बया प्रोक्तम्– द्वे प्राप्ती न स्त' । एका ब्रूहि । ततो' विमलेन ससारवृद्धिमात्रफलामसारा पुत्रेच्छा मुक्त्वा प्रासादेच्छैव सफलीकर्तुमिष्टा । अम्बयोक्तम्— सेत्स्यति तवेयम्, पर क्षण प्रतीक्षस्व यावताऽह गिरिवरा'ऽर्बुदा'-धिष्ठात्र्या' सख्या श्रीमातुर्मत गृह्णामि । इत्युक्त्वा गता देवी । तावद् विमलो ध्यानेन तस्थौ । श्रीमातृमत लात्वा देव्यायाता अभाणीच्च–

पुष्पस्रक्दामरुचिर, दृष्ट्वा गोमयगोमुखम् ।
प्रासादार्ह भुव 'विद्या , श्रीमातुर्भवनान्तिके ॥१॥'

तत् तथैव दृष्ट्वा चम्पकद्रुमसन्निधौ तीर्थमस्थापयत् । पैत्तल-प्रतिमा तत्र महती विक्रमादित्यात् सहस्रोपरि वर्षाणामष्टाशीतौ गताया चतुर्भि मूरिभिरादिनाथं प्रत्यतिष्ठिपत् । 'विमलवसति ' इति प्रासादस्य नाम दत्तम् । तास्मिन् दृष्टे "जन्मफल लभ्यते ।

एतत्कथाश्रवणान्मन्त्री दध्यौ—वय चत्वारो भ्रातरोऽभूम । तन्मध्ये द्वौ स्त । द्वौ तु मालदेव-लूणिगावल्पवयसौ दिवमगाताम् । मालदेवनाम्ना कीर्तनानि प्रागपि अकारिषत । कियन्त्यपि लूणिग-श्रेयसे तु 'लूणिगवसति''रर्बुदे' कारप्या । एतत् तेजःपालाय प्रकाशितम् । तेन विनीतेन सुतरां मेने । अथ तेजःपालो 'धवल-कका'द'ऽर्बुद'गिरिभूषण 'चन्द्रावती' पुरीं गत्वा धारावर्षराणक-गृहमगात् । तेनात्यर्थं पूजित । किं कार्यं आदिश्यतामित्युक्त च । मन्त्रिणोक्तम्—'अर्बुद'शिखराग्रे प्रासाद कारयामहे यदि यूय साहाय्या स्यात । धारावर्षेण भाणितम्–तव सेवकोऽस्मि । अह सर्वकार्येषु धुरि योज्य । ततो राष्ट्रिकैगौर्गलिकादयो महादानै-र्वशीकृतास्तथा, यथा "निष्पत्स्यमान चैत्य करैर्न भारयन्ति, 'दानेन भूतानि वशीभवन्ति' इति वचनात् । तत'श्चन्द्रावती'महा-

१ 'भार्याश्रीदेव्या वचसा इत्यधिको ग-पाठ । २ ग- वि घा '। ३ अनुष्टुप् । ४ ग- जन्म सफल कथ्यने । ५ घ- गौगान्फा०'। ६ ग-'निष्पद्यमानचैत्योपरि प्रक्षेप न भज ते दानेन' ।

धनमुख्यं श्रावकं चाम्पलनामानं मुक्त्वा गताऽऽत्मपुरम्। एवं चैत्य-'मधुरि' करणार्थे यदि पूजासामिथ्यं कुरुध्वे। चाम्पलेनापि तस्य कुङ्कुमाद्यन्तराणामपि देवपूजार्थं नित्यममन्दिरा कृता। ततो मन्त्री 'आरासणं' गत्वा चैत्यनिष्पत्तियोग्यं दलपाटकं निरकाशयत्। तद्गुणमीरकर्क(?)मार्बुदोपरितन्यामानीनयत्। अर्धमेतार्थं क्रोशान्तरे हाम्नि स्थापितानि। तत्र सर्वं लभ्यते, यथा नरान्यं सूत्रादि हस्तं मा मुञ्चेति। 'दुम्बरिमणि'पथेन प्राकार निष्पत्तियोग्य दल त्रिगुणमूल्यं गिरेः प्रवेशयामास। पुनस्तां यथा विषमं भाजनं यथा परकार्यवेलो नो भवेत्। एवं सिद्धे पूर्वकर्मणि शोभनदेवं सूत्रधारमाहूय कर्मस्थाने न्ययुङ्क्त। उदयसारम् सेल्ह उपरिस्थापितमकरोत्। अर्धमध्ये सौरिशां च सम्यादिशत्। एवं सूत्रं कृत्वा तेजःपालो 'चन्द्रावती'मगमत्। निष्पन्ने प्रासादे। श्रीनेमिबिम्बं कषायपट्टमय समीकृतं स्थिते। सूत्रधाराणां उदराथी पट्पञ्चाशति भाटम्। ते तु दु:शीला पुर पुरोऽर्थं गृह्णन्ति। कार्यसंकटे पुनः पुनर्याचन्ते। तत उदयलो मन्त्रितेजःपालाय विज्ञप्ति—देव! द्रम्मा विमनस्यन्ति। सूत्रधारा कर्मस्थानात् प्रथमं प्रथमं गृह्णन्ति। ततस्तेजःपालेन कथापितम्—द्रम्मा विनष्टा इति किं ब्रूते!। विनष्टाः किं कुपिताः!। न तावत् कुपिताः किन्तु मनुष्यगणानुरक्ताः। उपकारायैव विनष्टाः कथं कथ्यन्ते!। माता मे कथितिवाक्यतया परस्पर विरुद्ध ब्रूते। तस्मात् तदाभिहितम्— सूत्रधाराणामभिमतमेव न कार्यं देयमेवेति। ततो हृष्टो उदयलः। तावन्निष्पन्नं यावद् गर्भगृह मध्ये श्रीनेमिनाथबिम्बं स्थापितम्। एतच्च हृष्टं तेजःपालाय विज्ञप्तम्। तुष्टौ तौ मन्त्रिणौ। श्रीवस्तुपालादेशात् तेजःपालोऽनुपमया सहानल्पपरिच्छदो'ऽर्बुद'गिरि प्राप्त आक्षर्य बिम्बप्रासाद दृष्ट्वा तुतोष (च)। नाना सद्गुणमानानां सपत्नीके

मन्त्री **नेमिं** पूजयति स्म । अथ कायोत्सर्गे ध्यानेनोर्ध्वस्तस्थौ चिरम् । क्षणार्धेनाऽ**नुपमा** पतिं तथास्थं मुक्त्वा प्रासादनिष्पत्तिकुतूहलेन बहिरागात् । तत्र सूत्रधारः **शोभनदेवो** मण्डपचतुस्तम्भीं ऊर्ध्वयितुं उपक्रमते । तदा मन्त्रिण्या उक्तम्— सूत्रधार ! मम पश्यन्त्याश्चिरं बभूव । अद्यापि स्तम्भा नोत्तम्भ्यन्ते । **शोभनदेवे**नोक्तम्— स्वामिनि ! गिरिपरिसरोऽयम्, शीतस्फीतम्, प्रातर्घटनं विषमम् । मध्याह्नोद्देशे तु गृहाय गम्यते । स्नायते, पच्यते, भुज्यते । एवं विलम्बः स्यात् । अथ विलम्बात् किं भयम् ?, श्रीमन्त्रिपादाश्चिरं राज्यमुपभुञ्जाना सन्तीह तावत् । ततोऽ**नुपम**या जगदे— सूत्रधार ! चाटुमात्रमेतत् । कोऽपि क्षणः कीदृक् भवेत् को वेत्ति ? । सूत्रधारो[1] मौनं कृत्वा स्थितः । पत्नीवचनमाकर्ण्य सचिवेन्द्रो बहिर्निःसृत्य सूत्रधारमवोचत्— **अनुपमा** किं वावदीति ? । सूत्रधारो व्याहार्षीत्— यद् देवेन अवधारितम् । मन्त्री दयितामाह— किं त्वयोक्तम् ? । **अनुपमा**ऽऽह— देव ! वदन्त्यस्मिन्–कालस्य को विश्वासः ? । काऽपि कालवेला कीदृशी भवति ? । न सर्वदाऽपि पुरुषाणां तेजस्तथा । यथा—

श्रियोर्वा स्वस्य वा नाशो, येनावश्यं विनश्यति ।
श्रीसम्बन्धे बुधाः स्थैर्य–बुद्धिं बध्नन्ति तत्र किम् ? ॥१॥[2]
वृद्धानाराधयन्तोऽपि, तर्पयन्तोऽपि पूर्वजान् ।
पश्यन्तोऽपि गतश्रीकान्, अहो मुह्यन्ति जन्तवः ॥ २ ॥[3]
भूपभ्रूपल्लवप्रान्ते, निरालम्बाऽविलम्बिनीम् ।
स्थेयसीं बत मन्यन्ते, सेवकाः स्वामपि श्रियम् ॥३ ॥[5]
इति विपदितो मृत्यु–रितो व्याधिरितो जरा ।
जन्तवो हन्त पीड्यन्ते, चतुर्भिरपि सन्ततम् ॥४॥[6]

---

१ ख–'मौनेनातिष्ठत्' । २-३ अनुष्टुप् । ४ ग–'स्वल्पावस्थायिनीं लक्ष्मीं, मन्यन्ते मन्त्रिणो बुधाः' । ५–६ अनुष्टुप् ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] इत्यादि [illegible]

[illegible] वस्तुपाल-तेजःपाल-[illegible] [illegible]

[illegible] वस्तुपालेन [illegible]

[illegible] यथा—

[illegible]

विन्दव श्रीयशोवीर !, मध्यशून्या निरर्थका ।
सङ्ख्यावन्तो विधीयन्ते, त्वयैकेन पुरस्कृता ॥१॥[1]

यशोवीर ! लिखत्याख्या, [2]यावच्चन्द्रविधिस्तव ।
न माति भुवने ताव–दाद्यमप्यक्षरद्वयम् ॥२॥[3]

अत एव न सदा भवद्दर्शनरणरणकाक्रान्तमेव स्वान्तमासीत । इदानीं चारुसम्पन्नं भवदीयसाङ्गत्यम्, तदपि विशेषत [4]श्रीमन्नेमिदृष्टौ । ततो यशोवीरो व्याहरति—

श्रीमत्कर्णपरम्परागतभवत्कल्याणकीर्तिश्रुते
प्रीताना भवदीयदर्शनविधावस्माकमुत्कं मन ।
श्रुत्वा प्रत्ययिनी सदा ऋजुतया स्वालोकविस्रम्भणी
दाक्षिण्यैकनिधानकेवलमियं दृष्टि समुत्कण्ठते ॥१॥[6]

इत्याद्या सङ्कथा पप्रथिरे । प्रासादबिम्बप्रतिष्ठोत्सवा सवृत्ता ।
श्रीवस्तुपालेन एकदा चैत्यस्य दूषणभूषणानि पृष्टो यशोवीर प्रोचे–देव ! शोभनदेव सूत्रधार शोभन, ततो युक्त एतदम्बा कीर्तिस्तम्भोपरिस्थिता एकामङ्गुलीमूर्ध्वीकृत्य वर्तमाना घटिता । स तु कर्मकर एव द्रव्यलोलुप । अत्र तव मातुर्मूर्तिर्विलोक्यते येन दाता दुर्लभ ।

शतेषु जायते शूर, सहस्रेषु च पण्डित
वक्ता शतसहस्रेषु, दाता भवति वा न वा ॥१॥

इत्यादि किमुच्यते[8] । प्रासाद परमतम । पर दोषा अपि सन्ति । प्रासादापेक्षया सोपानानि ह्रस्वानि १ स्तम्भे बिम्बान्याशातनाभाजन स्यु २ द्वारप्रवेशे व्याघ्ररूपाणि पूजाऽल्पत्वाय स्यु ३ जिनपृष्ठे पूर्वजारोपणात् पाश्चात्यानामृद्धिर्नाशो भविता

---

१ अनुष्टुप् । २ घ 'यावच्चिन्द्रे विधि०' । ३ अनुष्टुप् । ४ घ–'श्रीनेमि०' । ५ क–'विधौ नास्माकमुत्क मन' । ६ शार्दूल० । ७ ख– 'ततोऽपि न युक्त' । ८ ग–पुस्तके 'स तु' एतदारभ्य 'किमुच्यते' इति पाठाधिक्यम् । ९ अनुष्टुप् । १० ख–'प्रवेशे' । ११ ख–'नाशिनी' ।

४ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
५ [illegible] न [illegible] ६ [illegible] [illegible]
[illegible] न [illegible] न [illegible] प [illegible] [illegible]
[illegible] ७ । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] न पुराण [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पुरो [illegible] ।

[illegible] [illegible] पुरो [illegible] । [illegible] वीरमा, [illegible] वीमिन्त । [illegible] वीरमा ८ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] यो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] उदोन [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] मध्ये [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] तु [illegible] [illegible] च [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । ९ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] वीरम [illegible] [illegible] — [illegible] ते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] न [illegible] । । [illegible] मम, [illegible] [illegible] । [illegible] मम [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] च [illegible] [illegible] [illegible] । स तु [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] च ।

---

१ ग [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
२ [illegible] [illegible] ३ [illegible] [illegible] [illegible] ।

अत्रान्तरे श्रीवीरधवलोऽचिकित्स्येन व्याधिना जग्रसे। तदा वीरमः स्वसहायैर्बलवान् भूत्वा राज्यार्थं राणकमिलनमिषेण 'धवलक्क'मागात्। तदैव श्रीवस्तुपालेन तं दुराशयं ज्ञात्वा प्रत्युत्पन्नमतित्वादश्व-गज-हेमादिषु परमात्ममानुषे परमो यत्नः कृतः। वीरमः प्रभवितुं न शशाक। 'धवलक्क' एव स्वसौधे विपुलेऽवतस्थौ। दिनैस्त्रिभिर्वीरधवलो दिवं गतः। लोकः शोकसमुद्रे पतितः। बहुभिश्चितारोहणं[1] कृतम्। मन्त्री तु सपरिजनः काष्ठानि भक्षयन्नपरापरैर्मन्त्रिभिर्निषिद्धः। उक्तं च—देव! त्वयि सति राणपादाः स्वयं जीवन्तीव लक्ष्यन्ते। त्वयि तु लोकान्तरिते परिपूर्णाः पिशुनानां मनोरथाः। गता 'गूर्जर'धरा इति ज्ञेयम्। ततो न मृतो मन्त्री। उत्थापनदिने मन्त्री श्रीवस्तुपालः सभासमक्षं पठति—

आयान्ति यान्ति च परे ऋतवः क्रमेण
संजातमेतदृतुयुग्ममगत्वरं तु।
वीरेण वीरधवलेन विना जनानां
वर्षा विलोचनयुगे हृदये निदाघः ॥ १ ॥[2]

अतीव निःश्वस्य गताः सर्वेऽपि स्वस्थानम्। ततश्च मृते वीरधवले तद्राज्यलिप्सुर्वीरमः सन्नद्धो गृहान्निर्गमिष्यति यावता तावता श्रीवस्तुपालेन वीसलः कुमारो राज्ये विनियोजितः। वीसलदेव इति नाम प्रख्यापितम्। सर्वराज्याङ्गेष्वाप्तनरै रक्षा कारिता। स्वयं वीसलं गृहीत्वा साराऽश्वखुरपुटक्षुण्णक्ष्मापीठोच्छलद्रजःपुञ्जस्थगितव्योमा राजन्यकक्रूरकरवालशल्लभल्लकिरणद्विगुणद्योतिततरणिकिरणो वीरमसम्मुखं ययौ। दारुणः समरो जज्ञे। वीरमः स्वस्य तेजसोऽनवकाशं मन्यमानो नष्ट्वा श्वशुरेण राजकुलेन उदयसिंहेनाधिष्ठितं 'जायालि'[3]पुरं प्रत्यचालीत्। मन्त्री तस्याशयं दक्षतया ज्ञात्वा षोडशयोजनिकान् नरानुदयसिंहान्तिके प्रेषीत् आख्यापयत्, यथा-

१ ग-'चितारोपणं कृतम्'। २ वसन्त०। ३ ख-'जालहुरपुर'।

—अर्धं राजहितकरमर्थं आत्मानुमन्यमान यदि शान्तिक म्याम्बिन्दी तदा ते न राज्यं न जीवितमस्य च । इत्यादिदैवम् । तथा यदा वीरता आत्माभिमुखपार्श्वे प्रावस्था विज्ञाप्यमहाभिग्रहगुणाय च न्यायमान उद्यासिंहमिपुष्येऽभ्युपी अरिः सम्मिलितप्रत्याम्बी- समास्वराय इव मृतान्ध । तस्य शिरो वीरसुदर्शन प्रति उद्यासिंहन । तेन आर्ते निष्प्रभ्रमं वीरभद्रवाणस्य । पापस्मार्ते वीरपरस्तन सावित तावन्मात्राय विमति भूमामर्द । केचन तत्प्रभावेण वीरसेन भीमसुपासा अनुनय इव ।

पुरुष स्म्नागाश—मारुहति यथा यथा ।
गुणानि स्तुत्वेन स पश्यति तथा तथा ॥११॥[1]

राजा नागाह्वनामा विप्र प्रवालीदुपः । मणिमये पुरकृ- शेखरप्रमाण दशम् । ऐकश समतासमता प्रतीहारो राजाऽपि । [illegible] प्रहरता लोप । पूर्णमण्डपे पुर्णाणा मणिमौवस्तुपासन वीरि लोऽभूत् । स कस्मात्काश उपरार्ध पृते—देव । वनयो पार्श्वेऽस्य यथमस्य तद् सान्त्वताम् । राजाऽपि तानागृपासादेव—अर्थे शीघ्र नाम् । तस्माधुक्तम्—अर्थः 'नानुप्रयाति'षु व्यवसितानामपि नः पार्श्वे । राज्ञोऽयम् तर्हि स्थित्य दीयताम् । मणिसमयमभिनिविष्टम्—न रिम्य मन्त्रतो राजते तत्पादिश्यताम् । राजा यस्तदर्थं पुरस्कृतः । उपयप्रसादो तदा जीवितमृत् । [illegible] मिषेवपानि तत्र ब्रह्मम् न तु तद्वचनं राजा शृणोति अभिनवार्पणात् । तदा सोमेश्वरेण्यर्थं कस्यमेकं वीरसेनं प्रति—

मतस्वपीतसत्पातकापरिलब्धयात्मीयोस्तव्यता
प्राप्य प्रीतिभिर्धं समीर ! महती इन्त त्वया किं इतम् ॥

1 क—'दर्शोदेव' । 2 ग—'तत्त्व मात' । 3 अनुपम् । 4 'पूरवलीन उत्तमिदी [illegible] 5 ग—'यशिन् मानी इव समस्ताय । 6 क 'प्रस्तोव तस्यादी'

सूर्याचन्द्रमसौ निरस्ततमसौ दूर तिरस्कृत्य यत्
पादस्पर्शसह विहायसि रज' स्थाने तयोः स्थापितम् ॥१॥[1]

निर्वर्तित दिव्य राज्ञा ।

अथ कदाचिद् 'धवलक्कके' मन्त्रिणि वसति सति पौषधशाला एका आस्ते । तस्या उपरितन पुञ्जक क्षुल्लकोऽधः क्षिपन्नासीत् । तस्याज्ञानात् स पुञ्जको वीसलदेवमातुलस्य सिंहनाम्नो यामाधिरूढस्याधो रथ्यायां गच्छत' शिरसि पतितः । क्रुद्ध. स' । मध्ये आगत्य क्षुल्लक दीर्घया तर्जनकेन पृष्ठे दृढमाहत्य रे मा 'जेठुआक' सिंहनामान राजमातुल न जानासीति वदन् स्वगृह गत । त वृत्तान्त मध्याह्ने मन्त्रिवस्तुपालं भोजनारम्भे उत्क्षिप्तप्रथमकवल आगत्य रुदन्नुद्घाटितपृष्ठोऽभिजिज्ञपत् क्षुल्लक । मन्त्रिणाऽभुक्तेनैव उत्थाय क्षुल्लक सन्धार्य प्रस्थापित , शालाया प्रेषितश्च । तदनु स्वय स्वकीय' परिग्रहो भाषित —भो क्षत्रिया ! स कोऽप्यस्ति युष्माकु मध्ये यो मम मनोदाहमुपशमयति[2] । तन्मध्ये एकेन राजपुत्रेण भूणपालाख्येनोक्तम्—देव ! ममादेश देहि, प्राणदानेऽपि तव प्रसादाना नानृणीभवामः । स एकान्ते नीत्वा मन्त्रिणा छन्न कर्णे प्रविश्य समादिष्टम्—याहि, 'जेठुआ'वंशस्य राजमातुलस्य सिंहस्य दक्षिण पाणि छित्त्वा मे ढौकय । स राजपुत्रस्तथेत्युक्त्वा एकाकी मध्याह्नोद्देशे सिंहावासद्वारे तस्थौ । तावता राजकुलात् सिंह आगात् । राजपुत्रेणाग्रे भूत्वा प्रणिपत्य सिंहाय उक्तम्—मन्त्रिणा श्रीवस्तुपालदेवेनाह व समीप केनापि गूढेन[3] कार्येण प्रेषितोऽस्मि । तेन इतो भूत्वा प्रसद्याऽवधार्यताम् । इत्युक्त स किञ्चिद् गत्वा पराङ्मुखो[4] भूत्वा यावद् वार्ता श्रोतु यतते तावन्मन्त्रिभृत्येन सिंहस्य कर स्वकरे कृत सहसा[5] छुर्याच्छिन्नश्च । छिन्न त कर गृहीत्वा रे वस्तुपालस्य भृत्योऽस्मि, पुन श्वेताम्बर परिभवेरिति वदश्चरणबलेन पलाय्य

१ शार्दूल० । २ घ-'सिंहं राज०' । ३ ग-'गूढकार्येण' । ४ घ-'परागभूत्वा' । ५ ग-'महसा कङ्कलोहछुर्या' ।

मृगपाशो कस्यापि कानने वनमध्ये वागरीदात्। मन्त्रिणा सहाने अस्ते। स नर राजीवस्य वत। तम्मनुष्यानि पापकर्मणो मुञ्चति। कस्मिन्नपरस्मिन् मारितः—यस्य जीवितस्य॥ तमुर्वे नृप-जीवतु चिरम्। अस्माभिर्निमन्त्रणा सह वैरमुत्पन्नम्। मार्गे वनान्तरे, जीविते सन्देह। ते सर्वेऽपुरुषाम्—देवस्य सह मार्गे यन्त्रेण च। विना स्था वयं। वनान्ते निर्णया ज्ञानस्य। तथा मोमुराणि रत्न गृह गते रा वृथा कृत्वा सर्वं राजमित्रोपरि समीभूय तस्यै विज्ञो कार्या पर्युत्पन्न। तत्र मिहत्स्यापि परिच्छेदो भिक्षिता कस्यचि-द्विभूयन्। तैः सेविरमापि—यथा ईपसुपाठं सहकम्पमाव दमिष्यन इति प्रतिज्ञा जाते। मन्त्रिणे 'बहुमान'मिन्यम्। यत्र राजमन्दिराय आयाते कण्ठजारायन्ते तत् सप्तरेखेन व्यापये ब्रतम्—एतेनिर्णयं व्यतिकरे यदि राजा विज्ञाने तदा नरः मारमन्त्रसहस्रानारीभ सम्य कोपोऽभूत्। तस्यै विज्ञेन राजे। राज्ञा यातां ज्ञात्वा निमुञ्च मणिगम्—वनराय वस्तुपाठो न पीठपति विविधाय। पुष्पाभिरम्यारे वर्षे यति। तैरुक्तम्—मन्त्रिणो गुरु पीठिन। राजा प्राह—यतो ये कृते तस्माद् विज्ञा मन्त्रेर। तथा सर्वं करिष्यामा यहुचितम्। ततः स्वामंवरस्य पुर-गुरो। किमत्र युक्तं स्यात्?। गुरुणाऽऽह—मां वनार्थे मन्त्रिण। आपमीरस्य करिष्य। प्रहित स। प्रजा मन्त्रिसीभहारम्। प्रजो मन्यगुरुणा मन्त्रिणार्थे पुरोहित आह—कल्पितम्। विदेशस्मै कार्ये निपत कृत भवति। मदुपरा भिक्षिता हन्ति। राजाऽपि तैस्वाभिनय। मत् न सम्पत्ना येन सन्धि न रचयामि। तथ मन्त्रीश मम मरणात् किं भयम्?।

'मिते च सम्पन्ने लक्ष्मी— मृते चापि सुराङ्गना।
क्षणविध्वंसिनी काया का चिन्ता मरणे रणे' ॥१॥

---

१ घ-'गैहको'। घ-'बनयाचे'। ३ ग-'केडभणा'। घ-'दपकमेका'।
५ ग-'वैन लोक'। ६ इद वच नास्ति क-ग प्रत्यो। अनुरु।

परं गुरुपरिभवो दुःसहः । अत्र किं व्यापृतं जग्धं पीतं दत्तं गृहीतं विलसितं यदा तदा यथा तथा मर्तव्यमेव । इदमेव मरणमित्थं भवतु ।

जीवितैकफलमुद्यमार्जितं, लुण्ठितं पुरत एव यद् यशः ।
ते शरीरकपटालपालनं, कुर्वते बत कथं मनस्विनः ? ॥१॥[1]

इत्यादिगीर्भिर्मृतिकृतनिश्चयं मन्त्रिणं ज्ञात्वा गुरुर्गत्वा राजानमूचे—राजेन्द्र ! म्रियत एवात्र [2]झगटके मन्त्री । स अग्रेऽपि युद्धशूरः तेषु तेषु स्थानेषु जयश्रीवरो जातः । तत्र वक्तुं न पार्यते । अपि च 'तृणं शूरस्य जीवितम्' इति वचनात् ईदृशो योधः कश्चिद् निजो कार्येऽग्रे धृत्वा धास्यते, नैव वृथा । बहुधा भवतामुपकारी । अन्यच्च स किं प्रभुर्यो जीर्णभृत्यानां द्वित्रानपराधान् न सहते ? । अस्मदादीनामपि मनसि देवस्य कीदृशी आशा भाविनी ? । इत्यादि दृढमृदुसारं निगद्य हस्ते कृतो राजा । यदुक्तम्—

[3]वक्की नरिंदचित्तं, वक्खाणं पाणियं च महिलाओ ।
तत्थ य वच्चंति सया, जत्थ य धुत्तेहिं निज्जंति ॥१॥[4]

राजा प्रोवाच-मन्त्री धीरो दत्त्वा सम्मान्य समानीयताम् । गतो गुरुस्तत्र । राजोक्तमुक्त्वा नीतो मन्त्री । परं सन्नद्धबद्ध एव मिलितः । राज्ञा विविधतदुपकृतिस्मृत्या आर्द्रनयनमनसा पितृवदुपशमितो मन्त्री । मातुलः [5]पादयोर्लगापितः । स मन्त्रिच्छेदितसिंहहस्तो लोके दर्शितः । नगरे नागरकसमक्षं शब्दः प्रापितः—यो मन्त्रिदेवगुरुहन्ता तस्य प्राणान् [6]हनिष्यामः । इत्युक्त्वा जिनमतस्य मन्त्रिणश्च गौरवमवीवृधद् वीसलदेवः ।

---

१ स्वागता । २ ख–प्रगटके (?) ।
३ ग–पुस्तके नेदं पद्यं दृश्यते । अस्य छाया चैवम्—
वक्रा नरेन्द्रचित्तं व्याख्यानं पानीयं च महिला ।
तत्र च व्रजन्ति सदा यत्र च धूर्तैर्नीयन्ते ॥
४ आर्या । ५ घ–'पदयोर्लगिता' । ६ घ–'हरिष्यामः' ।

देव विक्रमादित्यात् १२९८ वर्षे प्रयाणम्। श्रीवस्तुपालो ज्वरप्रकोपेण पीडितः तदा तेजःपालं सपुत्रपौत्रं लघुं च जयन्तसिंहमभाषत—वत्सा! श्रीनरचन्द्रसूरिभिर्मलधारिभिः संवत् १२८७ वर्षे भाद्रपदवदि १० दिने तेषां देवगमनसमये वयमुक्ता—अस्मिन्! भवतां १२९८ वर्षे स्वर्गारोहो भविष्यति। तेषां वचांसि च न चलन्ति, गीर्वाणसिद्धिसम्पन्नत्वात्। ततो वयं श्री'शत्रुञ्जयं' गमिष्याम एव।

गुरुर्जिनः पुण्डरीक-प्रणिधानं रसायनम्।
सर्वभूतदयापात्र सन्तु मे भवजन्मिने ॥१॥
कृत्याः श्रियः सुखं स्तोक, सुखं दत्तं यथाक्रमम्।
पूजितं दर्शनं जैनं न मृत्योर्भयमस्ति मे ॥२॥

कुटुम्बेन निगमनम्। 'शत्रुञ्जय'गमनसामग्री निष्पन्ना। वीसलदेवो मन्त्रिणा साभ्युत्थानः सम्पृष्ट पुष्पाञ्जलिश्च प्रदापि सम्भ्रेरणामावनः। ततो नागडप्रधानपुत्रं मन्त्री स्थापयत्। तेनाप्यन्तरिति सस्नेहं पृष्ट कार्यविशेषं मन्त्री बभाषे—वयं भवान्तरप्रस्थाय 'विमल'गिरिं प्रति प्रतिष्ठामहे। भवद्भिर्जैनधर्मोऽस्मिन् राज्ये सम्यग् रक्षणीयः विशेषेण। यत —

गीर्वाणानामिवं राज्ये जनराजाय प्रयत्नपि।
स्थापितं जैनधर्मश्री—स्तद्द्वेषी नैव नश्यति ॥१॥

इति प्रसन्नम्। मन्त्रिनागडेनोक्तम्—जैवातृकम् भवन्तम् गौरवयिष्यामि। चिन्ता न कार्या। स्वस्त्यस्तु वः। इति वाचसा समनुज्ञात। अथ चचाल वस्तुपालः। 'अङ्केवालिया'ग्रामं प्राप्य तत्र शरीरे व्याधिबलं वृद्ध तस्थौ। तत्र सहस्नाता सूरयो

ब 'एत [illegible] '। [illegible] ११९ वर्षे। ३ ब 'भवोभ्रमक' [illegible]। ४ ब 'सन्ध्यानिर्म'। 'श्रीजैनधर्मे'। [illegible]—'सर्वश्च'। ६ [illegible]।

निर्यामणां कुर्वन्ति । मन्त्रीश्वरोऽपि समाधिना सर्वं शृणोति, श्रद्दधाति च । अनशन प्रतिपद्य यामे गते[1] स्वय भणति—

न कृत सुकृत किञ्चित्, सता संस्मरणोचितम् ।
मनोरथैकसाराणा—[2]मेकमेव गत वय ॥१॥[3]
यन्मयोपार्जित पुण्य, जिनशासनसेवया ।
जिनशासनसेवैव, तेन मेऽस्तु भवे भवे ॥२॥[4]
या रागिणि विरागिण्य , स्त्रियस्ता कामयेत् क ? ।
तामह कामये मुक्ति , या विरागिणि रागिणी ॥३॥[5]
शास्त्राभ्यासो जिनपतिनुति सङ्गति सर्वदाऽऽर्यै
सद्वृत्तानां गुणगणकथा दोषवादे च मौनम् ।
सर्वस्यापि प्रियहितवचो भावना चात्मतत्त्वे
सम्पद्यन्ता मम भवभवे यावदासोपवर्गे ॥४॥[7]

इति भणन्नेवास्तमितो जैनशासनगगनमण्डनमृगाङ्क श्री-**वस्तुपालः** । तदा निर्ग्रन्थैरपि तारपूत्कारमरोदि । का कथा सोदरादीनाम् ? । मन्त्रिणि[8] दिव गते श्री**वर्धमान**सूरयो वैराग्यादाम्बिलवर्धमानतप कर्तुं प्रारेभु । मृत्वा **शङ्खेश्वरा**धिष्ठायकतया जाता । तैर्मन्त्रिणो गतिर्विलोकिता, पर न ज्ञाता । ततो 'महाविदेहे' गत्वा श्री**सीमन्धरो** नत्वा पृष्ट । स्वाम्याह—अत्रैव 'विदेहे' 'पुष्कलावत्यां' 'पुण्डरीकिण्या' पुरि **कुरुचन्द्र**राजा सञ्जात । स तृतीये भवे सेत्स्यति । **अनुपमदे**जीवस्तु अत्रैव श्रेष्ठिसुताऽष्टवार्षिकी मया दीक्षिता पूर्वकोट्यायु । प्रान्ते केवल मोक्षश्च । सा एषा साध्वी व्यन्तरस्य दर्शिता । तदनु तेन व्यन्तरेणात्रागत्य तयोर्गति प्रकटिता । तत्र **तेजपालो** विलपति—

आह्लाद कुमुदाकरस्य जलधेर्वृद्धि सुधास्यन्दिभि
प्रद्योतैर्नितरां चकोरवनितानेत्राम्बुजप्रीणनम् ।

---

१ ग–'मते' । २ घ–'मेवमेव' । ३–५ अनुष्टुप् । ६ घ–'वदन्ति' । ७ मन्दाक्रान्ता ।
८ 'मन्त्रिणि' इत्यारभ्य 'प्रकटिता' प्रान्तः पाठ क–प्रतौ नास्ति ।

एतत् सर्वमनादरादवदयाऽप्यागम्य राजुहेत्या
कोऽत्र पमनस्य कुबुद्धितिकरं मैत्रामपक्षमप्या प्यौ ॥१॥[1]

जयन्तसिंहो भणति–

कपोलमात्ररक्ता गगनाम्बराज
मुक्तामया: पतन्ति न दन्तुरयन्ति तारा: ।
एवं तम रजनीपतिना विमाऽय
सर्वा: दिशा मलिनमाननमुद्वहन्ति ॥२॥

कवय: प्राहु:–

मन्ये मन्दधियो विधे ! त्वमवधिर्विराय मेधाविनां
यद् वैरोचन-सातवाहन-बलि-कर्णा-ऽभय-भोजादय: ।
यस्मान्न चिरजीविना न विहितास्ते विश्वजीवातवो
मार्कण्डश्च ध्रुव लोमशाश्च मुनय: दीर्घा प्रभूतायुष ॥३॥

लोकास्तु वदन्ति–

किं कुर्मः कमुपालभेमहि ! विभु व्यापाय कं वा स्तुम !
कस्याग्रे स्वमुखं स्वयं कमपि सम्पर्कयामोऽधुना ! ।
धुन्धः कल्पतरुरत्नमणिचिन्तामणिर्व्यावरत्
क्षीणा कामगवी च कामकलशो मग्नो हहा दैवत ॥४॥[1]

ततस्तेजःपाल-जयन्तसिंहाभ्यां मन्त्रीश्वरस्य 'शत्रुञ्जये करोत संस्कार' इति । तत्संस्कारभूम्यासन्न 'स्वर्गारोहण'नाम्ना प्रासादो नमि विनमिपुत्रकृतमसमाप्य कारित: । मन्त्रिण्यौ ललितादेवी-सौखु अनशनेन मृते । श्रीतेजःपालस्तु सं० [...] पर्यन्तमासवितो मध्यमश्मशान मोगमग् वेशालोऽपि तथैव स्थान तेन्यास १२ ८ पर्वे वासमगमत् । ईर्ष्यो सति श्रीजयन्तसिंहोऽपि परलोकमभजत् । श्रीअनुपमाऽपि तपसा स्वर्गमसाधयदिति मान्यम् ।

राजेन्द्र । 'वस्य । २ व 'भेतारमयोगा । ४ मुख । ५–६ जमून प 'कमलादेवी सोखी । क 'सौखी क 'सोखी' । १ ख ज– म्नर' । क–'स्न श्री

एतयोश्च श्रीवस्तुपाल-तेजःपालयोर्धर्मस्थानसङ्ख्यां कर्तुं क ईश्वर [1]। परं गुरुमुखश्रुतं किञ्चिल्लिख्यते—लक्षमेकं सपादं जिनबिम्बानां विधापितम्। अष्टादश कोट्यः षण्णवतिर्लक्षाः श्री'शत्रुञ्जय'-तीर्थे द्रविणं व्ययितम्। द्वादश कोट्योऽशीतिलक्षाः श्री'उज्जयन्ते'। द्वादशकोट्यस्त्रिपञ्चाशल्लक्षाः 'अर्बुद'गिरिशिखरे 'लूणिग'वसत्याम्। नव शतानि चतुरशीतिश्च पौषधशालाः कारिताः। पञ्च शतानि दन्तमयसिंहासनानां कारापणम्, सूरीणां प्रत्येकमुपवेशनार्थमर्पणम्। पञ्च शतानि पञ्चोत्तराणि समवसरणानां जादरमयानां कारणं श्रीकल्पवाचनाक्षणे मण्डनार्थम्। ब्रह्मशालाः सप्त शतानि। सप्त शतानि सत्रागाराणाम्। सप्तशती तपस्वि-कापालिकमठानाम्। सर्वेषां भोजननिर्वापादि दानं कृतम्। [3]त्रिंशच्छतानि द्व्युत्तराणि महेश्वरायतनानाम्। त्रयोदश शतानि चतुरुत्तराणि शिखरबद्धजैनप्रासादानाम्। त्रयोविंशति जीर्णचैत्योद्धाराणां, अष्टादशकोटिव्ययेन सरस्वतीभाण्डागाराणां त्रयाणां स्थानत्रये करणं 'धवलक'-'स्तम्भतीर्थ'-'पत्तना'दौ। पञ्चशती ब्राह्मणानां नित्यं वेदपाठं कारयति स्म। तेषां गृहमानुषाणां निर्वाहकरणम्। वर्षमध्ये सङ्घपूजात्रिनयम्[5]। पञ्चदशशती श्रमणानां नित्यं गृहे [6]विहरति स्म। [7]तटिक-कार्पटिकानां सहस्रं समधिकं प्रत्यहमभुक्त। त्रयोदश यात्राः सङ्घपतीभूय कारिता लोकानाम्। तत्र प्रथमयात्रायां चत्वारि सहस्राणि पञ्च शतानि शकटानां सशय्यापालकानाम्, सप्तशती सुखासनानाम्, अष्टादशशती वाहिनीनाम्, एकोनविंशतिशतानि श्रीकरीणाम्, एकविंशति शतानि श्वेताम्बराणाम्, एकादशशती दिगम्बराणाम्, चत्वारि शतानि सार्धानि जैनगायनानाम्, त्रयस्त्रिंशच्छती वन्दिजनानाम्, चतुःसहस्रतुरगाः, द्विसहस्रोष्ट्राः चतु-

१ घ-'व्ययकृतम्'। २ ख-'मयानां'। ३ ग-'पञ्चविंशतिशतानि हरिहरप्रासादि-महे०'। ४ ख-'कुर्वन्ति स्म', घ-'करोति स्म'। ५ 'सर्वदर्शनिनां' इत्यधिको ग-पाठः। ६ ख-'विरमति स्म'। ७ ग-'भट्टकटिक-कार्प०'।

चत्वारिंशद्विकल्पवती देवार्चा समकक्षमनुष्या इदं प्रथमपात्र-प्रमाणम् । अनेनैव तद्विकल्प ज्ञेया । यथा चतुरशीतिविकल्पस्य समुदा । चतुःशाली चतुःपञ्चाशिका वापीनाम् । पाषाणमयानि द्वात्रिंशद् दुर्गाणि । चतुःपञ्चाशन्मयः । एवं कोटिसंख्यानि हर्म्य मठो किमपि । तथा दन्तमयसिंहासनानि चतुर्विंशतिः । त्रिशतानि पाषाणदेवालयानाम् । एकविंशत्याचार्यपदस्थापनानि कारितानि । सरस्वती-कण्ठाभरणादीनि चतुर्विंशतिबिरुदानि ख्यापितानि कविजनैः । श्रीवस्तुपालस्य दक्षिणस्यां दिशि श्री'पर्वत' यावत् पश्चिमायां 'प्रभास' यावत् उत्तरस्यां 'केदार'पर्वतं यावत् पूर्वस्यां 'वाराणसीं' यावत् तस्य कीर्तनानि सूक्तये । सर्वमिलने त्रीणि कोटिशतानि चतुर्दश लक्षा अष्टादश सहस्राणि अष्ट शतानि द्रव्यव्ययः पुण्य-स्थाने । गिरिनारशत्रुञ्जययोः सहस्रामे सैन्यपदं गृहीतम् । अष्टादश वर्षाणि तयोर्व्यापृतिः ।

¹विरुदानि २४ वस्तुपालस्य तद्यथा— महामात्याल-कृत १ सरस्वतीकण्ठाभरण २ सचिवचूडामणि ३ कूर्चाल-सरस्वती ४ सरस्वतीधर्मपुत्र ५ लघुभोजराज ६ खण्डेरायु ७ दत्तमयचक्रवर्ति ८ बुद्धि अभयकुमार ९ रूपि कन्दर्प १० चतु-रिमा चाणाक्य ११ शालि नारद १२ शक्ति नृपाल १३ सैर-न्ध्रासपनकल्प १४ संसुखमध्यममारगदर्शक १५ मध्यस्थैव १६ गम्भीर १७ धीर १८ उदार १९ निर्विकार २० ²सद्ममयमनःसनाथ २१ धर्मजन्मनमनीषु २२ शान्तु २३ अतिपुत्र २४ ॥

॥ इति ³श्रीवस्तुपालप्रबन्धः ॥ २४ ॥

श्री'प्रभावक'पुरे 'कोटिक'नाम्नि गणे वाग्धीरिते ।
श्री'मध्यम'शाखायां 'हर्षपुरीया'ऽभिधे गच्छे ॥१॥

प-'कचर्म'। 'विरुदानि वस्तुपालस्य' इति ... प-प्रतौ नास्ति ।
३ प-'प्रबन्धोऽयं वस्तुपालस्य' ।

'मलधारि'बिरुदविदितश्रीअभयोपपदसूरिसन्ताने[1]
श्रीतिलकसूरिशिष्यः सूरिः श्री[2]राजशेखरो जयति ॥ २ ॥
तेनाय मृदुगद्यैर्मुग्धो मुग्धाववोधकामेन ।
रचित प्रबन्धकोशो जयताज्जिनपतिमत यावत् ॥ ३ ॥[3]

तथा—

'कट्टारवीरदुस्साध'वशमुकुटो नृपौघगीतगुण ।
[4]वंब्बूलीपुरकारितजिनपतिसदनोच्छलत्कीर्तिः ॥ ४ ॥
मप्पकसाधोस्तनयो गणदेवोऽजनि 'सपादलक्ष'भुवि ।
तत्सूनुर्नूनकनामा तत्पुत्र साढको दृढधी ॥ ५ ॥
तत्सूनुः सामन्तस्तत्कुलतिलकोऽभवज्जगत्सिंहः ।
दुर्भिक्षदुःखदलन श्रीमहमदसाहिगौरवित ॥ ६ ॥
तज्जो जयति सिरिभव षड्दर्शनपोषणो महणसिंहः ।
'ढिल्ल्यां' स्वदत्तवसतौ ग्रन्थमिम कारयामास ॥ ७ ॥
शरगगनमनु(१४०५)मिताब्दे ज्येष्ठामूलीयधवलसप्तम्याम् ।
निष्पन्नमिद शास्त्र श्रोतृश्रेयो सुख तन्यात् ॥ ८ ॥[5]

इति चतुर्विंशतिप्रबन्धाः सम्पूर्णाः ॥

---

१ घ–'श्रीमलधारिगच्छे श्रीअभयसूरिसन्ताने' । २ घ– 'राजशेखरसूरीन्द्र-वादीन्द्रकृतिरियम्' । ३ अत पर सप्तमपर्यन्तानि पद्यानामभावो घ-प्रतौ । ४ ख– 'वप्पलीपुर०' । ५ घ–'श्री ॥ सवत् १५२० वर्षे वैशाखवदि त्रयोदश्यां भृगुवारे ॥ श्री'तपा'गच्छे श्री ४ सोमसुन्दरसूरिश्रीमुनिसुन्दरसूरिश्रीजयचन्द्रसूरिशिष्य चतुर्विंशतिप्रबन्धानां प्रतिमेतामलीलिखत् ॥ लेखकवाचकयो शुभ कल्याण भूयात् भवतु इत्यादि पण्डितमेरुरत्नगणिना लिखापिता ॥ छ ॥ श्री ,,

क—परिशिष्टम् ।

॥ [1]सपादलक्षीयचाहमानवंशः ॥

[1]श्रीरस्तु । सपादलक्षीयचाहमानवंशो लिख्यते—

सं० ६०८ राज्ये वासुदेवः १ सामन्तराजः २ नरदेवः ३ अजयराजः अजयमेरुदुर्गकारापकः ४ विग्रहराजः ५ विजयराजः ६ चन्द्रराजः ७ गोविन्दराजः ८ सुरत्राणस्य बेगवरिसनाम्नो भेत्ता ९ दुर्लभराजः १० वत्सराजः ११ सिंहराजः सुरत्राणस्य हेजमदीननाम्नो भेत्ता घेठाणाकभेत्ता १२ दुर्योधनो निसरदीनसुरत्राणभेत्ता १३ विग्रहराजः १४ वप्पिराजः सरस्वत्याः देवतामासाद्य हेमादिदानिसम्पन्नः १५ दुर्लभराजः १६ गंडू महमदसुरत्राणभेत्ता १७ वाक्पतिदेवः १८ विजयराजः १९ चामुण्डराजः सुरत्राणभञ्जकः २० दूसलदेवः तेन गुर्जरत्राऽधिपतिर्बद्ध्वाऽऽनीय 'अजयमेरु'मध्ये तक्रविक्रयं कारापित २१ वीसलदेवः स च कौतुकात् महाजनस्य भार्यां गृहीतवान् तच्छापात् कुष्ठरोगेण मृतः २२ पृथ्वीराजः सुरत्राणसुअमर्दी २३ आल्हणदेवः सहाबदीनसुरत्राणजित २४ अनलदेवः २५ जगदेवः २६ वीसलदेवः २७ 'सुरत्राण'जित् अमरगाङ्गेयः २८ पाल्हणदेवः २९ सोमेश्वरदेवः ३० पृथ्वीराजः ३१ सं० १२३६ राज्य धीरः १२४८ राज्यं ३२ हरिराजदेवः ३२ राजदेवः ३३ बाल्हणदेवः ३४ 'चाचरी'...

---

१ भ पुस्तकोपलभ्यमानो वंशो ... एव ... चतुर्विंशतिप्रबन्धे ... अत परिशिष्टरूपेण ... लिखितो मया । २ ... ३ ... ४ ... सामन्तपर्यन्तमेव ... पुस्तकान्तरेऽपि ... तत्पूर्वमपि ... ।

विरुद तस्य वीरनारायण तुरुष्कसमसदीनयुद्धे मृतः ३५ बाहडदेवो 'माल्व'जेता ३५ जैत्रसिंहदेव ३६ श्रीहम्मीरदेव ३७ स० १३४२ राज्य १३५८ युद्धे मृत, हस्ती ४ हस्तिनी ४ अश्वसहस्र ३० दुर्ग १० एवं प्रभु सत्त्ववान् । शुभ भवतु ॥ सवत्[1] १५२७ कार्तिकमासे शुक्लपक्षे पञ्चम्यां तिथौ सोमे लिखितं॥

ख–परिशिष्टम् ।

श्रीआर्यनन्दिलसूरिसन्दब्धो

॥ वैरोट्यास्तवः ॥

नमिऊण पासनाहं असुरिंदसुरिंदवादिअदेव ।
वइरुट्टाए थुत्तं अहय समरामि भत्तीए ॥ १ ॥
जा धरणोरगदइआ देवी पउमावई य वइरुट्टा ।
सप्पसहस्सेहि जुआ देवा किर किंकरा जाया ॥ २ ॥
नागिणि नागारूढा नागकरा नागभूसियसरीरा ।
नागेहिं सिरमाला नागमुद्दा सा जए जयउ ॥ ३ ॥
धरणिंदपढमपत्ती वइरुट्टा नाम नागिणी विज्झा ।
सप्पकरग्गहत्था सप्पाभरणा य जा निच्च ॥ ४ ॥
वासुगि१ अणंत२ तक्खग३ कंकोलयं४ नाम पउम ५महपउमा६ ।
संखकुली७ ससिनामा ८अट्ठ कुलाइं च धारेइ ॥५॥
विंछिअ-कन्न-सिआली-कक्काही-गोरसप्पसप्पे अ ।

---

१ ख– '१५१३ वर्षे आषाढ वदि ८ शुक्रे श्री'उन्नतदुर्गे' ओ०शङ्करलिखितम् ॥ श्री'तपा'पक्षप०चारित्रहंसगणीनां पुस्तिका । मङ्गलमस्तु । श्रीरस्तु । शिवमस्तु । नेमिनाथमस्तु ॥ श्रीः । छ । छ । जैनमस्तु ॥ छ ॥ श्री ॥ छ ।' २ प्रेक्ष्यतां द्वादश पृष्ठम् ।

गोरे मंगुर चित्ती पिडिकूण रिंदु न वसे न ॥ ६ ॥
मलग्गेपसग्गाई उसवसा बाहिसा य परउा य ।
ममत्तिरपिदिपरोलिपविरोक्पिार्ण च नासेइ ॥ ७ ॥
इंकरतं च विस नविसइविसइपडणे परइ ।
पारस्सनाम ना हाँ पउमावइपरवरएण ॥ ८ ॥
सप्प ! विसप्प ! सरीसप ! परापि गच्छसि जाहि रे दुरिमं !
जंपिम्मि पंचिपि मंचाणि मोहमि इ पुरुषरोणं ॥ ९ ॥
जो पढइ जो य निसुणइ बहरक्खामंतसंघयं पुरिसो ।
तस्सासेसविसाई नाय न पुसंति मणिपुत्तस्स ॥ १ ॥
मण्डुक्कारमिम्मिओ मउरं पढरे च जो वसि देइ ।
साहुल मज्झापनं बहरक्खा तं परिस्सेइ ॥ ११ ॥
इय वइरोरमहाया नवेवि नि मिमगुणेहि निक्केहि ।
देवी करेउ रक्खं बहरक्खा मणिकलेवस्स ॥ १२ ॥
नागिणि नागम्मेय बइरक्ख सत्ती
जो लहइ नाम केइ लहु भगुहनिणाहे ।
मज्झार्मविरिठेण संठिइ पवी परिक्खिणइविसवेणं ॥ १३ ॥
बरकलसेणं नमीकलेणं जाहि जाहि नासमिसमंकल ! ।
मणिम्मिपुत्तय एइ नाकिमउ एइ नाय म न संचिकव ॥ १४ ॥
नीरउ नामिपि नामकेड बाहण मकमरवाउ ।
जिणि नप्पाह सप्पाह जिव बेचारि कुसल पाव ॥ १५ ॥
दिसि मंचउ नाह दिसि मंचउ मणउ नाइ कल्लु ।
नम्हि नमीउ दिवारा मोक्ख नमीहि कल्लु ॥ १६ ॥
देवरेवस्स जं छत्त तस्स छत्तस्स जो छमो ।
तेण छएमि अप्पाणं मा मे हिंसतु पन्नगा ॥ १७ ॥
ठं ठः ठा ठ स्वाहा । एव
दमरेवस्स य छत्त तस्स छत्तस्स जो छमो ।
तेण छएमि अप्पाणं मा मे हिंसतु भूयणा ॥ १८ ॥

देवदेवस्स ज छत्त तस्स छत्तस्स जो झओ ।
तेण छाएमि अप्पाण मा मे हिंसतु रक्खगा ॥ १९ ॥
देवदेवस्स ज छत्त तस्स छत्तस्स जो झओ ।
तेण छाएमि अप्पाण मा मे हिंसतु जोइणी ॥ २० ॥
देवदेवस्स ज छत्त तस्स छत्तस्स जो झओ ।
तेण छाएमि अप्पाण मा मे हिंसतु साइणी ॥ २१ ॥
देव०,, ,, ,, मा मे हिंसतु डाइणी ॥ २२ ॥
,, ,, ,, ,, मा मे हिंसतु चोरगा ॥ २३ ॥
,, ,, ,, ,, मा मे हिंसतु वालगा ॥ २४ ॥
,, ,, ,, ,, मा मे हिंसतु हिंसगा ॥ २५ ॥
,, ,, ,, ,, मा मे हिंसतु मूसगा ॥ २६ ॥
,, ,, ,, ,, मा मे हिंसतु मुग्गला ॥ २७ ॥
,, ,, ,, ,, मा मे हिंसतु गुज्झगा ॥ २८ ॥
पाससामि जो नमइ तिसझ हलिसहि जम्म वि जाइ अवझ ।
कमठमहासुरकयउवसग्ग झाडिअकोव वझ इस ॥ २९ ॥
मुहि चदप्पह हियइ जिणु मत्थइ पारिसनत्थ ।
इणि मुब्भिहिं मुब्भिउ को फेडणइ समत्थ ? ॥ ३० ॥
उरि मुद्दि सिरिमुद्द पायमुद्द ।
इणि मुद्दि मुद्दिउ हिंडइ चारि समुद्द ॥ ३१ ॥
सखिहि तूरिहि आहविअ सामिअ ! दिन्निअमुद्द ।
एअ दुलघी कोइ न लघइ पारसनत्थि अमुद्द ॥ ३२ ॥

घ—परिशिष्टम् ।

॥ 'उवसग्गहरं स्तोत्रम् ॥'[1]

उवसग्गहरपासं पासं वंदामि कम्मघणमुक्कं ।
विसहरविसनिन्नासं मंगलकल्लाणआवासं ॥ १ ॥
[उपसर्गहरपार्श्वं पार्श्वं वन्दे कर्मघनमुक्तम् ।
विषधरविषनिर्णाशं मङ्गलकल्याणावासम् ॥ १ ॥]
विसहरफुलिंगमंतं कंठे धारेइ जो सया मणुओ ।
तस्स गहरोगमारी—दुट्ठजरा जंति उवसामं ॥ २ ॥
[विषधरस्फुलिङ्गमन्त्रं कण्ठे धारयति यः सदा मनुजः ।
तस्य ग्रहरोगमारिदुष्टज्वरा यान्त्युपशमम् ॥ २ ॥]
चिट्ठउ दूरे मंतो, तुज्झ पणामो वि बहुफलो होइ ।
नरतिरिएसु वि जीवा पावंति न दुक्खदोगच्चं ॥ ३ ॥
[तिष्ठतु दूरे मन्त्रस्तव प्रणामोऽपि बहुफलो भवति ।
नरतिर्यक्ष्वपि जीवाः प्राप्नुवन्ति न दुःखदौर्गत्यम् ॥ ३ ॥]
तुह सम्मत्ते लद्धे चिंतामणिकप्पपायवब्भहिए ।
पावंति अविग्घेणं जीवा अयरामरं ठाणं ॥ ४ ॥
[तव सम्यक्त्वे लब्धे चिन्तामणिकल्पपादपाभ्यधिके ।
प्राप्नुवन्त्यविघ्नेन जीवा अजरामरं स्थानम् ॥ ४ ॥]
इअ संथुओ महायस !, भत्तिब्भरनिब्भरेण हियएण ।
ता देव ! दिज्ज बोहिं, भवे भवे पासजिणचंद ! ॥ ५ ॥
[इति संस्तुतो महायशो भक्तिभरनिर्भरेण हृदयेन ।
तद् देव ! देहि बोधिं भवे भवे पार्श्वजिनचन्द्र ! ॥ ५ ॥]

---

[1] स्मर्यतां शक्य पृष्ठ । [illegible] श्रीपार्श्व-[illegible]-पद्मावती-[illegible] भवति । [illegible] श्रीजिन[illegible] 'उवसग्गहरं' इति [illegible]।

घ–परिशिष्टम् ।

॥ [1]श्रीपादलिप्तसूरिकृता वीरस्तुतिः ॥[2]

गाहाजुअलेण जिण मयमोहविवज्जिअ जिअकसाय ।
थोसामि तिसझाए त निस्सग महावीरम् ॥ १ ॥
[गाथायुगलेन जिन मदमोहविवर्जित जितकषायम् ।
स्तोष्ये त्रिसन्ध्य त नि सङ्ग महावीरम् ॥ १ ॥]
सुकुमालधीरसोमा रत्तकसिणपण्डुरा सिरिनिकेया ।
सीयकुसगहभीरू जलथलनहमडणा तिन्नि ॥ २ ॥
न चयति वीरलील हाउ जे सुरहिमत्तपडिपुन्ना ।
पकयगयदचदा लोअणचक्कमियमुहाण ॥ ३ ॥
[सुकुमारधीरसौम्या रक्तकृष्णपाण्डुरा श्रीनिकेता ।
शीताङ्कुशग्रहभीरवो जलस्थलनभोमण्डनास्त्रय ॥ २ ॥
न च्यवन्ते वीरलीलां हातु ये सुरभिमत्तप्रतिपूर्णा ।
पङ्कजगजेन्द्रचन्द्रा लोचनचङ्क्रमितमुखानाम् ॥ ३ ॥]
एव वीरजिणिंदो अच्छरगणसघसथुओ भयव ।
पालित्तयमयमहिओ दिसउ खय सव्वदुरिआण ॥ ४ ॥
[एव वीरजिनेन्द्रोऽप्सरोगणसङ्घसस्तुतो भगवान् ।
पादलिप्तयमकमहितो दिशतु क्षय सर्वदुरितानाम् ॥ ४ ॥]

एतत् पद्यचतुष्टय निम्नलिखितपद्ययमलपूर्वक तृतीयस्मरणरूपेण स्मर्यतेऽञ्चलगच्छानुयायिभिः—

जयइ नवनलिणकुवलयविअसियसयवत्तपत्तलदलच्छो ।
वीरो गयदमयगलसुललिअगइविक्कमो भयव ॥ १ ॥
[जयति नवनलिनकुवलयविकसितशतपत्रपेलवदलाक्ष ।
वीरो गजेन्द्रमदकलसुललितगतिविक्रमो भगवान् ॥ १ ॥]

१ प्रेक्ष्यतां सप्तविंश पृष्ठम् । २ अस्या सुवर्णसिद्धिप्रतिपादनव्याख्यापुरस्सरा टीका समस्ति, परन्तु सा नाद्यापि प्राकाश्यं नीता केनापि ।

अज वि वट्टइ सुविर्त्ये अवाडियं जस्स 'भरह' वासंमि।
सो वद्धमाणसामी तिहुयणदिवायरो जयउ ॥ २ ॥
[अद्यापि वर्तते सुतीर्थमवाच्छित यस्य 'भरत'वर्षे।
स वर्द्धमानस्वामी त्रैलोक्यदिवाकरो जयतु ॥ २ ॥]

ङ—परिशिष्टम् ।

॥ 'शान्तो वेषः' स्तवनम् ॥

शान्तो वेषः शमसुखफलाः श्रोतृरम्या गिरस्ते
कान्तं रूपं व्यसनिषु दया सङ्गमुक्तं च वृत्तम् ।
इत्यद्भुते त्रिभुवनपरेऽस्मिन्नसाधारणेऽपि
प्रेमस्थाने किमिति कृपणा द्वेषमुत्पादयन्ति ! ॥ १ ॥[1]
अतिशयवती मूर्तिर्येषां मनो मलवर्जितम्
शमसुखफलः मार्गो धर्मः स्फुटः शुभसंश्रयः ।
मनसि कृपया स्पृष्टा तेषां परं नयवत्सलं
किमिति कुमते ! त्यक्त्वा पदं त्वयात् प्रसादकरं तथाम् ! ॥२॥[2]
निरस्तदोषेऽपि तवेन वस्तुके
कृपाश्रमिति भयति सौम्यदर्शने ।
प्रतीपमुखे त्वय्यपि ये पराङ्मुखाः
पराङ्मुखास्ते ननु सर्वसम्पदाम् ॥ ३ ॥
सर्वसत्त्वहितकारिणि नाथे न प्रसीदति मनस्तवापि यस्य ।
मत्कृपाप्रतिविरतमूर्ते—रन्तरं किमिह तस्य परेर्वा ! ॥४॥
त्वयि कारुणिके न यस्य भक्ति—र्जगदभ्युद्धरणैकतानचित्ते ।
न हि तेन समोऽधमः पृथिव्या—मथवा नाथ ! न भाजनं गुणानाम् ॥५॥[3]

1 विशेषकार्यं परस्तवनिन्दया इत्यम्। 2 वसन्ततिलका 3 हरिणी। 4 वैतालीयम्। 5 रथोद्धता। 6 सुन्दरसौरी 'शान्तो वेषः' स्तवमादर्शलिखितशास्त्र प्रथम छन्दोऽनुप्रासमे

एवंविधे शास्तरि वीतदोषे, मध्यस्थभावो परमार्थवेद्ये ।
मध्यस्थभावोऽपि हि शोष्य एव, प्रद्वेषदग्धेषु क एष वादः ॥६॥[1]

न तानि चक्षूंषि न यैर्निरीक्ष्यसे
न तानि चेतांसि न यैर्विचिन्त्यसे ।
न ता गिरो या न वदन्ति ते गुणान्
न ते गुणा ये न भवन्तमाश्रिताः ॥७॥[2]

तच्चक्षुर्दृश्यसे येन, तन्मनो येन चिन्त्यसे ।
सज्जनानन्दजननी, सा वाणी स्तूयसे यया ॥८॥[3]

न तत्र यान्ति जिनेन्द्र! गुणा मितिं
मम तु शक्तिरुपैति परिक्षयम् ।
निगदितैस्तदलं बहुभिः किमिहापरै-
रपरिमाणगुणोऽसि नमोऽस्तु ते ॥९॥[4]

च- परिशिष्टम् ।

॥ [5]श्रीवस्तुपालकृतपुण्यकृत्यस्तुतिः ॥

सपञ्चशतमानक निजपदोत्थधूलीकण-
प्रणुन्नजनतैनस जलधिसङ्ख्यसाहस्रकम् (४५००) ।
सुखासन-सुवाहिनीप्रमुखरूपसच्छ्रीकरी-
शताष्टदश(१८००)सङ्ख्यया समजनि मानमेषा क्रमात् ।१।[6]

करणपक्षशर(५२५) प्रमितो युतो, विविधदन्तविनिर्मितयुक्तिभिः ।
सह बभूव सुकर्मपथे रवि-र्गण इवामरयानचयः क्षितौ ॥२॥[8]

---

१ उपजाति । २ उपेन्द्रवज्रा । ३ अनुष्टुप् । ४ द्रुतविलम्बितम् । ५ सन्तुल्यता यत् प्रोक्तं २५७तमे पृष्ठे । ६ पृथ्वी, चतुर्थे चरणे त्वष्टादशाक्षराणि । ७ देवालयसमूहः । ८ द्रुतविलम्बितम् ।

विंशतिविंशतिमित(११२)सूरिवर्ग
    अनुपमसहस्री द्विशती (४२०) पुना च ।
गह्वरा मुनीनां च दिगम्बराणा-
    मेवान्तर्गतानीह शतानि (११ ०) सह ॥३॥[1]

श्रयः सहस्रविंशती (१२ ०) च महाः
    दश च मार्द (१५) वरतीर्थनाम् ।
अनन्तु चराहसहस्र(४०००)गहून्या
    सार्धानि चत्वारि शतानि(४८) तूर्ण ॥४॥

विक्रमार्कगमय सुवर्ण—वत्र(१२६१)वत्सरत्नमिव्यपाद ।
इत्यवद्धतमप्रवितवर्णे—वरतुपालमथिव ग सुदेऽस्तु ॥५॥[1]

मठीना त्रिंशानि समनिरहा कल्पवणिभि छाविरा
    तथा धनानिरनुनैकपुरतव्यासम् व्ययैः सर्वत ।
माला द्वादश यस्य सार्द्धसहिता पूर्वैनलक्षणमिर
    इत्य वस्मतह विताविहरण श्रीवस्तुपाल कृती ॥६॥

जैनागारसहस्रपञ्चकमिति स्मरे च पारापिर्व
    अथ श्रीजिनमूर्तयः सुविहिता प्राप्तुमसहस्रत ।
माहात्म्या पृथिवीतलं नयसुमं सार्धं सहस्रार्धं
    प्रापश्च परिकल्पिता निजवचैश्रीनिवादत सुतम् ॥७॥

सुश्रावकशतानि सप्त विमला वाच्यस्तु यस्य
    प्रार्थीः पौषधमन्दिराणि सुमहज्जैनाश्च दीपा सदा ।
विद्यापाश्च तथैव पञ्चाधिकाः प्रत्येकतः प्रवर्द
    पञ्चत्रिंशशतानि जैनमुनयो गृहन्ति भौज्यादिकम् ॥८॥[1]

१ [illegible]

शतत्रय षष्टियुत प्रपाणां
सरोवराणां हि शतद्वय च ।
स्नानार्थकुम्भाक्षतपट्टसूरि-
सिंहासनानां न हि काऽपि सङ्ख्या ॥९॥[1]

दत्ताश्चतुर्विंशतिवास्तुकुम्भा, हैमारविन्दोज्ज्वलजादराणाम् ।
वर्षाशनानां हि सहस्रमेकं, तपस्विनां वेदमिता सहस्रा ॥१०॥[2]
इत्थं कृतज्ञेन कृत कुकर्म-मर्मप्रहाराय महोत्सवेन ।
धर्मव्ययो धर्मधुरन्धरेण, श्रीवस्तुपालेन जिनप्रसादात् ॥११॥[3]

छ-परिशिष्टम् ।

॥ श्रीचतुर्विंशतिप्रबन्धगतपद्यानामकाराद्यनुक्रमः ॥

१-३ उपजाति । ४ अत्र चरणादीनामपि समावेश क्रियते । ५ श्रीभर्तृहरिकृते वैराग्यशतके (श्लो ६६) ।

१ इद पद्यं मीडाप्रबन्धे (पृ ५) सार्दीवारप्रबन्धार्थे च दृश्यते । २ सिद्ध-मोर्धप्रतिबे (–८) । ३ सिद्धहस्तप्रबन्धे (श्लो) । ४ बेबीसिंहारस्तवे प्रबन्धे (श्लो. ३) । ५ मुद्रितसुक्तरत्नमालाके (अ. १ श्लो. २२) ।

१-२ समरादित्यकथाया भूमिकायां (पृ १०)। ३ आवश्यकनिर्युक्तौ।
४ समरादित्यकथाया भूमिकाया (पृ १०)।

मिराविपतन्य । ग्नुर्वेदा (श्रे १) । १ वाजमारते (व मा १) ३ मैनमीपत्यदिने (व ११ श्री १)।

¹ पाठभेदपूर्विका गाथेय दृश्यते श्रीधर्मघोषसूरिकृतकालसप्ततिकाया- मेकचत्वारिंशत्तमगाथारूपेण । सन्देहविषौषध्या श्रीजिनप्रभसूरिभि प्रोक्त यदस्या मूलस्थान तित्थोगालीपइन्नयसञ्ज्ञको ग्रन्थ । प्रथमानुयोगसारोद्धार- द्वितीयोदये गाथेय समस्तीति श्रीमेरुतुङ्गसूरय । २ नैषधीयचरित्रे (स १, श्लो. १)। ३ विशेषावश्यकभाष्ये (गा ९३४)।

— वैराग्यशतके (श्लो २१) । [illegible] (श्लो. १५) [illegible]

१ रुद्रटालङ्कारे। २ कुमारसम्भवे (स १, श्लो ५९)। ३ कुमारसम्भवे (स ४, श्लो. ३३)।

———

चपलेदारस्त्रमासरम १५३समयुपापुनीय हर्द स्व पतिमध्रुपापूहा मनी। २ श्रीहरिमदूरिकृते चतुर्वर्मिंसतुत्यासु (श्री २०) ३ ज्ञाने सद्गुणार्विद्दिनिमस्त्।

३-परिशिष्टम् ।

निर्दिष्टग्रन्थनगरादिनाम्नामकारादिक्रमेण सूचिः ।

२७८

[illegible] ४३

[illegible] ११ ६१

[illegible] १
[illegible] २
१५
[illegible] १८१
[illegible] १५,
१५ ६६
[illegible] ३
[illegible] ८, ६१
२३ ३१
[illegible] २२
[illegible] ११८,
[illegible]
[illegible] ६७४
[illegible] ([illegible]) १

[illegible] २७४
[illegible] ९६

[illegible] ([illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

ज-परिशिष्टम्

क–परिशिष्टम् ।

प्रकीर्णकटिप्पनकानि ।

१–२
११२ १८ } एतस्यामवसर्पिण्यां चतुर्विंशतिरर्हन्तः–तीर्थङ्करा जिनेन्द्राः सञ्जाताः । तन्नामानि यथा–(१) ऋषभ (२) अजित (३) सम्भव (४) अभिनन्दन (५) सुमति, (६) पद्मप्रभः (७) सुपार्श्वः, (८) चन्द्रप्रभः (९) सुविधिः, (१०) शीतल (११) श्रेयांसः (१२) वासुपूज्यः (१३) विमलः (१४) अनन्तः, (१५) धर्मः, (१६) शान्तिः (१७) कुन्थुः (१८) अर, (१९) मल्लिः (२०) मुनिसुव्रत (२१) नमि (२२) नेमि (२३) पार्श्वः (२४) वीरः । अत्र प्रथमविशेषणेन [illegible] नेमिपार्श्वौ [illegible] के इत्यपि [illegible] । एतच्चरित्रविज्ञासुभिर्विलोक्यतां [illegible] ।

१ ४ पर ज्ञानम् = केवलज्ञानम् उत्तमं पदम् = मोक्षम् ।

१ ५ जीवा-ऽजीवा-ऽऽस्रव-बन्ध-संवर-निर्जरा-मोक्षेति तत्त्वसप्तकम् । विशेषार्थिनाऽवलोकनीया तत्त्वार्थाधिगमस्य(अ १ सू ४)-व्याख्यानुसारिणी टीका (पृ ४१–४९) ।

१ ८ वामाऽङ्गभूः = वामानन्दनः = अश्वसेनपत्नीवामापुत्रः = श्रीपार्श्वनाथः = त्रयोविंशतितमस्तीर्थङ्करः ।

१ ११ आगमबीजम् = त्रिपदी = उप्पन्नेइ वा विगमेइ वा धुवेइ वा ।

२ १ ज्ञानपञ्चके मति-श्रुत-अवधि-मनःपर्याय-केवलेति पञ्चविधानि ज्ञानानि । एतत्स्वरूपार्थं प्रेक्ष्यतां तत्त्वार्थाधिगम(अ १ सू ९ ११)टीका ।

२, २ भव्यजीवाः = आसन्नमोक्षगामी जीवाः ।

२, ५ कायिक-वाचिक-मानसिकक्रियानिग्रहो गुप्ति । एतत्स्वरूपार्थिना प्रेक्ष्यता **तत्त्वार्थ**(अ ९ सू ४)टीका (पृ १८३-१८६)।

२, ६ चक्री = चक्रवर्ती ।

२, ६ चरमतीर्थङ्करस्य विविधानि नामानि । तानि चैवम्—वर्धमान , वीर , महावीर , ज्ञातनन्दन , देवार्य , सन्मति ।

३, १ चतुर्दशपूर्वी । श्रुतज्ञान द्विविधम्—अङ्गबाह्यमङ्गप्रविष्ट च । प्रथममनेकविधम्, द्वितीय तु द्वादशभेदम्, तद् यथा—आचार , सूत्रकृत , स्थानम्, समवाय , व्याख्याप्रज्ञप्ति , ज्ञातधर्मकथा , उपासकाध्ययनदशा , अन्तकृद्दशा., अनुत्तरोपपातिकदशा., प्रश्नव्याकरणम्, विपाकसूत्रम्, दृष्टिपातो दृष्टिवादो वा । अन्तिमस्य परिकर्मसूत्र- पूर्वानुयोग-पूर्वगत-चूलिकेति पञ्च प्रकारा । तत्र पूर्वगतस्य चतुर्दश प्रकारा ये पूर्वेति प्रसिद्धा । एतेषा सस्कृतप्रायाणा समस्ताना ज्ञाता चतुर्दशपूर्वी-चतुर्दश-पूर्वधर कथ्यते । पूर्वस्वरूपजिज्ञासुभि दृश्यता **नन्दीसूत्रं** (सू ५७) **प्रवचनसारोद्धारो** (गा ७११-७१८) वा ।

३, १३ पञ्चेन्द्रियसवर , नवविध ब्रह्मचर्यम्, चतुर्विधकषायमुक्तता, महाव्रतपञ्चकम्, पञ्चविधाचारपालनसमर्थता, पञ्च समितय , तिस्रो गुप्तय इति षट्त्रिंशद् गुणा सूरे —आचार्यस्य ।

३, १६ निर्युक्ति = जिनप्रवचनस्य पद्यात्मिका प्राकृतभाषानिबद्धा व्याख्या ।

९, १३ "सप्त वर्षाणि वर्ष वा, पूर्णिमाया यथाबलम् ।
तप प्रकुर्वता 'पुण्ड—रीका'ख्य तप उच्यते ॥"

इति **तपोरत्नमहोदधौ** ६६तमे पत्रे।

९, १५
९९, १८ } साधर्मिकवात्सल्यम् = समानधर्मिण प्रति प्रीति । एतत्स्वरूप
२००, ३ } समस्ति **उपदेशतरङ्गिण्या** (पृ १६०-१६१)।

११, ९ अवधिना = तृतीयेन प्रकारेण ज्ञानेन ।

१२ ९ गरुडन्त = नागकुमारराजानिकाः । विस्तरार्थं तत्त्वार्थ(अ ४ सू. ७)भाष्य (पृ २७७) स्थानाङ्गसूत्रं च ।

१३ १० चक्रेश्वरी विद्या । अस्या विस्तृत स्वरूप नाथप्रतिष्ठे प्रतिपन्नम् ।

१३ १
१२१ ४
१३१ १३ } परकाय्यप्रवेशविद्यास्वरूप वर्णनप्रसङ्गे योगशास्त्र (प्र. ५ श्लो २६४–२७२) तद्विवरण च । परकायप्रवेश[illegible] वैभवैरपि परिस्फुरन्ते ।

१४ ५ "आधार [illegible] पर्व मन्त्रसि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] वा पानके निरवधारणकार्ये" इति योगशास्त्र(प्र. १ श्लो. १८)विवरण ।

१४ १४-१५ [illegible] विद्या [illegible] न स्पष्टं ज्ञायते ।

१४ १५ इतिवृत्त् [illegible] विद्युद्भिरस्मा चतुर्विंशति काव्य [illegible] (पृ ५८–५९) ।

१४ १९
५१ ६ } "पाटनप्रयत्नसिद्ध पुरुषविशेषो वा मन्त्र" इति योगशास्त्र(प्र. १ श्लो. १८)विवरण । वैभवन्तेऽप्यधिष्ठाता सूरिमन्त्र । एतस्य सामो निर्विशेषकल्पः । एतदधिकारिण आचार्या सन्ति । एतस्य कल्पोऽपि वर्तते ।

१८ १ [illegible] वर्णित श्रीजिनप्रभसूरि[illegible] विधिप्रपायाम्(पृ. ७९९–८१)श्रीवर्धमान[illegible] श्रीहेमचन्द्रसूरिभिः ।

१९,११ अमरास = तपोविशेषः । विद्युद्भिः विस्तरार्थ तत्त्वार्थ(अ. ९ सू. १९)टीका (पृ २१६–२१७)

२४ ८ "मन्त्रजपहोमादिसाध्या स्त्रीदेवताधिष्ठाता वा विद्या" इति योगशास्त्र(प्र १ श्लो. १८)विवरण । [illegible] विद्या कथं सिध्यत इति न स्पष्टं ज्ञायते ।

२७, १३ } हेमसिद्धिविद्याऽवतारिता पउमाभ चालुपूत्रेति गाथायामपि ।
३४, १३ } एतज्जिज्ञासुभिर्विलोक्यतामनेकार्थरत्नमञ्जूषा नाम म-
१३८,२५ } दीयाऽऽवृत्ति ।

२९,१४-१५ ईशानेन्द्रसामायिकविषयस्वरूपार्थिना विलोक्यता तत्त्वार्थ-
(अ ४, सू ४, ६)टीका ।

३०,१४ } नमो अरिहंताणमित्यादि नमस्कारसूत्रम् । एतदर्थं विलोक्य-
८४, ६ } तामनेकार्थरत्नमञ्जूषा । अर्हत्-सिद्धा-ऽऽचार्यो-पाध्याय-
साध्विति पञ्च परमेष्ठिन. ।

३३, १२ दिवाकरसञ्ज्ञा पञ्चवस्तुनामके ग्रन्थे (गा १०४८) दृश्यते ।

३५, १३ सर्षपविद्याया विशिष्ट स्वरूप न कुत्रापि मे दृष्टिपथमागतम् ।

३७, ७ अर्धमागधीं भाषामाश्रित्य न्या. व्या तीर्थ हरगोविन्ददास-
प्रणीत पाइअ-सद्द-महण्णव'नाम्न कोशग्रन्थोपोद्घातो (पृ
१६-२१) द्रष्टव्य

३७, १० पाराञ्चिक दशम प्रायश्चित्त समस्ति । प्रायश्चित्तदशकस्य
स्वरूप वर्णित जीतकल्पे (गा. ९४-१०२)तत्त्वार्थ(अ ९,
सू २२) च टीकायां (पृ २५३)।

३८, १ पार्श्वनाथद्वात्रिंशिका न मे नयनगोचरता गता ।

३८, १५ नलिनीगुल्मविमानमष्टमदेवस्थान इति निर्देश समवायाङ्गे
समस्ति ।

३८, २३ सामायिक नाम प्रथम शिक्षाव्रतम् । एतदुद्दिश्य प्रोक्त योग-
शास्त्रे (प्र ३)—

"त्यक्तार्तरौद्रध्यानस्य, त्यक्तसावद्यकर्मण ।
मुहूर्तं समता या ता, विदु सामायिक'व्रतम् ॥८२॥"

विशेषार्थिनाऽवलोक्यतामेतस्य विवरणम् ।

३८,२३,२४ } आवश्यकचूर्णौ श्रीहेमचन्द्रसूरिकृते च परिशिष्टपर्वणि
३९, १ } (स ११, श्लो १५१-१७१) श्रीअवन्तीसुकुमाल-
स्य मृत्यु कन्थारिकाकुडङ्गे' जात, तत्र तस्य पुत्रेण
महाकालाभिधं जिनभवन श्रीपार्श्वप्रतिमापरिष्कृत

मारितमित्यायुक्तेषा वर्तते। जैनपरम्परानुसारेणैतत्स्था-
पयितः विक्रमसंवत्सरम् द्विशतवर्ष्यापूर्विका मत्त्ऽ-
वन्तीसुकुमाल' श्रीआर्यसुहस्तिसूरेः शिष्यः।
एवद् स्थानं सिप्रानदीसमीपेऽस्तीति निर्देशः प्राचीन-
ग्रन्थेषु। "कुडङ्गके कुडङ्गेश्वरायतनं' इत्यमरकोषे
तृतीये काण्डे (श्लो. १७)। अनमहलुमीयते यदुतैतद्
कुडङ्गेश्वरायतनं सम्भवति।

अधुना महाकालेश्वरं मन्दिरं स्थानं सिप्रायाः पूर्वे तटे सिद्धाय
मुक्तेश्वरेऽस्ति। प्राचीनसम्पाल्महाकालस्य महिमा वर्ण्यते यतः
स्कन्द मत्स्य-नारसिंहपुराणेषु रघुवंशे (स. ६, श्लो. १४)
मेघदूते (श्लो. ३४) चैतस्य माहात्म्यस्य निर्देशो वर्तते।

२६ १-७ प्रभावकचरित्रे 'न होय मोक्खह्रि साले मम धारा म
मोक्खु' इति विशिष्टं पाठान्तरम्। तत्रास्य पद्यस्यार्थोऽधिकम्
दर्शितम् अधिकार्थस्य सामर्थ्याभावात्। श्रीवृद्धवादिना
नमेकेऽर्था सूचिता इति श्रीप्रभाचन्द्रसूरेरभिप्रायः।

३० १२ धीमान्दिगम्बराचार्योऽत्र सम्यक्त्वमुच्यते। अस्य विवेचनं विद्यते
तत्त्वार्थे (अ १ सू. २ १ ७ ८) द्रष्टव्यम्।

३० १२ शत्रुञ्जयतीर्थमाहात्म्यं प्रस्तुता ७६तम पृष्ठेऽस्य टिप्पणम्।

४२ ११ सिद्धसारस्वतस्य विस्तृत स्वरूपं न मे नवनन्देश्वरयो मतम्।

४३ ८ सौरमन्त्रः श्रीपतीति विशिष्टे नामक स्थापनामात्रत्।

४३ ११ वैक्रिय शरीर द्वितीयं शरीराणां पञ्चविधत्वात्। एतत्स्वरूपं
समधिक तत्त्वार्थे (अ २ सू. ३७-४९, ४१) द्रष्टव्यम्।

४४ ७ सूक्ष्मशरीरस्य स्वरूप स्पष्टं नावगम्यते।

४५ ११ (शत्रुञ्जय) नवनवग्रामितो ग्रन्थो न कुत्राप्यधुना दृश्यते।

५७ १ 'वीरस'तो नामधन्यान्वेष्टे एष कोशान् यो प्रामोऽस्त्यधुना स
रामसैन्यासीन इति सम्भावना विद्यते।

५८, ६ } द्वासप्ततिकलानामुल्लेखो वर्तते समवायाङ्गे द्वासप्ततितमे सम-
२०७,१ } वाये राजप्रश्नीये दृढप्रतिज्ञशिक्षाप्रकरणे च। सन्तुलनार्थं प्रेक्ष्यतां कामसूत्रम्। ओविपनकचतुष्पष्टिकलानिर्देशोऽस्ति जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तौ प्रमेयरत्नमञ्जूषाभिधायाम्।

५९, १३ त्रिधा = मनसा वचसा कर्मणा च।

५९, २४ निर्ग्रन्थशब्देन जैनमुनिर्ज्ञेयः। एतत्स्वरूपजिज्ञासुभिः प्रेक्ष्यतां तत्त्वार्थ(अ ९, सू ४८)टीका (२८२–२८५)।

७०, १८ अर्हत्-सिद्ध-साधु-धर्मेति चत्वारि शरणानि। प्रेक्ष्यतां ९२-तमे पृष्ठे प्रथमं पद्यम्।

७१, २३ सम्भाव्यतेऽसौ सूरिः 'धम्मविहि'प्रकरणप्रणेता। एतत्प्रकरणस्य प्रणयनकालादि त्वेवम्—

"धम्मविहिपगरणमिम विसोहग नाणदंसणगुणाणं।
दसदिट्ठंतेहि जुअं सम्मत्त देउ सिवसोक्खं॥
एकारस नवएहिं कत्तियपडिवइयाए निप्फन्नं पगरण एयं॥
× × × सम्मत्त प्र ६९५०
नहमुहरुद्दक(१११०)जुअे काले सिरि विक्कमस्स वट्टंते।
पोसासियतइआए लिहियमिणं सुक्कवारंमि॥"

७४,१६ चतुर्दश काव्यानि मदीयगूर्जरानुवादपूर्वकाणि मुद्रापितानि चतुर्विंशतिकायां (पृ १८१–१८५)।

७४,२० अक्षयवचना गुटिका किंस्वरूपेति न ज्ञायते।

७८,१८ वर्णस्वरपरावर्तनकारिणी गुटिका केति नावगम्यते।

८४, ६ प्राणातिपात-मृषावादा-ऽदत्तादान-मैथुन-परिग्रह-क्रोध-मान-माया-लोभ-राग-द्वेष-कलहा-ऽभ्याख्यान-पैशुन्य-रत्यरति-परपरिवाद-मायामृषावाद-मिथ्यात्वशल्येति पापस्थाना-ष्टादश-कम्।

८७,२० रैवतकतीर्थमहिमजिज्ञासुभिः प्रेक्ष्यतां 'श्रीमज्ञानरपादपूर्तिरूप-काव्यसङ्ग्रह'स्य प्रथमे विभागे श्रीगिरिनारकल्पः (पृ ११५-

१८) । श्रीधर्मघोषसूरिप्रणीतो महीपाठमाक्येन सह मया सम्पादितश्च ।

९१ ८ हिंसा ऽनृत स्तेया ऽब्रह्म परिग्रहेभ्यः सर्वतोऽभिविरति-रूपाणि पञ्च महाव्रतानि ।

९४ ७ भातुश्रीतीर्थिकाणां विस्तृत स्वरूपं न ज्ञायते ।

९० ११ दोगुन्दुकदेवत्वमभिप्रेत्य प्रोक्तमुत्तराध्ययनसूत्रस्य श्रीभावविजय विरचितायां टीकायाम्–

" दोगुन्दुकाश्च त्रायस्त्रिंशाः तथा च वृद्धाः त्रायस्त्रिंशा देवा नित्यं भोगपरायणा दोगुन्दुका इति भण्यन्ते । "

१ ८१ चतुरङ्गचमूः = अश्व गज रथ पदातिसम्पूर्णिभिन्न सेना ।

१ ८ २२ पौषध तृतीय शिक्षाव्रतं समस्ति । अस्य स्वरूप योगशास्त्रे (प्र ३) यथा–

'चतुष्पर्व्यां चतुर्थादि कुव्यापारनिषेधनम् ।
ब्रह्मचर्यक्रियास्नानादित्यागः पौषधं व्रतम् ॥८५॥'

विशेषार्थिना श्रीमदागमेतस्य विवरणम् ।

१ ० ४ पुलाकबकुशकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकाः ।ष्ठ्याचा (?) । एतद्विषयकाणि पाक्षिकसूत्रमपि द्रष्टव्यं समयः । अपवादोपेतरपराजयेनैव व्यवस्थितमपि समालोचना तत्त्वार्थ(अ ९ सू. १८)-टीका (पृ २१७-२१५) ।

उपशमश्रेणेर्विवरणं वर्तते कम्मपयडी(क. ५ गा ११-४५)-नाम्नि ग्रन्थे तट्टीकायां च ।

१ ९५ जिनकल्पस्य स्वरूपं वर्तते तत्त्वार्थ(अ ९, सू ९)टीकायां (पृ २२५ २२६) ।

१ ९५ परिहारविशुद्धचारित्रस्वरूपं तत्त्वार्थ(अ ९ सू. १८)-टीकायां(पृ २११ २१४) समस्ति ।

१ ९ ८ सत्वानामष्टकस्य स्वरूपार्थिना प्रष्टव्या तत्त्वार्थ(अ ८ सू १२)-टीका(पृ १५४) ।

१०२,८ संहननषट्कस्य स्वरूपं वर्तते तत्त्वार्थ(अ. ८ सू. १२)-टीकायां (पृ. १५३-१५४)।

११४,४ पर्युषणं नाम जैनानामत्युत्तमं पर्व । एतन्महिमादिवृत्तान्तो वर्तते कल्पसूत्रस्य श्रीविनयविजयोपाध्यायविरचितायां सुबोधिकाख्यायां वृत्तेः प्रारम्भे ।

११२,२१ चिन्तामणिमन्त्रस्य विस्तृतं स्वरूपं न मया कस्मिंश्चिद् ग्रन्थे दृष्टम् ।

१२०, ७ 'कुप्यं रूप्यसुवर्णव्यतिरिक्तं कांस्य-लोह-ताम्र-त्रपु-सीसक-मृद्भाण्ड-वंश-काष्ठ-हल-शकट-शस्त्र-मञ्चक-मञ्चिका-मसूरकादि-गृहोपस्करस्वरूपं' इति श्रीश्राद्धप्रतिक्रमणसूत्र(गा १८)-वृत्तावर्थदीपिकाभिधायाम् ।

१२३,२० वचा= छन्दोविशेषः ।

१२६, ९ आचाम्लम् = आचामाम्लम् = विकृतिषट्कादित्यागपूर्वकमेक-भक्तम् । आचामः - अवश्रावणम्, अम्लम् - चतुर्थो रसः, तौ एव प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजने ओदनकुल्माषसक्तुप्रभृतिके तदाचामाम्लम् । विशेषविवरणार्थिना प्रेक्ष्यतां प्रत्या-ख्यानभाष्य(गा. ३)वृत्तिः ।

१२६,१२ रसा-ऽसृङ्-मांस-मेदो-ऽस्थि-मज्जा-शुक्राणि धातुसप्तकम् ।

१५९,१६ अच्युतकल्पम् = द्वादशं स्वर्गम् ।

१६८,२१ पुत्रकत्तिद्धिः कथं वर्तत इति न विज्ञायते मया ।

१८६,१ रघुवंशे (स. ४, श्लो. ४९, स. ६, श्लो. ६०) पाण्ड्येति निर्देशः । पाण्ड्यानां जनपदानां राजा 'पाण्ड्य' इति मल्लिनाथ-कृतायां सञ्जीविन्यां वृत्तौ ।

१९६,१४ } कायोत्सर्गः = आसनविशेषः । उक्तं च योगशास्त्रे
२४५ १ } (प्र ४)-

' प्रलम्बितभुजद्वन्द्वमूर्ध्वस्थस्यासितस्य वा ।
स्थानं कायानपेक्षं यत्, 'कायोत्सर्गः' स कीर्तितः ॥१३३॥'

२२० ६ जैनबिम्ब-भवना ऽऽगम-साधु-साध्वी-श्रावक-श्राविकाख्यानि सप्त क्षेत्राणि । विस्तरार्थिना विलोकनीयं योगशास्त्र(प्र ३ श्लो. १२०)स्य स्वोपज्ञ विवरणम् ।

२२१ २४ चैत्यवन्दन-गुरुवन्दनविधिस्वरूपादिविज्ञासुभिर्विलोकनीयं योगशास्त्रस्य तृतीय प्रकाशस्य विवरणं च ।

२२५,२० गद्यमिदमत्र निर्देश्य मन्यसि विज्ञप्तिपत्र(पृ. २०५०)-मीक्षणम् ।

न—परिशिष्टम् ।

॥ शुद्धिपत्रकम् ॥

[1]अशुद्धि	शुद्धि	पृष्ठम्	पङ्क्ति
०	एभिर्दानपद्त्रिंशिकाऽपि निरमायि	९	१५
उवसग्गहर पासम्	उवसग्गहरपासम्	७	१६
र्पीत्	र्पीत्	८	१६
गृहलक्ष्म्या	गृह लक्ष्म्या	१०	१५
चार्यों	चार्यो	१३	२२
स्वर्णकीर्तिर्मात्॰	स्वर्णकीर्तिर्मातृ॰	१४	१०
साध्ठयौ	साध्व्यौ	१५	८
'गूर्जरधरादिशि	'गूर्जर'धरादिशि	१५	१५
विक्रमेण	विक्रमेण	१५	१५
क्रुद्घो	क्रुद्धो	२१	१
वौद्धभक्तो	वौद्धभक्तो	२१	४
वौद्धाना	वौद्धाना	२१	८
भुवनस्य	भुवनस्य	२२	११
॰नारीश्वर	॰नारीश्वर—	२८	२२
स्वर्गस्य	स्वर्गस्य	३२	३०
॰कूटमटति	॰कूट'मटति	३४	६
शके	शते	३४	२३
आयान्ति	आयन्ति	३५	८
अणफुल्लियफुल्ल	अणफुल्लिय फुल्ल	३६	६
क्षामिता '	क्षामिता ,	३६	१०
प्रथमा	प्रथमा(१म)	४०	६

१ सूच्यादिप्रणयनप्रसङ्गे दृष्टिपथमागता अशुद्धयोऽत्र दीयन्ते ।

अशुद्धिः	शुद्धिः	पृष्ठम्	पङ्क्तिः
॥२॥	॥२॥	४१	९
रंभे	रम्भे	४१	
४ च्छाह्र्	४ च्छाह्र्	४१	२४
ह(यी)तो	हन्तो	४८	१
केसव-हु चक्रि केसी	केसव हु चक्रि केसी	४९	१
केशवा द्विचक्रिकेशिनो	केशवो द्वौ चक्रिणौ केशी	४९	२४
विद्त्तम्	विभुत्तम्	५	७
गतम्	गतम्	५१	२
भावकम्पन-श्रि	भावकम्पनश्रि	५५	९
कर्मम-	कर्मम	५६	१
स्पैव	स्पेव	५९	१
आमरान्ना	आमरान्न	५९	१४
सम्यग् रत्न	सम्यगत्ना	६१	१
राशिप्मभिरे।	रोशप्मभिरे।	६२	११
पृच्छमान्	पृच्छमान्	६२	१९
रिण्ण	रिण्ण।	६४	४
तेन विना	तैर्विना	६६	१४
श्रुतस्तौ	श्रुतास्तौ	६७	२५
धर्मार्थ	धर्मार्थ	६८	२
स्थौ ।।	स्थौ	६०	१
गिरर्णैपीव्	गिरर्णैपीव्	७	१
पूर्वव्	पूर्ववत्	७	२२
महाप्रजमप्पो	महाप्रजमप्पो	७२	४
पामि । ।"	पामि ।	७५	९
गुह्यत्णु रक्षा	गुह्यत्णुरक्षा	७६	८
बप्पमाहुर्वि	बप्पमाहुर्वि	७७	२

अशुद्धिः	शुद्धिः	पृष्ठम्	पङ्क्तिः
मारस्पाद्	मारस्पात	१ ४	१६
राज्ञाऽस्माभि	राज्ञा(/ राज्ञा)ऽस्माभि	११७	४
श्रीवीर	श्रीवीर	११९	८
हरिहर	हरिहरा	११९	१६
तत्र भक्त्या	तत्रभक्त्या	१२२	१४
मन्त्रिन् !	मन्त्रिन् !	१२४	२१
एव विशात्मा	एकविंशात्मा	१२६	९
कैपा	कैपा	१२७	२
कृपाणगुण	कृपाण गुण	१२०	१०
जन्मगर्त	जन्म गर्त	१३२	१६
राजाऽग्रे	राजाग्रे	१३२	२१
घूद्रक	घूद्रके	१४४	२१
स्थापित	स्थापित	१५	१२
श्रीमन् महावीर-	श्रीमन्महावीर	१५	१६
सुराप्रू(प्र्)	सुराप्र	१७२	२
दुर्मेधस् ।	दुर्मेधस् ।	१८०	१
तर्हि	तर्हि	१८८	२
स्वर्णपीठी	स्वर्णपीठी	१९६	०
निर्वित्य	निर्वित्य	२ ८	७
निर्मितगति	निर्मितगति	२११	१५
पूपूलश्री	पूपूलश्री	२१८	१
कुमारा देवी	कुमारदेवी	२२४	१९
वैविध्यभाग	वैविध्य-भाग	२२८	१४
॥ ३ ॥	॥ ४ ॥	२१	२१
	१२ शाबुक	२३२	२१
वनप	वन्मे	२१७	०

अशुद्धिः	शुद्धिः	पृष्ठम्	पङ्क्तिः
पुनडौ	पूनडौ	२३७	१२
श्रीवस्तपाल !	श्रीवस्तुपाल !	२४१	"
ऋषभनेमि०	ऋषभ-नेमि०	२४१	२५
श्रीविमलोदण्ड०	श्रीविमलो दण्ड०	२४२	२१
पुष्पस्रक्दाम०	पुष्पस्रग्दाम०	२४३	७
त्रैराग्यादा-	वैराग्यादा-	२५५	१५
पारस्सनाम	पारसनाम	२६२	५
छ-परिशिष्टम्	ज-परिशिष्टम्	२७७	१

